Від острова русів

ЧЕРКАСЬКИЙ РАЙОН

Черкаси • БРАМА • 2004

ГЕРБ
ЧЕРКАСЬКОГО РАЙОНУ

ПРАПОР
ЧЕРКАСЬКОГО РАЙОНУ

ВІД ОСТРОВА РУСІВ ~ ЧЕРКАСЬКИЙ РАЙОН

Черкаси «БРАМА» 2004

ББК 26.890(4УКР–4ЧЕК)
В 42

Від острова русів — Черкаський район /
За ред. В.М. Мельниченка. —
Черкаси: Брама, вид. Вовчок О.Ю., 2004. — 248 с.

Видання вперше містить ґрунтовні історичні, краєзнавчі та інші відомості про Черкаський район, його населені пункти. Плідна праця краєзнавців, сільських голів, працівників районної ради увершилася унікальною книгою, в якій повінчані радощі й трудові будні, героїка епохи, культурні, освітянські, спортивні досягнення кількох поколінь жителів нинішнього Черкаського району.

Книга адресована усім, кого цікавить історія рідного краю.

ISBN 966-8021-88-6

© Черкаська районна рада. 2003.
© В.А. Олексенко. Обкладинка. 2003.

ХЛІБОМ І ПІСНЕЮ ЩЕДРИЙ НАШ КРАЙ

Черкаський район — край щедрих пшеничних ланів і вишневих садів, хатквітників і сонцесяйного хліба, край одвічних трударів-хліборобів. Багато славетних сторінок вписав він в історію.

Землі його входили до складу Великого князівства Литовського. Наш древній козацький край не обминула жодна з історичних подій. Тут формувалося і діяло козацтво середнього Подніпров'я, поспішали посли до столиці нашої держави — Чигирина. Тут побували славні сини українського народу Тарас Шевченко та Богдан Хмельницький. Героїчні сторінки вписані нашими земляками в історію Великої Вітчизняної війни. Майже 4800 земляків нагороджено орденами і медалями, 12-и присвоєно звання Героїв Радянського Союзу, 4 стали повними кавалерами ордена Слави. Навічно в пам'яті народній залишаться подвиги фронтовиків-десантників, партизанів, солдатських вдів, усіх, хто боронив рідний край від фашистських загарбників, відбудовував народне господарство. Найбільшого розквіту досяг район у повоєнні роки — нарощувалося виробництво сільськогосподарської продукції, споруджувалися школи, будинки культури, лікарні. Район був правофланговим у змаганні не лише в Україні, а й у колишньому Радянському Союзі, школою передового досвіду.

Територія району займає площу 160,8 тис. га, з них 60,7 тис. — сільгоспугідь, 48,1 тис. — ріллі, 65,7 тис. га — ліси. За даними останнього перепису (2002 р.) в районі проживає 79 тис. жителів, в т.ч. 42 тис. осіб працездатного віку, 25 тис. пенсіонерів та 12 тис. дітей. На території району 39 населених пунктів, з них одне — селище міського типу Ірдинь.

До складу народногосподарського комплексу Черкаського району входять 2028 суб'єктів підприємницької діяльності, з них 662 юридичних та 1366 фізичних осіб. Тільки протягом 2003 року зареєстровано 448 суб'єктів. Виробництвом сільськогосподарської продукції займаються 23 реформовані сільгосппідприємства та 42 фермерські господарства, 7 з яких створилися у 2003 році. У 2003 році в економіці району було зайнято 15,5 тис. осіб працездатного віку. Створено 1170 робочих місць. В районі діє 306 малих підприємств, де працюють близько 8,4 % громадян від загальної кількості, зайнятої в економіці району.

Активізувалась зовнішньоекономічна діяльність підприємств району. За 2003 рік зовнішній товарообіг склав 3,7 млн. грн., що на 66 % більше порівняно з 2002 роком. Обсяг експорту зріс на 84 % і становить 700 тис. доларів США, імпорт — на 84 % і становить 3 млн. доларів США.

Діє 8 представництв кредитної спілки «Альянс», якими надано коштів за минулий рік понад 1 млн. грн., фермерські кредити становлять 722 тис. грн. Випуск промислової продукції за 2003 рік збільшився на 52 %, вироблено валової продукції на 249 млн. грн., у т. ч. продукція промисловості складає 160 млн. грн. та сільського господарства — 89 млн. грн.

Підприємствами району у 2003 році освоєно інвестицій на суму 22 млн. доларів США, що становить 276 доларів на душу населення.

У процесі реформування більше 22 тис. громадян району отримали сертифікати на земельну частку (пай), оформлено 13,2 тис. державних актів на право власності на землю.

Економіка району працює в напрямку більш повного використання нового виробничого потенціалу, впровадження передових технологій, освоєння нових видів продукції. Подвоїло, приміром, виробництво бройлерів ДП «Перемога Нова» с. Будище. Виробництво м'яса худоби і птиці збільшилось на 10,3 тис. т, і склало 25,3 тис. т, 89 % — це м'ясо ДП «Перемога Нова», на 37 млн. штук більше вироблено яєць на ВАТ «Птахофабрика «1 Травня». До державного бюджету в минулому році мобілізовано 9600 тис. грн. Понад затверджений план до бюджету району надійшло близько 1,7 млн. грн.

Позитивні зміни сталися в соціальній сфері. В районі функціонують центральна районна лікарня, Черкаська районна лікарня (с. Мошни), 8 дільничних лікарень, 42 амбулаторії, 2 з них — сімейної медицини, 12 фельдшерських пунктів. 980 осіб працює в сфері охорони здоров'я, з них 150 — лікарів, 420 — молодшого медперсоналу. Тільки у 2003 році на розвиток медичного обслуговування було спрямовано на 300 тис. грн. бюджетних коштів більше, зміцнено матеріальну базу. Діє диспетчерська служба. Продовжується спорудження стаціонарного корпусу районної лікарні.

1

2

3

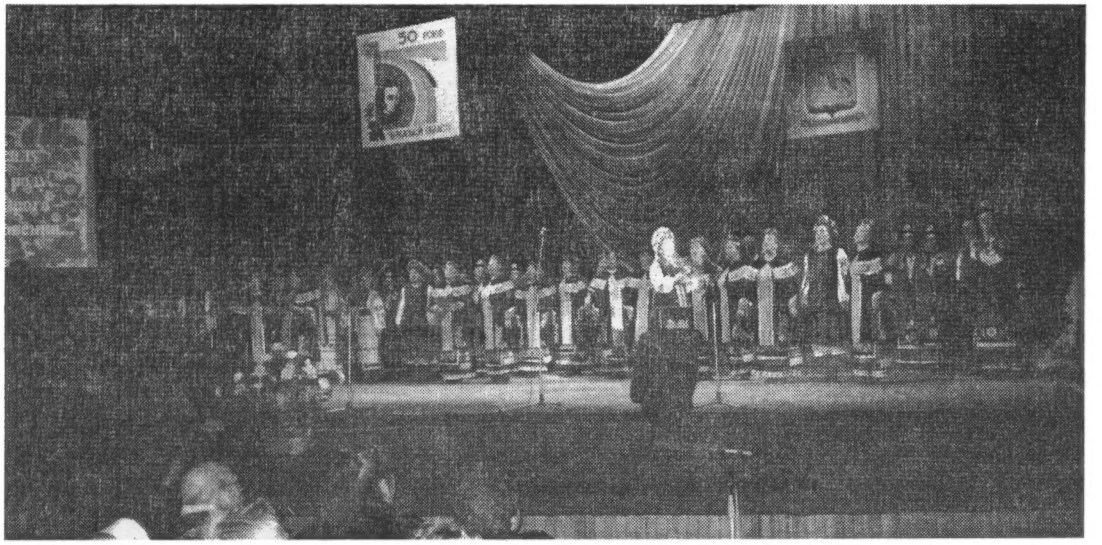

1. Керівники області та району на полях колгоспу «Дніпро» с. Леськи.
2. Г.В. Суховершко вручає нагороду головному редакторові районної газети «Серп і молот» М.З. Дашківському.
3. Звіт учасників художньої самодіяльності району до 50-річчя утворення області.

4

5

4. В.М. Литвин, голова Верховної Ради України на святкуванні 100-річчя Шелепуської школи. 2003 р.
5. Народний депутат України XIV скликання Н.І. Шуфрич та керівники району під час зустрічі з виборцями. 2003 р.
6. Я.Я. Надточій — голова районної ради ветеранів війни та праці.
7. Урочистості з дня 80-річчя району. На сцені голова райдержадміністрації І.І. Полудень (справа) та голова райради В.В. Ночовник.

6
7

8

9

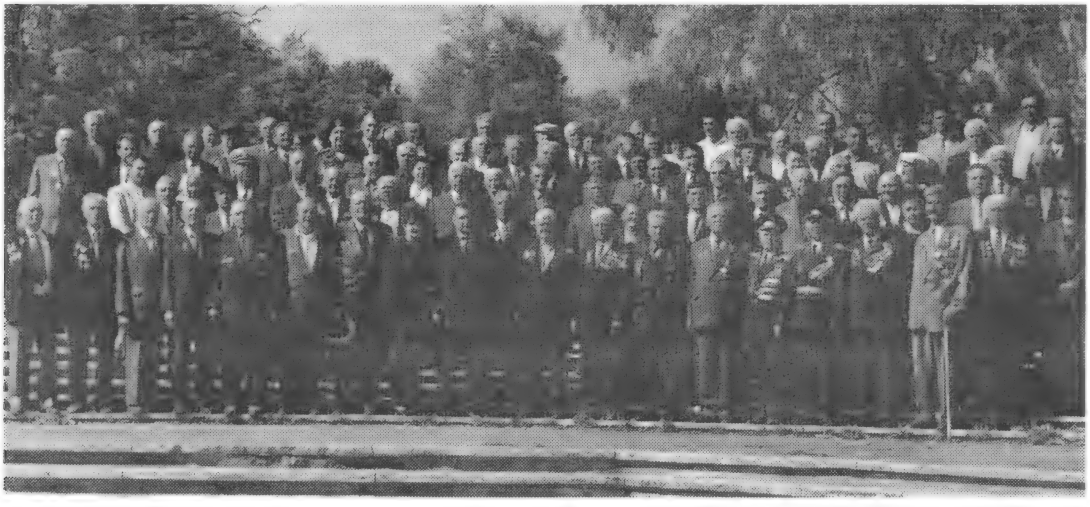

8. Зустріч керівників району (І.І. Полудень, голова райдержадміністрації (1-й ряд, другий зліва), В.В. Ночовник, голова районної ради (2-й ряд, крайній справа), М.І. Смірнов, заступник голови райдержадміністрації (2-й ряд крайній зліва) з ветеранами Великої Вітчизняної війни напередодні Дня Перемоги.
9. Ветерани Великої Вітчизняної війни з керівниками району під час святкування Дня Перемоги в с. Свидівок. 2002 р.

Районна державна адміністрація, районна рада підтримують розвиток освітньої галузі. Збережено мережу навчально-виховних закладів. Функціонують 31 загальноосвітня школа, 2 навчальні комплекси, дошкільні навчальні заклади. Всі школи мають сучасні комп'ютери, у восьми школах функціонують комп'ютерні комплекси. Зміцнено матеріально-технічну базу закладів культури. У розвитку культури значну роль відіграли творчі звіти колективів художньої самодіяльності з нагоди 50 річчя утворення Черкаської області, свято пісні «З народних джерел», День Черкаського району, фольклорні свята, конкурси сучасної української пісні «Кришталева надія». На базі будинків культури створюються центри культури та дозвілля. Багата земля черкаська талантами. У закладах культури діють понад 200 гуртків художньої самодіяльності, 13 колективів носять звання «народного», минулого року це звання присвоєно Геронимівському вокальному колективу.

Народний самодіяльний хор «Калина» (Будище), народний колектив «Обереги» (Свидівок), зразковий дитячий танцювальний колектив «Барви» (Худяки), вокальний ансамбль «Небеса» (Геронимівка), Худяківський народний драматичний колектив давно стали окрасою районної сцени. Всіляко підтримуються молоді таланти — співаки, музиканти, серед яких багато призерів конкурсів.

Інформаційним засобом висвітлення подій у районі виступають районне

10

10. Учасники урочистостей з нагоди Дня місцевого самоврядування. 2002 рік.

радіомовлення та газета «Сільські обрії», яка у 2003 році відзначила 85-річний ювілей.

Золотий фонд району — його роботящі, талановиті люди, наша гордість, наша слава. В літопис району славні сторінки вписали колишні керівники району Микола Іванович Чепурний, Сергій Михайлович Вансяцький, від яких ми перейняли естафету добрих трудових традицій. Далеко за межами району відомі імена двічі Героїв Соціалістичної Праці Г.Є. Буркацької, Г.І. Байди. Двадцяти п'яти трудівникам присвоєно високе звання Героїв Соціалістичної Праці, троє — стали повними кавалерами орденів Трудової Слави, понад 300 осіб нагороджені орденом Леніна, багатьом присвоєно високе звання «Заслужений працівник». В кожному селі, в кожному трудовому колективі працювало і працює багато висококваліфікованих майстрів своєї справи, які продовжують славні традиції своїх попередників.

Щедрий хлібом і піснею Черкаський край. То ж нехай не переводяться його славні трудові традиції, не міліє криниця душі народної.

Завітайте у наші села і ви відчуєте справжню українську гостинність і щедрість, доторкнетесь душею до глибоких народних джерел самобутньої творчості.

Іван Полудень,
голова Черкаської райдержадміністрації

Василь Ночовник,
голова Черкаської районної ради

ЧЕРКАСЬКИЙ РАЙОН

ВІД ОСТРОВА РУСІВ ДО ЧЕРКАСЬКОГО РАЙОНУ

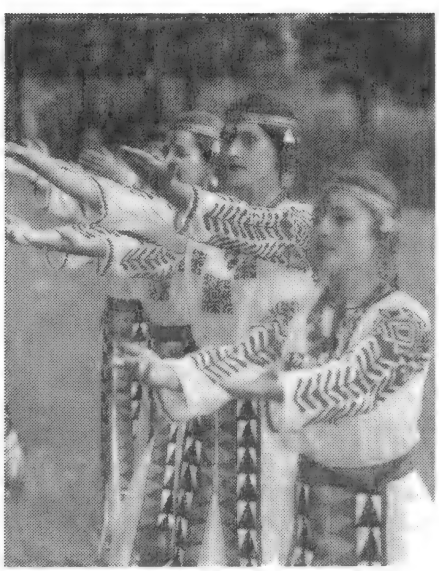

ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНІ, КРАЄЗНАВЧІ ТА ІНШІ ВІДОМОСТІ ПРО РАЙОН

Черкаський район розташований у східній частині Черкаської області. Він простягнувся смугою уздовж правого берега Дніпра на 76 км і шириною до 25 км, займаючи площу трохи більше, ніж 1,6 тис. км^2.

Територія району знаходиться на Придніпровській височині. Поверхня низинна, відлого-хвиляста лісова терасова рівнина з загальним нахилом на північний схід[1]. Або, кажучи іншими словами, низинна рівнина, подекуди покрита лісами, поступово уступами знижується до Дніпра. На північному заході району високий і вузький Мошногірський кряж. Він простягається дугою шириною до 8 км з північного заходу на південний схід приблизно на 40 км і в районі села Будище наближається до Дніпра. З північного заходу від нього, між низинами рік Рось і Вільшанка, знаходилися болота Дижева (Дижова) і Мшана. У результаті проведених з 1826 року і по кінець 30-х рр. XIX століття грандіозних меліоративних робіт ця низинна місцевість була перетворена: *«великі непрохідні болота Імшань і Дижова по ріках Росі і Вільшанки були осушені. По одному з основних водовідвідних каналів потекла в Дніпро річка Вільшанка, що до цього впадала в Рось. Вона залишила своє старе русло і заволоділа каналом на відстані до 30 верст».* Колишні непрохідні болота перетворилися в чудові луки. Але колишнє найменування місцевості ще довго вживалося місцевим населенням: «болота Дижевой и Мшань въ настоящее время хотя и называются болотами, въ силу привычки населенія, но в дѣйствительности онѣ, благодаря произведеннымъ еще въ 30-хъ годахъ прошлаго столѣтія (*написано на початку XX ст. — автор*) княземъ М. С. Воронцовымъ работамъ по осушенію ихъ, представляютъ изъ себя въ большей части прекрасные луга...»[2].

З східного боку Мошногірського кряжу в південно-західній частині району знаходиться Ірдинсько-Тясминська низина з величезним Ірдинським болотом, у якому значне місце займає торф'яне Ірдинське родовище. Воно займає площу 4792 га з середньою товщиною торф'яного шару 2,75 м. Тут з початку 30-х років минулого століття здійснюється видобуток торфу.

З інших корисних копалин у районі є будівельний пісок і вапняки, на притясминській низині значні запаси мергельної глини.

Ріки — Дніпро і його притоки Рось, Вільшанка і частково Тясмин — обрамовують територію району. Ширина Дніпра біля Черкас після заповнення чаші Кременчуцького водоймища склала біля 16 км. Води Дніпра покрили біля 300 км^2 території району. З місцевості, що потрапила під затоплення, перенесені цілком на горішню частину чотири села повністю і п'ять сіл частково. Серед зниклих під водами великих населених місць — село Ломовате (колишнє містечко), Сагунівка, Змагайлівка (через деякий час після перенесення на нове місце увійшла до складу міста Черкаси), Червона Слобода, Леськи.

У ґрунтовому покрові району переважають глибокі малогумусні опідзолені чорноземи, що займають майже третину району, а також сірі й темно-сірі опідзолені чорноземи (біля 15%). Незначна частина території має піщані та супіщані ґрунти. По розташуванню ґрунтів район можна розділити на три частини. Кращі малогумусні чорноземи поширені на південь і південний захід від Черкас у напрямку сіл Вергуни, Степанки, Руська Поляна. Сірі та темно-сірі опідзолені чорноземи займають територію уздовж Чигиринського шосе в напрямку сіл Леськи, Худяки, Сагунівка. Для притясминських і придніпровських земель району, включаючи і мошнівський напрямок, характерні піщані ґрунти. У заболочених заплавах рік поширені торф'яні ґрунти.

Особливості рельєфу, кліматичних умов і ґрунтів визначають рослинний і тваринний

світ місцевості. Район лежить у південній лісостеповій зоні. Ліси займають 62,6 тис. га. Цією особливістю Черкаський район виділяється серед інших районів області. Найбільший лісовий масив — Черкаський бір, що розкинувся на правому березі Дніпра біля Черкас. Смарагдове намисто простягається з півночі на південь на 40 км і з сходу на захід на 50 км, займаючи площу понад сорок тисяч гектарів. Під час окупації цієї території в роки Великої Вітчизняної війни 1941 — 1945 років німці проклали в Черкаському бору вузькоколійну залізницю для вивозу деревини. За короткий період, приблизно за рік, у цьому лісовому масиві окупантами по-хижацьки було вирубано понад 12 тис. га лісу.

Лісоутворююча порода у Черкаському бору сосна, а тому й у районі серед деревних порід вона займає переважну більшість — 71% від площі всіх лісів. Значну територію в районі займають дубові ліси (17%). Інші основні породи дерев черкаських лісів — граб, ясен, клен і липа.

У районі є Русько-Полянський ботанічний заповідник та пам'ятник природи Мошнівська діброва. Пересічене глибокими ярами Мошногір'я і круті схили його вершин, що нагадують у мініатюрі гірську місцевість, надихнули графа М.С. Воронцова створити тут палацово-парковий комплекс. Будівництво палаців і облаштування парку здійснювалося, приблизно, у другій чверті XIX століття. Дотепер від будівель садиби майже нічого не залишилося, хоча в Алупці, де в той же час було аналогічне перетворення місцевості й облаштування маєтку графа (з урахуванням місцевих особливостей), палацово-парковий комплекс зберігся майже в первозданному вигляді.

Мошногірський парк графа Воронцова з середини XIX століття був найбільшим у Європі. В ньому вирощувалося чимало видів унікальних для цієї місцевості рослин, з яких до нашого часу збереглося небагато. Серед вцілілих дерев — невеликий масив далекосхідного тиса, усього п'ять величезних ялин у два обхвати кожна з колись двокілометрової алеї, нечисленні дуби біля руїн графського палацу, котрим садівники надавали вичурних форм — у вигляді бочок, лір, інших фігур та дві величезні черешні у колишньому саду маєтку. Дерева дуже старі, про що дозволяють судити їхні товсті стовбури в півтора обхвату (одне недавно було вивернуто ураганом з коренем). Можна припустити, що вони були посаджені ще за часів Воронцова.

За часів ясновельможного князя у маєтку був розплідник, де вирощувалися саджанці пірамідальних тополь та білої акації. Потім саджанці висаджувалися по узбіччях численних доріг Мошногородищенського маєтку. У селах були відповідальні за посадки люди, які стежили за тим, щоб селяни не зрубували дерева на господарські потреби. Потім звичай обсаджувати шляхи деревами запозичили й в інших маєтках. До сьогодення шосейні дороги традиційно обсаджені з двох боків деревами.

За часів Російської імперії ліси належали або державі, або були у приватній власності. Зараз лісами Черкаського району опікується Черкаське державне лісове господарство, в якому 7 лісництв. До недавнього часу лісами володіли і колгоспи. В них з деревних насаджень у середині 60-х років XX століття було більше 2000 га садів (з виноградниками і ягідниками) та майже 400 га шовківниці[3].

Не тільки лісами вирізняється Черкаський край. Багато земель у районі зайняті болотами. Для них характерна водяна рослинність, непрохідні зарослі очерету й осики, густого верболозу. Ці рослини поширені по долинах річок Вільшанки і Тясмину, особливо на дільниці від села Степанки до села Чубівки.

Як виявив черкаський краєзнавець Олександр Самков, багатий світ первісної природи Ірдинського болота ще у 1923 році спонукав голову Черкаського Окружного комітету охорони пам'яток Мистецтва та Природи О.М. Олександрова розпочати клопотання про створення тут Ірдинського заповідника. Цю ідею підтримали відомі українські вчені: ботаніки академік В.І. Лепський

та Д.К. Зернов, зоолог М.В. Шарлемань, геологи К.М. Феофілактов та В.В. Резниченко. Але здійснити цей намір не вдалося, переважили відомчі інтереси та тотальні чистки 30-х років, які фактично винищили носіїв таких думок. У наш час ця ідея розробляється в наукових роботах деяких аспірантів черкаських ВУЗів.

Збереження унікального розмаїття рослинного і тваринного світу в цій місцевості потребувало охорони з боку держави. Тому у середні 80-х років минулого століття тут планувалося зробити «государственный природный национальный парк. Его решено было создать на правобережье Днепра севернее и западнее Черкасс на площади 40,7 тыс. га. В физико-географическом отношении эта территория неоднородна и включает древнюю долину Днепра с прилегающими к ней берегами. Долина, шириной до 500 м представляет собой болотный массив Ирдынь, который постепенно на левом берегу переходит в первую луговую и вторую (боровую) надпойменные террасы. Вторая терраса, на которой расположен огромный массив Черкасского бора имеет ширину 5 — 15 км.

Правый берег крутой, высокий, поднимающийся над уровнем Днепра на 165 м и моря 245 м и известный под названием Мошногорский кряж, представляет собой южные отроги Каневских дислокаций. Кряж тянется с северо-востока на юго-запад и затем круто поворачивает на юго-восток. Его рельеф холмистый и характеризуется развитой балочной сетью.

Разнообразие природных условий определяет наличие дубово-сосновых, широколиственных лесов, лугов и низинных болот.

Парк представляет собой два лесных массива: Черкасский бор и Мошногорский кряж, между которыми болотная растительность в пойме реки Ирдынь. Пёстрая картина растительности, степень её нарушенности и сложившийся способ хозяйственного использования вызывал необходимость функционального зонирования парка: заповедная зона, зона умеренного посещения, рекреационно-хозяйственная зона, зона отдыха Сокирно»[4]. Була проведена велика підготовча робота по втіленню в життя цієї задумки. Але з розпадом Радянського Союзу всі роботи припинилися.

В лісостеповій зоні багатий тваринний світ, хоча в останні сторіччя він був значно винищений. Як повідомляв у своїх нарисах черкаський краєзнавець С. Найден, «ще в першій половині XVI століття в околицях Черкас був поширений бобровий промисел. Тодішні правителі — черкаські старости — навіть податок із населення брали бобрами»[5].

У даний час у районі поширені козулі, зайці-русаки, дикі кабани, вовки, лисиці та дрібна живність. У Мошногородищенському маєтку Воронцова на початку XIX століття були мисливські угіддя, в яких полювали на диких кабанів, лосів, і, як згадувалося в документах тих років, «благородных оленей», а також на більш дрібну живність: лис, зайців та інших тварин. Пізніше їхні опудала прикрашали мисливський зал башти Святослава. У маєтку був звіринець (в сучасному розумінні зоопарк), на величезних обгороджених територіях якого розводили «ланей».

Водні простори Дніпра з численними островами, затишні місця в болотистих місцевостях, хащі лісів були сприятливими для життя різноманітного пташиного світу.

Що і в які часові періоди передувало утворенню Черкаського району? Відомості про самостійну адміністративно-територіальну одиницю на цих землях відносяться до часів, коли вони входили до складу Великого князівства Литовського. У 1471 році феодальна Литва ліквідувала удільні князівства. «Після ліквідації великих удільних князівств найбільшими територіально-адміністративними одиницями були землі воєводства, які ділилися на повіти. Київське воєводство ділилося на Київський, Черкаський, Канівський та інші повіти і декілька волостей. На чолі земель воєводств і повітів стояли намісники — воєводи і старости, що призначалися великим князем навічно»[6]. За найменуванням посади намісника повіти мали ще одну назву — староства. Найбільшим пові-

том у Київському воєводстві був Черкаський. «Він займав басейни Росі й Тясмину на Правобережжі і величезні простори по Сулі, Пслу, Ворсклі і Самарі на Лівобережжі»[7]. Адміністративна структура повіту у Великому Князівстві Литовському особливо не відрізнялася від такого ж утворення у наступні часи. Виходячи з цього, можна назвати 1471 рік початком історії утворення Черкаського району.

Територія Черкаського повіту протягом сторіч межувала з «Диким полем». Це відбилось і на способі життя населення в цих землях. Особливості прикордоння тут не можна назвати унікальними. Ще раніше, у XIV столітті, на околицях руських князівств стали селитися служиві люди для несення сторожової («станичної») і прикордонної («польової») служби. Називалися вони козаками (від тюркського козак — молодець, вільна людина). З другої половини XV століття за лінією сторожових укріплень на південній і південно-східній околицях польсько-литовської держави, Канівському, Черкаському і Брацлавському повітах, почали збиратися селяни-втікачі й посадські люди, що називали себе «вільними людьми» — козаками. Тобто, процес колонізації цієї території повторював уже відомі раніше в історії сторінки на інших землях. Навіть назва вільних людей — «козаків» — також відповідала вже раніше уживаній.

Щоб проіснувати, новопоселенці розорювали цілинні землі, займалися полюванням і рибальством, створювали слободи і хутори, наймалися на службу в загони прикордонних замків. На рубежі XV і XVI століть біля рік Синюха, Рось, Тясмин і Сула з'явилося багато нових слобод і хуторів, населення яких називало себе «козаками». Освоєні землі притягували і кочівників: їм було чим поживитися в обжитих землях. Життя населення в цих краях усе більше ставало пов'язаним з охороною від набігів напівкочових народів. Ця обставина прискорила об'єднання осілих тут людей у громади, сприяла утворенню військової організації козаків.

Після Люблінської унії 1569 року почалася експансія польської шляхти на Середнє Подніпров'я. Величезні території з населеними пунктами опинилися під владою польських магнатів, на їх користь сплачувалися різного роду повинності.

Посилення національного і релігійного гніту викликало протести місцевого населення, які виливалися в народні повстання. Для їхнього придушення польська влада використовувала війська. Місцеве населення чинило опір каральним операціям. Так на території Черкаського повіту під Мошнами в 1625 році відбувся бій між повсталими козаками і коронним військом.

Масові виступи козаків не проходили даремно. За Куруковською угодою 1625 року чисельність реєстрових козаків була збільшена до 6 тисяч чоловік. Для посилення контролю над реєстровим військом і захисту південно-західних кордонів від набігів кочівників польський уряд створив 6 козацьких полків, серед яких був і Черкаський.

Після Зборівського договору 1649 року, за яким чисельність козаків у реєстрі встановлювалася до 40 тис. чоловік і підтверджувалися права і привілеї козацького війська, були утворені адміністративно-територіальні й військові одиниці — полки. Черкаси в цей час — центр полку, який складався з 18 сотень; 4 на Лівобережжі та 14 на правому березі Дніпра.

Але мирне життя на цих землях не настало. Туреччина вирішила захопити Київ і Чигирин з метою створення плацдарму для захоплення всього Правобережжя Дніпра. За два так званих «Чигиринських походи» 1677 — 1678 років турки спустошили весь край, перетворивши його на багато років у «безлюдне місце».

За умовами «Вічного миру» Правобережжя повинно було бути незаселеним. Це й стало головною причиною ліквідації з 1686 року Черкаського полку. Значна частина селян і козаків переселилася на Лівобережжя Дніпра, на територію тодішньої Руської держави.

Після укладення Прутського договору

1711 року польські магнати стали знову повертатися на Правобережжя. Для заселення місцевості, забезпечення маєтків робочими руками, феодали залучали селян на слободи, звільняючи їх від повинностей на 15 — 30 років. Завдяки цьому, край швидко залюднився. Основне заняття жителів у ті роки — землеробство і тваринництво.

По закінченню «вільних років» посилився економічний гніт. Він супроводжувався релігійними конфліктами. Польська влада, намагаючись поширити свій вплив на населення, що знаходилося на підконтрольній їй території, насильно обертала його в католицтво, влаштовувала гоніння на православних священиків. Народні повстання тих років відомі як гайдамаччина і Коліївщина.

У 1793 році правобережжя Дніпра входить до складу Російської імперії. Відповідно до нового адміністративно-територіального устрою створюються повіти. Містечко Сміла стає повітовим центром, але через рік присутні місця переводять у Черкаси. З січня 1795 року утворюється Черкаський повіт з центром у місті Черкаси в складі Вознесенського намісництва, а з серпня 1797 року — в складі Київської губернії. З цього часу майже в незмінних межах і підпорядкуванні (за виключенням 1798 — 1800 років, коли його землі входили до складу Чигиринського повіту) він проіснував до 1923 року. Територія повіту межувала з Канівським, Звенигородським і Чигиринським повітами Київської губернії, а з північного сходу з Золотоніським повітом Полтавської губернії, що відокремлювався від нього рікою Дніпро.

Події революції 1917 року, громадянської війни та іноземної інтервенції, коли влада тільки в районному центрі понад десяти разів переходила з рук в руки, знищили державний апарат, зруйнували існуючий адміністративний поділ. Спроби створення структур нової влади почалися з 1917 року. З 1920 по 1922 рік Черкаський повіт складався з 33 волостей і входив до новоствореної Кременчуцької губернії. Після її розформування повіт знову був включений до Київської губернії.

З березня 1923 року вводиться новий територіально-адміністративний поділ: замість існуючого «волость — повіт — губернія» вводиться новий «район — округ — губернія». На терені сучасної Черкаської області тоді було створено чотири округи — Черкаський, Золотоніський, Шевченківський (з центром у Корсуні) і Уманський. Округи складалися з районів. Кожний район в окрузі тоді створювався з декількох колишніх волостей. В Черкаський округ ввійшло 15 районів, серед яких в межах території сучасного поділу району були Мошенський, Черкаський, Білозірський та Леськівський райони. Черкаський район можна вважати правонаступником колишнього повіту. Хоч площа району у порівнянні з повітом суттєво зменшилася, але поступово вона почала збільшуватися. Невдовзі, в липні 1924 року, було розформовано Леськівський район, а його територію включено до складу Черкаського району. В 1925 році в район входили такі села: «*1. Думанці, Свидівок та Сокирна. 2. Василиця, Геронимовка з хут. Пахарі, Дахнівка, Змагайлівка, Леськи, пос. Ленінський (Соснівка), Ломоватe, Начаївка, Р. Поляна, Талдики та Худяки. 3. Бузуково, Вергуни, Степанки з хут. Кирилівка, Червона Слобода та м. Черкаси*»[8].

З численними територіальними реформами за досить короткий час були пов'язані спроби перенесення адміністративного центру Черкаського району та зміна місцезнаходження Черкаського райвиконкому. Місто Черкаси на той час стало адміністративним центром округу і району. Ще одним значним населеним пунктом Черкаського району було село Червона Слобода. Піднесенню села — а тоді воно мало назву Цесарська (Цісарська) Слобода — сприяло те, що недалеко від нього з 1850 року почала діяти поромна переправа. Жваве місце сприяло торгівельній діяльності, багато жителів було пов'язане з обслуговуванням переправи. Тому й не дивно, що в перші роки радянської влади частина районних установ та організацій розміщувалася у Червоній Слободі. З огляду на такі обставини, президія Черкаського окрвиконкому рішенням від 13 травня 1925 року визначила «не-

доцільність розкиданості районних установ між Черкасами і Червоною Слободою» і доручила «Окрпланкому розробити практично питання про скупчення райцентру в однім місці»[9].

На засіданні Черкаського Окрпланкому, яке відбулося 10 червня 1925 року, було вирішено: «Приймаючи до уваги, що 1) знаходження центру в м. Черкасах відриває РВК від безпосереднього звязку з селянською масою й не дає можливости притягти до роботи РВК значну активну частину селян, 2) частина районих установ, як-то: лікарня, школа, Сельбуд (*центр масово-політичної роботи, в якому працювали господарський, природний, політичний, драматичний, музичний та інші гуртки, йшло громадське життя району — щось подібне до районного будинку культури у 50—80-х роках минулого століття — автор*) знаходяться в сучасний мент в Червоній Слободі й що РВК не має ніякого звязку з містом, а також на те, що в маючихся помешканнях в Червоній Слободі можливо цілком, без великих витрат ростошовати всі районові установи — рахувати перенесення райцентру Черкаського РВК з м. Черкас в Червону Слободу можливим і доцільним»[10] (*збережено правопис оригіналу — автор*). На засіданні президії Окрвиконкому 12 серпня 1925 року знову розглядалося питання про райцентр Черкаського району. Рішенням президії Окрвиконкому від 13 червня було «доручено Окрпланкому проробити питання про перенос райцентру з м. Черкас в с. Червону Слободу. На підставі одержаних анкет від більшості Сільрад і по адміністративно-економічним мотивам, а також з огляду конфігурації району, Окрплан висловився за залишення райцентру в Черкасах». Президія ухвалила: «Погодитись з висновками Окрплану й Райцентр Черкаського району залишити в Черкасах»[11]. У той же день відбулося засідання Черкаського Окрдержплану. Серед інших розглядалося питання «Про перенос центру Черкаського райвиконкому м. Черкаси до с. Червона Слобода». Ухвалою було таке: «Маючи на увазі, 1) що місто Черкаси займає найбільш центральне положення в районі, 2) що зносини письменно з адміністративним райцентром для м. Черкаси значно полегшуеться існуючим економічним тяготінням до Окрцентру, 3) що знаходження в одному пункті як райцентру, так і Окрустанов буде більш широко задовольняти населення, 4) що село Червона Слобода в економичному відношенні не скупчує ніякому тяготінню, 5) що при переносі Райцентру в с. Червону Слободу низка сел північно західної частини району значно віддаляється від РВК, 6) що на запитання Окрплану 11 сільрад з 16-и висловлюються за залишення Райцентру в м. Червона Слобода (*мабуть була допущена помилка при друкуванні, логічно Черкаси — автор*), рахувати більш доцільним в зміну постанови Окрплану по прот. Ч. 14, як з боку територіяльної конфігурації так і в адміністративно-економичному відношенні залишити і надалі центром району м. Черкаси. Що до знаходження в с. Червона Слобода таких установ районового значіння, як семерична школа, лікарня та райсельбуда, то на думку Окрплану цей факт не являється перешкодою для діяльності РВК і е цілком природній для тих районів, центр котрих припадае на Окрміство»[12] (*збережено правопис оригіналу — автор*).

Постановою ВУЦИК від 27 березня 1925 року розформовується Білозірський район, а ще через шість років — Мошенський, який об'єднали з Черкаським районом. У 1925 році ліквідовані Золотоніський і Шевченківський округи. Більшу частину районів з цих округів передано до Уманського та Черкаського округів. Останній через два роки був перейменований на Шевченківський округ.

Восени 1930 року був ліквідований і Шевченківський округ, а у 1932 році створена Київська область. В неї влилися райони розформованого округу, в тому числі й Черкаський район. Поступово ліквідовувалися економічно слабкі райони, проходило їх укрупнення. Територія Черкаського району в сучасних межах стала після адміністративно-територіальної реформи 1964 року. Адміністративний центр району, місто Черкаси, розташоване у східній частині району. Тому багато сіл значно віддалені від райцентру. Це відноситься до Мошенської

частини району, села якої розташовані на відстані від 25 до 50 км від Черкас.

Декілька населених пунктів сучасного району в минулому мали інші назви. Мошни з 1930 по 1950 рік мало назву Дудницьке. Село було перейменоване на честь видатного діяча уряду УРСР, уродженця Мошен Я.М. Дудника. Село Білозір'я в 1965 році перейменоване на Яснозір'я, щоб уникнути плутанини з селом з такою ж назвою в іншій частині району. Село Червона Слобода спочатку називалося Секава, потім Цесарська (Цісарська) Слобода, згодом Царська Слобода, аж доки не отримала сучасну назву. Соснівка (зараз увійшла до складу міста Черкаси) деякий час мала назву пос. Ленінський.

Докладні та різноманітні відомості про Черкаський повіт починають з'являтися в друкованих працях на рубежі XIX — XX століть. Порівняння даних, наведених у цих публікаціях з сучасними, про різні прояви громадського життя тим більш цікаві, що з того часу пройшло майже сторіччя.

Відомий дослідник Черкас і повіту Чугаєв на початку XX століття писав: «Черкасскій уѣздъ состоитъ изъ 23 волостей и въ немъ имѣются: городъ 1, монастырей 3, мѣстечекъ 11, селъ 65, деревеньъ 16 и хуторовъ, фермъ, экономій и другихъ мелкихъ поселковъ 176, а всего 272 населенныхъ мѣстъ»[13]. У повіті було 11 містечок, два з який — Сміла і Городище — зараз районні центри одноіменних самостійних територій. По суті, повіт охоплював територію трьох сучасних районів.

Нині у Черкаському районі налічується 35 населених пунктів, підпорядкованих 22 сільським радам і одній селищній, яка знаходиться в селищі Ірдинь. Центр району — місто Черкаси. Північні й східні кордони району проходять по Кременчуцькому водосховищу, з іншого боку якого знаходяться Золотоніський і Чорнобаївський райони. По сухопутній частині він межує з Чигиринським, Кам'янським, Смілянським, Городищенським, Корсунь-Шевченківським і Канівським районами.

Порівняно з колишнім повітом в сучасному районі змінилася не тільки площа. Істотні зміни відбулися в чисельності й складі населення. Так, раніше «по численности населенія Кіевская губернія является первой губерніей въ Россійской Имперіи (болѣе 4 1/2 милл. жителей). Черкасскій же уѣздъ среди другихъ уѣздовъ Кіевской губерніи, считая только сельское населеніе, занимаетъ третье мѣсто, уступая первенство только Васильковскому и Кіевскому уѣздам. На 1 января 1911 года населеніе составляло 342085 человекъ»[14]. Чисельність зазначена без урахування населення міста Черкаси (39 649 чоловік). Декількома роками раніше «жителей по переписи 1897 г. 308420; по даннымъ кіевскаго губ. статист. комитета (1900) — 313556»[15]. Якщо виходити з цих даних, то можна зробити висновок про досить значний динамічний ріст чисельності населення в повіті на початку минулого століття. Через десятиріччя динаміка чисельності населення району була такою: згідно з даними перепису 1939 року у районі мешкало 69,6 тис. чоловік, у 1972 році було 91,4 тис. чоловік, у 1990 — 85,1 тис., на 1 січня 2003 року нараховувалося 79,0 тис. чоловік. Навіть, якщо врахувати, що від Черкаського повіту відійшло декілька великих населених пунктів — Городище, Сміла, Мліїв й інші, то слід вважати, що чисельність населення в районі значно зменшилася. Особливо — за останнє десятиліття. Тенденція прямо протилежна кінцю позаминулого — початку минулого століть. Варто враховувати події XX століття на цій території — чисельні війни, наслідки урбанізації, економічні негаразди й інші процеси привели до помітного скорочення кількості населення.

Цікавий соціальний і релігійний склад населення в минулі часи: «Православныхъ 282359, раскольниковъ и штундистовъ 2393, католиковъ 746, лютеранъ 47, евреевъ 27979, магометанъ 32. Дворянъ 1086, крестьянъ 238197, мѣщанъ 51239, отст. военныхъ съ семьями 20430, духовенства 1148, почетн. гражданъ 464, купцов 450, иностранцевъ 330»[16].

У ті часи в кожному селі була, як мінімум, одна церква, населення — майже усе віруюче. На початку 20-х років минулого сторіччі почалася боротьба з релігійними

поглядами населення, були закриті культові споруди, багато з них зруйновано. Більшість із збережених після 20 — 30-х років церков були знищені в роки Другої світової війни, а після її закінчення вони зникли майже остаточно. Зараз навпаки, майже в кожному селі вже є, або зводяться нові церкви, молитовні будинки найрізноманітніших конфесій. На жаль, розкол торкнувся і православних церковних общин.

Після багатьох десятиріч заборони повертаються з небуття дворяни: їхні онуки і правнуки заявляють про своє шляхетське (благородне) походження. Слова «купці» і «промисловці», які вживалися на початку XX століття, з початку 90-х років того ж століття змінив іноземний вираз «бізнесмен». Якщо купці об'єднувалися в гільдії — купецькі корпоративні організації, була відома їхня кількість і до якої гільдії відносилися (у залежності від розміру капіталу), то сучасні послідовники купців і промисловців здебільше об'єднуються за партійними поглядами. Фактично не стало почесних громадян — або не в пошані це звання, або його замінили іншим, пов'язаним з професійними ознаками тощо.

Безробіття, як пережиток капіталізму, у Радянському Союзі було ліквідовано на початку 30-х років. Переглядаючи місцеві газети 60 — 80-х років минулого століття, можна побачити велику кількість оголошень із запрошенням на роботу. Потрібні були і кваліфіковані робітники для роботи в різних галузях народного господарства, і інженерно-технічні працівники, і службовці, запрошувалися й сезонні робітники. Для тих, хто не мав ніякої спеціальності, можна було її безкоштовно здобути на різноманітних курсах, в навчально-курсових комбінатах та в інших професійних учбових закладах. Зараз про ці роки залишилися лише добрі згадки. Сьогодні безробіття стало важким випробуванням для молоді, безвихіддю для осіб передпенсійного віку, для жителів сіл, в яких припинили свою діяльність колишні колгоспи та радгоспи.

Традиційно на території району головним заняттям сільського населення було хліборобство. Цьому сприяли добрі кліматичні умови для вирощування багатьох сільськогосподарських культур і досить велика площа родючих ґрунтів. На 1990 рік площа сільськогосподарських угідь складала 52 тис. га, у тому числі орних земель 41 тис. га, косовиці і пасовища понад 9,1 тис. га. Близькість великого населеного пункту — адміністративного центру області й району — наклало свій відбиток на спеціалізацію сільського господарства в цій місцевості. Воно орієнтувалося на забезпечення потреб населення міста в овочах, фруктах і м'ясо-молочній продукції. Головні культури, що вирощуються сільськими підприємствами — озима пшениця, кукурудза, горох, соняшник, картопля, помідори й інші овочеві культури — традиційні для тутешніх земель. Подальшому розвитку овочівництва в районі сприяло відкриття в 1936 році в Черкасах найбільшого на Україні на той час консервного заводу. До початку 90-х років минулого століття більшість колгоспів району входило в зону постачальників сировини цього підприємства.

Виноградарство, хмільництво і тютюнництво на початку минулого століття були розвинуті мало. У 50-х роках для кращого використання земель, непридатних для посівів зернових культур, зокрема піщаних ґрунтів та схилів, колгоспи району взялися за розширення на них площ садів і виноградників. В 40 — 50-х роках район спеціалізувався на вирощуванні кок-сагизу, тютюну баштанових та технічних культур. Кок-сагиз був сировиною для виробництва натурального каучуку. В 1948 році в Черкасах побудований завод по його промисловій переробці, який з 1950 року — перетворено на завод хімічних реактивів.

В останні десятиріччя землеробство району мало зерново-овочівницький напрямок, тваринництво — м'ясо-молочне (скотарство, свинарство, птахівництво). Але тваринництво не можна порівняти з тим, що було раніше. На початку минулого століття в повіті була немислима для сучасного сприйняття кількість худоби: «въ 1900 г. было (кромѣ уѣзднаго города) лошадей 15597, рогатаго ско-

та 42141 гол., овецъ простыхъ 46010, тонкорунныхъ овецъ 18, козъ 468, свиней 28822»[17]. Новацією в ті часи було те, що скот почали утримувати в спеціально збудованих мурованих приміщеннях. Проектував ці будівлі в Мошногородищенському маєтку і здійснював керівництво забудовою відомий архітектор В. Городецький.

Коні й воли згодом поступилися місцем машинам. Якщо зараз можна ще побачити коней у приватних господарствах, то останні вівці, у районі зникли наприкінці 80-х років минулого століття. Зображення головної тяглової сили минулого — вола — важко знайти навіть у бібліотеках. Чи не найбільша за останні десятиріччя чисельність тварин була у колгоспах Черкаського району в середині 60-х років минулого сторіччя. Тоді налічувалося 22689 голів скота, в тому числі корів 8228, свиней 18379, овець 6904 голови[18].

До особливостей Черкаського повіту можна віднести те, що села західної частини належали крупним землевласникам, а села, розташовані на сході й півдні від Черкас (до меж володінь графів Бобринських у Смілі й околицях), були, як тоді казали, казенними. Землі в цих селах числилися за державними селянами. Найбільш великими власниками в повіті були ясновельможний князь Воронцов (згодом графи Балашеви) і графи Бобринські.

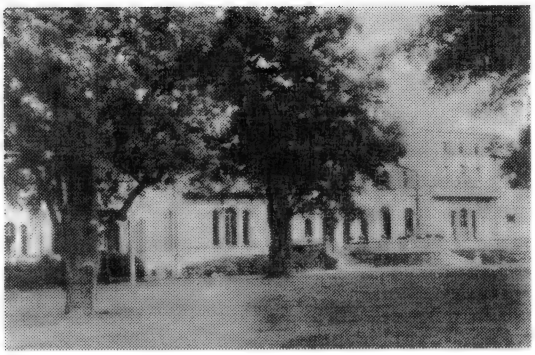

Мошенський палац Воронцова. Фото з листівки 1912 р.

Крім праці в сільському господарстві, для багатьох жителів населених пунктів спільним було ще одне заняття — грабарство. З розвитком у Росії будівництва залізниць велика кількість сільської бідноти значними групами направлялися на земляні, так звані грабарські роботи (від слова грабар — землекоп). Підряджалась на такі роботи і велика кількість мешканців Черкаського повіту. До речі, відхідництво стало характерним і в довоєнний час — у 1939 році біля 9000 селян (майже сьома частина населення) була на роботах за межами району[19].

Серед сіл району був поділ за окремими видами професій. У селі Мошни, наприклад, мешкали цілі родини досвідчених каменотесів (будували палаци й інші споруди для графа Воронцова у Мошногородищенському, Алупкинському і Масандровському маєтках). В новоутворене село Єлизаветівку були переселені разом з родинами майстрові-теслі одного з маєтків графа Воронцова з Володимирської губернії. Теслі брали участь у роботах на спорудженні численних будівель Мошногородищенського маєтку. Село Будище славилося поколіннями пічників, у селі Свидівку з покоління в покоління передавалися знання і професійні секрети спеціальностей, пов'язаних з судноплавством і водним транспортом. З часів Воронцова у селі Байбузи, крім корінного населення, жили вихідці з Кавказу і Молдавії (Румунії). Декілька поколінь чеченців охороняли величезний Мошногородищенський маєток. Інші сторонні жителі села і їхні нащадки були завезені з Молдавії. Вони займалися звичною для них справою — вирощуванням садів, розведенням виноградників, виробництвом вина для потреб маєтку. Бджільництво було розвинуте у Вергунах. Наявність в цьому селі багатьох улоговин та низин, добрі чорноземи сприяли культивуванню цінних городніх культур та ягідників. З 1911 року «*в Черкасах, Цесарской-Слободе, Леськах и других прибрежных селах*» почалося розвиватися шовківництво. Селяни висаджували шовківниці, а потім використовували дерева для вирощування личинок тутового шовкопряду.

Свої професійні особливості мало населення кожного села або містечка повіту. Були й такі, які залежали від природних особливостей та розташування населених пунктів і були притаманні лише їм. В селах над Дніп-

ром було розвинуте городництво (Сагунівка, Ломовате, Худяки). В придніпровських селах жителі займалися рибальством. Для селян, поселення яких знаходилися біля лісу, характерно було випалювання вугілля, виробництво дьогтю, виготовлення возів, коліс, плугів, бочок, відер, обручів, дубильної кори інших виробів з дерева.

Була в повіті розвинута промисловість. Центром заводської промисловості слугувала Сміла[20].

Розвиток капіталізму в Росії в останній чверті XIX століття сприяв перетворенням не тільки у великих населених пунктах, а і в малих, де почали з'являтися різні промислові підприємства. На початку минулого сторіччя з промисловості «въ уѣздѣ на первомъ мѣстѣ стоятъ производства сахарное и винокуренное, а затѣмъ слѣдуютъ мукомольныя мельницы, лѣсопильные заводы и другія уже мелкія предприятія»[21]. В абсолютних цифрах це виглядало так: «Свеклосахарныхъ заводовъ въ 1900 г. дѣйствовало 6, рафинадный 1, дрожжевыхъ и винокуренныхъ 4, пивоваренный 1, медоваренныхъ 7; всего 19 заводовъ съ производствомъ на 10,2 милл. руб. и съ 3322 рабоч. (не считая мельницъ и кирпичныхъ заводовъ, кожевенныхъ, чугунолитейныхъ, мыловаренныхъ, лѣсопильныхъ и смологонныхъ заводовъ, которыхъ имѣется 18, съ производствомъ на 1218000 руб. и съ 468 рабоч.)»[22].

У кінці XX століття ситуація змінилась. Частина підприємств цукрової промисловості в Смілі та її околицях, Городищі, Млієві, Ташлику опинились за межами сучасної території району, а цукроварня, що існувала з 1845 року в Руській Поляні, припинила своє існування. Така ж доля спіткала лісопильні та винокурні заводи, борошномельні млини.

З'являлися підприємства інших галузей промисловості. Ще у 1919 році почалися широкі дослідження одного з найбільших на Україні Ірдинського болота. З 1931 року почалися роботи по підготовці до торфовидобутку. Утворилося нове поселення Ірдинь, що виросло згодом у селище міського типу з населенням понад 2000 чоловік.

На базі родовища мергельних глин у селі Думанцях було створене виробництво кахельної плитки.

Та все ж основним напрямком розвитку району було сільське господарство. До другої половини 10-х років минулого століття сільськогосподарське виробництво було зосереджено як в селянських, так і в поміщицьких господарствах. Події 1917 року знищили великі поміщицькі сільські підприємства. Дрібні індивідуальні господарства, кількість яких весь час зростала, не спроможні були сприяти піднесенню сільського господарства після декількох років розрухи, задовольнити потреби промисловості, що переходила на індустріальний шлях розвитку. Тому почали виникати колективні господарства. На території Черкаського району одним з перших товариств із спільної обробки землі було «Муравище» в селі Червона Слобода. З'являються і державні сільськогосподарські підприємства — радгоспи. Переваги роботи великих, високомеханізованих сільських виробництв показали, в якому напрямку повинне розвиватися сільське господарство. З другої половини 1929 року почався процес суцільної колективізації. Станом на перше листопада 1930 року «із загальної кількості господарств у районі 3756 (з 11269), що складає 33,4%, створено 26 колгоспів»[23]. Процес колективізації сільських господарств в районі завершився у роки першої п'ятирічки (перша половина 30-х років минулого століття). Створення колгоспів не тільки піднімало виробництво сільськогосподарської продукції на вищий рівень, але й сприяло всебічному розвитку сел. Газета «Прапор комуни» у 1937 році повідомляла: «Колгосп «Сім'я червоних партизанів» с. Худяки — перший колгосп-мільйонер на Черкащині — вступив у новий 1937 рік, цілком ліквідувавши безкорівність. Усі 632 двори колгоспників мають корови або телички. Крім того, у колгоспників 130 овечок.

У 1936 р. колгосп придбав третю вантажну машину-тритоннку, інструмент для духового оркестру вартістю 4 тис. крб., вітродвигун, збудували нове зерносховище, нову стайню, сушарку для конопель, цегельний завод.

Насаджено колгоспний парк культури на площі 2 га. Дано допомогу колгоспникам побудувати 17 нових хат, відремонтувати 170 хат»[24]. Всебічну допомогу селам надавали колгоспи всі роки радянської влади.

Прообрази тракторів, або як тоді їх називали — парові плуги або двомашинні системи, з'явилися на території сучасного району в 1882 році в Мошногородищенському маєтку (майже одночасно такі механізми з'явилися в Смілі, в маєтку графів Бобринських, яке було також на території Черкаського повіту). Це сільськогосподарське знаряддя було передовим для того часу. Масове застосування машин при обробці полів стало можливим майже через п'ятдесят років, коли утворилися великі сільськогосподарські підприємства — колгоспи та радгоспи. Для обслуговування колгоспів в районі на початку 30-х років було створено 2 МТС: в 1931 році Черкаська та в 1935 році імені Дудника у селі Мошнах. Черкаська МТС «охопила роботою 14 колгоспів району. У 1934 році було 41 трактор, 7 автомобілів, 25 двигунів по 320 к. с. (*потужність двигунів вимірювалася в кінських силах — автор*) та значна кількість сільгосптехніки»[25]. В районі було розгорнуто роботу по підготовці нових для сільського господарства фахівців — трактористів та механіків. Пізніше в кожному селі утворилися свої механізовані ланки. Подальший розвиток механізації на селі відбувався в післявоєнний час. На початок 70-х років минулого століття в колгоспах району налічувалося 466 тракторів, 14 бульдозерів та 93 зернозбиральних комбайни, 988 вантажних автомобілів[26]. В наступні роки кількісний склад техніки ненабагато збільшувався. З'являлася техніка, яка мала нові якісні характеристики — автомобілі підвищеної вантажопідйомності, більш потужні трактори, що мали можливість обробляти за один прохід значно більшу площу полів, комбайни високої продуктивності. Але в останні 10 років кількість техніки на селі почала скорочуватися.

Наприкінці 80-х років минулого століття в районі було 16 колгоспів, в тому числі два риболовецьких, 5 радгоспів, діяло три птахофабрики. Обслуговуванням цих підприємств займалися районні відділення сільгосптехніки та сільгоспхімії. Збагачення сільськогосподарських земель на промисловій основі почалося в останній чверті XIX ст. На полях маєтків графів Бобринських та графів Балашевих вже застосовувалися хімічні речовини для боротьби з шкідниками, було розвинуте виробництво мінеральних добрив і їх внесення в ґрунт. Тоді ще не існувало метеорологічної служби. У Мошногородищенському маєтку для спостереження за природними умовами та використанням найбільш сприятливих умов вирощування сільськогосподарських культур було організовано 4 метеорологічних та 17 дощевимірювальних станцій. Результати метеорологічних спостережень накопичувалися по рокам з метою подальшого використання в сільському господарстві. На цих станціях збиралися дані й про урожаї кожної культури з урахуванням, на якому полі вона вирощувалася. При цьому при вирощуванні прораховувалися витрати по кожній операції при обробляванні кожної окремої культури.

Декілька останніх років йде реорганізація сільськогосподарських підприємств, колишніх колгоспів та радгоспів у сільськогосподарські товариства з обмеженою відповідальністю.

Усього в районі на початок 1990 року діяло 15 великих промислових підприємств. Зараз найбільшими з них є Руськополянський меблевий комбінат, Худяківська фабрика господарських виробів, ВАТ «Мошенський завод продтоварів», Ірдинське торфооб'єднання, в останні роки набирає потужності птахофабрика в Будищах (нині дочірнє підприємство «Перемога нова»). З другої половини 80-х років минулого століття з'являються приватні кооперативи, багато з яких згодом перетворились у невеличкі підприємства з різних галузей господарства. Як і сторіччя тому, є й такі, хто працює самостійно — приватні підприємці у торгівлі, промисловості та наданні послуг, і фермери — сільськогосподарські підприємці.

З шляхів сполучення на території району основними довгий час були водний по Дніпру і сухопутні. «Воднымъ путемъ в

предѣлахъ Черкасскаго уѣзда является только р. Днѣпръ на протяженіи 86 верстъ ея теченія въ Черкасскомъ уѣздѣ»[27].

Початок пароплавству на Дніпрі поклало спорудження в 1823 році графом Воронцовим у Мошнах першого судна з паровим двигуном. Майже через десять років, у 1835 році, на Дніпрі була утворена перша пароплавна компанія. Власні пароплави мали й приватні особи, які використовували їх для перевезень по Дніпру вантажів або пасажирів. У 1858 році виникло «Общество пароходства по Днепру и его притокам». «Черкасскій уѣздъ обслуживаютъ двѣ пароходныя пристани: Сѣкирна и Черкассы, находящіеся у населенныхъ пунктовъ того же наименованія»[28], — писав Чугаєв. Якщо Сокирненська пристань обслуговувала в основному пасажирські перевезення, то Черкаська — ще й вантажні. Ці ж пристані існують і донині, але навігація на Дніпрі в останні роки фактично відсутня із-за економічних негараздів. Виросло нове покоління, яке не тільки не має уяви, що таке мандрувати дніпровськими водними просторами на пароплаві або швидкісному «Метеорі», але й не бачило «живцем» великі річкові судна.

Зараз, дивлячись на пустинні води Дніпра, здається якоюсь казкою те, що було майже сто років тому, про що сповіщав в одному з своїх нарисів черкаський краєзнавець Василь Страшевич: «На початку 90-х рр. минулого століття (*XIX ст. — автор*) ріка в межах Черкас нагадувала мурашник: повз місто снували рейсові пароплави, буксири тягли каравани барж та плотів, чотири рази на день з полтавською стороною встановлювався зв'язок через Черкаси — Красне, де курсував пароплав «Варяг», якого орендувало Товариство Московсько-Київсько-Воронезької залізниці»[29].

Черкаський повіт з полтавською стороною з'єднували дві поромні переправи. Одна з них діяла в районі села Сокирне і була на утриманні розташованого на лівому березі Дніпра Коробівського жіночого монастиря. Інша була на вісім верст нижче міста Черкас, у районі тодішньої Цесарської Слободи. Пізніше, у найвужчому місці Дніпра, біля села Красне, почали курсувати пароплави, на яких можна було переправитися з одного берега на інший. У 1915 році тут був збудований дерев'яний міст через Дніпро. Цей міст проіснував до 22 серпня 1941 року і був спалений відступаючими частинами Червоної Армії[30].

У XIX столітті в Черкаському повіті з'явився новий вид транспорту — залізничний. Рух по Фастівській залізниці було відкрито 23 листопада 1876 року. Тоді ж почали ходити поїзди від станції Бобринська до станції Черкаси. У 1907 році почалося спорудження залізниці Бахмач — Одеса. У Черкаському повіті вона проходила від залізничного мосту через Дніпро, станцію Черкаси і далі слідувала по вже існуючій гілці Черкаси — Бобринська. Довжина залізниць склала «132 вер. въ предѣлахъ уѣзда»[31]. Після утворення в 1923 році нових районів залізничні станції Бобринська, Сміла, Воронцово-Городище й інші відійшли до новоутворених територій. В даний час у Черкаському районі дві залізничні станції — Черкаси і Білозір'я. Поява залізничного транспорту наприкінці XIX століття остаточно витіснило чумацтво і пов'язаний з ним оспіваний у легендах спосіб життя багатьох поколінь людей.

По території повіту проходили старі поштові тракти — із Канева до Черкас і далі через Смілу на Шполу. Дороги з твердим покриттям у повіті почали споруджуватися на початку минулого століття. У 1910 році була зроблена «мостовыя отъ гор. Черкассъ по дорогѣ на м. Мошны и въ м. Ротмистровкѣ, и въ текущемъ 1911 году дѣлаются мостовыя: въ с. Леськахъ по дорогѣ на Чигиринъ...»[32]. До початку дев'яностих років минулого століття довжина автодоріг району досягла 307 км, майже усі з них з твердим покриттям. Немаловажне досягнення першої половини того ж століття — наявність пасажирського автобусного сполучення між усіма населеними пунктами і районним центром, яке почало діяти в 1934 році. На зміну автобусному сполученню планувалося ввести екологічно більш чистий вид транспорту — тролейбусний. Один з таких маршрутів мав з'єднати місто Черкаси із зоною відпочинку

у Сокирному. Ще одна лінія тролейбуса, швидкісна, повинна була бути прокладена до залізничної станції ім. Т.Г. Шевченка у Смілі. З розпадом Радянського Союзу цим планам не довелося здійснитися.

Зв'язок між населеними пунктами здійснювався не лише по шляхах сполучення. З 1887 року в Черкаському повіті вже є телефонний зв'язок. Тоді у Мошногородищенському маєтку (лише через декілька років після винаходу телефонного зв'язку) були прокладені телефонні лінії загальною довжиною біля 100 верст. Одна з них була прокладена від головної контори в Городищі до Мошенського палацу (40 верст), звідси продовжувалась до головного лісництва і далі на Олександрійський винокурний завод і Байбузи. Інші лінії зв'язували головні структурні підрозділи Мошногородищенського маєтку з станцією Городище-Воронцово, звідки кожний день по телеграфу дані про господарський стан всіх підрозділів маєтку передавалися до Санкт-Петербургу, в головне управління маєтками Балашевих.

Ще один вид транспорту — трубопровідний — з'явився у районі у 80-х роках XX століття. Нафтопродуктопровід був прокладений з Кременчуцького нафтопереробного заводу до Черкаської нафтобази, розташованій на околиці села Червона Слобода.

Початок масовій шкільній освіті покладено в другій половині XIX століття. Перші церковнопарафіяльні школи почали з'являтися в 60-х роках. Згодом, у 80-х роках відкриваються загальноосвітні заклади вищого ступеня — міністерські училища, а вже на початку XX століття — земські училища. У Черкаському повіті «первыя училища были открыты въ 1843 году вѣдомствомъ Государственныхъ Имуществъ въ м. Бѣлазерьѣ и с. Лескахъ для дѣтей государственныхъ крестьянъ»[33]. На території повіту існували і спеціальні навчальні заклади, як наприклад, із 1889 року діяла Черкаська нижча лісова школа в Руській Поляні, де готували із спеціально відібраних юнаків міцної статури працівників державних лісництв.

Кілька бурхливих років подій революції, громадянської війни та іноземної інтервенції привели до занепаду не тільки промисловості, а й освіти. Хоча «в 1920 году в Черкасском уезде было высших начальных училищ — 34, двуклассных — 22, одноклассных — 115, всего 171 училище»[34], багато дітей шкільного віку було неписьменними і не мали можливості відвідувати школи. Неписьменною була й велика кількість дорослих. Нова влада намагалася надолужити упущене та створити умови, щоб всі діти мали змогу навчатися, а паралельно з цим навчати грамоті тих дорослих, які це не змогли зробити раніше. В Черкаському окрузі ліквідація неписьменності вирішувалася не тільки в шкільних навчальних закладах, але й «організації на районах і селах товариства ліквідації неписьменності ім. В. І. Леніна»[35]. На початок 30-х років неписьменність серед населення була майже ліквідована. В 1932 році в районі діяло «9 школ 4-х леток, 44 — 7-леток, 1 десятилетка, всего 54 школы, в которых обучалось 19,3 тысячи учеников»[36]. Процес розвитку освіти тривав й надалі. Максимальна кількість середніх навчальних закладів було на початку 90-х років минулого століття — у Черкаському районі діяли 43 загальноосвітні школи. До цього слід додати, що багато дітей навчалося в музичних і спортивних школах, ознайомлення з майбутніми професіями здійснювалося в різноманітних гуртках по інтересах. Процес навчання здійснювався безкоштовно за рахунок держави.

До 1917 року в навчальних закладах не було уроків фізичного виховання. Лише з середини двадцятих років «почали звертати увагу на фізрозвиток і фізвиховання у школах»[37]. Перебуваючи в оточені держав, які вороже ставилися до влади робітників і селян, молода держава вимушена була готувати підростаюче покоління не тільки для праці, а й бути готовими і до оборони. У ці роки створюються спортивні та військово-спортивні товариства. До теперішнього часу колективи сільських спортсменів об'єднує спортивне товариство «Колос». На кінець 60-х років минулого століття кожне село району вже мало свої стадіони та спортивні майданчики[38].

Аналогічні процеси відбувалися і у медичному обслуговуванні населення. У лікарнях для поміщиків, які вперше з'явилися в XIX столітті, поступово почали лікувати й інші верстви населення. Якщо на початку минулого століття в повіті було усього 24 лікаря, що знаходилися лише в 17 населених пунктах, то в кінці сторіччя до послуг жителів було вже 49 лікувальних закладів, з яких 12 лікарень і 37 фельдшерсько-акушерських пунктів. Кількість лікарів та іншого медичного персоналу в них перевищувала сотню осіб. На відміну від теперішнього часу, коли безкоштовним залишилося лише медичне обслуговування в лікарнях, за часів радянської влади хворим безкоштовно надавалися потрібні ліки, не було різного роду «добровільних» внесків, без яких не зроблять необхідний аналіз, процедуру тощо та пристойно харчували.

Початок масового оздоровлення трудящих було покладено в перші роки Радянської влади. Під Черкасами було дачне селище Соснівка, в якому в 10-ті роки XX сторіччя налічувалося понад сотня дачних будівель заможних черкащан і пансіонатів. Обладнану місцевість з добрими кліматичними умовами було вирішено використовувати для створення курорту Соснівка. При розгляді президією Черкаського окрвиконкому в грудні 1924 року питання «Про дачну місцевість Соснівка» було визнано, що «Соснівка з'являється місцем ремонтування здоровля робітників» і на підставі цього було прийняте рішення про «створення Ради для управління Соснівкою і зазначеній Раді негайно розробити конкретно питання про використання Соснівки і відокремлення дач для робітничих організацій»[39] (*збережено правопис оригіналу — автор*).

У другій половині минулого століття для медичного обслуговування колгоспників були збудовані санаторії «Світанок» у с. Свидівок, «Мошногір'я» (біля с. Будище) і «Нива» недалеко від с. Мошни. Колгоспники мали можливість оздоровитися не тільки в цих закладах, а й виїхати у відпустку в будинки відпочинку та здравниці за межі району. Значна частина вартості чи навіть повністю путівка оплачувалася колгоспом або профспілковою організацією радгоспу. Діти мали змогу оздоровитися в дитячому санаторії у Руській Поляні та в численних літніх піонерських таборах.

З 50-х років минулого століття в країні набуває поширення туристичний рух. Не стояли осторонь і черкасці. У 1956 році у мальовничій місцевості на березі Дніпра в сосновому бору біля села Сокирне з'являються наметові містечка. Спочатку в них мешкали студенти Черкаського педагогічного інституту імені 300-річчя возз'єднання України з Росією, потім поряд з ними облаштувалися спортсмени спортивного товариства «Локомотив» із Сміли та робітники черкаського заводу хімічних реактивів. Приклад був настільки вдалий, що його підтримали робітники та службовці інших підприємств та організацій обласного центру. Черкаська міська, районна і обласна влада всебічно сприяла створенню туристичного центру. З 1962 року Сокирне забудовується туристичними базами згідно з планом зони відпочинку. Поступово намети змінювалися дерев'яними щитовими будиночками. Профспілкові організації у тісній співпраці з керівництвом підприємств, за активною участю робітників і службовців облаштовували свої туристичні містечка, намагалися зробити їх затишними, зовні привабливими. Кожна база мала свої кухні, де були холодильники, балони з зрідженим газом для приготування їжі, більшість туристичних баз мала човни для рибної ловлі та водні велосипеди для відпочинку на воді. Були тут і більярдні, спортивні майданчики, обладнані пляжі та інші споруди для проведення повноцінного активного відпочинку. В ті часи в зоні відпочинку був досить гарний рівень обслуговування.

На кінець 60-х років у Сокирному функціонувало більше ста туристичних баз майже всіх підприємств Черкас та Сміли. З 1968 року тут працювала всесоюзна туристична база IV категорії «Сокирне». У зоні відпочинку був зразковий благоустрій, до

послуг відпочиваючих збудовані магазини, літній кінотеатр, пошта, танцювальна площадка, прокатні пункти, бар-ресторан та заклади громадського харчування. Бази відпочинку з'єднувала пішохідна доріжка, що проходила від краю до краю туристичного містечка по високому берегу Дніпра. Сокирне було найулюбленішим місцем відпочинку не тільки десятків тисяч черкащан, але й гостей з багатьох куточків колишнього Союзу. В останні роки минулого століття популярне туристичне місце почало занепадати. Розібрані або розкрадені десятки турбаз, від кам'яних споруд магазинів, бару залишилися понівечені фундаменти, немає вже будинків пошти, кінотеатру... Тепер з одного боку Сокирного до іншого майже не дістатися: хтось з «нових багатіїв» збудував собі базу, огородив її парканом до самої води. І тепер її треба або обпливати по воді, або дертися хащами лісу навкруги цієї огорожі.

Культурні запити населення сторіччя тому задовольняли 3 бібліотеки, 6 книжкових лавок, 4 друкарні. Були й інші духовні заклади: «каменныхъ правос. церквей 15, деревянныхъ 101, костеловъ 4, лютер. кирха 1, евр. синагогъ 22, раскольничья молельня 1»[40]. Майже всі ці церкви були знищені, як такі, що не відповідали ідеологічним нормам прийдешнього часу. Зруйновані не тільки храми душі. Навіть з точку зори архітектури ці культові споруди, без сумніву, були прикрасою населених пунктів.

До численних бібліотек, Будинків культури й інших осередків культури, створених у районі в основному з кінця 40-х до кінця 80-х рр. минулого століття, можна додати музеї історії сіл в Байбузах, Свидівку і Білозір'ї, краєзнавчий у Мошнах. Важливим було й те, що всі населенні пункти району були електрифіковані та радіофіковані. Друковане районне видання виходить з 1920 року під назвою «Вісті». З 1965 року газета має назву «Серп і Молот». У селі Руська Поляна на базі сільського музею було створено картинну галерею художників-любителів[41]. Багато художників-професіоналів мешкають у Мошнах. Районна влада докладає чималих зусиль щодо відкриття у селі картинної галереї та художньої школи для дітей.

Район, як і повіт, прославили своїми справами, бойовими і трудовими подвигами багато його мешканців. Серед них ясновельможний князь Михайло Семенович Воронцов та керуючі його Мошногородищенський маєтком Іван Тимофійович Ягницький і Володимир Микитович Критський, майстер-кріпак з Мошен Роман Фортунов, архітектор Владислав Владиславович Городецький, графиня Катерина Андріївна Балашева та керуючий маєтком видатний організатор сільськогосподарського виробництва Михайло Юхимович Філіпченко, державні й громадські діячі радянського періоду Я.М. Дудник (1881 — 1934), М.С. Гречуха (обидва народилися у Мошнах), двічі Герої Соціалістичної Праці Г.Є. Буркацька з Геронимівки та Г.І. Байда з Лесьок, уродженець села Худяки член-кореспондент АН УРСР І.О. Гуржій (1915 — 1971). Серед відзначених найвищими нагородами Батьківщини — 9 Героїв Радянського Союзу і 19 Героїв Соціалістичної Праці, дві особи є повними кавалерами ордена «Слави».

До числа архітектурних пам'ятників району відносяться монументи вічної слави героям, що полягли за визволення Черкащини від німецько-фашистських загарбників. Такі монументи споруджено майже в усіх селах району. В Геронимівці встановлено бронзовий бюст двічі Героя Соціалістичної Праці Галини Євгенівни Буркацької. А в Леськах — знатному земляку двічі Герою Соціалістичної Праці Григорію Івановичу Байді[42].

У другій половині XX сторіччя на території району були зведено кілька монументів та погрудь вождю світового пролетаріату В.І. Леніну: в 1958 році в селищі Ірдинь, в Леськах у 1965 році, в Сагунівці в 1966, в Чорнявці в 1967 та в Вергунах у 1969 році[43]. У ті ж роки в Леськах був встановлений бюст-пам'ятник Т.Г. Шевченку. Бюст визначному земляку був також встановлений у 2002 році в селі Червона Слобода.

З інших пам'ятників історії і культури, що охороняються державою, на території району збереглася лише Преображенська церква в Мошнах, побудована одеським городовим архітектором Торрічеллі в 1840 році. Ще один архітектурний пам'ятник зберегти не вдалося — декілька років тому згоріла дерев'яна Миколаївська церква XIX століття в селі Думанцях.

Можна згадати і про знищені та вже майже забуті визначні місця. Десь до початку 20-х років минулого століття на території тодішнього повіту діяли такі монастирі — Виноградський (неподалік від Сміли), Жаботинський Онуфрієвський (у селі Чубівка), Мошенський Вознесенський та старообрядний під Змагайлівкою.

Казковим був Мошногірський Вознесенський монастир. Прекрасна архітектура будівель обителі природно вписувалася в мальовничий гірський кряж, покритий лісом. З околишніх гір відкривалися незабутні види на споруди монастиря. Краєзнавцем О.М. Самковим записана така легенда про створення монастиря. Колись, ще в сиву давнину, по цих місцях пролягала лише вузенька стежка в лісі. Одного разу цією стежкою йшов чи то чернець, чи хтось з мешканців села Мошни. Здавна біля стежки лежав великий камінь. Коли бачить перехожий — на цьому камені сидить жінка, що сперлася ногами на землю. Одяг на ній багатий і зовсім не схожий на вбрання місцевого жіноцтва. — Дай мені води, — каже вона до подорожнього. — А де ж її тут взяти? Всім відомо, що Мошногори небагаті на джерела. — А ти пошукай, — наполягає незнайома жінка. І щось в неї було таке, якась незрозуміла сила, що чоловік мимоволі почав шукати воду, хоча вважав, що пошуки будуть марні. І трапилось диво — за два-три десятки кроків він натрапив на джерело, про яке раніше ніхто не чув. Кухлик у подорожнього був з собою. Зачерпнувши води, він підніс його пані. Відпивши води, вона промовила слова, які стали віщими. Вона порадила побудувати біля джерела монастир, що згодом було і зроблено. Ще жінка зауважила, що скільки існувати будуть Мошни, сплюндровані вони не будуть. Всі люди, що переповідали цей переказ з покоління, у покоління вважали, що це була Матір Божа[44].

У 30-х роках минулого століття святу обитель закрили, а її будівлі згодом зруйнували. Зараз на місці монастиря розташоване звірогосподарство по розведенню хутрових звірів.

Споруди Виноградівського монастиря теж не збереглися. На його місці розташовано одне з відділень районної психіатричної лікарні. Це зараз територія Смілянського району.

Ще менше відомостей збереглося про старообрядний монастир, що був під Змагайловкою. Зараз ця територія затоплена водами Кременчуцького водоймища.

Мабуть більш пощастило Жаботинському Онуфрієвському монастирю. З колишніх часів від його численних споруд залишилася напівзруйнована церква Онуфрія Великого, збудована у 1811 році. Декілька років тому в цих стінах почав відроджуватися чоловічий монастир. Ченці частково відтворили церкву, споруджуються інші монастирські будівлі. На відстані, приблизно, з півкілометра від монастиря, знаходяться залишки польської фортеці. Від неї залишився земляний насип висотою до десяти метрів і діаметром близько 100 м. Років за 50 — 70 тому, за свідченням місцевих старожилів, біля фортеці ще знаходили дерев'яні залишки чи то від споруд, чи то від укріплень.

У районі є ще декілька споруд, що не є

Мошногірський Вознесенський монастир. Фото з поштової листівки початку XX ст. З колекції О. Самкова.

на обліку як пам'ятники архітектури. Це обеліск на Софіївій горі, у колишньому маєтку Воронцових-Балашевих, будинок костьолу у селі Мошнах, споруджений у середині XIX століття і розташована в том ж селі адміністративна будівля (зараз в ній розміщується районна станція юних техніків).

На запрошення власників в Мошногородищенському маєтку з 1887 по 1894 роки працював архітектор Владислав Владиславович Городецький. При ньому за цей час було споруджено різних об'єктів на 500 тис. руб. Він спроектував і збудував Мошенську лікарню (від неї до наших часів залишилося одна з будівель), Олександрівський винокурний завод (цей витвір промислової архітектури був неподалік від села Байбузи), багато інших житлових будинків та господарчих споруд.

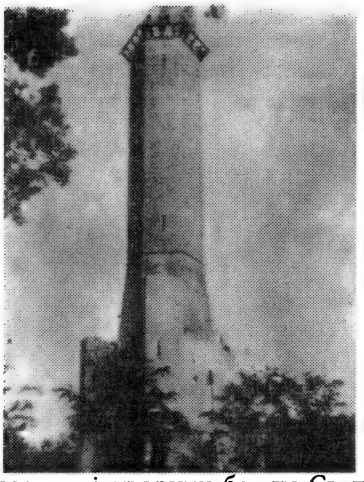

Є задум відтворити башту Святослава біля села Будище, одного з п'ятьох найвидатніших пам'ятників історії і культури на Черкащині. Ця споруда перебувала під охороною держави з 30-х років XX століття і була знищена німецькими окупантами у 1943 році.

Своєрідними пам'ятниками історії та культури є територіальні герби та герби населених пунктів. 2002 рік став знаменним в історії Черкаського району — третя сесія Черкаської районної ради затвердила офіційні символи своєї територіальної громади — герб та прапор.

Ось які визначні події з історії району було запропоновано відобразити в цих пізнавально-правових знаках. Тривалий час землі, на яких тепер знаходиться Черкаський район, були прикордонними. Населення завжди було в бойовій готовності, першим вступало в двобій з ворогом. Тодішні Черкаси — центр одного з найстарших козацьких полків, назва якого пов'язується з поняттям «дніпровський козак» у минулі часи. Полк мав 18 сотень, приписані до цих сотень козаки жили в містечках, селах і хуторах сучасної Черкащини. Загальновідома Черкаська земля і як поле знаменитих битв, таких як бій при Кумейках і бойові операції по захисту в 1941 і звільненню міста Черкас від окупантів у 1943 році.

У територіальних гербах використовується символіка, взята з герба адміністративного центру. Протягом тривалого історичного періоду — з 1791 року і, приблизно, до середини XIX століття, місто Черкаси використовувало герб, в якому був зображений у срібному полі вершник на коні з списом в руці, «к поражению неприятеля устремленный»[45]. У більш пізні часи від зображення вершника з конем залишився тільки срібний кінь, що скаче. Цей символ і донині прикрашає черкаський міський знак.

У сучасному гербі міста Черкаси символічно відбиті такі ж ідеї, як і в гербі 1791 року, але вони мають інше символічне відображення. Так зображення козака в першій частині сучасного міського герба символізує або ототожнюється з тим, що місто було родоначальником дніпровського козацтва. В історичних документах приблизно до середини XVIII століття дніпровських козаків іменували «черкасами». Зображення в другій частині герба срібного коня асоціюється з «диким конем», тому що він зображений без вершника, без вузди і з розпущеним хвостом. Так як тварина зображена металом, сріблом, а не натуральним кольором, то символічне значення такого зображення — освоєння цілини, степів, нового, ще не освоєного простору. А основою для освоєння степових просторів довгий час була земля сучасної Черкащини на кордоні з Диким полем.

Пізнавально-правовий знак адміністративного центру в минулі часи асоціювався з гербом усього повіту. Тому й був запропоно-

Святославова вежа. Фото з листівки 1912 р.

ваний цей символ для районного герба — вершник на коні з списом — воїн прикордонної стражі, завжди готовий стати на захист своїх земель, швидко на коні досягти ворога. Такий символ відображає специфіку життя на території району протягом декількох сторіч. Вершник на коні — козак. Це данина історичної традиції.

Ще одна ідея герба району пов'язана з його історико-географічною особливістю. Після похолодання в четвертинному періоді, обледеніння, що насувалося з півночі, досягло Дніпра, і льодовик пройшовся по його долині. У післяльодовиковий період русло Дніпра вище Черкас роздвоїлося. «Одне його русло в обхід Черкаської височини повернуло на схід — південний схід по старицям лівобережної частини, а інше — звернуло на південь — південний захід, по сучасному руслу річки Ірдинь. Згодом, у зв'язку з опусканням лівобережної частини при відносному підйомі правобережжя, Дніпро пішов по своєму лівому руслу, а Ірдинська стариця заростала і заболочувалася»[46]. Води рік Дніпра, Ірдині й Тясмину утворили своєрідний Черкасько-Чигиринський острів. Це наштовхнуло дослідника Олександра Павловича Знойка на цікаве припущення. Справа в тому, що відомості про ранній період Русі вкрай обмежені. Джерелами, за якими можна судити про опис її земель і одержати інші данні, служать матеріали іноземних дослідників, які проїхали і описали ці території. Арабські географи в IX — X століттях писали про три царства Русі: Куявію, Славію й Артанію. Думки дослідників історії сходяться стосовно Куявії: з нею асоціюється Київська земля, з Славією пов'язують слов'ян, що жили на північному заході, а територію Артанії, що входила до складу Русі IX століття, острова Русов, довжиною «три дні шляху», ніяк не вдавалося ні встановити, ані знайти.

О.П. Знойко висунув гіпотезу, що «легендарний острів Русов, де була найбільш розвинена держава східних слов'ян об'єднаних назвою Русь, є територія, обмежена ріками Дніпро, Ірдинь і Тясмин»[47]. За давніх часів, як стверджує автор в іншій своїй праці, «Дніпро нижче Канева мав два розгалуження, одне з яких співпадає з теперішнім руслом ріки, а друге, шириною від одного до трьох кілометрів, було основним і судноплавним»[48], проходило по долинах сучасних річок Ірдинь і Тясмин. Між цими розгалуженнями Дніпра і знаходився цей легендарний «острів Русов» — заболочений і покритий лісами, що мав у довжину приблизно 130 км. Одним із підтверджень цієї версії є те, що в Ірдинському болоті, озерах і річці Тясмин знаходили уламки кораблів, якорі. І хоча частина легендарного острова розташована і на землях Чигиринського району, було запропоновано відобразити цю географічну особливість у гербі Черкаського району. Тому, що все ж найбільша частина цього острову знаходиться на території останнього.

Можливо, у часи Київської Русі друге русло Дніпра по ріках Ірдинь і Тясмин могло бути вже не таким бурхливим, як ліве відгалуження. Однак невеличким суднам, які були в ті часи, можна було ходити і по мілководних річках і болотах.

Проте, несподівана ідея по відтворенню острова була запропонована наприкінці минулого століття: «На основі створення Кременчуцького моря можна буде розчистити русло Ірдині і Тясмину і направити частину вод Дніпра по його старому руслу, і перетворити Черкаський і Чигиринський райони у великий острів, оросив і обводнив його»[49].

Третя сесія Черкаської районної ради XXIV скликання, що відбулася 30 липня 2002 року, затвердила опис герба і опис прапора як локальні законодавчі акти і додатки до них: еталонні кольорове і чорно-біле зображення герба та кольорове зображення прапора (пропорційно зменшене).

Опис герба: «В срібному полі з лазуровою хвилястою базою вершник з списом у правій руці, в червоних шароварах і чоботах, синій свиті та шлику, що скаче на гнідому коні з срібною уздою та з чорною гривою і такого ж кольору хвостом і копитами.

Щит увінчано вінцем з золотих витих стебел, з якого виходять три колоса.

Щит обрамований вінком з зелених гі-

лок сосни, в який вплетена срібна девізна стрічка з написом чорними літерами «Черкаський район»».

Пояснення символіки. У гербі Черкаського району знаково-символічними засобами відображені найхарактерніші риси, притаманні цим землям і у такій якості більш не властиві іншим адміністративно-територіальним одиницям (районам).

У територіальних гербах, до якого відноситься герб Черкаського району, використовується геральдична основа герба адміністративного центру. В гербі міста Черкас зображення козака та срібного коня, що скаче. Цими символами відбиті характерні риси прикордонного міста на межі з Диким полем — освоєння нових територій та захист від нападів кочівників з півдня.

Такі особливості були притаманні не тільки місту Черкаси. Тривалий час територія сучасного Черкаського району була прикордонною. Населення завжди було в бойовій готовності, першим вступало в бій з ворогом. Тому в гербі району використовується давній черкаський символ — вершник на коні з списом — воїн прикордонної стражі, завжди готовий встати на захист своїх земель. Цим символом виражалась специфіка життя на території району протягом декількох сторіч.

Срібне поле символізує «сиву давнину», стародавність адміністративного устрою на землях сучасного Черкаського району.

В геральдиці срібний колір є символом чистих помислів. Тому емблема вершника, зображена в срібному полі, трактується виключно як захисника своєї землі.

Зображення в базі щита герба хвилеподібного символу пов'язане з географічною особливістю району: його територія смугою довжиною 76 км простягається уздовж правого берега Дніпра.

Таким чином, у щиті герба району відображено дві найбільш суттєві, характерні риси району: історична — зображення вершника зі списом на коні та природно-географічна, пов'язана з особливістю розташування території Черкаського району.

Щит герба увінчує корона, що містить елементи рослинного світу. Такий тип корон притаманний територіальним гербам, є їх відзнакою. Золоте колосся, що прикрашає вінець, вказує на головне заняття жителів району — робота у сільському господарстві. В геральдиці золото — символ багатства.

Обрамлення щита герба вінком із соснових гілок вказує на ще одну особливість району — наявність великих лісових масивів, що вкривають значну його територію, в яких сосна головна лісоутворююча порода. В такій кількості ця порода дерева серед навколишніх адміністративних одиниць зустрічається тільки в Черкаському районі, є його характерною ознакою.

Напис на девізній стрічці вказує на належність герба Черкаському району[50].

Опис прапора: «У малиновому прямокутному полотнищі в центральній частині малий герб Черкаського району в білому обрамленні, зліва і з права від якого по одній білій хвилястій смузі». Співвідношення сторін полотнища 2:3 (висота до довжини); розмір висоти щита герба складає 1/2 висоти полотнища; ширина хвилястої смуги складає 1/26 довжини полотнища; відстань від древкової частини полотнища до хвилястої смуги складає 1/6 довжини полотнища; відстань від кінцевої частини полотнища до хвилястої смуги складає 1/6 довжини полотнища.

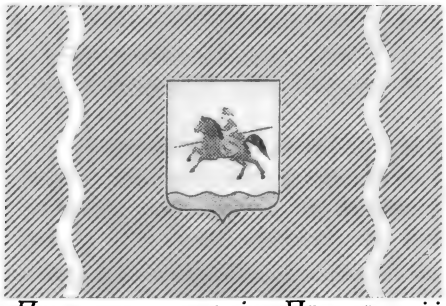

Пояснення символіки. Прапор, як і інші офіційні пізнавально-правові знаки вторинні відносно герба. Тому кольори і символи прапора наочно відображають головні ідеї останнього. Разом з тим прапор є самостійним офіційним символом Черкаського району, тому він має свої особливості відображення кольорів і символів, іншу композицію їхнього розміщення.

Малиновий колір полотнища прапора — відображення найбільш характерної особливості Черкаського району. Тут свого часу був Черкаський полк — адміністративно-територіальна і військова одиниця. Більша його частина займала територію сучасного району. З цієї причини основний колір прапора, як і в часи козацтва, малиновий.

Зображення на прапорі щита герба Черкаського району підкреслює конкретну приналежність прапора цьому району.

Білі хвилясті лінії на прапорі по обидві сторони від герба підкреслюють географічну особливість розташування території району на своєрідному острові (більшій його частині), який з одного боку омивається водами Дніпра, з іншого — річками Ірдинь і Тясмин[51].

Герб Черкаського району не єдиний пізнавально-правовий знак на цій території. Найстарішим символом серед населених пунктів району є міський знак Мошен, відомий з кінця XVI століття. Цей герб є чи не найстарішим історико-культурним пам'ятником не тільки колишнього містечка, але і району. Мошни в історичних джерелах мабуть вперше згадується в 1448 році. Тоді польський король Казимир IV Ягеллончик (що вступив на престол у 1447 році) підтвердив права князя Глинського на Мошни «*на дальней Роси*». Маючи вигідне географічне розташування, Мошни досить швидко стали значним оборонним та економічним пунктом і залишалися таким на протязі декількох століть. Тому й не дивно, що містечко, майже одним з перших на території сучасної області, отримало міські права. На прохання тодішнього володаря О. Вишневецького, польським королем 9 лютого 1592 року Мошнам був наданий привілей на «*гродские права и самоуправленіе*», а також жалувано герба: «...*надаемъ печать мъестскую, герб ощепъ*»[52] (*oszczep* в перекладі з польської — спис).

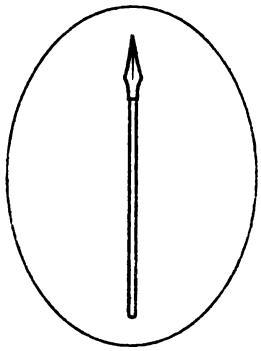

Мошни оточували непрохідні болота, а тому на Київ правобережжям Дніпра можна було добратися по єдиній дорозі, яка проходила через цей населений пункт. Оборонна або захисна роль містечка у XVI — XVII сторіччях на цьому шляху символічно відображена в щиті герба у вигляді списа — військового атрибута.

Можливо було б відтворити цей стародавній знак Мошен як сучасний герб села. Але, по-перше, з 70-х років XVII століття він не використовувався, по-друге, за декілька століть, що минули з часу отримання герба, у населеному пункті відбулися грандіозні події, які залишили помітний слід в історії Мошен і тому мають бути символічно відображені в головному сільському символі. Містечко на початку XIX сторіччя стало власністю графа Воронцова, центром його Мошногородищенського маєтку. Заслугою графа було те, що на величезній території були осушені болота навколо Мошен, збудо-

ваний і спущений на воду перший пароплав на Дніпрі, у Мошногір'ї створений найбільший парк у Європі, палаци і будівлі, якого стали не тільки окрасою містечка, але й його візитною карткою. Мошенський Вознесенський чоловічий монастир також добавляв слави Мошнам, слугував центром православ'я не одне сторіччя. Щоб оцінити грандіозність тільки робіт по перетворенню місцевості навколо Мошен, можна навести одну з записаних розповідей селян того часу: «*Мы глупы были и не верили, что из этих болот мог выйти какой-нибудь толк. Чтобы развеять наши сомнения заведующий работами по осушению собрал нас на Бубликовой горе. С гор была видна значительная часть болот, покрытых деревьями, кустарником, осокой, тростником, но доступа туда почти никакого не было. Заведующий работами сказал: «Смотрите, ребята, указывая на болото, — на них не видно теперь ни коровы, ни овцы, но скоро вы прийдете сюда и скажете, — вон мой вол пасется, а вон и наши овцы ходят». Мы, конечно, сказали, что так оно и будет. А сами подумали «дурной пан». Если бы еще к этому заведующий сообщил, что их дети будут платить за эти болота 20 — 30 рублей за десятину, то крестьяне, наверное, и вовсе бы приняли его за сумасшедшего*»[53]. А якою подією був спуск на воду пароплава та його самостійне плавання по Дніпру! Або Святославова башта, яку можна було бачити з найвіддаленіших куточків маєтку... З урахуванням цих визначних історичних подій фахівці геральдичного товариства склали герб Мошен.

Опис герба: У двічі розтятому і перетятому зеленню та сріблом щиті три золоті багатокутові башти, з'єднані між собою золотою стіною. Середня висока башта з чотирма чорними вікнами прикрашена дев'ятьма зубцями і увінчана надбудовою з трьома великими чорними вікнами і з золотим закругленим дахом з маківкою. Дві бокові башти з двома чорними вікнами прикрашені шістьма зубцями. Передня частина стіни між баштами обтяжена щитком, який виходить верхньою частиною над стіною. В червленому (червоному) щитку золотий спис покладений в перев'язь справа вістрям догори.

Щит увінчаний червленою (червоною) мурованою сріблом короною з двома зубцями. Щитотримачі: справа майстровий, що спирається правою рукою на срібну колонну іонічного ордера, зліва монах, що тримає в лівій руці золоту кружку, з якої виливаються срібні струмені води. Внизу під щитом покладені навхрест дві гілки дуба натурального кольору, перекладені золотою стрічкою з написом девіза червленим (червоними) буквами «LABORE CELEBRATO» (з латині — «Трудом прославлений»).

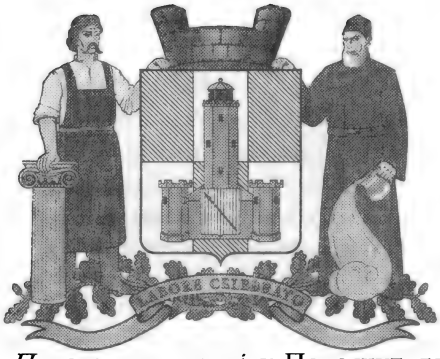

Пояснення символіки. Поле щита герба розділене на декілька частин, які мають зелений та срібний колір. Це відображає перетворення земель навколо Мошен у 20—30-ті роки XIX століття графом Михайлом Семеновичем Воронцовим. Тоді непрохідні болота в результаті грандіозних меліоративних робіт були перетворені в чудові луки і живописні багатокілометрові водовідвідні канали. Річка Вільшанка, що до цього впадала в ріку Рось, «заволоділа» одним з каналів на протязі більш, ніж тридцяти кілометрів, потекла по новому руслу і з тих пір впадає в Дніпро. Символом палацо-паркового комплексу, всіх визначних споруд Мошногородищенського маєтку, зведених в часи графа Воронцова, була башта Святослава. Цей пам'ятник архітектури заввишки у 57 м майже століття був прикрасою навколишніх місць, доки його в

1943 році не знищили німецькі окупанти. В щиті герба золоте стилізоване зображення цієї башти.

Зображення в червленому щитку золотого списа — дань традиції. Ця символіка проста і промовиста, в той же час історично вірна. Якщо древній Канів являв собою форпост Київської Русі, був опорним пунктом на дальніх підступах до Києва, то Мошни виконували близьку по значенню функцію пізніше, в XVI — XVII століттях. Символ списа взятий з герба, який отримали Мошни в кінці XVI сторіччя при наданні прав місцевого самоврядування.

Герб щита увінчує стінчата корона, оскільки Мошни з 1811 року мали статус містечка, а з 1923 і до 1931 року було районним центром. Червлений колір корони та кількість зубців (два) вказує на особливий статус поселення. Для міст характерне використання в гербі срібної або золотої міської корони з трьома зубцями. Червлена міська корона з двома зубцями притаманна поселенню, статус якого нижче міського, але яке в певні історичні періоди виконувало міські функції.

Щитотримачами зображені ті з представників населення Мошен, котрі робили справжню, а не легендарну славу доблесних, талановитих та працелюбних жителів поселення. Зображення майстрового з іонічним ордером символізує покоління місцевих робітників-майстрових, які прославилися своїм будівельним каменярським мистецтвом, були відомі далеко за межами Мошен. Зображення монаха вказує на близьке сусідство з Мошногорським Вознесенським монастирем. На протязі декількох століть його існування, він немовби став фактично невід'ємною частиною самих Мошен. Зображення в руці у монаха кружки, з якої витікає вода, не випадкове. Згідно з легендою, поява монастиря в цій гірський безводній місцевості пов'язане з чудодійним явленням Богородиці. На місці, де була Богородиця, з'явилося джерело. Вода в ньому була з цілющими властивостями.

Знизу щит герба обрамовують гілки дуба. Це символізує парк Мошногородищенського маєтку Воронцових–Балашевих. Парк з другої половини XIX сторіччя був найбільшим у Європі. Дуб є однією з найпоширеніших порід дерев у парку. Колір девізної стрічки золотий, що є символом багатства. Напис на девізній стрічці «Трудом прославлений» в словесній формі виражає основні ідеї, символічно відображені в щиті герба: уславлення Мошен — і перетворенням місцевості, створення палацо-паркового комплексу і оригінальних будівель в ньому відбувалося завдяки праці місцевих жителів.

Основні фігури і кольори щита герба використовуються на ще одному пізнавально-правовому знаку села — його прапорі.

Опис прапора: В прямокутному полотнищі розділеному по діагоналі з верхнього древкового кута в нижній кінцевий кут і п'ять разів розділеного по діагоналі з верхнього кінцевого кута в нижній древковий кут зеленим і білим три жовті багатокутові башти, з'єднані між собою жовтою стіною. Середня висока башта з чотирма чорними вікнами прикрашена дев'ятьма зубцями й увінчана надбудовою з трьома великими чорними вікнами і з жовтим закругленим дахом з маківкою. Дві бокові башти з двома чорними вікнами прикрашені шістьма зубцями. На передній частині стіни між баштами поміщено гербовий щит, який виступає своєю верхньою частиною вище кромки стіни. В красному полі щита золотий спис, покладений у перев'язь справа вістрям догори. Співвідношення сторін полотнища 2:3 (ширина до довжини); висота башти складає 4/5 ширини полотнища.

Багатовікова славетна історія Мошен має найповніше відображення у створених пізнавально-правових знаках села — його гербі та прапорі[54].

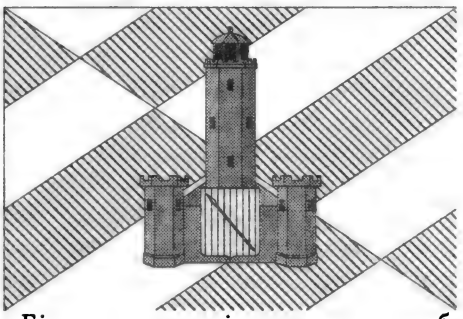

Більш двох століть нараховує герб містечка Ломовате. Він затверджений 10 листопада 1791 року: «w Białym Polu Stoiącą Bramę o iednej Wieży, a w Bramie — stoiącego męża zbrojnego»[55], що в перекладі: «В білому полі стояча брама з однією вежею, а в воротах — озброєний воїн». Там же надається зображення герба:

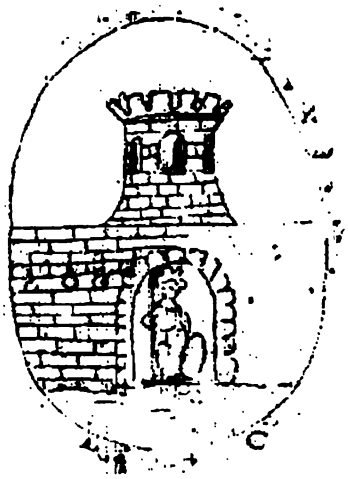

Що ж означає ця символіка? «По-видимому, населённый пункт имел статус местечка и имел особое значение в обороне территории. Иначе ему бы не предоставили городские права. Символику герба можно объяснить следующим образом. Около Ломоватого проходила дорога из Чигирина на Черкассы. По этой дороге часто осуществляли набеги кочевники с юга. Ломоватое располагалось в низинной части около Днепра, но недалеко от днепровских круч. На высотах располагались сигнальные вышки для оповещения (прежде всего Черкасс — крепости и центра староства) о приближении врага. Эта особенность Ломоватого — сторожевого пункта на пути кочевников — символически и отображена в гербе 1791 года»[56]. Населений пункт не існує, на початку 60-х років минулого століття він був затоплений водами Кременчуцького водоймища. Але як спадщина, пам'ять про це населене місце, продовжує існувати зображення герба в друкованих виданнях, на сувенірних виробах.

З 1791 року відомий ще один історичний знак на території району — герб Білозір'я. Він затверджений 10 листопада 1791 року, його опис: «w Polu Białym Rybę Jesiotra»[57] — в білому полі риба осетер. Зображення герба не було. Реконструйований містечковий знак має такий вигляд:

Білозірський герб є однією з небагатьох історичних реліквій Черкаського району. Можливо було б відтворити цей давній геральдичний символ як сучасний герб села. Але білозірська емблема використовувалася досить нетривалий час. І в населеному пункті є деякі суттєві особливості, які могли б бути символічно відтворені в головному сільському знаку. Тому спеціалістами Черкаського обласного геральдичного товариства була розроблена символіка територіальної громади Білозір'я, яка врахувала найбільш істотне історичне надбання села. Опис герба: «В срібному полі натурального кольору осетер в перев'язь справа. Лазурна хвиляста облямівка обтяжена двадцятьма натурального кольору квітками водяної лілії (латаття).

Щит увінчаний червленою (червоною)

мурованою сріблом короною з двома зубцями і обрамований з правої сторони натурального кольору сосновою гілкою з шишками, з лівої — віхтиком золотих колосків. За щитом поставлений срібний якір, виступаючий верхнім кінцем над короною і лапами під щитом. Гілка сосни і колоски обвиті лазурною стрічкою, яка в нижній частині обвиває лапи якоря і має напис девізу срібними буквами «БІЛОЗІР'Я».

Пояснення символіки. У давнину Дніпро нижче Канева мало два розгалуження, одне з яких співпадає з нинішнім руслом, а інше проходило по долинах сучасних річок Ірдинь і Тясмин. Згодом, у зв'язку з опусканням лівобережної частини при відносному підняттю правобережної, Дніпро пішов по своєму лівому руслу, а Ірдинська стариця заростала і заболочувалася. Утворилася низка озер. Одне з них в пізніші часи було відоме серед населення як «*уход Белое озеро*». Біля нього виникло поселення «*Билозир*». Основне заняття жителів — рибалка. Білозірські ґрунти належали Черкаського замку. Тому черкасці, хто ходив на «*озерный уход*», повинні були платити данину черкаському старості — одну рибу з кожного вилову. Особливо цінувалася осетрина. Тому й не дивно, що в привілеї 1791 року присутнє зображення осетра (осетри водилися і в Дніпрі, їх ще можна було зловити у XIX столітті).

За легендою, найменування «Білозір'я» населений пункт отримав від назви Білого озера, біля якого він був заснований. А озеро одержало свою назву від того, що в давнину прозора водяна гладь влітку була вкрита ніжним білим цвітом водяних лілій. У XX сторіччі озеро внаслідок меліоративних робіт майже зникло. Як данина пам'яті озеру, біля якого виник населений пункт, у щиті герба зображення лазурової облямівки, обтяженою квітками латаття. Зображення осетра взято з стародавньої символіки Білозір'я. Срібне поле, в якому зображений історичний знак села, символізує події «сивої давнини».

Під щитом герба покладений срібний якір. Це підкреслює ще одну особливість Білозір'я. У 1820 році в Білому озері знайшли уламки носу від великого корабля і корабельний якір. Це підтверджує гіпотезу про те, що в давнину озеро сполучалося з Дніпром і водний шлях через цю місцевість був суднохідним.

Свого часу Білозір'я мало статус містечка. Тому щит герба увінчує червона двозубчаста корона, притаманна населеним пунктам такого рангу.

До села з одного боку примикає сосновий ліс, з іншого — воно оточене полями. Це й символічно відображено на гербі: з правої сторони щит обрамований гілкою сосни з шишечками, з лівої — золотими колосками. Гілка і віхтик колосків сплетені девізною стрічкою, кольори і напис на якій відповідають основним кольорам у щиті герба.

Герб Білозір'я не єдине, що збереглося в селі з давніх часів. Відома також хоругва Білозір'я: полотнище діагонально поділено на три рівновеликі частини — синю, білу та синю, на середній білій смузі зображення осетра. Враховуючи цю обставину, а також символіку в щиті герба, прапор Білозір'я має такий опис: «В прямокутному полотнищі три діагональні рівновеликі смуги з верхнього древкового кута в нижній кінцевий — середня біла, на якій натурального кольору осетер в перев'яз вправо, крайні — блакитні з зображенням на кожній по одній квітці натурального кольору водяної лілії (латаття)»[58].

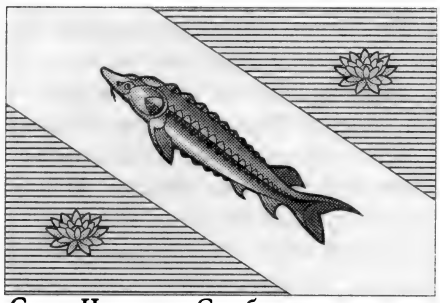

Село Червона Слобода не має давніх геральдичних традицій. Герб села затверджений не так давно. В ньому символічно відображені найхарактерніші риси історії населеного пункту.

Опис герба: «В лазурному полі вершник, що скаче на срібному коні, в червоних (малинових) штанах і в шапці такого ж кольору, який тримає у піднятій правій руці срібний спис з червоним бунчуком і супроводжується унизу золотою вузькою гребенеподібною базою. У червленій верхній лівій вільній частині, облямованою срібним ескаром, натурального кольору цямрина колодязю, з якого витікає срібна вода, що супроводжується угорі давньою царською срібною короною.

Щит увінчаний червленою мурованою короною з двома зубцями і обрамований гілками натурального кольору верби, які обвиті золотою стрічкою з написом девіза унизу лазурними буквами «ВІД ДОБРОЇ ВОДИ»».

Пояснення символіки. Червона Слобода декілька разів змінювала місце свого розташування і назву. Спочатку вона мала назву Секава і розташовувалася на березі Дніпра. Через те, що подвір'я жителів постійно засипали піски, вони вимушені були оселитися на новому місці. Ця особливість й відображена в гербі золотою гребенеподібною базою. Нове місце поселення було у деякому віддалені від Дніпра, біля колодязю і давньої могили. Про походження назви цієї місцевості є такий переказ. Колись на тому місті, де потім виникла Цесарська (Цісарська) Слобода, зупинився табором з військом якийсь цісар (цар). Було викопано колодязь. Але чомусь цей цар тут помер, його поховали, а військо пішло далі. З цієї причини новоутворена Слобода і отримала назву Цесарська (Цісарська). Але якісь події дійсно відбувалися тут, бо на кладовищі Цісарської Слободи була могила, яку називали цісарською.

У Цісарській Слободі був колодязь з дуже доброю водою. Недарма на протязі багатьох десятиріч вода в колодязі щорічно освячувалась у четвер перед п'ятидесятницею при скупченні багатьох людей з навколишніх сіл. Легенда, і події пов'язані з нею та з новою назвою поселення, символічно в вільній частині герба відображені цямриною колодязя, що супроводжується угорі давньою царською короною.

З 1913 року стало використовуватися трохи змінена назва села — Царська Слобода. Але ця назва існувала недовго: у 1918 році село було знову перейменоване і з тих пір носить назву Червона Слобода. Символічно це також відображено в гербі — поле, в якому розміщені колодязь з короною — червлені.

Червона Слобода проіснувала на цьому місці до середини 50-років XX сторіччя. У 1956 — 1959 роках, у зв'язку з будівництвом Кременчуцької ГЕС, село було перенесено на високий берег Дніпра, а старе місце затоплено водами водоймища. Тому вільна частина обрамована срібним ескаром.

Зображення вершника на коні асоціюється з гербом адміністративного центру — містом Черкаси. В давні часи цей символ використовувався не лише як герб міста, але й як герб всього пові-

Зображення пізнавально-правових знаків до розділу «Історико-географічні, краєзнавчі та інші відомості про район» виконав художник Віктор ОЛЕКСЕНКО.

ту. Зараз таку геральдичну основу має герб району. Цісарська Слобода в силу свого розташування недалеко від переправи через Дніпро швидко зростала і набула особливого значення. В цій частині Черкаського повіту вона була після Черкас другим по значенню населеним пунктом. Тому, коли в 1923 році в результаті адміністративно-територіальної реформи утворилися райони, в Червоній Слободі знаходилися деякі районні організації і підприємства. В 1925 році розглядалися питання про переніс райцентру і райвиконкому в Червону Слободу. Ось з цих причин у гербі Червоної Слободи використовується основний елемент черкаського районного герба як особливого населеного пункту району. Але на відміну від герба Черкаського району, вершник тримає спис вістрям догори, на якому червоний бунчук.

Щит герба увінчує червлена мурована корона з двома зубцями. Така корона вказує на особливий статус Червоної Слободи. Довгий час вона виконувала деякі функції центра району, а за кількістю жителів населений пункт є найбільшим у районі та перевищує за цим показником деякі районні центри області.

Щит обрамований гілками верби. Ця рослина найбільш характерна для Червоної Слободи та попередніх поселень. Колір девізної стрічки та літер на ній повторюють основні кольори в щиті герба. Девіз «Від доброї води» у словесній формі виражає основну ідею, символічно відображену в щиті герба.

Опис прапора: «Прямокутне полотнище розсічено хвилеподібно жовтим и синім у пропорції 1 до 2. У синій частині зображення козака, що скаче вліво на срібному коні і тримає в правій руці спис з червоним бунчуком. Співвідношення сторін полотнища 2:3 (ширина до довжини); висота вершника на коні складає 1/2 ширини полотнища»[59].

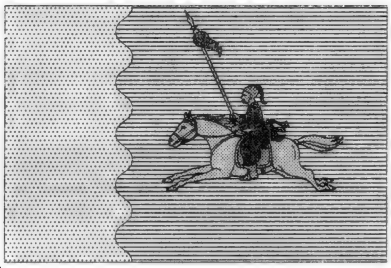

Геральдисти продовжують працювати над відтворенням історії району, розробкою символіки сіл району. Сподіваємося, що в недалекому майбутньому ще декілька населених пунктів отримають свої пізнавально-правові знаки — герби та прапори.

Олег ТОЛКУШИН,
черкаське обласне геральдичне товариство

ВИКОРИСТОВУВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Махрачов О.Я. Черкаський район//Географічна енциклопедія України. — К., 1993. — Т. 3. — С. 403.

2. Чугаевъ А. В. Описаніе и справочная книга Черкасскаго уѣзда Кіевской губерніи. Черкассы, Типографія Х. Д. Раздольскаго, 1911. — С. 36.

3. Державний архів Черкаської області (ДАЧО). — Ф. Р 4178, оп. 1, ед. хр. 655. — Л. 2, 4.

4. Перспективная сеть заповедных объектов Украины. — К.: Наукова думка., 1987. — С. 112 — 117.

5. Найден С.П. Нариси з історії району// Серп і молот. — 1967. — 1 апреля. — С. 3.

6. История Украинской ССР. — К.: Наукова думка, 1969. — Т.1. — С. 147.

7. Клепатскій П. Г. Очерки по исторіи Кіевской земли. Одесса, 1912. — Т.1. — С. 24 - 25, 59, 76.

8. ДАЧО. — Ф. Р-65, оп. 1, ед. хр. 10. — Л. 100 об.

9. ДАЧО. — Ф. Р-65, оп. 1, д. 10. — Л. 76.

10. ДАЧО. — Ф. Р-65, оп. 1, д. 20. — Л. 41.

11. ДАЧО. — Ф. Р-65, оп. 1, д. 10. — Л. 154.

12. ДАЧО. — Ф. Р-65, оп. 1, д. 42. — Л. 18.

13. Чугаевъ А. В., указанное сочинение. — С. 1.

Несколько отличительные сведения приводятся в более раннем источнике: Брокгаузъ Ф. А., Ефронъ И.А. Энциклопедическій словарь. С. Петербургъ, 1903, Томъ XXXVIIIа. — С. 578.

14. Чугаевъ А.В., указанное сочинение. — С. 43.

15. Брокгаузъ Ф.А., Ефронъ И.А. Энциклопедическій словарь. С. Петербургъ, 1903, Томъ XXXVIIIа. — С. 577.

16. Там само. — С. 578.

17. Брокгаузъ Ф.А., Ефронъ И. А., указанное сочинение. — С. 579.

18. ДАЧО. — Ф. Р 4178, оп. 1, ед. хр. 655. — Л. 3.

19. ДАЧО. — Ф. Р 80, оп. 1, д. 18. — Л. 1.

20. ДАЧО. — Ф. Р 4178, оп. 1, ед. хр. 704. — Л. 40.

21. Чугаевъ А.В., указанное сочинение. — С. 76.

22. Брокгаузъ Ф.А., Ефронъ И.А., указанное сочинение. — С. 579.

23. Центральний державний архів України (ЦДАУ). — Ф. 1, оп. 1, д. 1667, л. 68 об.

24. Колгосп-мільйонер села Худяки//Прапор комуни. — 1937. — 8 січня.

25. Матеріали до звіту Черкаського райвиконкому VI районному звіту Рад. Черкаси, 1935. — С. 20 — 21.

26. ДАЧО. — Ф. Р 4178, оп. 1, ед. хр. 655. — Л. 3.

27. Чугаевъ А.В., указанное сочинение. — С. 94.

28. Там само. — С. 95.

29. Страшевич В.Б. А все починалося з причалу...//Нариси з серії «Старі Черкаси». Ротапринтне видання. — Черкаси, 2001. — С. 5.

30. Страшевич В.Б. Дерев'яний міст у Черкасах//Нариси з серії «Старі Черкаси». Ротапринтне видання. — Черкаси, 2001. — С. 3, 11.

31. Брокгаузъ Ф.А., Ефронъ И.А., указанное сочинение. — С. 578.

32. Чугаевъ А.В., указанное сочинение. — С. 107.

33. Там само. — С. 118.

34. ЦДАУ. — Ф. 166, оп. 1, д. 152. — Л. 86 а.

35. ДАЧО. — Ф. Р-65, оп. 1, д. 10. — Л. 2 об.

36. ДАЧО. — Ф. Р-144, оп. 1, д. 1454. — Л. 1 — 3.

37. ДАЧО. — Ф. Р-65, оп. 1, д. 10. — Л. 2 об.

38. ДАЧО. — Ф. Р 4178, оп. 1, ед. хр. 655. — Л. 40.

39. ДАЧО. — Ф. Р-65, оп. 1, д. 10, л. 5.

40. Брокгаузъ Ф.А., Ефронъ И.А., указанное сочинение. — С. 578.

41. ДАЧО. — Ф. Р-2631, оп. 1, д. 88. — Л. 54 — 59.

42. ДАЧО. — Ф. Р4178, оп. 1, ед. хр. 655. — Л. 7.

43. Там само. — Л. 42.

44. Записано О.М. Самковим від жительки с. Мошни Г.Я. Шимановської, 1906 року народження, в жовтні 1989 року.

45. ЦДІУ. — Київ. — Ф. 203, оп. 2, д. 1, Л. 1 — 12.

46. Найден С.П. Нариси з історії району// Серп і молот. — 1967. — 30 березня. — С. 3.

47. Знойко О.П. Про походження назви «Русь»//Народна творчість та етнографія. — К.: Видавництво Академії наук УРСР, 1962. — Кн. 1. — С. 113 — 114.

48. Знойко О.П. Міфи Київської землі та події стародавні. — К.: Молодь, 1989 . — С. 40.

49. Гудзенко П.А. Черкаська область. — К.: Радянська школа, 1959. — С. 30.

50. Символіка Черкаського району//Сільські обрії. — 2003. — № 40 (11989). — 26 вересня. — С. 4.

51. Там само.

52. Архив Юго-Западной России: В XVIII ч. — Т.5. — С. 260.

53. Филипченко М.Є. Мошногородищенское имѣніе Єкатерины Андреевны Балашевой, Кіевской губерніи, Черкасскаго уѣзда, К. — 1896. — С. 366.

54. Працею звеличений//Сільські обрії. — 2003. — № 42 (11900). — 10 жовтня. — С. 4.

55. Archiwum glowne akt dawnych. — Warzawa: Ksiegach Kanclerskich, ед. хр. 99. — С. 58.

56. Материалы Черкасского областного геральдического общества по историко-краеведческому обоснованию символики села Сагуновка, редакция № 3 от 25.01.04. — С. 4.

57. Archiwum glowne akt dawnych. — Warzawa: Ksiegach Kanclerskich, ед. хр. 99. — С. 64.

58. Село навколо Білого озера//Сільські обрії. — 2003. — № 52 (11910). — 19 грудня. — С. 4.

59. Від доброї води//Сільські обрії. — 2003. — № 51 (11909). — 12 грудня. — С. 4.

СПРАВА ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В ЧЕРКАСЬКОМУ РАЙОНІ

Витоки медичної справи сягають найдавніших часів. Первісна людина шукала захисту і порятунку від захворювань в оточуючій її природі, насамперед серед рослин. Це давало змогу на практиці вивчати їх, як кожна з них впливає на організм людини. Поступово, нагромаджуючи знання про навколишній світ, збагачуючись практикою, серед людей виділялися особи, які спеціалізувалися на наданні допомоги хворим. Людей, що мали певний досвід у справі лікування, називали «знахарями». Свої знання вони накопичували сторіччями, передавали з покоління в покоління. Поміж них поступово вирізнялися такі, що надавали певні види допомоги, спеціалізувалися на окремих видах лікування: костоправи, повитухи, які допомагали при пологах, цілителі, що лікували настоями трав, та інші.

Подальше становлення медичної допомоги на наших землях пов'язане з прийняттям християнства. Священики, переважна більшість яких були греки, приносили з собою і знання з медицини. А освічені монахи поширювали ці знання, зберігали, перекладали та переписували манускрипти. Серед ченців з'являлися лікарі не тільки душі, але й тіла. При монастирях організовувалися шпиталі.

З появою козацтва на більшій частині сучасного району, їх участю у військових походах, з'явилася потреба у лікуванні значної кількості поранених, покалічених та хворих воїнів. Козацькі сотні мали людей — «кровопускників», «костоправів» та інших, які надавали певні види медичної допомоги. Надавалася медична допомога й тваринам. За ними наглядали «конячі лікарі». В наступні часи проводилися й деякі заходи щодо запобігання розповсюдженню епідемій.

З входженням Правобережжної України до складу Росії, на цій території почався розвиток організованої медицини. Незабаром після утворення Черкаського повіту в 1797 році призначується державний повітовий лікар. Йому на допомогу було виділено двох лікарських помічників та повитуху. В обов'язки лікаря входило виконання судово-медичних функцій, боротьба з епідеміями серед людей та тварин, надання медичної допомоги.

Але держава тоді неспроможна була утримувати медицину. Як згадував на початку минулого століття відомий дослідник в повіті А. Чугаєв, «в Черкасском уезде, первое и очень долгое время — всецело, а в настоящее время — в большей части, медицинская помощь населению оказывается больницами и амбулаториями, содержимыми частными лицами. В 40-х годах (XIX в. — автор) в Черкасском уезде уже существовала больница в м. Мошнах князя Воронцова, в 70-х годах была открыта больница при сахарном заводе в с. Русской Поляне».

В останній чверті того ж століття становище з надання медичної допомоги змінюється на краще. 7 листопада 1877 року (за старим стилем) була «учреждена должность уездного врача, при чем учреждение этой должности, главным образом было вызвано надобностью иметь правительственного медика для исполнения медико-полицейской и судебно-медицинских требований, а также принятия мер к прекращению эпидемических и повальных болезней». Посада повітового лікаря існувала з кінця XVIII століття. Але після ліквідації у 1798 році Черкаського повіту та його відновлення у 1800 році, посада повітового лікаря мабуть не була знов затверджена.

24 квітня 1887 року (за старим стилем) «последовало Высочайшее утверждение

штатов сельской медицинской части в 8 неземских губерниях Западного края. Согласно этим штатам в Киевской губернии в каждом уезде полагалось по две лечебницы на 10 кроватей каждая с участковыми сельскими врачами, по 4 приемных покоя на 2 кровати каждый с участковыми фельдшерами и волостных фельдшеров по числу волостей в уезде. Лечебницы и приемные покои должны были быть приспособленными для приема и лечения больных, требующих немедленной хирургической помощи, для всех же прочих больных должны даваться только советы и пособия. Лечение производилось и лекарства выдавались всем обращающимся за помощью бесплатно». З наступного року почалося практичне втілення цього рішення в життя. Були призначені лікарі, визначені населенні пункти, в яких вони повинні були працювати. Але незабаром з'ясувалося, що ці місця невдало обрані в плані місцерозташування, до них дуже важко добиратися більшості селян. Тому в 1809 році (в теперішніх межах Черкаського району) були відкриті «лечебницы в с. Белозерье и приемные покои в с. Лесках, а в 1892 році — у д. Софиевке. В 1892 году в Белозерье был распределен 1-й врачебный участок». Це були перші кроки щодо організації доступної медичної допомоги населенню Черкаського повіту.

У 1894 році на кошти графині Балашевої збудовано приміщення Мошенської лікарні «соответствующее самым современным требованиям того времени». Будинок медичної установи проектувався і споруджувався відомим київським архітектором В.В. Городецьким, який працював в ті роки в Мошногородищенському маєтку. Цей архітектурний шедевр є й досі прикрасою Мошен. Утримувалася лікарня на кошти графині. В чотирьох палатах лікарні розміщувалось десять ліжок для хворих. Медичну допомогу їм надавали один лікар, два фельдшери та акушерка. Користувалися лікарнею безкоштовно службовці маєтку графині Балашевої і селяни поселень, що входили до складу маєтку. Амбулаторна допомога надавалася всім, хто звертався, з безкоштовною видачею ліків.

Розвиток промисловості в Росії наприкінці XIX століття сприяв покращенню фінансового становища держави. Це не забарилося відбитися на медицині — навесні 1901 року «височайшим повелінням» була збільшена кількість лікарських дільниць в Київській губернії. Додатково до існуючих, було намічено створити лікарську дільницю у Вергунах та відкрити нові лікарні. Що й було впроваджено в життя: у 1902 році «открыта в наемных помещениях в с. Вергуны лечебница, в с. Белозерье вопрос об открытии лечебницы затормозился ввиду отсутствия там хотя бы мало мальски подходящего помещения». В тому ж році Черкаська міська дума почала клопотання про «устройство казною климатической станции и курорта в Черкасском казенном лесничестве и постройке в этой местности дач». Так розпочинав створюватися відомий курорт «Соснівка».

З 1904 року керування медичною частиною в Київський губернії перейшло до нових установ — Губернського і Повітового Управління в справах земського господарства. Це сприяло збільшенню асигнувань на утримання медичних установ та придбання ліків, медичного інвентарю і обладнання, почали виділятися кошти на оплату житла лікарям і фельдшерам, вирішувалися питання надання їм службового транспорту тощо. Одночасно здійснювалися заходи щодо наближення медичних закладів до населення: «в 1905 году лечебница из с. Вергунов была переведена в с. Цесарскую-Слободу, как пункт более центральный в участке и в виду подходящих для лечебницы наемных помещений, из которых здание самой больницы выстроено по специальному плану. Решен окончательно вопрос о переводе врачебного пункта из Белозерья в Городище».

Відбувався процес і більш рівномірного розташування лікарських дільниць серед населених пунктів з урахуванням чисельно-

сті населення, яке обслуговувалося на цих дільницях та відстані від центру дільниці. Так у 1910 році Черкаською дільницею обслуговувалося 66 тис. чоловік, Софієвською — 55 тис., Цесарськослобідською — 43 тис. чоловік. Персонал кожної земської дільничної лікарні складався з одного лікаря, двох фельдшерів і акушерки-фельдшериці. Крім того в волостях були «пунктовые фельдшеры». Кількість ліжок у лікарнях складала: в Черкаській дільниці 50, Софіївській лікарні — 15, Цесарсько-Слобідській — 12. Така ж кількість ліжок була в приватній мошенській лікарні. Одне лікарняне ліжко в Черкаському повіті припадало на 1449 жителів, витрати на одного хворого складали 31 коп. (на той час це не такі вже й малі кошти).

З початком Першої світової війни медичне обслуговування населення почало погіршуватися. Значна кількість медиків була мобілізована. Події 1917 року, а згодом і громадянської війни зруйнували існуючу систему медичної допомоги. Крім звичайних захворювань, набули загрозливого стану епідемії. Влада в ті роки настільки швидко змінювалася, що було не до медицини. Одна з перших спроб відновити існуючу систему медичної допомоги була зроблена в 1919 році, коли в Черкасах створили повітовий відділ охорони здоров'я.

В 20 – 30-х роках наданню медичної допомоги населенню приділялось багато уваги. В районі в цей період молодою Країною Рад було збудовано багато лікарень, амбулаторій, санаторіїв та будинків відпочинку. Для зміцнення здоров'я населення, запобіганню захворювань державою започатковувався масовий фізкультурний рух. Нові лікарні поповнювалися випускниками вищих та середніх спеціальних медичних навчальних закладів. Для підготовки місцевих кадрів в 1930 році в Черкасах було відкрито медичне училище. Спочатку в ньому було два відділення — фельдшерське та акушерське. Через декілька років було відкрито відділення для підготовки ясельних сестер, курси для навчання лаборантів та зуболікарську школу.

З метою запобігання поширення інфекцій, поліпшення санітарно-освітньої та медичної пропаганди серед населення в 1930 році створюється Черкаська санітарна станція, яка обслуговувала декілька районів. На станції працювали прищеплювальний і дезинфекційні загони, а також санітарні лікарі.

На початку 30-х років в Соснівці діяв протитуберкульозний санаторій, дитячий санаторій, кілька будинків відпочинку. Перед війною 1941 — 1945 років у всесоюзній здравниці вже працювало дев'ять протитуберкульозних санаторіїв, у яких було майже дві тисячі ліжок, розраховані на лікування понад дванадцяти тисяч туберкульозних хворих.

Окупація Черкащини німецько-фашистськими військами у роки Великої Вітчизняної війни завдала великої шкоди медичним установам. Більшість з них були розграбовані, деякі споруди, в яких розміщувалися медичні заклади, знищені. На фронтах і тилу загинуло багато медичних працівників. Після визволення Черкаського району від фашистських окупантів фактично заново почалася створюватися мережа медичних закладів, оснащення її медичним обладнанням, забезпечення лікарсько-санітарним складом. На селі велику допомогу у створенні кращої матеріально-технічної бази медичних установ надавали колгоспи, споживча кооперація, лісництва та інші господарські організації. Майже в кожному селі району діяли фельдшерсько-акушерські пункти.

В післявоєнні роки на курорті «Соснівка» в корпусах туберкульозних санаторіїв, що залишилися незруйнованими під час війни, перебували одужуючі після лікування воїни. Потім, у зв'язку з розширенням території міста Черкаси, було визнано недоцільним перебування в цій місцевості хворих на туберкульоз. Обласний протитуберкульозний диспансер було розміщено в Черкаському бору, за селом Геронимівкою. Для нього в 80-х роках минулого століття збудовано багатоповерховий корпус, оснащений найсучаснішим для тих часів медичним обладнанням.

Із середини 50-х років минулого століття декілька населених пунктів району в

зв'язку з створенням Кременчуцького водосховища перенесені на нові місця. В стислі строки в нових селах створювалися сучасні медичні установи. Санітарний стан вулиць, подвір'я жителів у цих селах був набагато кращим, ніж до переселення. Централізований водогін, сільські лазні сприяли утвердженню здорового образу життя.

Подальший розвиток охорони здоров'я в районі пов'язаний з реорганізацією Червонослобідської дільничої лікарні в Черкаську районну лікарню. Рішення про це прийняв у липні 1957 року виконком Черкаської районної ради депутатів трудящих. Цим же рішенням був затверджений головний лікар, на якого покладалось керівництво лікувально-профілактичними закладами району.

На той час мережа лікувальних закладів складалася: з Черкаської районної лікарні на 50 ліжок, п'яти сільських лікарень із загальною кількістю ліжок — 105, селищної лікарні в Ірдині на 35 ліжок, чотирьох здоровпунктів та п'ятнадцяти пологових будинків, які утримувалися за рахунок колгоспів.

Безцінне надбання радянської влади — створення системи безкоштовної медичної допомоги всім верствам населення. Вона була декількох рівнів: лікарняна — від фельдшерсько-акушерських пунктів у селах, до дільничних та спеціалізованих лікарень, сюди ж можна додати диспансерний нагляд; профілактично-відновлююча — санаторії, будинки відпочинку. В Черкаському районі лікарні розташовувалися в селах Білозір'я, Вергуни, Думанці, Леськи, Руська Поляна, Сагунівка, Софіївка, Хацьки і Худяки. У Червоній Слободі — центральна районна лікарня. Крім лікарень, у селах були пологові будинки, амбулаторії, стоматологічні кабінети і аптеки.

В районі постійно велася оптимізація мережі лікувальних закладів, пов'язана з завданнями, які потрібно було вирішувати на даний час. За відсутністю потреби поступово, до 1988 року, були закриті колгоспні пологові будинки. Змінилась також кількість інших лікувальних закладів та їх потужність. На базі існуючих фельдшерсько-акушерських пунктів відкривались нові лікарські амбулаторії — у 1986 році Степанківська і Дубіївська, наступного року — Хутірська, у 1988 році— Свидівоцька, через рік Хацьківська. Для лікарень та інших медичних закладів будувалися нові приміщення. Будинок для Вергунівської дільничної лікарні збудований у 1978 році, в 1984 році з'явилося нове приміщення стаціонару Мошнівської дільничої лікарні, у 1986 — 1987 році були збудовані будинки амбулаторій відповідно Дубіївської та Хутірської, а в 1988 році — для Руськополянської дільничої лікарні.

Корінні зміни зазнала матеріально-технічна база районної лікарні. Якщо поліклініка на 150 відвідувань за зміну відповідала сучасним вимогам (збудована у 1979 році), то приміщення лікарні на 50 ліжок, збудоване ще в 1967 році, давно не відповідало нормативам. Тому в 1987 році розпочалося будівництво основного корпусу лікарні. А до цього періоду для районної лікарні було збудовано котельну на природному газу, автогаражі, каналізаційно-перекачувальну станцію, закінчено реконструкцію зовнішніх мереж тепл- і водопостачання, проведено благоустрій території.

В районі діють обласний міжгосподарський санаторій — «Мошногір'я», санаторій «Світанок» та районний санаторій-профілакторій «Нива». Для дітей уже котре десятиріччя в Руській Поляні функціонує дитячий протитуберкульозний санаторій «Руська Поляна». До послуг відпочиваючих, заснованому ще у 1968 році санаторію «Світанку», декілька сучасних корпусів для мешкання, діагностично-лікувальні кабінети, водогрязелікарня. Свіже повітря соснового бору біля Дніпра, спортивні майданчики дозволяють значно прискорити процес оздоровлення.

Будівництво Мошногірського санаторію розпочалося у 1978 році, а в 1981 році він прийняв перших відпочиваючих. Місцевість обрана для нього дуже мальовнича: схили Мошнівського кряжу, вкриті лісом. Це паркова частина колишнього маєтку князя Воронцова. Неподалік від головного корпусу свого часу була вежа

Святослава — дивовижна споруда висотою у вісімнадцятиповерховий будинок. Вона була зруйнована німецькими окупантами у 1943 році. Від центрального корпусу в ліс веде стежка, яка виводить на так звану «графську дорогу» — одну з багатьох алей колишнього парку Мошногородищенського маєтку. Вона простягається на багато кілометрів. Після будівництва санаторію частина цієї незвичайної дороги була заасфальтована і по ній відпочиваючі мають можливість здійснювати тривалі прогулянки.

Споруди санаторію досить оригінальні, красиво вписані в місцевий рельєф. У них компактно розміщені спальні та лікувальні корпуси, розважально-відпочивальні кімнати, їдальні. Цей санаторій спочатку був кардіологічного профілю. У 1989 році споруджено ще один корпус — гастроентерологічний. Сучасна лікувально-діагностична база санаторію включає бальнеолікарню, фізіотерапевтичні кабінети, кабінети лікувальної фізкультури і масажу тощо. На території санаторію пробито три свердловини, вода з яких має цілющі властивості, не поступається миргородським. Ця вода застосовується в лікувальному процесі.

В літню пору за радянських часів в санаторіях «Світанок» та «Нива» відпочивало багато дітей. Нині вони використовуються в основному для оздоровлення дітей-чорнобильців.

Після розпаду Радянського Союзу стан медичної допомоги почав погіршуватися: скорочувалась кількість ліжок, більшість ліків повинні купувати самі хворі, в результаті недостатнього фінансування з боку держави медицину переслідують різні негаразди.

Але лікарі, щоб здолати негативні наслідки останніх років, за рахунок організаційних кроків, намагаються зменшити вплив цих факторів. Для цього в лікарняних закладах району впроваджується більш якісне, дійове лікування, що дозволяє зменшити строк перебування хворих у лікарні, кількість лікарняних ліжок. Якщо в лікарнях району в 1957 році було 190 ліжок, кількість їх поступово збільшувалась з року в рік і в 1987 році досягла 655, то в 1997 році налічувалося 425 ліжок, а на початок 2004 року визначено оптимальну кількість у 390 ліжок. З метою надання більш кваліфікованої допомоги за рахунок перепрофілізації, або скорочення частини ліжок в дільничних лікарнях, планується збільшити кількість ліжок у районних лікарнях по захворюванням, які найчастіше спостерігаються в районі та потребують невідкладної допомоги.

На черзі — впровадження нової форми надання допомоги та профілактики захворювань — сімейна медицина. В 2002 році для цього реорганізовано Дубіївську і Хацьківську лікарські амбулаторії в амбулаторії сімейної медицини. Такі ж перетворення в 2004 році чекають Будищанську, Геронімівську, Думанецьку та Тубільцівську лікарські амбулаторії.

Станом на 1 січня 2004 року мережа лікувальних закладів району складалася з таких установ: черкаської центральної районної лікарні на 255 ліжок, які розподілені за відділеннями — терапевтичному — 50 ліжок, хірургічному — 50 ліжок, з яких 5 травматологічних і 5 отоларингологічних, гінекологічному — 10 ліжок, пологовому — 20 ліжок, дитячому — 25, інфекційному — 30 і неврологічному — 50 ліжок; Черкаської районної лікарні в селі Мошни (реорганізована з 1 січня 2004 року з дільничої лікарні) — на 55 ліжок; 7 дільничих лікарень на 75 ліжок; селищної лікарні в Ірдині на 5 ліжок; 12 лікарських амбулаторій, з яких дві сімейної медицини; 3 фельдшерсько-акушерських пунктів, 9 фельдшерських пунктів. Медичну допомогу населенню в районі надавали 986 працівників, серед яких 150 лікарів і 421 середніх медичних працівників.

Пріоритетним напрямком розвитку охорони здоров'я залишається наближення кваліфікованої медичної допомоги до населення.

Пристосування медичної галузі до сучасних економічних умов передбачає її реформування в напрямку упорядкування ме-

1

режі функціонуючих медичних закладів, ліжкового фонду, поліпшення матеріально-технічної бази, впровадження сучасних форм роботи та новітніх лікувально-діагностичних технологій. Над цим і працює медичний персонал Черкаського району.

Використані матеріали: «Чугаевъ А.В. Описаніе и справочная книга Черкасскаго уѣзда Кіевской губерніи. Черкассы, Типографія Х.Ф. Раздолскаго, 1911 г.»; «Филипченко М.Е. Мошногородищенское имѣніе Екатерины Андреевны Балашевой, Кіевской губерніи, Черкасскаго уѣзда, К., 1896»; «Слезкин П.Р. Описаніе Мошногородищенскаго Имѣнія Ея Высокопревосходительства Екатерины Андреевны Балашевой, ч.1. К., 1913»; Державних Черкаського та Київського обласних архівів, архів Черкаського обласного геральдичного товариства.

Олег ТОЛКУШИН,
голова Черкаського обласного геральдичного товариства,
Василь КРОТ, *головний лікар центральної районної лікарні.*

2

1. Будинок, з якого починалася районна лікарня.
2. Працівники ЦРЛ разом з ветеранами медичної служби району під час святкування ювілею ЦРЛ.
3. Санаторій «Мошногір'я». Фізкультзарядка.
4. Директор територіального центру обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян А.М. Черепаха в Лозівському будинку-інтернаті.
5. Благодійний обід для ветеранів у с. Тубільці.
6. Спальні корпуси санаторію «Мошногір'я».

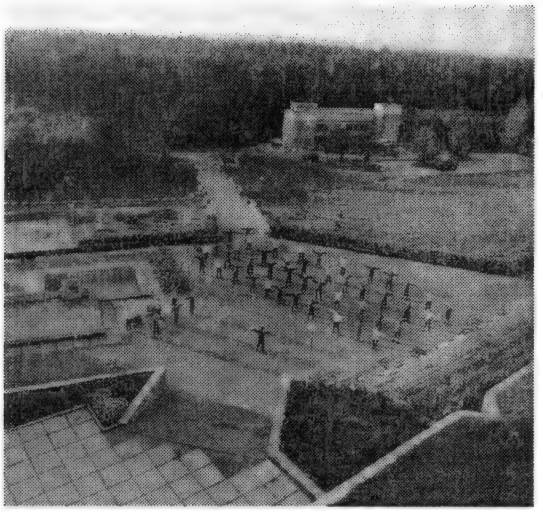

3

4

5

6

7

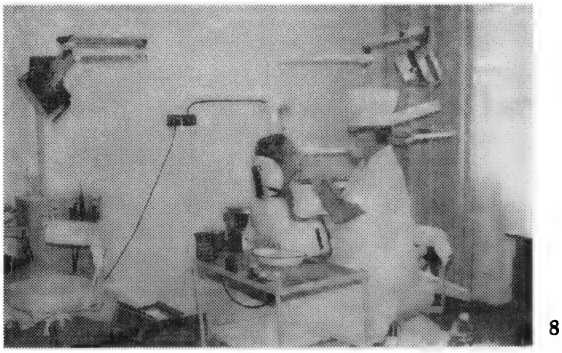

8

9

10

7. Соціальні працівники с. Тубільці розвозять продукти харчування своїм підопічним.
8. Стоматологічний кабінет ЦРЛ.
9. «День відкритих дверей» у Лозівському будинку-інтернаті для престарілих. Крайній зліва — начальник управління праці та соціального захисту населення, заступник голови райдержадміністрації М.І. Смірнов, в центрі — голова районної ради В.В. Ночовник.
10. Медичні працівники на чолі з гол. лікарем району В.І. Кротом під час святкування 45-ти річчя ЦРЛ.

ОСВІТА, КУЛЬТУРА

Освітня мережа району включає 29 загальноосвітніх шкіл різних ступенів, 2 навчально-виховних комплекси «загальноосвітній навчальний заклад-дошкільний навчальний заклад», 23 дошкільні навчальні заклади і три позашкільні установи: Будинок дитячої та юнацької творчості, Станцію юних техніків та Станцію юних натуралістів. Залишаючись практично незмінною впродовж багатьох останніх років, вона цілком задовольняє потреби місцевого населення в здобутті повної загальної середньої освіти.

Навчанням охоплено майже 10 тис. учнів, а в дошкільних закладах виховується понад 1400 малят. Гуртковою та секційною роботою в позашкільних закладах охоплено біля 2,5 тис. школярів, що складає 25 відсотків від їх загальної кількості. Для розвитку здібностей, обдарувань і талантів дітей у школах відкрито класи з поглибленим вивченням предметів, запроваджено профільне навчання старшокласників. Створено умови для здобуття повної загальної середньої освіти працюючою молоддю через екстернат. За останніх 20 років понад 950 випускників шкіл нагороджені золотими і срібними медалями.

Згідно з Програмою комп'ютеризації закладів освіти всі загальноосвітні школи I — III ступенів мають не менше, як по 4 сучасні комп'ютери, а загальноосвітні школи I — II ступенів, Станція юних техніків та окремі дошкільні навчальні заклади по одному. У восьми школах функціонують сучасні навчальні комп'ютерні комплекси, здійснюється їх поетапне підключення до мережі Інтернет та створення банку інформації для комп'ютерної підтримки вивчення загальноосвітніх дисциплін. Всього в закладах освіти налічується 165 одиниць сучасної комп'ютерної техніки (41 учень 5 – 11 класів на одне робоче місце).

Повсякденну роботу з вихованцями ведуть 948 учителів та 110 вихователів дошкільних навчальних закладів. Серед них три заслужені вчителі України: В.І. Батрак з Мошен, Г.С. Крапівіна з Червоної Слободи та Н.В. Підгора з Хацьок. 11 педагогічних працівників мають звання «учитель-методист», 5 — «вихователь-методист», 53 — «старший учитель». Вищу кваліфікаційну категорію встановлено 129 педагогам, першу — 402, 119 педагогічних працівників нагороджено знаком «Відмінник освіти України».

Проводиться значна робота щодо зміцнення навчально-матеріальної бази закладів освіти, підтримання їх у належному стані, переведення на автономне газове опалення. Газифіковано 21 школу, 14 із яких обладнано високоефективними газовими котлами.

З 1944 року районний відділ освіти очолювали О.П. Кріт, К.І. Волощенко, О.Г. Щербак, Б.М. Покотило, В.П. Маляр, Й.М. Гремента, а з 1994 року — А.І. Шовкопляс.

Створення умов для відродження й розвитку культури української нації, культур національних меншин, які проживають на території району, задоволення культурно-мистецьких запитів населання, охорона пам'яток історії та культури проводиться закладами культури і мистецтва району.

В галузі культури працює всього 217 працівників. Серед них мають базову вищу освіту 135, в тому числі фахову 98.

Червонослобідська дитяча музична школа проводить навчання за спеціальностями: гітара, акордеон, баян, фортепіано, скрипка, бандура, хореографія, духові інструменти, образотворче мистецтва. Загальна кількість учнів становить 330 осіб.

Відкриті філіали у селах Леськи, Хутори, Степанки, Хацьки, Дубіївка, Р. Поляна. Для учнів школи діє певна система пільг. При школі діє оркестр народних інструментів, оркестр духових інструментів.

Мошнівська дитяча музична школа проводить навчання за спеціальностями: фортепіано, баян, акордеон, гітара. Загальна кількість учнів становить 110 осіб.

Відкриті філіали у селах Будище, Білозір'я, Геронимівка, Свидівок. Для учнів школи діє певна система пільг.

У кожному населеному пункті району діє сільська бібліотека, всього їх налічується 33 бібліотеки із книжковим фондом 324 тис. прим., у тому числі одна районна дитяча бібліотека. За рік в них обслуговують 32 тис. читачів і проводять 529 тис. книговидач.

Черкаський районний організаційно-методичний центр бібліотечної і краєзнавчої роботи координує роботу бібліотек і надає їм методичну допомогу.

На базі Черкаського районного організаційного методичного центру створено Публічний центр регіональної інформації, який проводить накопичення інформації про Черкаський район, збір нормативно-правових актів, прийнятими місцевими органами самоврядування та надання їх у користування населенню району.

Музеї історії села, які мають почесні звання «народного» діють у селах Білозір'я, Дубіївка, Сагунівка, Худяки. Музеї історії села, які діють на громадських засадах у селах Байбузи, Леськи, Руська Поляна, Свидівок, Червона Слобода.

На території району існує 242 пам'ятники історії і культури, в тому числі 66 пам'ятників історії, 167 пам'ятників археології, 4 пам'ятники містобудування і архітектури, 5 пам'ятників монументального мистецтва.

В районі нараховується значна кількість археологічних пам'ятників. Серед них — 5 поселень, 3 городища, 159 поховальних об'єктів, у тому числі курганні групи і окремі кургани.

Пам'ятники історії представлені пам'ятними місцями і похованнями. В тому числі 2 пам'ятники виробничо-трудової діяльності, 1 пам'ятник суспільного і державного устрою, 7 пам'ятників класової боротьби і революційного руху, 1 пам'ятник національно-визвольної боротьби. Значна частина історичних пам'ятників відображає подвиг радянського народу у Великій Вітчизняній війні. Сюди відносяться 48 братських могил радянських воїнів і партизан, мирних жителів — жертв фашизму, 4 пам'ятні місця, пов'язані з військовими подіями, 3 пам'ятні місця, пов'язані з життям і діяльністю учасників війни.

До пам'ятників виробничо-трудової діяльності віднесені пам'ятні місця, пов'язані з життям і діяльністю двічі Героїв Соціалістичної праці Г.Є. Буркацької і Г.І. Байди. Пам'ятники національно-визвольної боротьби представлені місцем битви селянсько-козацького війська під керівництвом Павлюка з польсько-шляхетськими військами в 1637 році.

На території району знаходиться 4 пам'ятники містобудування і архітектури.

В число пам'ятників республіканського значення включені Преображенська церква (1840 р.) у с. Мошни, Миколаївська церква (сер. XIX ст) в с. Думанці. Викликають інтерес церква (1881 р.) зруйнованого Онуфріївського монастиря в с. Чубівка і Петропавлівська церква (1811 р.) в с. Чорнявка, віднесені до категорії пам'яток місцевого значення.

Пам'ятники монументального мистецтва представлені монументальними скульптурами. Серед них: Т.Г. Шевченку (1921 р.) в с. Леськи, погруддя Г.Є. Буркацької (1960 р.) у с. Геронимівці та Г.І. Байди (1962 р.) у с. Леськи, пам'ятник землякам, що загинули під час Великої Вітчизняної війни (1960 р.) у с. Мошни.

Крім того, на території району 22 пам'ятних знаки увічнюють участь земляків у громадянській війні і подвиг воїнів-односельчан у Великій Вітчизняній війні 1941 — 1945 р.р., 13 з них є самостійні архітектурно-скульптурні споруди (с. Байбузи 1959 р., с. Білозір'я 1976 р., с. Дубіївка 1959 р., с. Кумейки 1958 р., с. Леськи 1958 р., с. Сагунівка 1965 р., с. Софіївка 1975 р., с. Степанки 1975 р., с. Худяки 1967 р., с. Чорнявка 1967 р., с. Червона Слобода 1956 р. та 1960р., с. Чубівка 1975р.).

У районі діють 38 клубних закладів, у яких працюють 197 колективів художньої самодіяльності (з них 83 дитячі) різних за

жанрами аматорського мистецтва: 9 духових оркестрів, 12 вокально-інструментальних ансамблів, 13 хорових колективів, 33 хореографічних, 11 драматичних, 36 вокальних, 22 гуртки художнього читання, 13 концертних бригад, 9 колективів естрадної пісні, 2 ансамблі пісні і танцю, 8 фольклорних ансамблів, 11 обрядових, 3 театри малої форми естради, 13 любительських об'єднань та інші, які охоплюють понад 3470 осіб. Колективів, що носять почесні звання «народний самодіяльний» — 13, «зразковий» — 1.

НАРОДНІ САМОДІЯЛЬНІ КОЛЕКТИВИ:

— хоровий колектив «Калина» Будищенського СБК;

— хоровий колектив Вергунівського СБК;

— хоровий колектив «Леськівчани» Леськівського СБК;

— хоровий колектив «Поляни» Руськополянського СБК;

— ансамбль пісні і танцю «Обереги» Свидівоцького СБК;

— хоровий колектив «Мошногори» Мошнівського СБК;

— хореографічний ансамбль «Рушничок» Мошнівського СБК;

— хоровий колектив Яснозірського СБК;

— вокальний жіночий ансамбль «Полянка» Геронимівського СБК;

— театральний колектив Худяківського СБК;

— троїсті музики Байбузівського СБК;

— зразковий дитячий хореографічний ансамбль «Барви» Худяківського СБК;

— колектив малої форми естради районного організаційно-методичного центру — народної творчості.

За участю колективів художньої самодіяльності проводяться заходи з нагоди державних, народних та професійних свят. Зокрема до Дня Перемоги, Міжнародного жіночого дня, Дня матері, Дня молоді, Нового року, Дня захисника Вітчизни, Дня працівників освіти, Дня захисту дітей та інші.

Проводяться театралізовані свята, приурочені Дню району, свята Урожаю, Івана Купала, Зеленої неділі (Трійці), свято села та інші.

Щорічно проводяться конкурси «Таланти мого села», сучасної естрадної пісні «Кришталева надія».

Переможці у конкурсах і фестивалях:

Люба Тройчук (с. Руська Поляна) переможиця обласного фольклорного фестивалю «Пісні Шевченкового краю 2002»;

Валерія Левченко (с. Мошни), учасниця Всеукраїнського огляду-конкурсу «Нові імена України»;

Олександр Кучугурний та *Маргарита Гальченко,* учні класу образотворчого мистецтва Червонослобідської школи естетичного виховання, лауреати премії ім. Данила Нарбута;

Артем Тимошенко (с. Ч. Слобода), переможець Всеукраїнського конкурсу юних художників;

Артур Головчак (с. Байбузи) юний поет, що посів І місце в конкурсі «Таланти твої, Черкащино».

ДІЯЧІ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ, УРОДЖЕНЦІ ЧЕРКАСЬКОГО РАЙОНУ:

Маргарита Андріянівна Андрієвич

(с. Мошни), письменниця-драматург, артистка театру, 1912 — 1992 рр.

Михайло Гнатович Гречина

(с. Будище), архітектор, 1902 — 1979 рр.

Іван Михайлович Сльота

(с. Яснозір'я), хоровий диригент, народний артист України, 1937 р. н.

Олександр Олександрович Сладник

(с. Р. Поляна), Заслужений діяч мистецтв України, 1961 р. н.

Микола Дмитрович Шраменко

(с. Р. Поляна), оперний співак, 1934 — 1986 рр.

Михайло Михайлович Яровий

(с. Мошни), художник, 1864 — 1940 рр.

Іван Іванович Бондар

(с. Мошни), заслужений художник України, 1944 р. н.

Іван Григорович Козленко

(с. Байбузи), заслужений працівник України, 1946 р. н.

Віктор Францович Квасневський

(с. Хацьки), композитор, 1939 р. н.

Тетяна Миколаївна Крижанівська

(с. Р. Поляна), Заслужена артистка України, 1957 р. н.

Надія Марківна Попова
(с. Дубіївка), Народна артистка України, 1923 — 1998 рр.

Олександр Іванович Стадник
(с. Р. Поляна), Народний артист України, хормейстер, диригент, 1940 р. н.

Микола Тодосович Нетода
(с. Бузуків), письменник, поет, 1928 р.н.

Валерій Михайлович Кикоть
(с. Ч. Слобода), поет-перекладач, 1961 р. н.

Олександр Володимирович Ковальчук
(с. Білозір'я), письменник, 1924 р. н.

Леонід Недоля (Гончаренко Лук'ян Володимирович) (с. Ч. Слобода), письменник, журналіст, 1897 — 1962 рр.

Василь Іванович Пахаренко
(с. Ч. Слобода), поет, 1964 р. н.

Микола Данилович Шапошник
(с. Леськи), поет, публіцист, 1934 р. н.

Ніна Гошуренко
(с. Тубільці), письменниця, 1962 р. н.

1

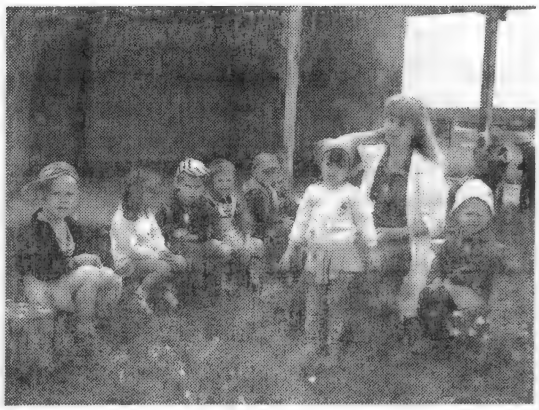

2

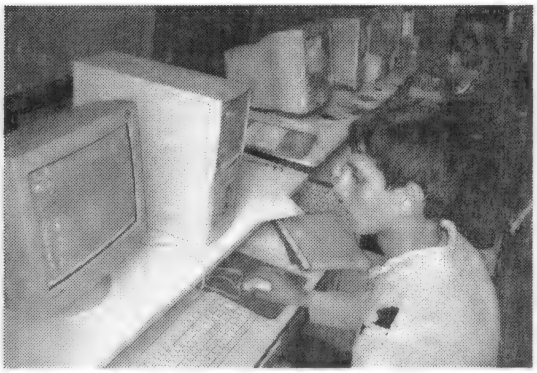

3

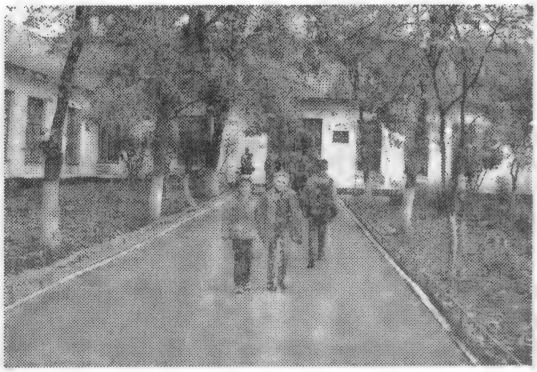

4

5

6

1. Свято 160-ти річчя школи с. Леськи.
2. Дитячий садок с. Вергуни.
3. Комп'ютерний клас школи с. Леськи.
4. Школа с. Шелепухи.
5. Колектив районного відділу освіти.
6. В.О. Льошенко у дитячому садку с. Червона Слобода.

СПОРТ КРОКУЄ СЕЛАМИ

Історія 30-х років залишила нашому поколінню одну з яскравих сторінок радянського життя. Кожний з жадібністю читав у газетах повідомлення про подвиги перших стратонавтів, про героїку буднів перших ударних новобудов п'ятирічки і перших п'ятисотениць колгоспних ланів, про сміливі перельоти Водоп'янова і Чкаловського екіпажу, досягнення радянських спортсменів і перші зарубіжні зустрічі на європейських стадіонах. Романтика нового життя полонила молоді серця...

Соціалістична культурна перебудова відбулася і в селах Черкаського району. Спорт прийшов у село як закономірний наслідок перемоги колгоспного ладу, росту матеріального забезпечення і розвитку загальної культури села. До кінця 30-х у районі було здано сім радіовузлів різної потужності, перший радіовузол на 400 точок почав працювати в с. Худяки, на 600 точок кожний вступили до ладу в селах Дудницьке (Мошни), Талдики, середньої потужності у селах Тубільці, Кумейки, Леськи та Червона Слобода. В селах працювало 10 вузькоплівочних звукових кіноапаратів, кінопересувки, клуби і районний Будинок культури. Стали до ладу спортивні бази в Ломоватому, Руській Поляні, Сагунівці, Мошнах, Червоній Слободі, Змагайлівці та інших. Щорічно проводилося районна спартакіада.

З року в рік, допомагаючи сільським клубам в організації оборонно-масової та фізкультурної роботи, працівники районного Будинку культури при найактивнішій допомозі райрад Тсоавіахіму та фізкультури домоглися того, що кожний сільський і колгоспний клуб підготував по 150 – 200 оборонних та спортивних значківців, 1900 лижників, громадський актив з лижного спорту, гімнастики та з інших видів спорту.[1]

За прикладом сільських фізкультурників Чапаєвки, що на Полтавщині, значну спортивну роботу в 30-х роках проводив колгоспний колектив с. Ломоватого. Тут один з перших в районі виріс колгоспний стадіон, на якому в 1937 році було проведено обласну сільську спартакіаду Київщини. У ній взяло участь понад 400 колгоспних фізкультурників з різних районів області. Відзначились місцеві спортсмени: перше місце з велопробігу на 10-кілометровій дистанції зайняв велосипедист Максим Чепурний, з бігу на 1000 м — Степан Різник та Тетяна Ляшко.[2]

Змагайлівська фізкультурниця Євдокія Бузько стала відомою на Україні як учасниця багатьох республіканських велозмагань. На районній першості вона показала високу майстерність, завоювавши перше місце. Чемпіонкою вона стала і на обласній та призеркою республіканської.[3]

Черкаський район, фізкультурну організацію якого очолювали С.П. Зарубін та П.А. Шапіро, у передвоєнні роки завоював гучну славу в Україні. Виборюючи право участі у Всесоюзній сільськогосподарській виставці (ВСГВ) у Москві, сільські фізкультурні організації розгорнули змагання на кращу постановку фізкультурно-масової роботи і за високі показники у колгоспній праці. Багато з них добилися цього почесного права.

У 1940 році від району свої досягнення на виставці демонстрували сім сільських колективів фізкультури Ломоватого, Змагайлівки, Худяків, Руської Поляни та Вергунів.[4]

У 1938 — 1940 роках Черкаський район завоював перші місця в республіканському огляді з масовості у спорті, а у 1940 році був третім серед сільських районних фізкультурних організацій Радянського Союзу, за що нагороджений Почесною грамотою Всесоюзного спорткомітету та пре-

мією — 5 тис. крб. на придбання спортінвентаря. Таку Грамоту і значок активіста спортивної роботи на селі було вручено і голові спорткомітету П.А. Шапіро.

Серед спортсменів району особливою пошаною користувалися легка атлетика (своїми результатами в ній відзначилися Євдокія Шевченко — з Руської Поляни, Ганна Мусієнко — зі Змагайлівки, Василь Бердюк — з Червоної Слободи — неодноразові переможці обласних і республіканських змагань), футбол, велоспорт, кульова стрільба, народне веслування, волейбол, лижний спорт та інші. В селах були збудовані і обладнані стадіони, а команди сіл Змагайлівки та Ломоватого успішно виступали серед кращих сільських колективів України.

У передвоєнні роки в районі масовість стала невід'ємною частиною фізкультурного руху. З кожним роком усе численнішими ставали змагання сільських колективів, районних першостей і спартакіад, ширшали лави спортивних розрядників і значкістів оборонно-спортивних комплексів, проводилися масові профспілково-молодіжні вело- і легкоатлетичні кроси, комбіновані і зіркові естафети, походи, різноманітні змагання з оборонних видів спорту, складання нормативів комплексів ГПО, «Ворошиловський стрілець» тощо.

Велика Вітчизняна війна радянського народу проти гітлерівської Німеччини негативно позначилось і на розвитку спорту.

Але вже 17 вересня 1944 року у с. Ломоватому відбулася обласна колгоспна спартакіада Київщини, в якій переможцем став збірний колектив Черкаського району. Він здобув першість з легкої атлетики і волейболу та був другим серед футбольних команд.[5]

Свій успіх черкасці повторили і в рік Великої Перемоги. Спартакіада Київщини відбулася на київському стадіоні «Динамо». У фіналі з футболу зустрілись команди Гостомельського і Черкаського (с. Ломовате) районів.

Другими ломоватські гравці були і в наступному сезоні, поступившись у Гостомелі (під Києвом) у фіналі обласної спартакіади місцевій команді — 1:2,[7] що свідчить про значний розвиток цього виду спорту в районі.

Спортсмени шкільних і сільських фізкультурних колективів району брали участь в районних та обласних спартакіадах. У селах проводились молодіжні спортивні фестивалі. На честь Дня Перемоги у сезоні 1947 року футболісти с. Ломоватого стали призерами першості Київщини. Значну роботу тут проводили військові та спортивні керівники шкіл — у Сагунівській В.С. Царенко, у Ломоватській — О.І. Атамась.[8]

На республіканській арені переможцями в легкоатлетичних змаганнях стають Євдокія Шевченко, Ганна Мусієнко, з велоспорту — Параска Любота, Григорій Шевченко, Ніна Соколенко та інші.

У Києві, в стартах IV-ї спартакіади колгоспної і сільської молоді області команда волейболістів с. Степанок перемогла своїх суперників,[9] а колектив району посів третє загальне місце.

З утворенням спорттовариства «Колгоспник» в Україні масова фізкультура і спорт знайшла значного поширення серед молоді. Кращі з кращих виступали у республіканських і всесоюзних змаганнях.

Чемпіонами України серед сільських спортсменів стали колгоспниці з сіл Дахнівки (лижниця Галина Чопенко) та із Змагайлівки велосипедистка (Параска Любота).[10] Успішно виступають члени артілі імені Леніна сел Геронимівки та Дахнівки Ніна Соколенко і Григорій Шевченко та змагайлівська гонщиця Параска Любота в першостях новоствореної у 1950 році Центральної ради ДСТ «Колгоспник» з велосипедного спорту, піднімаючись на верхній щабель п'єдесталу.[11] Вони стають учасниками всесоюзних змагань, посідаючи призові місця.

У наступному році представниці району лижниця Галина Чопенко з Дахнівки та Паша Любота з велоспорту (с. Змагайлівка) завойовують звання чемпіона України серед сільських спортсменів.

Чемпіоном СРСР з шахів серед колго-

спних спортсменів стає першорозрядник Віктор Мезенєв, а потім він разом з товаришами по команді Андрієм Гулею та Олександром Півтораднею стає переможцем першості країни серед сільських команд.[12]

1952 рік став плідним для руськополянського велосипедиста Григорія Шевченка, який, перемігши в республіканських змаганнях, успішно стартував у чемпіонаті СРСР серед сільських спортсменів, завойовуючи двічі звання сильнішого на дорожніх велосипедах: спочатку у шосейній гонці на 75 км в загальному старті — 2 год. 18 хв. 55 сек. та у 20-ти кілометровому кросі — 52 хв.26 сек.[13]

Успішно продовжує виступати у змаганнях команда футболістів с. Ломоватого, обігравши у фіналі обласної першості Київщини одну з найсильніших команд Бородянки з рахунком 2:1, і стала чемпіоном, а у 1953 році почала боротьбу на першість республіки серед сільських команд.[14]

Коли у 1954 році на адміністративній карті України з'явилася нова — Черкаська область, приміський район продовжує утримувати гучну спортивну славу.

Вже у першому спортивному заході Черкащини — першості області серед сільської молоді з лижного спорту — команда району посіла друге місце після шполянців, а потім зайняли третю сходинку п'єдесталу в чемпіонаті області вслід за командами Черкас і Сміли.[15]

З приїздом до с. Леськи викладача СШ Ю.І. Колісниченко — до речі, одного з провідних черкаських спортсменів — в селі і районі розпочав культивуватися ручний м'яч. Леськівські спортсмени розігрують першість села за участю восьми жіночих і чоловічих команд, організовують матчеві зустрічі з командами Черкас, Червоної Слободи і перемагають, проводять взимку спортивні свята тощо. Юрій Іванович багато зробив для розвитку спорту в районі, успішно розвиваючи також футбол, легку атлетику, кульову стрільбу тощо.[16]

Масовими стали змагання. Наприклад, в першості району з легкої атлетики на старт вийшло понад 200 учасників. Перемогу здобули спортсмени Руської Поляни, які залишили у призерах команди Вергунів та Лесьок. Високі особисті результати показали Галина Усова з Вергунів з бігу на 100 м, Юрій Ванжа з Червоної Слободи — на 100 і 400 м, леськівець Іван Рідченко — на 5000 і 1500 м, стрибуни у висоту Володимир Матюшенко (с. Вергуни) та Микола Шевченко (с. Руська Поляна). Далі всіх метнули гранату Ольга Байда (с. Леськи) та Іван Косьмина (с. Вергуни), штовхнув ядро Василь Петриченко (с. Вергуни).[17]

Справжньої масовості набули фізкультура і спорт серед членів артілі «Комунар» с. Сагунівки, в секціях якої займалося понад 200 чоловік. Керував роботою сільського колективу шкільний вчитель Іван Харитонович Завіновський. Сільська спартакіада проходила за програмою змагань зі спортивних ігор, велоспорту, стрільби, шахів, шашок і гімнастики.

Були створені спортивні секції у кожній дільничній і тракторній бригадах, на тваринницьких фермах.

Знатний кукурудзовод країни, Герой Соціалістичної праці, ланкова молодіжної ланки Ганна Чепурна стала капітаном волейбольної команди, відмінним стрільцем і метателем гранати, члени її ланки — учасниці районних змагань.

У селі є відмінний стадіон, два стрілецьких тири, кімната спортивної роботи, редакція стіннівки «Спортсмен» тощо.[18]

Чільне місце в районі посів футбол. У кожному селі були створені команди, а кращою стала команда степанківської сільгоспартілі ім. ВКП(б), яка перемогла в першості й успішно стартувала в обласних змаганнях, де у фіналі поступилася команді Тальнівської РТС.[19]

Весною 1960 року фізкультурний колектив колгоспу ім. ВКП(б) с. Степанки звернулись із закликом до всіх сільських фізкультурників України розвивати масовий спорт на селі. Своє слово степанківці стримали. Колектив досяг значних успіхів: було підготовлено 63 спортсменів-розрядників, 38 суддів та громадських інструкторів, 58 значківців ГПО. Членами спортивного то-

вариства стали 1350 колгоспників, школярів та представників сільської інтелігенції. Футболісти та волейболісти колгоспу стали чемпіонами району, успішно виступали в обласних змаганнях.

Спортивний заклик степанківці підтримали всі колективи Черкащини та республіки.

Прийшли й результати після напружених тренувань в спортивних секціях. Футбольна команда у 1962 році стала чемпіоном серед сільських колективів області, брала участь в республіканських змаганнях, де була п'ятою. Гандбольна команда дівчат села вийшла переможцем першості Центральної ради ДССТ «Колгоспник», а чоловіки стали п'ятими.[20]

Серед сільських спортсменів Черкаського району продовжували набувати широкого розповсюдження масові види спорту, серед них особливо популярні футбол, легка атлетика, гандбол, велоспорт, волейбол, важка атлетика та інші. Представників району можна було бачити в збірних командах області серед призерів сільських спортивних ігор України, першостей України та змагань Центральної ради ДССТ «Колгоспник» та інших.

Так, майстри спорту Олександру Вєтряков та Василь Войтенко стали призерами сільських спортігор України з важкої атлетики, кандидат у майстри спорту з вільної боротьби Валентин Гаранін із Степанок став призером всеукраїнських змагань «Колгоспника». Успішно виступала в обласній і республіканській першості з футболу команда Степанок.

Навесні 1965 року молоді трудівники Черкаського району на честь 50-річчя радянської влади оголосили комсомольсько-молодіжну трирічку з будівництва спортивних споруд. Вони взяли на себе високі зобов'язання з розвитку фізкультури і спорту на селі. Бюро Центральної ради Союзу спортивних товариств і організацій СРСР схвалило ініціативу комсомольців і молоді Черкаського району. Почин черкасців вийшов на всесоюзну орбіту. І вже на протязі ювілейного року руками молоді району було обладнано і збудовано два стадіони, 10 комплексних, 11 волейбольних, 10 гандбольних, 7 баскетбольних майданчиків, 5 гімнастичних містечок і 9 спортивних залів. А до всесоюзного свята трудівники села збудували і обладнали 14 стадіонів, 21 гімнастичне містечко, 8 футбольних полів, більше сотні ігрових майданчиків.[21]

Фізкультурники району підготували в спортивних секціях двох майстрів спорту, 32 — першого, 172 — другого і 2267 спортсменів масових розрядів. Понад двох тисяч молодих колгоспників та школярів склали нормативи комплексу ГПО.[22]

— Я вважаю спорт галуззю виробництва — допоміжною, але дуже важливою. Фізичні вправи для організму трудівника теж саме, що й для землі добрива. Але ми ще не на повну силу використовуємо цей резерв, — виступаючи на зборах комсомольсько-фізкультурного активу, де приймалися зобов'язання трирічки, сказав голова вергунівського колгоспу «Пам'яті Леніна» Герой Соціалістичної Праці, кандидат економічних наук Михайло Іванович Коваленко.[23]

Сказано це не для красного слівця. Поділовому взялися за справу молоді трударі полів. Зводиться спортивний зал у Вергунах, а сільська ДСШ одержала чудовий стадіон, яким користуватувалися й дорослі фізкультурники колгоспу.

Так перетворювалися в життя слова М.І. Коваленка про те, що тільки спільними зусиллями можна розв'язати поставлені завдання з впровадження фізичної культури у побут сільських трудівників. Майже в усіх колективах фізкультури району було введено штатну посаду інструктора фізкультури.

Спортивна трирічка, започаткована молоддю Черкаського району, впевнено крокувала по Україні й по всій країні. До речі, районна фізкультурна організація завжди була в перших лавах обласного та в призерах республіканського оглядів з постановки фізкультурно-спортивної роботи.

Буянням юності та сили називали сільські спортивні ігри України, в складах яких виступали провідні спортсмени району.

В III-х іграх, що відбулися в Черкасах, двічі чемпіонкою з метання диску і штовхання ядра стала майстер спорту Ніна Нестеренко, золоті нагороди завоювали штангісти Віктор Панасенко, Олександр Вєтряков, срібні — Володимир Титаренко і Віктор Чорнобаєв. Жіноча гандбольна команда району стала переможцем республіканської першості «Колгоспника».[24] Золотої нагороди добився і десятиборець Валерій Фесенко.

П'ята обласна конференція ДССТ «Колгоспник» підвела підсумки молодіжної спортивної трирічки будівництва спортивних споруд та розвитку спорту на Черкащині, де зачинателі почину вийшли переможцями. Зразково поставленою фізкультурно-масова робота була в колгоспних колективах «Зоря комунізму» с. Руська Поляна, «Заповіт Леніна» с. Сагунівка, імені 50-річчя Жовтня с. Степанки та інших.[25] А взагалі за роки спортивної трирічки на Черкащині ввійшли в дію 31 новий стадіон у райцентрах і колективах фізкультури, 38 комплексних майданчиків, 363 футбольних поля, 1008 волейбольних, 203 баскетбольних майданчиків, споруджених лише протягом 1967—1968 років.[26]

Пройде небагато часу і фізкультурники району знову стануть зачинателями нового почину. Цього разу колектив фізкультури колгоспу «Зоря комунізму» с. Руська Поляна, який мав багаті спортивні традиції, звернувся до всіх колгоспників України активно включитися в змагання за дострокове виконання планів третього року дев'ятої п'ятирічки.

Колектив фізкультури колгоспу с. Руська Поляна постійно добивався високих показників у спортивно-масовій роботі, успішно працювали фізкультурники і спортсмени на усіх виробничих ділянках, колгоспних ланах і тваринництві. Спортсмени колгоспу обладнали свій стадіон, спортзал, тир, ігрові майданчики, кращі брали участь в обласних і республіканських змаганнях. У пошані серед молоді — багатоборство ГПО, футбол, легкоатлетичні кроси, кульова стрільба, волейбол.

Молодь села не зупинялася на досягнутому. Обговоривши завдання, які стояли перед колективом фізкультури та підрахувавши свої резерви, молодь селища на загальних зборах колгоспників зобов'язалася у 1973 році підготувати 90 спортсменів-розрядників, довести кількість фізкультурників до 400 чоловік, відкрити сільську ДЮСШ на громадських засадах, постійно проводити спортивні змагання й свята, спартакіади ГПО, а ще — ударно працювати на колгоспних ланах, фермах, у цехах підприємства.[27]

Добру ініціативу проявили фізкультурники Яснозір'я: вони почали культивувати новий вид спорту — спортивне орієнтування. Палкий пропагандист і ентузіаст цього виду майстер спорту А.С. Білобжицький започаткував ДЮСШ, спочатку на громадських засадах, а потім штатну, під назвою «Мрія», яка крім орієнтування, культивувала хокей на траві серед дівчат, легку атлетику, футбол.

У Черкаському районі, завдяки вмілому організатору, почали проводити обласні, республіканські й навіть міжнародні змагання з спортивного орієнтування. У спортивних секціях, що були створені в багатьох селах району, почали готувати чемпіонів і призерів України, переможців міжнародних стартів. Серед них — В'ячеслав Свистун, Анатолій Білобжицький, Юлія Джулай, Ольга Козак, Микола Божко, Дмитро Козачинський, Тетяна Божко та інші.

А крім того, були започатковані секції спортшколи з боротьби дзюдо, боксу та інші, вихованці яких ставали переможцями обласних змагань та першості облради «Колос».

Кращі юні спортсмени-дзюдоїсти спортшколи Сергій Головишин, Сергій Ладан, В'ячеслав Джулай, Віталій Литвиненко та інші брали успішну участь у республіканських змаганнях.

З кращого боку зарекомендувала в чемпіонатах України жіноча команда з хокею на траві «Славутич», яка стала грозою авторитетів, посідаючи високі місця в змаганнях.

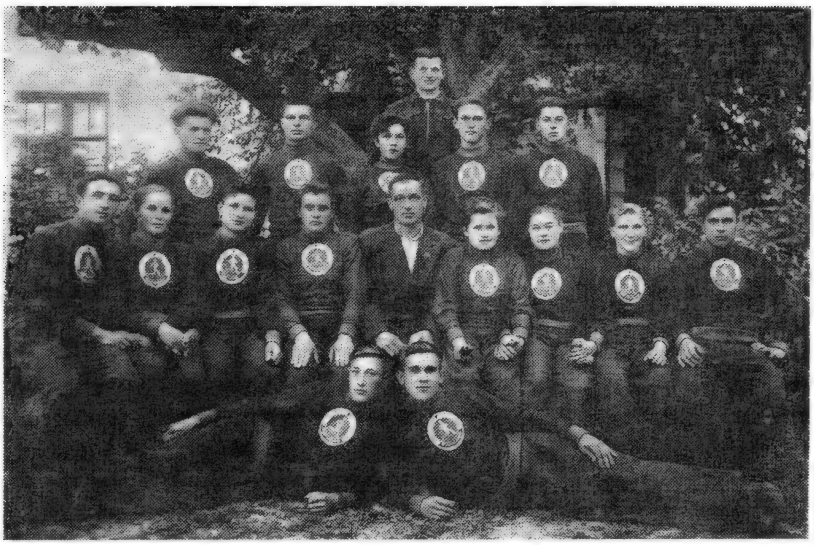

1

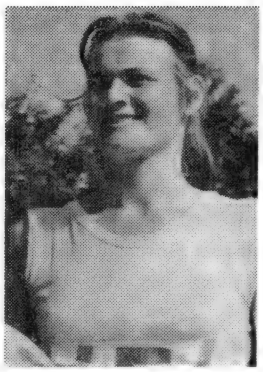

2

3

4

5

6

1. Збірна команда Центральної ради ДСТ «Колгоспник» з велоспорту під час велогонних змагань у м. Вінниця 1950 року. У другому ряду посередині червонослобідська спортсменка Параска Любота, вгорі — Григорій Шевченко з с. Руська Поляна.
2. Майстер спорту Ніна Нестоpенко переможець І сільських спортивних ігор України, чемпіон України та всесоюзних змагань серед сільської молоді з метання диску. 1969 р.
3. Параска Любота, неодноразовий переможець всесоюзних і республіканських змагань з велоспорту з с. Червона Слобода. 50-ті роки.
4. Велосипедистки з Черкаського району П. Любота (друга зліва) з

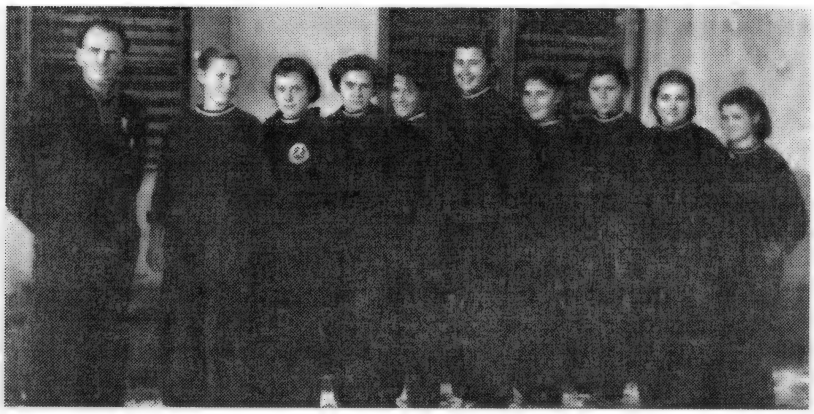

7

8

9

10

11

с. Червона Слобода і О. Воронюк (шоста зліва) з с. Геронимівка на старті всесоюзних змагань серед сільських спортсменів м. Кишенів. 1952 р.

5. Вікторія Кобзаренко — воротар жіночої команди «Славутич-Освіта» з хокею на траві.

6. Оргкомітет спортивного свята «Золота осінь» Черкаського району під час змагань в с. Руська Поляна. Учасників вітає видатна спортсменка 30 – 40-х років, голова Руськополянської сільради Є.П. Кравченко, зліва від неї — голова райради ДСТ «Колгоспник» М.І. Шуліка. 1962 р.

7. Заслужений тренер України з гандболу черкасець А.Б. Свідерській взяв шефство над сільськими спортсменками з с. Степанки і вивів їх у чемпіони обласних змагань. 1958 р.

8. П.А. Шапіро, ветеран фізкультурного руху на Черкащині. У 1936 — 1941 роках працював заступником голови районної фізкультурної ради. 80-ті роки.

9. Команда с. Руська Поляна, учасник чемпіонату області та переможець обласної першості серед сільських команд з футболу. 80-ті роки.

10. Г.С. Зарубін — голова ради Черкаської районної фізкультурної ради 1934 — 1940 років, багато зробив для становлення спорту в районі. 1973 р.

11. Футбольна команда с. Степанки, неодноразовий переможець районних і обласних змагань серед сільських колективів 60 – 70-х років.

Одним з перших в області був започаткований у 80-х роках черкаський міжрайонний спортивний клуб «Славутич», філіали якого були в кожному селі. Він успішно культивував багато видів спорту, які до вподоби були сільській молоді.

Чемпіоном Черкащини у 1985 році серед сильніших команд став геронимівський «Колос», та двічі — у 1985 — 1986 роках володів кубком Черкащини. В селищі добре знали шаховий клуб «Біла тура», який проводив безліч змагань серед молоді та готував перспективних гравців.[28]

У фізкультурників Черкаського району завжди були добрі наставники і організатори, які зуміли поставити справи на успішний лад. Серед них голови спорткомітету С. Коршунов, О. Козачинський, М. Шуліка, А. Петров, В. Тарасенко, В. Потерайло, І. Урста, голови райради ДССТ «Колос», Б. Ільїн, М. Шуліка, О. Гречкосій та інші.

Фізкультурники і спортсмени Черкаського району завжди плекають надію на краще і мають девіз: вийшов на старт — ставай переможцем!

Василь СТРАШЕВИЧ,
краєзнавець, лауреат обласної літературно-краєзнавчої премії імені М.О. Максимовича

ЛІТЕРАТУРА

1. Культурное строительство в Черкасской области 1917 — 1980 гг.//Сборник документов. — Днепр-ск: «Проминь», 1989 — С. 81 - 83.

2. Норін С. Яким було і яким стало с. Ломовате. — К., 1937. — С. 68—72.

3. Культурное строительство в Черкасской области 1917 — 1980 гг.//Сборник документов. — Днепр-ск: «Проминь», 1989. — С. 81 - 82.

4. Физическая культура и спорт в СССР.— М. — ФиС, 1967. — С.140.

5. Царенко В.С. Історія Сагунівки. — Черкаси: Облредвидав, 1992. — С. 166.

Петрусенко М. Школа майбутніх майстрів//Спортивна газета. — 1984. — 11 листоп.

Черкаські вісті. — 1944. — 28 верес.

6. Черкаські вісті. — 1945. — 29 лип.

7. Черкаські вісті. — 1946. — 16 жовт.

8. Царенко В.С. Історія Сагунівки.... Облредвидав — С. 166.

9. Черкаські вісті. — 1948. — 22 серп.

10. Прапор комунізму. — 1950. — 6 квіт.

11. Прапор комунізму. — 1950. — 7 жовт.

12. Прапор комунізму. — 1950. — 1жовт.; 1952. — 23 листоп.

13. Спорт на Україні// Довідник. — К.: Молодь, 1958. — С. 162 - 163.

14. Царенко В.С. Історія Сагунівки. — Черкаси: Облредвидав, 1992. — С.166.

15. Черкаська правда. — 1954. — 5 берез.

16. Черкаська правда. — 1957. — 19 січ.; 1958. — 10 серп.

17. Черкаська правда. — 1957. — 23 серп.

18. Черкаська правда. — 1959. — 9 серп.

19. Черкаська правда. — 1969. — 6 лип.

20. Черкаська правда. — 1960. — 16 лют.

Спорт на Україні//Довідник. — К.: Молодь, 1958. — С. 292.

21. Фізкультура і спорт. — 1966. — № 6. — С. 5.

Спортивна газета. — 1965. — 7 груд.

22. Статистичний звіт Черкаської райради Союзу спорттовариств і організацій за 1965 р.

23. Коршунов С.В. Спільні дії//Спортивна газета. — 1965. — 7 груд.

24. Молодь Черкащини. — 1968. — 10 верес. — С. 4.

25. Молодь Черкащини. — 1968. — 18 груд. — С. 4.

26. Там само. — 1968. — 18 груд. — С. 4.

27. Черкаська правда. — 1972. — 13 груд.

28. Черкаський край. — 1999. — 24 березня.

СУЗІР'Я ГЕРОЇВ

ВОНИ НАБЛИЖАЛИ ПЕРЕМОГУ

Навала ворожих полчищ і хід подій на фронті в перші дні Великої Вітчизняної війни стали тяжким випробуванням для нашого народу. Було зрозумілим, що війна, яка так зненацька застала велику країну 22 червня 1941 року, буде довготривалою.

18 липня 1941 року ЦК ВКП(б) прийняв постанову «Про організацію боротьби в тилу німецьких військ». Нею передбачалося створення широкої мережі підпільних організацій та партизанських загонів. Почалася ця нелегка робота і на території Черкащини — під керівництвом представника Київського обкому партії Костянтина Сергійовича Свиридова, секретарів міськкому і райкому партії М.П. Коробова, Г.С. Степанова, С.Н. Пальохи, начальника райвідділу держбезпеки С.Ю. Радомського.

Завданням підпільників було розвінчати так званий «новий порядок», протистояти вивезенню людей на примусові роботи до Німеччини, а водночас — вести розвідку в тилу ворога. Впевнені в перемозі Червоної Армії, партизани знали, що ці відомості стануть у пригоді, коли пожене наша армія ворога на захід.

У Черкасах були створені підпільні організації на чолі з Петром Марущаком, Іваном Гречухою та Іваном Лазебним — на швейній та гудзиковій фабриках, шкірзаводі, в артілях, міській поліклініці. Патріотичні групи діяли на цукровому і консервному заводах, машинотракторній станції. Про події на фронті дізнавалися із радіоприймачів, які, ризикуючи життям, ховали на квартирах Дора Семадені та Клавдія Тонкопряд. Почуте в зведеннях Радінформбюро поширювали з допомогою листівок, бесід з черкащанами.

Підпільні організації створювались і в селах району. У Будищі армійський командир Андрій Брюханов, який після втечі з табору військовополонених жив під прізвищем Петро Стрига, створив навіть підпільну партійну організацію. У Свидівку, повернувшись у рідне село з оточення, створив підпільну організацію Григорій Бабак, пізніше обраний секретарем підпільного райкому партії. За спеціальним завданням партизан у селищі Ірдинь з'явилася підпільна організація на чолі з Володимиром Заводюком. У Руській Поляні першими підпільниками стали Максим Шевченко, Микола Фіалковський. Іван Шевченко, Семен Жовтобрюх. У Білозір'ї очолив підпільників Іван Єгорович Кучеренко, чию сім'ю розстріляли німці; в Степанках — Костянтин Хандусь, Мошнах — Марія Нога, Зіновій Тесля, Семен Гуля.

22 серпня 1941 року гітлерівці увійшли в Черкаси. Почалися чорні дні окупації. А ще 5 серпня в глухих місцинах Черкаського і Мошногірського лісів партизани почали створення продовольчих та речових баз для загонів, які мали там діяти. Допомагали їх створити підприємства міста, військові підрозділи.

Не обійшлося без несподіванок: керівники ряду загонів не вийшли на обумовлене місце дислокації. Мало того, привласнивши гроші та майно, призначене для народних месників, переправились на лівий берег Дніпра. За ними пішов і щойно прибулий у Черкаський ліс Кагарлицький загін під командою Павла Пономаренка. У жовтні-листопаді ганебно залишили загони ще кілька так званих партизан, які пізніше були використані ворогом для боротьби з месниками.

Буквально з перших днів перебування на щойно окупованих радянських територіях ворог сповна відчув, що таке народна війна. Партизани мінували лісові шляхи, влаштовували засідки, виводили з ладу лі-

нії зв'язку. 2 жовтня на Василівській греблі, що веде через Ірдинське болото, месники вступили в бій з артилерійським підрозділом гітлерівців, захопили значні трофеї, в тому числі прапор, касу з 22 тис. марок, чимало продуктів. Особливо відзначився в цьому бою кулеметник Тимофій Митрофанов.

А за кілька тижнів до цього в район, де діяли черкаські партизани, пробилися з боями окремі підрозділи другого партизанського полку НКВС під командуванням капітана В. Щедріна, який вів бій самостійно. Після значних втрат і початком лютої зими 1941-го року полк припинив своє існування, а самого командира фашисти зненацька захопили в хаті лісника поблизу Дахнівки. Як вдалося встановити, капітана відправили в Смілянське гестапо, звідки він уже не повернувся.

Непокора так званому «новому порядку» змусила німецьке командування тримати в населених пунктах військові гарнізони, створити поліцію, а гестапо — подбати про агентуру, яка б стежила за партизанами і підпільниками. На це підпільний райком партії і партизанське командування відповіли удосконаленням підпільної роботи. У надійних людей були створені «явочні квартири». Їх господарями були, зокрема, Оляна Коваль та Прокіп Третяк з села Будище, Єфросинія Бабич з Мошен, Ганна Басенко і Ганна Буряк з Руської Поляни, Федір Заболотний у Свидівку, Федір Шемшур у Черкасах.

Життя показало, що створені на початку війни малочисельні загони нарізно не могли завдавати ворогові надто відчутних ударів. Тому на пропозицію К. Свиридова відбулося їх об'єднання в одну бойову одиницю — Черкаський партизанський батальйон. Командиром призначили досвідченого військового, авторитетного комуніста Феодосія Родіоновича Савченка, уродженця Мошен, комісаром — секретаря Черкаського райкому партії Сергія Наумовича Пальоху, начальником штабу — Леоніда Мальцева. В батальйоні налічувалось 137 бійців.

10 жовтня 1941 року всі вони в Балацькому Яру Мошногір'я урочисто поклялися боротися проти ненависного ворога. І незабаром ділом довели, що партизани слів на вітер не кидають.

В кінці жовтня під червоними прапорами месники здійснили рейд по навколишніх селах, пройшли через Геронимівку, Будище, Мошни, Тубільці, Первомайське (Плюваки), Яснозір'я (Білозір'я), Драбівку (Корсунь-Шевченківського району). Вони прагнули вселити надію в перемогу над ворогом.

Але в боях з'явилися перші втрати, до поранених додалися хворі, зокрема, дістав запалення легень представник обкому партії К. Свиридов. 29 жовтня загін здійснив перехід через Дніпро до села Домантова Золотоніського району.

Тимчасом підпільники Черкас активізували диверсійну діяльність. Вони ж допомагали партизанам речами, продовольством.

Такі сміливі дії партизан, активізація підпільників викликали серйозне занепокоєння німецького командування. Військові підрозділи разом з поліцією почали проводити облави в лісах, стежити за місцевими жителями, які підтримували зв'язки з партизанами, виставляти таємні пости та засідки.

У перші дні окупації Черкас каратели повісили на розі вулиць Шевченка і Смілянської патріотів Сашу Стреміленка та Йосипа Бінусова. Почалися масові арешти й розстріли партійно-радянського активу та підозрюваних. У ніч на 24 січня 1942 року на подвір'ї Черкаської тюрми було розстріляно 186 патріотів, в тому числі партизана Івана Кухарця, депутата Верховної Ради СРСР першого скликання секретаря Кіровоградського підпільного обкому КП(б)У Петра Кириловича Василину. Вдячні земляки встановили йому пам'ятник у селі Леськах та назвали його іменем одну із вулиць Черкас. На території машинотракторної станції, яка знаходилась на вул Ільїна, повісили механіка Петра Баса та шофера Шаповалова. У селі Мошни на сільському майдані — «Толока» було розстріляно по-

над 70 ні в чому не винних людей-заручників.

Восени 1942 року в селі Білозір'я гестапівці вислідили членів комсомольсько-молодіжної організації Юрія Канарського, Михайла Атамановського та Олександра Тищенка й після тортур повісили. Олександра Міщенка, Надію Забеліну, Якова Терещенка розстріляли, а Наума Фастівського, який хотів визволити своїх товаришів, гебітс-комісар розстріляв у своєму кабінеті. За голови партизанських командирів окупанти пообіцяли видавати по 50 тис. окупаційних крб., а на додачу — три гектари землі навічно.

За повідомленнями з явочних квартир та розвідників виходило, що німецьке командування почало додатково концентрувати свої підрозділи та стягувати поліцію в навколишні села Черкаського та Мошногірського лісів для проведення облав та знищення партизан. Тому комбат Ф. Савченко 17 листопада приймає рішення відвести з-під німецького удару партизан, здійснивши рейд до Холодного Яру Чигиринського району і там продовжувати бойові дії. Загін, в якому було близько ста партизанів, пройшов між селами Дубіївка та Руська Поляна, повз Хутори, перетнув річку Тясмин біля села Гуляй-Городок повз село Чубівка, пройшовши між селами Лубенці та Янич. Цей рейд був не рядовою подією — у ряді населених пунктів довелося вступати в бій з румунськими й мадьярськими військами та поліцаями. В одному з боїв біля хутора Вдовичине був смертельно поранений політрук роти Григорій Савченко, рідний брат комбата.

Нелегко було Феодосію Савченку в цих умовах приймати правильне рішення. Та обставини змусили брати на себе величезну відповідальність за довірених йому людей. І командир вирішує — повернутися в Черкаський ліс. Незважаючи на те, що карателями були там уже зруйновані землянки і пограбовані продовольчі запаси. Вирішили поранених, хворих та виснажених, у тому числі Федора Мальцева, Івана Кострицю, Павла Клочка, Григорія Терещенка, Мину Осадчого та інших поселити у надійних людей, аби одужали, набралися сил та весною повернулися в загін.

Попереду народних месників чекали сніжна зима, люті морози, які перевищували позначку мінус 30 градусів, та голод 1941 — 1942 років. У лісах Мошногір'я та Черкаського бору, де ще до війни лісоруби заготовили дрова, партизани біля багать під відкритим небом відігрівались та налагоджували зв'язок з підпіллям і місцевим населенням, яке допомагало харчами.

Запроданці, поліцаї виявили місцезнаходження партизан і разом з німцями продовжили здійснювати облави. Комбат застосовує правильнішу тактику — періодично змінювати своє місцезнаходження. При виході за Дніпро у перестрілці з домантівською поліцією втратили Петра Худякова...

5 травня 1942 року на поріділий батальйон у 119 кварталі Руськополянського лісництва повели наступ карателі. В нерівному бою з старосільською поліцією загинув комбат Феодосій Савченко. Проте залишки партизан продожували бойові дії, підтримуючи віру людей у перемогу над лютим ворогом.

Пробігло Черкаським бором та Мошногір'ям тепле літо і лагідна осінь. Холодні вітри та затяжні приморозки дали про себе знати. Партизани знову опинились перед надто тяжкою проблемою: як діяти в умовах наступної зими? Довго міркували, сперечались, вагались, аж поки погодились з думкою комісара Сергія Пальохи, що наступну зиму партизанства їм не витримати. Необхідно було переходити на нелегальне становище, щоб зберегти кістяк загону, активізувати підпілля та весною готуватись до наступних боїв з ворогом. Надто болісним було прощання. Розходились як рідні брати. Першими околичними стежками закрокували на Чигиринщину, в село Адамівку, Сергій Пальоха та Іван Бугайчук, за ними пішли Григорій Терещенко та Павло Клочко. Назустріч фронтовим бурям на схід рушили бойові побратими Тимофій Митрофанов та Леонід Овчаренко.

21 листопада 1942 року, по першій пороші, народні месники були вистежені запроданцями і в бою з будищанською поліцією, на Чайчиному острові, серед Ірдинських боліт загинули Григорій Хижняк, Олексій Найда, Іван Савченко (брат комбата) та Олександр Смаглій.

У цей складний і суворий час активізувалась підпільна діяльність, встановлюється зв'язок із Ржищівським підпільним райкомом партії, через зв'язкову — комсомолку з села Лозівок Уляну Стеценко. Підтримувався зв'язок із Золотоніським та Ірклiївським підпіллями.

У травні 1943 року в лісі біля смолокурки (на дорозі Черкаси — Мошни) відбулися збори підпільників, на яких було створено оновлений Черкаський підпільний райком партії, до складу якого увійшли: перший секретар Сергій Пальоха (підпільна кличка Старик), секретар Григорій Бабак (Ніколай), Григорій Іващенко (Касьян) та члени райкому Пилип Кисленко (Льотка), Андрій Брюханов (Стріла) і Борис Рубцов (Марко).

Підпільний рух і партизанські дії тривали впродовж усього періоду окупації. Але, зрозуміло, вони значно пожвавилися в зв'язку з великими успіхами Червоної Армії на фронтах. В березні 1943 року на території Чигиринського району пройшли рейдом кіннотники партизанського з'єднання генерала Наумова, а також десантовані в тил ворога диверсійно-розвідувальні групи, на базі яких створювались партизанські загони в Чорнобаївських, Чигиринських, Смілянських та Канівських лісах.

Літні наступи радянських військ 1943 року та перемога на Курській дузі відкрили дорогу до Дніпра-Славути. У кінці вересня почалося визволення від німецьких загарбників Черкащини.

Командування радянських військ вважало за необхідне якомога швидше форсувати Дніпро і вийти на стратегічні простори Правобережної України. Створений у вересні 1943 року Букринський плацдарм на правому березі Дніпра вище Канева, дав можливість зібрати значні сили військ та повести з південного сходу наступ на Київ.

Для знищення підрозділів, які форсували Дніпро і закріпилися на Букринському плацдармі, німецьке командування підтягло великі сили, що завдали контрудар і скували подальші дії радянських військ.

Для розширення Букринського плацдарму радянським військовим командуванням планувалося використати повітряно-десантні війська в складі трьох бригад, загальною чисельністю до десяти тисяч бійців. У ніч з 24 на 25 вересня з Богодухівського та Лебединського аеродромів Сумської та Харківської областей була повністю десантована 3-я та частково 5-а повітряно-десантні бригади загальною чисельністю 4 575 парашутистів.

Планувалося, що парашутисти приземляться на площі 10 на 14 км. На жаль, через недостатню підготовку сталася ціла серія фатальних помилок і, як наслідок, десант розсіявся по дуже великому району — від Ржищева до Черкас і Сміли. Воїни приземлялися на голови ворога, в розташування ворожих військ і навіть у Дніпро. В нічний час приземлення командири підрозділів не змогли зібрати своїх підлеглих. На світанку 25 вересня ворог активізував свої дії, створивши мобільні загони по знищенню крилатої піхоти.

У зв'язку з невдачею подальші операції з десантування радянських військ було припинено. Незважаючи на всі труднощі і складні обставини, воїни-десантники не впали духом, багатьом з них просто з нічного неба довелося відразу вступати в бій. Опинившись у екстремальних умовах, вони зосереджувались у лісах і перелісках, ярах і висотках і вступали в нерівний бій з ворогом. Зокрема, майже дві доби в лісі, що біля села Тубільці Черкаського району, відбиваючи безперервні атаки німців, мужньо трималися 37 десантників. Зламавши нарешті опір відважних, гітлерівці обклали їх хмизом, облили бензином і підпалили. Мертвих і ще живих...

Житель села Єлізаветівка Петро Жуков, знайшовши трьох тяжко поранених парашу-

тистів, сховав їх у себе в будинку. Проте фашисти виявили десантників і розстріляли їх разом з рятівником.

Місцеві жителі ставали розвідниками, провідниками та зв'язківцями, що значною мірою допомагало об'єднатися одиноким десантникам і окремим групам у загони, надавали їм допомогу продуктами харчування. В навколишніх селах гриміли жорна, люди молотили зерно, пекли хліб, збирали, хто що мав. Жителі сіл Станіславчик та Будище Черкаського району Прокіп Білик та Іван Сухопаров віддали з власних дворів по телиці та бику на харчування парашутистам.

Для ефективнішої боротьби з німецькими загарбниками, десантники об'єднувалися з партизанами, що діяли на території Черкаського, Смілянського та Канівського районів. Так, на території Мошногір'я та Черкаського бору понад чотириста десантників об'єднались із партизанами. Було створено єдиний штаб, до складу якого увійшли від десантників старший лейтенант Є. Ткачов, командир партизанського загону Г. Іващенко та комісар С. Пальоха.

Майже місяць партизани з десантниками разом вели бойові операції та бої на дорогах навколишніх сіл, зокрема, Мошен, Закревок, Ірдиня, Старосілля, Руської Поляни та інших.

У середині жовтня 1943 року загін десантників та партизан здійснив напад на німецьку колону біля річки Ірдинка. В бою було убито німецького полковника. В машині виявили важливі документи. Захоплено також стадо корів. Загін партизан під командою Володимира Білоусова, що дислокувався в лісі навпроти Мошен, на Любченій горі, розгромив групу карателів, захопивши вантажну автомашину та різні трофеї. Загін лейтенанта Золотарьова, який базувався в лісі неподалік Руської Поляни, зав'язав бій з карателями, в якому поліг сам Золотарьов.

Німці спалили село Будище, околиці сіл Мошни (Лютарівку), Байбуз (Закревки), Старосілля (Салову), Руської Поляни (Хутір) та інші. Їх населення було вимушене тікати до лісу під захист партизанів та десантників. Майже тисяча жителів Будища оселилася на островах серед Ірдинського болота. На Галагановому острові було створено селищну раду, головою якої був Діденко. Мирне населення надавало неоціниму допомогу партизанам і десантникам: доглядали за пораненими, будували авіаплощадку для літаків та ін.

Пліч-о-пліч з партизанами воювали французькі патріоти: Анрі Бле, Роже Ваксив'є, Альфред Рув-Ре, П'єр Делл-Ера, Ежен Жиру та Жак Косте-Расте. Їх німецьке командування використовувало як робочу силу при будівництві вузькоколійки через Черкаський бір та на лісоповалі. Ці мужні сини Франції встановили зв'язок з підпільниками, принесли їм радіоприймач, а в партизанський загін привезли зброю.

Як відомо, невдале десантування вночі 25 вересня позбавило парашутистів засобів радіозв'язку, було втрачено єдине керівництво. У цих складних обставинах за допомогою фронтових розвідувально-диверсійних груп старшого лейтенанта Тимофія Прокіна та Коршикова вдалося налагодити зв'язок з Українським штабом партизанського руху та військовим командуванням.

Старший лейтенант Ткачов приймає рішення протягом ночі здійснити форсований марш десантників у Таганчанський ліс на з'єднання з підрозділами комбрига П. Сидорчука. 24 вересня колоною числом понад 400 бійців у супроводі розвідників та провідників-партизан Григорія Левченка, Іллі Височина з Мошен та Якова Надточія і Миколи Груцінова з Будища та інших вийшли в дорогу. Вона була тяжкою. По Графській дорозі Мошногір'я, між Закревками та Старосіллям, форсувавши Вільшанку, лісом повз села Байбузи, Білозір'я (Яснозір'я), Драбівку тут же увійшли в Кумейківський ліс біля річки Рось. І тут на перехресті лісових шляхів, сталося непередбачуване — розвідка та штаб, відірвавшись від основної колони, встигли до світанку форсувати Рось і увійти в Канівські ліси.

Світало. Заспівали півні в Кумейках та Гуті. Загули мотори німецьких машин. Колона десантників, що не встигла форсувати Рось, відійшла в лісову гущави-

ну, зайнявши кругову оборону в очікуванні вечора...

У Канівському районі на базі підпільних груп у серпні 1943 року виникло два партизанських загони: Баті й Рижого — під командуванням К.К. Солодченка та В.К. Щедрова. Ці загони надавали допомогу десантникам харчами. Їх об'єднали в одну бригаду під командуванням підполковника П. Сидорчука. Тепер вони спільно проводили бойові дії проти німецьких військ на шосейних шляхах, залізниці Таганча-Корсунь та інше. Гітлерівське командування розпочало каральні операції проти населення та облави на партизан і десантників, зав'язалися тяжкі бої. Понесені втрати в живій силі та нестача боєприпасів змусили комбрига П. Сидорчука вивести бійців з-під удару німецьких карателів та власівців у напрямку села Сахнівки й далі в Мошногір'я.

В той час, коли десантники та партизани під командою П. Сидорчука вийшли з Таганчанського лісу, розвідка та штаб (близько 50 чоловік) старшого лейтенанта Ткачова потрапили під облаву карателів, а колона десантників, яка залишилася по той бік річки Рось, біля села Кумейки, увечері повернула на зворотний шлях — додому, у Мошногір'я.

Таким чином у Мошногір'ї та Черкаському борі було створено об'єднаний загін десантників та партизан, командиром якого став П. Сидорчук, а комісаром — С.Н. Пальоха.

Командування 1-го Українського фронту намагалося допомогти десантникам та партизанам і послало два літаки з боєприпасами, однак крилаті машини при посадці на городах нинішнього звірогосподарства зазнали аварії.

5 листопада партизани, десантники та мирне населення, що перебувало в лісі під захистом партизан, розчистили посадочну площадку для літаків на Любчиній горі, в районі дислокації загону В. Білоусова.

6 листопада одержали радіограму від командуючого 52-ю армією генерала К. Коротєєва «Прийміть літак з офіцером зв'язку майором Дергачовим о 24.00». Майор Дергачов ознайомив з планом наступної операції по форсуванню Дніпра. Ним передбачалося під час форсування регулярними частинами Червоної Армії, що партизани і десантники завдають удару з тилу по селах Лозівок, Єлізаветівка, Будище, Сокирне та Свидівок.

Об'єднаний загін десантників та партизанів (П. Сидорчук), начальник штабу майор Феофанов, командир партизанського загону І. Іващенко та комісар С.Н. Пальоха особисто опрацювали оперативний план перегрупування сил, враховуючи географічні умови. Особливу увагу звертали на підбір провідників-розвідників, які добре знали місцевість, шляхи і стежки по місцях наступних боїв.

10 листопада 1943 року на Святославовій горі, що біля теперішнього санаторію «Мошногір'я», була проведена оперативна нарада з командирами батальйонів та партизанських загонів, ще раз уточнювалися завдання в наступних боях. У другій половині дня 11 листопада підрозділи дістали бойові завдання.

З метою недопущення будь-яких непорозумінь при зустрічі партизан, десантників з підрозділами 254-ї стрілецької дивізії з 24-ї години 12 листопада діяв пароль: «Сталінград — Слава».

З вечора 12 листопада підрозділи партизан та десантників зайняли вихідні позиції, чекаючи сигналу до наступу на ворога. Першою бойовою операцією партизан-розвідників було знищення провідного зв'язку німецьких військ від села Мошни до Соснівки.

У ніч на 13 листопада за сигналом командирів усі підрозділи десантників і партизанів одночасно зав'язали бої з ворогом у селах Єлізаветівка, Лозівок, Сокирне і Свидівок. Головним напрямком Дніпровської операції залишалося взяття Свидівка.

У захопленні Свидівка та Сокирного діяли батальйони під командуванням майбутнього Героя Радянського Союзу А. Блувштейна, капітана Михайлова та партизани на чолі з І. Іващенком. У бою на сві-

танку і в першій половині 13 листопада несли втрати обидві сторони. Так, по дорозі, що вела з лісу в село, була захоплена ворожа артилерійська батарея, а її обслугу, яка нічого не підозрюючи, спала в бліндажах, партизани закидали гранатами. Через декілька годин на цю батарею на конях німці привезли снаряди. Розвантажили їх партизани, а куцохвостих коней використали як тяглову силу для підвезення боєприпасів від Дніпра.

Далі шлях проліг до берега Дніпра, швидкість атакуючих дозволила захопити ремонтну базу і танки на території меблевого цеху. Зав'язався бій з німецьким гарнізоном біля школи та церкви, в якому загинув командир роти старший лейтенант Д.Л. Водясов.

М. Кологойда, який 2 жовтня форсував Дніпро в складі 929-го полку в районі села Хрещатик, вів бої в тилу, потім зв'язався з партизанською групою А. Чорного, що діяла в Михайлівському та Кумейківському лісах.

Несподіваний і раптовий удар на світанку посіяв паніку серед ворога. І в ці години 13 листопада добре підготовлені підрозділи 254-ї стрілецької дивізії, без попередньої артилерійської підготовки переправились через Дніпро. Першим закріпився на березі штурмовий батальйон 933-го полку під командуванням капітана М. Пилипенка, а за ним йшли артилерійські й танкові підрозділи...

Обійшовши бункери ворога в Єлізаветівці, канівські партизани під командуванням К.К. Солодченка та батальйон десантників на чолі з капітаном Кротовим на світанку оволоділи Лозівком, але ворог підтягнув свої сили з Мошен та берегової оборони і нав'язав бій атакуючим. У ньому загинули комбат Кротов і декілька партизан із загону «Батя». Командування батальйоном прийняв на себе капітан С. Петросян. Партизани і десантники були змушені відійти з Лозівка.

14 і 15 листопада десантники і партизани продовжували відбивати контратаки ворога з боку Дахнівки. На західній околиці Будища відбувся запеклий бій з німецькими танками, які поспішали в Свидівок. Група на чолі з Л. Гребенюком загинула, але танки не пройшли. З боку Єлізаветівки і Сокирного прорвалися три німецькі танки. Десантники їх підбили.

Враховуючи недостатню захищеність плацдарму із заходу, командир П. Сидорчук наказав другому об'єднаному батальйону А. Блувштейна вночі пройти лісовими хащами і вийти до спаленого села Будище, зайняти там оборону і не допустити ворога до Свидівка.

По обідній порі німецькі бронетранспортери, пройшовши Будище, зустріли шквальний вогонь десантників та партизан і повернули назад. Слід згадати добрим словом мирне населення, яке несло у відрах варену картоплю, іншу їжу визволителям, і потрапило під обстріл.

У період бойових дій партизан і десантників крилата піхота понесла значні втрати, а тому 28 листопада командування наказало вивести залишки десантників на переформування. Прощання їх з партизанами було радісним і водночас сумним. Радісним тому, що після шестидесятип'ятиденних страждань і боїв у тилу ворога, виснажені, обношені, вони поверталися до складу регулярної армії. А сумною, бо з чотирьох з половиною тисяч десантників внаслідок прорахунків організаторів десанту понад три тисячі парашутистів-десантників залишилися назавжди в землях Київської, Черкаської, Полтавської областей і навіть у водах Дніпра...

Діяльність партизан Черкащини високо оцінило командування 52-ї армії. Наші бойові побратими закінчували війну: кавалери ордена Слави Семен Гриценко і Григорій Коломієць у Берліні, Григорій Половинка у Златій Празі... А Іван Іващенко аж на сопках Манчжурії. Ось так ми воювали, наближаючи Перемогу.

Яків НАДТОЧІЙ,
колишній розвідник партизанського загону

ГЕРОЇ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ, УРОДЖЕНЦІ ЧЕРКАСЬКОГО РАЙОНУ

БРИК Григорій Євдокимович, народився 20 листопада 1915 р., в с. Худяки, Черкаського району.

З перших днів Великої Вітчизняної війни воював на Південно-Західному, Сталінградському фронтах. Відзначився при форсуванні р. Одер. Двічі поранений.

Нагороджений орденом Вітчизняної війни I і II ступенів, двома орденами Червоної Зірки.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 10 квітня 1945 р. командиру мінометної роти 42-го гвардійського стрілкового полку 13-ї гвардійської стрілкової Полтавської ордена Леніна двічі Червонопрапорної ордена Суворова дивізії гвардії капітану Брику Григорію Євдокимовичу присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Після демобілізації в 1946 р. повернувся в с. Худяки, працював вчителем історії Худяківської середньої школи.

Помер 16 лютого 1983р. Ім'я героя носить одна з вулиць с. Худяки.

ГУРИНЕНКО Микита Трохимович, народився в 1916 р. в с. Леськи, Черкаського району.

До армії був призваний у грудні 1943 р., у бойових діях приймав участь з січня 1944 р. Воював кулеметником 859-го стрілкового полку 294-ї стрілкової дивізії Черкаської ордена Б. Хмельницького II ступеню. Рядовий.

Відзначився в боях при форсуванні р. Прут. Похований у Румунії в с. Диробець.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 13 вересня 1944 р. кулеметнику 859-го стрілкового полку 294-ї стрілкової дивізії Гуриненко Микиті Трохимовичу посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

НЕЗДОЛІЙ Кузьма Павлович, народився в 1923 р., у с. Кумейки, Черкаського району.

В червні 1941 року направлений Черкаським райвійськкоматом до Ярославського військового училища, яке закінчив у тому ж році. Потім навчався (1942 р.) у 2-му Ленінградському військово-піхотному та (1943р.) у Воладимирському військово-піхотному училищі.

Брав участь у боях на Західному фронті, під Москвою і Сталінградом, під Смоленськом і Вітебськом, звільняв Білорусію, Литву, воював у Східній Прусії, потім у Маньчжурії проти японських самураїв.

Нагороджений орденами Червоного Прапора, орденами Вітчизняної війни II ступеня та Червоної Зірки, медалями.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 24 березня 1945 року комсоргу стрілкового батальйону 294-го стрілкового полку 184-ї стрілкової дивізії 5-ї армії 3-го Білоруського фронту, молодшому лейтенанту Нездолію Кузьмі Павловичу присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

ЗАПОРОЖЕЦЬ Сергій Степанович, народився 25 березня 1923 р. у с. Вергуни, Черкаського району.

До армії призваний у грудні 1943 року. Воював на 2-му та 1-му Українських фронтах. Був тяжко поранений. Нагороджений медаллю «За відвагу».

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 13 вересня 1944 р. мінометнику 861-го стрілкового полку 294-ї стрілкової Черкаської ордена Б. Хмельницького дивізії 52-ї армії, рядовому Запорожцю Сергію Степановичу присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Помер 3 грудня 2001 р., похований в с. Вергуни.

НЕБИЛИЦЯ Василь Іванович, народився в 1910 р. у с. Яснозір'я, Черкаського району.

Був призваний до армії і проходив службу з 1939 по 1940 роки. Знову призваний у червні 1941 року. Нагороджений орденами Вітчизняної війни I ступеня і Червоної Зірки.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 23 жовтня 1943 року за мужність і героїзм, проявлений у боях при форсуванні Дніпра, саперу 178-ї танкової бригади 10-го танкового корпусу 40-ї армії, рядовому Небилиці Василю Івановичу, присвоєне звання Героя Радянського Союзу. Помер від ран 1 лютого 1945 року.

СИДОРЕНКО Марко Лук'янович, народився в 1915 р. у с. Дубіївка.

В армії з 1937 року. На фронті — з травня 1942 року. Воював на Південно-Західному, Карельському, Північно-Західному, Брянському фронтах. Ланка під його командуванням провела 204 бойових вильоти, 58 повітряних боїв, збила 45 літаків противника, він особисто — 11. П'ять разів був поранений.

Нагороджений орденом Червоного Прапора, Вітчизняної війни I ступеня і Червоної Зірки.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 28 вересня 1943 року командиру ланки 66-го гвардійського винищувального авіаполку гвардії лейтенанту Сидоренку Марку Лук'яновичу присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Життя обірвалось 27 березня 1945 року.

СТРИЖАЧЕНКО Олексій Аврамович, народився в с. Білозір'я, Черкаського району.

У 1933 — 1935 роках проходив службу в армії. Приймав участь у радянсько-фінській війні 1939 — 1940 рр. У Великій Вітчизняній війні воював з серпня 1941 р. і до останнього дня.

У 1942 році закінчив Тамбовське кавалерійське училище. Прийшов шлях від командира роти до командира стрілкового полку. Двічі поранений.

Нагороджений орденами Червоного Прапора і Вітчизняної війни II ступеня, медалями.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 19 березня 1944 року командиру батальйону 1118-го стрілкового полку 333-ї Червонопрапорної стрілкової дивізії капітану Стрижаченку Олексію Аврамовичу присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

СУПРУН Василь Якович, народився 22 березня 1913 р. у с. Мошни, Черкаського району.

В 1933 році призваний до армії. В 1937 році закінчив Одеську артшколу і служив там же курсовим командиром. У 1938 році поступив до Військової академії ім. Ф. Джержинського, в 1941 році, після дострокового її закінчення, направлений на фронт командиром артилерійського дивізіону. В боях під Москвою був тяжко поранений.

Не закінчивши лікування вийшов із шпиталю в свій дивізіон і продовжував громити ворога.

Нагороджений чотирма орденами Червоного Прапора, двома — Червоної Зірки, медалями.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 24 березня 1945 року командиру 22-го гвардійського мінометного полку гвардії полковнику Супруну Василю Яковичу присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

ТЕРТИШНИЙ Петро Вакулович, народився 15 лютого 1899 р. у с. Степанки, Черкаського району.

В квітні 1919 року добровольцем вступив до Червоної Армії. Приймав участь у громадянській війні. В 1925 році закінчив Київську об'єднану військову школу, в 1941 році — курси «Выстрел». За 35 років військової служби пройшов бойовий шлях від рядового до генерал-лейтенанта. Командував відділенням, взводом, ротою, був помічником начальника штабу полку.

На фронтах Великої Вітчизняної війни з першого до останнього дня. Займав різні командні пости: від командира полку і дивізії до командира корпуса.

Нагороджений орденом Леніна, чотирма — Червоного Прапора, двома — Кутузова I ступеня, орденами Суворова II ступеня і Кутузова II ступеня, дев'ятьма медалями, п'ятьма орденами і медалями соціалістичних країн.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 23 жовтня 1943 року командиру 161-ї стрілкової дивізії генерал-майору Тертишному Петру Вакуловичу присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

ХОМЕНКО Іван Антонович, народився 17 лютого 1923 р. в с. Степанки, Черкаського району.

Призваний до армії в серпні 1941 року. В 1942 році закінчив Омське стрілково-кулеметне училище. На Великій Вітчизняній війні — з листопада 1942 року. Як командир взводу, батареї, начальник штабу дивізії брав участь у боях на Волховському, Ленінградському, 1-му Білоруському фронтах, пройшов шлях від Ленінграда до Берліна.

Нагороджений орденами Вітчизняної війни I ступеня, «Знак Пошани», «За службу Батьківщині в Збройних Силах СРСР» III ступеня, медалями.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 18 листопада 1944 року командиру батареї 50-го гвардійського мінометного дивізіону 319-го гвардійського мінометного полку гвардії старшому лейтенанту Хоменку Івану Антоновичу присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

ЧМИРЕНКО Микола Романович, народився в 1917 р. у с. Білозір'я, Черкаського району.

До армії призваний у 1938 році Смілянським райвійськкоматом.

Учасник Великої Вітчизняної війни з перших днів. Воював у складі військ III-го Українського фронту.

Двічі поранений. Нагороджений медаллю «За відвагу».

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 1 листопада 1943 року помічнику командира взводу 496-ї окремої роти 236-ї стрілкової дивізії старшому сержанту Чмиренку Миколі Романовичу присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Помер від ран 20 листопада 1943 року.

ЧОРНИЙ Ілля Григорович, народився 22 серпня 1913 р. у с. Березняки, Черкаського району.

До армії призваний у 1940 році Гельмязівським райвійськкоматом. У Великій Вітчизняній війні приймав участь з перших днів.

Воював у складі військ Степного, 2-го Українського фронтів. Нагороджений медалями «За бойові заслуги», «За оборону Сталінграду».

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 20 грудня 1943 року понтонеру-мотористу 7-го окремого мотопонтонномостового батальйону 7-ї гвардійської армії Степного фронту єфрейтору Чорному Іллі Григоровичу присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

УРОДЖЕНЦІ ЧЕРКАСЬКОГО РАЙОНУ, ЯКІ ЗАГИНУЛИ В АФГАНІСТАНІ

ЖОМЕР
Сергій Васильович
(18.01.1955р. — 06.04.1987р.)

У КОЖНОГО СВОЯ ДОЛЯ

З шкільних років Сергія вабила професія будівельника. І якби хтось з випускників Свидівської восьмирічки сказав, що не пройде й п'яти років, як він стане кадровим військовим, йому ніхто б не повірив. Однак вірно гласить істина, що у кожного своя доля і свій шлях широкий. Не полети тоді хлопець кометою у тривожну стихію, дивись, ходив би зараз черкаськими вулицями, штовхався у тролейбусах, поспішав на дачу вибирати свіжі огірки. А, може, відкрив би будівельну фірму, зводив офіси і готелі. Що тільки не здатна змалювати уява... Справжня сторона життя зовсім інша, і за неї нам не судити Сергія...

Отож, закінчивши з похвальною грамотою вісім класів Свидівоцької школи, хлопець поступає до Київського будівельного технікуму. Вчиться тут на одні «п'ятірки», за що батьки одержують подяки від педколективу.

Активного, ділового і принципового, його обирають комсомольським ватажком.

І ось технікум — позаду. Одержавши диплом, Сергій приїздить у Черкаси, де влаштовується на роботу до філіалу проектного інституту. Однак працювати там йому доводиться недовго. У травні 1974 року молодому спеціалісту вручають повістку в армію.

Тоді, в середині сімдесятих, перебування у Збройних Силах ще не вважалось для юнаків тяжким хрестом, який хочеться перекласти на плечі іншого. На призовній комісії Сергій попросив направити його нести службу подалі від рідного дому. І йому пішли назустріч: хлопець потрапив служити у НДР. Закінчив там школу командирів танків. А рівно через рік написав рапорт у Рязанське вище військово-десантне училище.

З першого ж дня навчання курсант Сергій Жомер відчув, що це якраз та справа, якої до цього так не вистачало. За відмінні знання з військових дисциплін його призначають командиром відділення. Протягом двох років підрозділ займає перше місце з навчання і бойової підготовки у батальйоні. Перед закінченням училища лейтенант Жомер увійшов до числа небагатьох офіцерів, кому було надане право самому вибирати десантну базу на всій території Союзу. Сергій вирішує їхати на Кавказ, у частину з підвищеною бойовою готовністю. Служить там до 1980 року. Потім його знову відкликають назад у Рязанське училище, де доручають готувати молодих офіцерів-десантників.

Викладацькій роботі було віддано цілих п'ять років. Дослужився Сергій до капітана. Аж тут нова пропозиція: їхати служити в Афганістан радником в урядовій армії. Міг відмовитись, зіславшись на стан здоров'я чи ще на щось. Але це суперечило б його характерові. На початку 1987 року капітан Жомер приземляється у Кабульському аеропорту...

Всього три місяці судилося йому виконувати свій інтернаціональний обов'язок. У квітні автомобіль, в якому група афганських офіцерів і радянських радників направлялась у розташування однієї з частин, наїхав на ворожу міну.

Ховали батьки — Василь Олексійович та Тетяна Олексіївна — свого сина у благодатну весняну пору, коли все живе прокидалось і тягнулось до сонця. І нічим було вгамувати біль невимовну, горе неперехідне... Плаче до цих пір їх душа за сином, кличе його світлий образ з небуття.

За мужність і відвагу капітан Жомер Сергій Васильович нагороджений (посмертно) орденом Червоної Зірки.

КУЛАКОВСЬКИЙ
Леонід Артурович
(10.11.1964р. — 22.01.1985р.)

БУКЕТ ПІОНІВ НА ЗОРІ

В останнє бачила його обстриженого, з гітарою в руках, у тисячному натовпі призивників, що морилися на подвір'ї збірного пункту облвійськкомату. Всередину нікого не пускали. Людям у мундирах з камінно-непорушними обличчями було не до прохань матерів поговорити зі своїми синами перед далекою дорогою. Ну, а сказати, куди їх відправлятимуть служити, взагалі було найбільшою у світі військовою таємницею.

Так і жила багато днів у тривожному чеканні, аж поки не прийшов лист з далекого Термеза. Принцип пролетарського інтернаціоналізму діяв на одній шостій земної тверді «на повну котушку»: українських хлопців посилали у піски Середньої Азії, узбецьких — заганяли у ліси Чернігівщини (щоб «служба медом не здавалась»). Хоч Льоня на солдатську долю не скаржився: якщо направили виконувати військовий обов'язок саме у цю точку, значить так потрібно вищому командуванню. Декого із знайомих хлопців запроторили аж на Далекий Схід. Йому ж, можна сказати, повезло: теплий клімат, багато динь. Та варто було Вірі Никифірівні поглянути на карту Союзу і зміряти відстань від Термеза до радянсько-афганського кордону, як їй ставало не по собі від того небезпечного «везіння»;

Материне серце не помилилось. «Я вже другий день у ДРА. З Термеза виїхали 26-го червня. У Самарканді дві доби пролежали під літаком, поки не дозволили виліт. А вчора, у 5 годин 30 хвилин, літак переткнув кордон. На новому місці буду служити в полковій медсанчастині. Начальник медичної служби із Стеблів Корсунь-Шевченківського району, головний санінструктор з Луцька. Щастить на земляків...»

Останньою фразою Льоня не обмовився. Адже народився і виріс на Волині, у краю лісів і озер. Там закінчив Любитівську середню школу. Коли йому було одинадцять років, мати із сестрою Зоєю переїхала жити на Черкащину, у село Леськи. Хлопчик залишився у дідуся і бабусі. Мав намір навчатись у Луцькому політехнічному інституті і навіть склав вступні екзамени. Однак підійшов час служити в армії, і юнаку нічого не залишилось, як поїхати до матері, де його й поставили на облік у військомат.

Тож, прочитавши у першому його «афганському» листі про медсанчастину і командирів-земляків, Віра Никифорівна трохи заспокоїлась. Все-таки не в бойовій роті, яку піднімають серед ночі по тривозі і кидають у гори. Дасть Бог, протягом двох ро-

ків нічого з ним поганого не трапиться. Про це також молила Всевишнього бабуся Зоя у волинському селі Любитові. Матері Льоня писав: «Минув 203-й день служби. Перейшли на зимову форму, але все одно мерзнемо. Вночі в палатку не ходжу, а сплю в медпункті, бо тут значно тепліше...»

І ще новина для неї: у полку великий «шмон», бо приїхав сам маршал інженерних військ. Якогось дня дивились телепередачу про «наших» в Афганістані і сміялися з тієї «правди», яку у ній показували. Вона тут зовсім інша. «У солдата-узбека у руці розірвався запал від гранати. Відірвало лівий мізинець. Дуже кричав, виривався, коли його перев'язували... А не так давно хлопця, теж осіннього призову, задавило між двома автомобілями... Молодий солдат хотів застрелитись, п'ять куль біля серця ввійшли, а через живіт вийшли, не знаємо, чи й виживе...»

...З медсанчастини в саперний взвод його перевели несподівано, всього за кілька місяців до кінця служби. Хто-зна, що було цьому причиною. Офіційна версія така: у полк прибуло багато новачків і в окремих підрозділах не вистачало досвідчених солдатів, щоб їх вчити. Але вона мало стикується з правдою: як міг рядовий санітар володіти ремеслом сапера? Чи не Льонині листи, в яких він без прикрас описував свої «афганські» будні, стали причиною? Чи, може, на його місце за вказівкою «зверху» поставили когось іншого? Адже на війні було всяке, підставляти голову під кулі рвався не кожний. Нічого про це не повідомляється і в останньому листі Леоніда Кулаковського, де він пише, що днями його направляють у командировку «будувати дорогу» десь поблизу пакистанського кордону. А 22 січня його, прошитого душманською кулею, привезли у полк.

...Після похорону для вбитої горем матері найближчими людьми стали однослужівці Льоні, які були поруч з ним у найтяжчу пору життя. Але знайти їх виявилось справою нелегкою. На запит, надісланий у військову частину, ніхто не відповів. Та, перечитуючи якось синові листи, наштовхнулась на такі слова: «Тут я зустрів земляка: Криворучко з Чубіївки». Не вагаючись, звернулась за допомогою у сільську раду. Відповідь прийшла відразу. Федір Криворучко повідомив, що дійсно служив в Афганістані й після повернення працює на радіозаводі. Ще через кілька днів під вікнами у Віри Никифорівни зупинився мотоцикл. Жінка і гість довго розмовляли. Виявилось, що Федір служив в іншій частині, але з Льоньою зустрічався, коли приїжджав у Чарикар у відрядження, і про його загибель нічого сказати не може.

На одному із знімків, присланих звідти, було написано: «Юрій Шиманський з Луцька». І того знайшли рідні Віри Никифорівни. Але й цей «афганець» багато не розповів про Льоню, оскільки демобілізувався раніше.

Холодного лютневого вечора жінка поверталась з Черкас у Леськи. На автобусній зупинці випадково зустрілась зі своєю ровесницею, яку не бачила більше 30 років. Розговорились. З розмови довідалась, що дочка ровесниці переписувалась з «афганцем» на прізвище Бородійчук, який в одному листі написав: «Я продовжую служити, а мого друга Льоню цими днями повезли додому у цинковій труні». Ця тоненька ниточка і привела Віру Никифорівну в одне із сіл Жашківського району. Працівник сільради показав хату. З неї вийшов юнак з хворобливим на вигляд обличчям. Він відразу зрозумів, хто з ним хоче говорити. Від хвилювання запалив цигарку, довго мовчав. Потім, заспокоївшись, сказав, що дійсно знав Льоню, бачив його до останнього. Однак у ході операції їх роз'єднали. В частину повернувся, коли того вже було вбито.

Разом розглядали фотознімки. На одному з них був зображений «афганець» з Лисянського району. Знову — в дорогу. І знову — безрезультатно.

І тільки лист з Росії від «афганця» Бурлакова заглушив біль невигоєної рани. «Вашого сина я знав із середини 1984 року. Чому його перевели у сапери, сказати нічого не можу. Від нас, простих солда-

тів, нічого не залежало... Тіло Льоні було накрите простирадлом. Я подивився лише на його обличчя. На ньому були легкі подряпини, як від гілок чи камінчиків. Очевидно, відлітали від куль. Чи була його смерть миттєвою, не знаю. Можливо, він нічого так і не зрозумів, зустрівши її. Друзі говорили, що Льоня не мучився, вмер відразу...»

У матері ще залишились сили
Букет піонів на зорі нарвать
І шлях пройти від хати до могили —
Останню шану синові віддать...

(З вірша В. Кулаковської в газеті «Третій тост» за 7 квітня 1993 р.)

ТИЩЕНКО
Валерій Анатолійович
(16.09.1963 р. — 22.03.1988 р.)

ДВІ БІДИ В ОДНУ ПЕРЕПЛЕЛИСЯ

Майже за два роки служби старший лейтенант Валерій Тищенко об'їздив Афганістан вздовж і впоперек. А це значить, що багато разів потрапляв він у засади, під щільний вогонь гранатометів, в оптичний приціл снайперської гвинтівки.

Якось звик до всього на неспокійному посту офіцера тилової служби. Не мав права не їхати у віддалені гарнізони і гірські застави. Там на нього чекали вимотані в бойових операціях офіцери і солдати. Доставляв їм продукти харчування, військове обмундирування, боєприпаси... Все, без чого не пошлеш воїна на вогневу позицію, не вкладеш на голодний шлунок спати, не зігрієш його душу довгожданим листом з дому. Ті, хто місяцями несли вахту на гірських постах охорони, були раді всьому, що він не привозив. Навіть не першої свіжості газетам. Траплялось, зустрічав на «точках» земляків-українців, довідувався, хто вони і звідки, чи скоро додому, пригощав їх чаєм і цукерками. При нагоді розповідав про себе — що народився в селі Хацьках Черкаського району, у 1981 році закінчив школу-десятирічку і тоді ж поступив до Вольського вищого військового училища тилу. У 1985 році почалася його служба по забезпеченню різних підрозділів обмеженим військовим майном. А десь через рік одержав призначення у тилову частину військового контингенту...

Перед від'їздом було у нього прощання з рідними. Червневі дні тоді стояли спечні, чисті, дзвінкі. Але людям було не до яскравого літа: тільки-но вибухнув реактор на Чорнобильській атомній станції, і його невидимий попіл вже впав на густу і соковиту зелень дерев, в'ївся у придорожню траву, змішався з асфальтним пилом. Хто-хто, а військові люди, у тому числі й він, знали масштаби катастрофи, мало вірили брехливій пропаганді про те, що це всього-навсього тільки технічна аварія, що скоро все буде гаразд. А тому, цілуючи материні руки, перед тим, як увійти у вагон, він думав, що йому пощастило їхати подалі від радіації, від біди, а дорогі серцю люди залишались, і ніхто не відав, що з ними ще могло трапитись. Не уявляв молодий лейтенант, що Чорнобиль і Афганістан вже міцно переплелись між собою, і разом означають одну велику біду, через яку його покоління не переступить і яку не видихне...

Трапилось це 22 березня 1988 року. Автомобіль, у якому Валерій був за старшого, повертався з одного з гарнізонів. На

гірській ділянці дороги несподівано вдарили постріли. Старший лейтенант Тищенко почув, як щось сильно вдарило у шию біля потилиці. Білий світ йому відразу ж померк... Машина перевернулась. Вбитих офіцера і солдата знайшли бійці колони, що рухалась тією ж дорогою через кілька годин. Очевидно, «духи» чекали на неї і помилково розстріляли порожню вантажівку тилової служби...

Тіло мужнього воїна віддане хацьківській землі. На могилі встановлений пам'ятник.

Мати Валентина Степанівна та брат Юрій мешкають у Черкасах.

ФІРОНОВ
Іван Михайлович
(01.10.1960 р. — 26.10.1983 р.)

А МАТИ ЖДЕ ДОДОМУ СИНА

Бій тривав більше години. В ущелені, куди вони відійшли, затиснуті з усіх сторін «духами», можна було сховатись від куль, але аж ніяк вибратись до своїх. Бандити ж, знаючи про це, продовжували лізти напролом. Ось і за найближчими скелями залягла їх ціла зграя. «Чують здобич», — подумав прапорщик Фіронов, вставляючи в автомат ще один ріжок з патронами.

Зашурхотів поруч гравій: то підповз Дробаха, солдат другого року служби, якому залишався якийсь місяць до звільнення. Завжди веселий та дотепний, він і в цій ситуації старався не розкиснути.

— Ну, що, командире, хана нам тут і кришка?

Перш, ніж відповісти, Іван дав довгу «чергу» по скелях.

— Може, й так, якщо нічого не придумаємо...

— То давайте, швидше, бо один чудак на гражданці мені гроші винен, дізнається, що вбили, умре від радості.

— А щоб ти запропонував, щоб гроші не пропали?

— Вийти звідси непомітно. Хоча б одному чи двом. І вдарити «духам» у спину. Подумають: підкріплення підійшло — і розбіжаться...

— Правильно... Тож держи мою оборону, рядовий Дробаха, а я зараз... Він давно дійшов до висновку, що для того, щоб зробити людину щасливою, вимагається не так багато. Потрібно, щоб цього обов'язково хотів ще хтось інший. У їхньому становищі щастя означало якомога швидше покинути ущелину, але з цим не були згодні ті, які лежали попереду за скелями. В обох сторін, що зараз поливали один одного шаленим вогнем, був надто різний вектор бажань. Й Іван Михайлович чітко усвідомлював своє місце у цьому векторі. Працюючи ліктями і колінами, які пекли вогнем і цвіркали кров'ю, він повз під кам'янисту гору, за якою мав і бути їхній шанс. Десять метрів, двадцять, тридцять... Вони забирали стільки сил, що їх вистачило б не на один маршкидок на рівнині. Та зараз мова була не про те, хотілося знати єдине: скільки ще метрів залишилось до вершини?..

«Поки доповзеш, можна все життя пригадати, — спало чомусь на думку, коли рукавом «роби» стирав липкий піт з обличчя.

...Дитинство проходило на берегах Дніпра, в красивому селі Леськах, що під Черкасами. У школі вчився легко і охоче. Улюбленим предметом була історія. Як і всі ровесники, захоплювався спортом — спочатку футболом, потім боротьбою самбо.

Щодо останнього захоплення, то воно було невипадковим. Ще з юних літ вирішив хлопець стати прикордонником. І готувався до цього відповідно. У десятому класі взявся навчати собаку по кличці Макс, яку йому виділили у військкоматі. Восени 1978 року разом зі своїм четвероногим другом відбув охороняти радянсько-афганський кордон. Два роки строкової служби ще більш переконали, що він за духом і плоттю людина військова, що місце його в армії. Потім була школа прапорщиків, продовження служби у прикордонних військах. У 1982 році прийшов наказ відбути у відрядження в Афганістан...

Сини нічого звідти не писали матерям про війну. Обминав цю болючу тему і Іван. Тільки турбувався, що одна вона залишилась, важко їй без нього. «Як ти там, матусю? Тримаєшся?». «Тримаюсь, синочку, і жду тебе...» — линуло через тисячі кілометрів.

Темної осінньої ночі, коли вітер гнав на Дніпрі круту хвилю, неподалік від двору кричав тяжко сич. І просила жінка, в сльозах, щоб замовк, не віщував біду.

...Він доповз до вершини гори. Спустився, ніким непомічений, вниз, відразу вступив у бій. «Духи» й справді подумали, що до приречених в ущелині прислали підмогу. Вони кинулись в різнобіч, відстрілюючись, вигукуючи лайливі слова. Вже вдалині один з бандитів зі злості вистрілив з карабіна... Куля потрапила прапорщику прямо в сонну артерію.

— Командир, ти чого замовк? — озвався Дробаха, висовуючись з-за укриття. — Вони драпанули, чуєш, командир...? Ех, командир...

За заслуги і мужність його посмертно нагороджено орденом Червоного Прапора, медаллю «За відмінну охорону державного кордону СРСР», значком «Військова доблесть».

Похований у рідному селі.

ЛЮДИ, ЩО ПРОСЛАВИЛИ РАЙОН НА ТРУДОВІЙ НИВІ

БАЙДА Григорій Іванович, народився 3 грудня 1902 р. у с. Леськи.

Удостоєний звання Двічі Герой Соціалістичної Праці: 29.05.1951 р., 28.02.1958 р. з врученням орденів Леніна, Золотих медалей «Серп і молот»

Нагороди отримав, працюючи комбайнером МТС в м. Новомосковську Дніпропетровської обл., має почесне звання «Заслужений механізатор сільського господарства УРСР», нагороджений двома орденами Трудового Червоного Прапора, трьома Малими та однією Великою Золотими медалями ВДНГ, зведений бюст у с. Леськи.

БУРКАЦЬКА Галина Євгенівна, народилася у 1916 р. у с. Геронимівка.

У 1948 р. за одержання високого врожаю зернових і технічних культур нагороджена орденом Трудового Червоного Прапора.

У 1950 р. — обрана головою сільськогосподарської артілі, де розкрився її організаторський талант. У 1952 р. її праця відзначена званням Героя Соціалістичної Праці і Золотою медаллю «Серп і молот». У 1958 вдруге удостоєна звання Героя Соціалістичної праці та другої Золотої медалі «Серп і Молот». Неодноразово обиралася депутатом та членом Президії Верховної Ради СРСР.

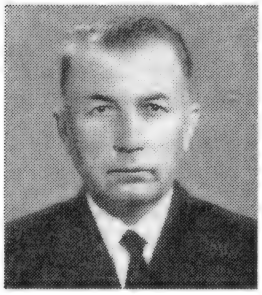

БРАТКО Михайло Юхимович, народився 14 лютого 1917 р. у с. Ломовате, Черкаського району.

Працював з 1947 по 1949 роки головою колгоспу ім. ОДПУ с. Геронимівки. За досягнення високих показників у вирощуванні зернових і технічних культур у 1949 р. присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці із врученням Золотої медалі «Серп і Молот» та ордена Леніна.

БРАТКО Ніна Андріївна, народилася 28 квітня 1929 р. у с. Змагайлівка, Черкаського району. Герой Соціалістичної Праці.

У 1949 році за врожаї сільськогосподарських культур, особливо конопель, Н.А. Братко присвоєно почесне звання Героя Соціалістичної Праці. Обиралась членом ЦК ЛКСМУ, була учасницею IV Всесвітнього фестивалю молоді в Бухаресті.

ГРЕБЕНЮК Іван Іванович, народився 20 лютого 1911 р. у с. Шелепухи, Черкаського району.

За активну участь у відбудові народного господарства був нагороджений орденом Леніна (25 квітня 1948р.), у 1951 — орденом Леніна, в 1951 р. — за одержання високого врожаю цукрових буряків присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

У 1958 р. за вирощення високого врожаю зернових культур і цукрових буряків нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора.

ГУРЖІЙ Федір Михайлович, народився 21 квітня 1910 р. у с. Худяки, Черкаського району.

З 1944 — 1955 рр. — працював у колгоспі «Маяк», з 1955 по 1974 р. — старший птахар колгоспу «Маяк». У 1958 р. нагороджений орденом Леніна за досягнення в птахівництві та за успіхи у виробництві тваринницької продукції. У 1966 р. нагороджений орденом Леніна, Золотою медаллю «Серп і Молот» і удостоєний почесного звання Героя Соціалістичної Праці.

Був членом Черкаського РК КПУ, обирався делегатом XXI II з'їзду КП України.

ЗАТОКА Кузьма Іванович, народився в жовтні 1903 р. (немає точної дати) в с. Білозір'я, Черкаського району.

За успіхи в господарчому будівництві в 1948 р. нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора. В 1958 р. за заслуги в розвитку сільського господарства удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці з врученням ордена Леніна і Золотої медалі «Серп і Молот».

КЛИМЕНКО Іван Петрович, народився 18 березня 1924 р. у с. Каплинці, Пирятинського району Полтавської області.

З 1966 по 1986 р. — голова колгоспу «Дніпро» (с. Леськи). У 1986 р. удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці, в 1958 р. — нагороджений орденом Леніна, в 1966 р. — орденом Трудового Червоного Прапора, в 1971р. — орденом Трудового Червоного Прапора, 1982 р. — орденом «Дружби народів».

КУЛИК Михайло Сергійович, народився 10 лютого 1930 р. у с. Свидівок.

По комсомольській путівці поїхав на освоєння цілинних земель. У 1956 р. працював трактористом у Забєлівській МТС Джетигаринського району, потім у радгоспі «Пригородний» (Казахстан).

У 1967 р. за високі показники в праці удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці, ордена Леніна та медалі «Серп і Молот».

ЛЮБОТА Клим Якович, народився 1897 р. (нема точної дати) в с. Змагайлівка, Черкаського району.

Працював у колгоспі ім. Леніна (с. Змагайлівка) рядовим колгоспником, обліковцем, бригадиром польової бригади, останні роки працював бригадиром з вирощування кок-сагизу. За високі врожаї кок-сагизу в 1951 р. Указом Президії Верховної Ради СРСР йому присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці з врученням Золотої зірки «Серп і Молот» та ордена Леніна.

НЕЛЕНЬ (ОЧЕРЕДНА) Марія Артемівна, народилася 10 грудня 1927 р. у с. Змагайлівка Черкаського району. З 1944 по 1958 р. працювала ланковою ланки з вирощування південної коноплі. У 1947 р. нагороджена медаллю «За доблесний труд», у 1948 р. — орденом Трудового Червоного Прапора, 3 липня 1950 р. удостоєна звання Героя Соціалістичної Праці.

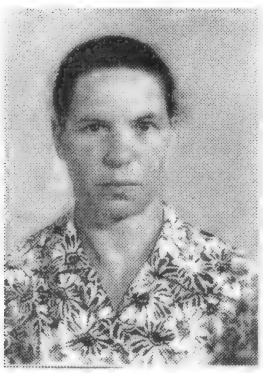

ОСНІГОВСЬКА Надія Петрівна, народилася 4 січня 1935 р. у с. Колки, Теофіпольського району Хмельницької області.

За успіхи досягнуті у Всесоюзному соціалістичному змаганні по збільшенню виробництва і заготівлі продукції тваринництва Указом Президії Верховної Ради СРСР від 6 вересня 1973 р. їй присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці і вручино орден Леніна, медаль «Серп і Молот» і орден Трудового Червоного Прапора.

ПОМАЗАН Віра Степанівна, народилася 10 липня 1938 р. в с. Білозір'я.

Працювала в колгоспі ім. XXII з'їзду КПРС дояркою, завідуючою МТФ.

У 1971 р. за досягнення в розвитку тваринництва їй присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці з врученням ордена Леніна і Золотої зірки «Серп і Молот».

ПРІХНО Іван Іванович, народився в 1902 р. в с. Змагайлівка.

У 1944 р. після війни працював у колгоспі на посадах бригадира дільничої бригади, завідуючим птахофермою, бригадиром шляхово-будівельної бригади.

У 1948 р. за високі урожаї стебел коноплі Постановою Президії Верховної Ради СРСР від 11 квітня 1949 р. йому присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

ПРІХНО Микола Васильович, народився 15 серпня 1944 р. у с. Червона Слобода, Черкаського району.

Трудову діяльність розпочав у 1961 році трактористом.

За високі досягнення ланковий механізованої ланки по вирощуванню кукурудзи в квітні 1971 р. нагороджений орденом Леніна, в грудні 1972 р. йому присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці з врученням ордена Леніна і Золотої медалі «Серп і Молот». Був делегатом X Всесвітнього фестивалю молоді в 1973 р. в Берліні.

ПРІХНО Павло Іванович, народився в 1908 р. у с. Змагайлівка. Трудову діяльність розпочав у 1934 р. в колгоспі ім. Петровського (с. Змагайлівка).

За високі врожаї стебел коноплі в 1949 р. Указом Президії Верховної Ради СРСР йому присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

СУПРУН Олександр Макарович, народився 14 травня 1914 р. у с. Мала Ворожба, Лебединського району Сумської області.

В 1952 — 1971 рр. — голова колгоспу ім. Леніна (с. Червона Слобода).

У 1966 р. йому присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці, два ордени Леніна, Золота медаль «Серп і Молот».

ТАЦЬКО Пилип Климович, народився 27 грудня 1911 р. в с. Геронимівка.

Працював у колгоспі ім. ОДПУ (пізніше «Радянська Україна»). З 1948 р. почав працювати бригадиром. У цьому ж році за вирощування високих врожаїв коноплі йому присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці з врученням Золотої медалі «Серп і Молот» та ордена Леніна.

ФЕДОРЕЦЬ (ІЛЬЧЕНКО) Ганна Панасівна, народилася 7 січня 1934 р. в с. Сагунівка.

Працювала ланковою колгоспу «Комунар» с. Сагунівка. За високі врожаї кукурудзи (125 ц з 1 га на площі 15 га), у 1958 році удостоєна звання Героя Соціалістичної Праці з врученням ордена Леніна і Золотої медалі «Серп і Молот». У 1971р. нагороджена орденом Трудового Червоного Прапора.

ХАНДУСЬ Ганна Дмитрівна, народилася 25 липня 1917 р. в с. Степанки.

Працювала в тракторній бригаді колгоспу «Червоний шлях» (потім ім. 50-річчя Жовтня). З 1965р. — завідуюча свинофермою до виходу на пенсію в 1973 р.

Багато років очолювала ланку кукурудзоводів (з 1953 по 1965 рр.), вирощувала по 80, 90, 100, 119, 138 ц з 1 га.

За досягнуті успіхи у вирощуванні високих врожаїв Указом Президії Верховної Ради СРСР від 22 березня 1966 р. їй присвоєно високе звання Героя Соціалістичної Праці з врученням ордена Леніна, Золотої медалі «Серп і Молот».

ХАРЕНКО Дмитро Пилипович, народився 24 жовтня 1907 р. у с. Худяки.

З 1932 р. працював у колгоспі «Червоний партизан» (с. Змагайлівка) бригадиром дільничої бригади. У 1949 р. за високі виробничі показники йому присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці з врученням ордена Леніна і Золотої медалі «Серп і Молот».

У 1952р. нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора, орденом «Знак Пошани».

ЧЕМБАЙ Федір Степанович, народився 25 квітня 1911 р. в с. Червона Слобода.

За високі досягнення у вирощуванні південної коноплі та інших сільськогосподарських культур Указом Президії Верховної Ради СРСР від 11 квітня 1949 р. йому присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці з врученням медалі «Серп і Молот» та ордену Леніна.

ШВЕД (ШРАМЕНКО) Галина Мусіївна, народилася 5 травня 1927 р. в с. Руська Поляна.

Працювала з 1939 р. в колгоспі «Паризька Комуна» (пізніше «Зоря комунізму»).

У 1947 — 1949 роках працювала свинаркою, отримала по 29 поросят від свиноматки. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 29 червня 1949 р. їй присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

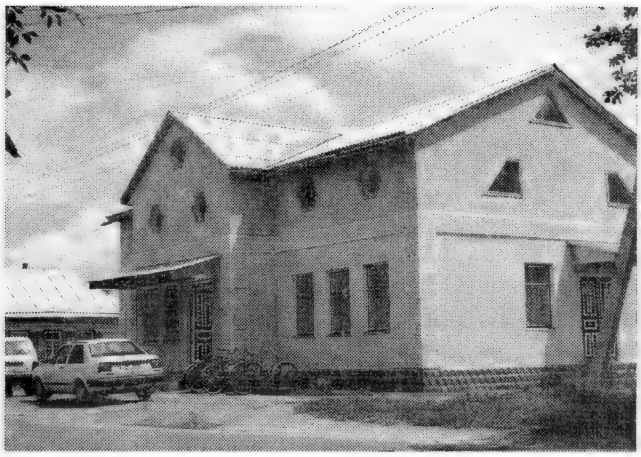

НЕНАЧЕ ПИСАНКА СЕЛО

Байбузи

Село Байбузи — центр однойменної сільської ради (населення становить1837 осіб), розташоване за 40 км від Черкас, за 39 км від залізничної станції Корсунь.

За переказами, назва села походить від того, що тут після монголо-татарського завоювання осіла частина татар. Вони часто готували напій з проса — бузу. Очевидно, один із них найкраще готував напій і його прозвали «байбуза» — господар бузи. Якщо цей переказ відповідає дійсності, то вік села Байбузи треба рахувати десь з XIV століття.

За іншою версією назва села походить від прізвища жителя села Пожежі (тепер село Яснозір'я) Байбуза, який в кінці XVI століття завіз на піщаний пагорб, що нині в центрі села і називається Кошовівшиною, свою пасіку й оселився тут. «Мало по малу число жителей увеличилось и образовалась сначала деревня, а потом село», — писав відомий дослідник минувшини Л. Похилевич у «Сказаниях о населенных местностях Киевской губернии» у 1864 році. Він, ймовірно теж користувався якимось старим переказом, тому його версія про назву села така ж спірна, як і перша.

З 30-х років XIX ст. поміщик Воронцов, вирішивши осушити болота, що оточували Байбузи, мобілізував кріпаків, які лопатами вручну прокопали від місця впадіння Вільшанки в річку Рось біля Старосілля (урочище Вила) до Дніпра канаву: «Прилегающие к селу болота осушены, вследствие чего количество сенокосов и пахотных полей значительно увеличилось». В ознаменування цих робіт над Вільшанкою, тоді «Канавою», проти села Мошни спорудили гранітний обеліск.

Існують перекази, що в далеку давнину русло річки Дніпро йшло від сіл Пекарі Канівського району біля сіл Хмільне, Коноча, Гамарня, Межиріч, Млієва Гута, Городище, Старосілля, Байбузи, Мошни і за Будишами повертало і йшло по болоту Ірдинь, з'єднуючись з озером біля Білозір'я.

Поблизу села Байбузи є урочища, пов'язині з історичними періодами і подіями. Неподалік, на схід від села височить курган на березі р. Вільшанки, відомий під назвою «Стара Січ». Є багато доказів того, що тут було поселення ще періоду Київської Русі (пізніше цей курган буде згадуватися з подіями козаччини). На захід від села розташовані два кургани: Климівщина і Чернищина. Про Климівщину ходили колись серед мешканців села дивовижні чутки — нібито під Великдень тут у пісках очищається золото та можна знайти захований скарб. Ходили люди з лопатам, копали, але нічого не знаходили. За переказами, тут у далеку давнину було поселення. З Чернищиною зв'язано переказ, що тут ще до монголо-татарської навали існував монастир, який був зруйнований і пограбований татарами.

У 40-х роках XIII ст. Придніпров'я, включаючи й територію, де знаходяться Байбузи, було спустошене татаро-монгольською ордою хана Батия. В другій половині XIII і в XIV ст. Придніпров'я належало баскакам — намісникам золотоординського хана.

З кінця XIV ст. придніпровські землі потрапляють під юрисдикцію Литви, а з кінця XVI ст. — під владу Польщі. Польський період був позначений посиленням соціального і національно-релігійного гніту. Черкаси і Канів стають осередками формування українського козацтва. Можна з упевненістю говорити, що в числі перших козацьких поселень було і поселення козаків на місці нинішнього села Байбузи (можливо навіть під якоюсь іншою назвою, але про те, що таке козацьке поселення було — сумнівів немає).

В урочищі Кошовівщина, назва якої вказує на причетність до козацтва, за переказами, жив колись кошовий. А неподалік від села височить курган на березі Вільшанки під назвою «Стара Січ», назва якого також вказує на його козацьку приналежність. Гадають, що тут був укріплений табір, де збирались козаки і втікачі від польського гніту. Це підтверджується не тільки переказами, а й матеріальними знахідками. Ось перед нами виписка з книги відомого українського археолога М. Біляшівського: «Крестьянин этого села во время вспахивания земли в урочище Старая Сечь в 1859 г. нашел 2400 серебряных монет. Они были представлены в кабинет Церкви св. Владимира».

На південь за річкою Вільшанкою в давнину в лісистих горах було кілька урочищ під назвами Касіянове, Леонтієве, Самсонове, Давидова Гора, Гліб-гора. Між двома останніми знаходиться Іван-гора, на якій є рештки валу, будівництво якого приписують Святославу, де буцімто він зупинявся під час походів на Візантію. В цих урочищах жили чинці, а також ховалися козаки і селяни, коли не могли встояти проти ворога.

Байбузівські козаки брали участь у визвольній війні під приводом Б. Хмельницького. 12 липня 1656 року Б. Хмельницький підписує один з універсалів у Байбузах. Це перша письмова згадка про село Байбузи.

До 1789 року в Байбузах було 18 димарів (очевидно, не враховуючи допоміжних будівель). У 1796 році збудована перша церква (дерев'яна). Село швидко заселилось людьми. За даними «Ревізьких казок Черкаського повіту», в селі був 41 двір і проживало 174 чоловіки і 166 жінок. В цей час селом володів В. Енгельгард. На цей час жителі села були закріпачені.

В середині XIX ст. (1864 р.) в селі проживало 1306 жителів. Основне заняття населення — землеробство. Здійснюючи реформу 1861 року, поміщик Воронцов передав селянам села Байбузи з 656 десятин 486 десятини. Селяни повинні були заплатити викуп у розмірі 5 тис. крб.

На початку лютого 1862 року в деяких селах Мошенько-Городищенського маєтку, в тому числі й Байбузах, були складені уставні грамоти, які селяни підписали (про сплату викупних платежів). У той же час поширилась чутка — нібито селянам платити за землю не треба, бо її викупив сам цар. Селяни Байбуз, Білозір'я захвилювались, вимагали від старшин повернути підписану грамоту.

На сході було вирішено перевірити чутки, для чого було направлено делегацію навіть у Київ. Після втручання властей деякі селяни були заарештовані. На кінець XIX ст. земельні володіння села перейшли у власність Катерини Балашевої.

На 1 січня 1900 року в Байбузах було 435 дворів (за століття село збільшилося у 24 рази). В селі проживало 2034 жителів, з них — 1027 чоловіків, 1007 жінок. Основним видом діяльності було землеробство. Певна частина жителів села займалась ткацтвом, виробляючи прості полотняні скатерті, сукна. Частина селян направлялась на сільськогосподарські роботи в Херсонську і Катеринославську губернії.

З 3693 десятин у володінні поміщиці Балашевої було 2852 десятин, а селянам належало лише 809 десятин. Крім того, 33 десятинами розпоряджалась церква. Як видно, на кожну селянську сім'ю припадало по 2 десятини.

Балашева крім землі володіла спиртовим заводом, побудованим у 1891 році в урочищі Рудька. В 1907 році в урочищі Гошонове був побудований кінний завод, а на річці Вільшанці водяний млин. У 1907—1909 роках збудували в селі нову церкву. Стару церкву розібрали, з матеріалу якої в 1913 — 1914 роках збудували нову школу. Школа була чотирикласна, церковно-приходська. Сільський вчитель був у селі з 1870 року. Школа в селі з'явилась в 1861 році і розміщувалась в будинку волосного управління. Медичних закладів у селі не було.

Події 1905 — 1907 років докотилися і до Байбуз. Найактивнішу участь у революю-

ційних подіях на селі в 1905 році брав Гаврило Прокопович Цикало. Він одержував через Якима Федосенка революційні листівки і розповсюджував їх, закликаючи селян до відкритої боротьби. Діяв і сам, знищуючи поміщицьке добро. Про це було повідомлено пристава у Мошнах, який зі стражниками прибув у Байбузи. Гаврила Цикала і Якима Федосенка заарештували. Гаврила Цикала суд засудив до 10 років каторжних робіт і довічного виселення в Сибір.

Культура на селі залишалась невисокою. Газети виписували піп, дяк, сільський вчитель і два багаті селянина. В селі було 5 крамниць, 12 вітряків і олійниця. Найбагатшими в селі Байбузах були Яків Сало та Дмитро Кузьменко, у яких було по 5 десятин землі та були наймані робітники.

Війна 1914 — 1918 років позначилась на селі. Було забрано на фронт найбільш працездатних чоловіків. Це ще більше загострило матеріальне становище селян. За документальними даними було забрано 247 чоловік. Даних про те, скільки з них повернулося, скільки загинуло — немає.

З осені 1917 року почали повертатися учасники війни. Стихійно в селі утворилося самоврядування. Селяни Байбуз не визнавали ніякої влади, не корилися вони і Центральній раді, проголошеній у Києві. Тоді було розподілено худобу та майно поміщицької економії. Ранньої весни 1918 року в село прибули загони «вільних козаків». На сходці вони оголосили, що вся влада на Україні належить гетьману Скоропадському.

В лютому 1919 року в селі Байбузи було проголошено Радянську владу, а в травні 1919 року загони Григор'єва увірвалися в Байбузи. Їх підтримували офіцери Петро Товкач і Іван Настенко. Після вигнання Григор'єва повітовий комісар Григорій Никонович Рябокінь, уродженець Байбуз під чесне слово не вести боротьби проти влади рад звільняє заарештованих Товкача та Настенка.

Влітку 1919 року організовано комітет незаможних селян, головою якого став організатор революційних подій у 1905 році Гаврило Прокопович Цикало.

Земельна комісія проводить розподіл поміщицької землі.

17 серпня 1919 року денікінці зайняли Черкаси. Байбузи були одним із центрів партизанської війни з денікінцями. У грудні 1919 року Червона Армія та партизанські загони звільнили Черкаси. Було знову відновлено радянську владу.

В 1921 році в селі створено партійний осередок з 7 осіб, а навесні 1923 року засновано комсомольську організацію. В 1925 році відбулися вибори сільської ради, головою якої було обрано Прокопа Сергійовича Власенка.

В 1928 році в селі організовано три ТСОЗи: «Іскра» (голова Кіндрат Йосипович Гриценко), «Перемога» (голова Яків Іванович Чепурний), «Більшовик» (голова Юхим Григорович Тогобіцький). У 1930 році створено колгосп «Іскра» на базі ТСОзів. Активним організатором колгоспу був голова сільської ради Яків Якович Каракай.

Багато уваги приділялося освіті, охороні здоров'я та благоустрою села. З 1924 року працювали лікнеп та хата-читальня. В 1927 році відкрито сільський клуб та медпункт, а також запроваджено семирічне навчання в школі. Тоді почали діяти музичний та драматичний гуртки, сільська бібліотека. За почином п'ятисотинець Марії Демченко та Марини Гнатенко з сусіднього Старосілля, працювали наші послідовниці Феодосія Слива та Оксана Гніденко.

Коли в 1935 р. у с. Мошни було утворено МТС, на полях з'явилися перші трактори. Першими трактористами були дівчата з села Марія Товкач та Марія Шевченко.

Після арешту і розстрілу в Києві начальника КВО, уродженця с. Байбузи Григорія Рябоконя — по селу прокотилися масові репресії. Більше 40 односельців у 1937 році були заарештовані і розстріляні.

Війна, яку принесла фашиська Німеччина, завдала великого лиха. Нечувані розбої чинили окупанти. Від їх рук загинули 17 жителів села. Всі колгоспні будівлі були

зруйновані, вщент спалили фашисти хутір Закревки, школу в селі. Багатьох юнаків та дівчат вивезли до Німеччини. А 298 чоловік не повернулися з війни.

Після визволення села від німецько-фашистських загарбників багато сили та енергії довелося прикладати для відбудови. Своєю самовідданою працею, за копійки, люди вирощували врожаї, які з кожним роком підвищувалися.

Найвищий злет розвитку села припадає на 70-ті роки. Головою колгоспу був Григорій Олексійович Скловський. У ці роки було споруджено міст через річку Вільшанка, заасфальтовано дороги, проведено газ, лінії електромереж. Побудовано капітальні колгоспні двори, збудовано коноплезавод. Практично всі жителі села перебудували свої домівки.

В колгоспі зросли урожаї картоплі до 550 ц з га, пшениці до 52 – 54 ц з га. Різко зросло поголів'я великої рогатої худоби — до 2 тис. голів, свиней більше 2 тис. голів, овець до 500 голів. Надої молока піднялися до 5 тис. кг на корову. Виробництво молока на 100 га сільськогосподарських угідь становить 1,4 тис. ц. Надої молока за добу 12 т.

За працю держава щедро нагороджувала працівників. Голову колгоспу Григорія Олексійовича Скловського нагороджено двома орденами Трудового Червоного Прапора; тракториста Івана Петровича Тогобіцького — орденом Трудового Червоного Прапора; орденом Трудового Червоного Прапора також було нагороджено Василя Андрійовича Горбенка. Свинарку Марію Іванівну Ладан — орденом Леніна, а Марію Тихонівну Лисокінь-Власенко — орденом Трудового Червоного Прапора. Доярку Марію Петрівну Калініченко-Шевченко — орденом Червоного Прапора. Марію Феодосіївну Зиму, яка доглядала овець, нагородили орденом Леніна, орденом Трудового Червоного Прапора. І ще багато інших трудівників полів і ферм були вшановані. В ці роки будується середня школа, першим директором якої став Віктор Петрович Маляр. На дуже високому рівні була художня самодіяльність: хорланка, хор доярок, хор вчителів і їх незмінні керівники Іван Митрофанович Дмитренко, Яків Іванович Плинько.

Нині реформоване СТОВ «Іскра» очолює Микола Павлович Небелиця — керівник здібний, знаючий, авторитетний. Господарство виступає в числі лідерів сільськогосподарського виробництва, має високі показники виробництва в районі.

Окрасою сільської церкви стала ікона Святої покрови Богородиці. На початку XVIII століття під час чуми — ікона Святої покрови Богородиці проявила дивовижні властивості, лікуючи людей від напасті. Дізнавшись про ці дивовижні властивості за наказом влади її було передано в Києво-Печерську лавру, там було зроблено точну копію — яку і повернули в село. В 30-ті роки в розпал атеїстичної боротьби церкву було зруйновано, але місцевим жителям вдалося врятувати не лише цю ікону, але і всю церковну утварь, яка після відкриття церкви була повернута в храм на своє місце.

Голова села — Володимир Дмитрович Чепурний.

1

2

3

4

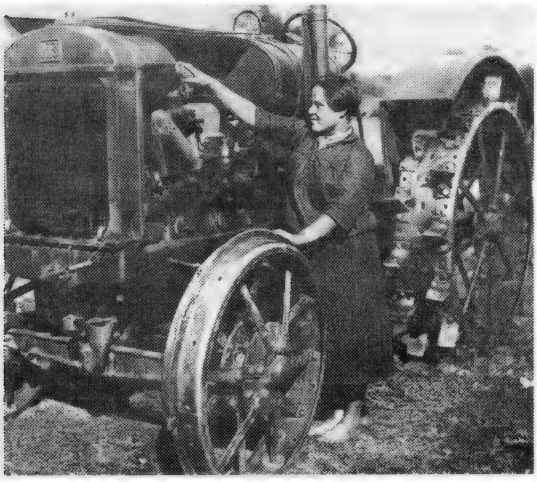

5

6

1. Новозбудована церква в с. Байбузи.
2. Передовий тракторист Іван Тогобіцький.
3. Сходка на селі у 1931 році.
4. Г.Н. Рябокінь серед активу села.
5. Перша трактористка Гафійка Шевченко.

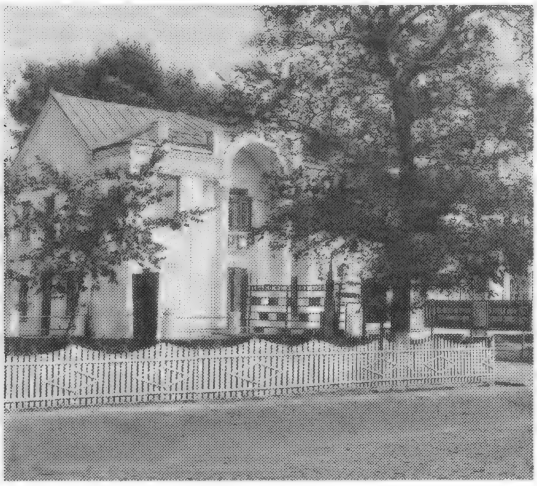

6. Семирічна школа. 1935 р.
7. Святкування у клубі села Першого Травня у 1930 році.
8. Загальноосвітня школа I – III ступенів.
9. Будинок культури.
10. Обеліск Слави.

БІЛОЗІР'Я

На території села знайдені сліди людей, які жили в кам'яному віці. Про це повідомляла Білозірська волость в 1889 році. Є два кургани, один з них зветься «Гостра могила». В 1962 році на території школи № 3 випадково знайдено поховання бронзового періоду.

За часів Київської Русі на березі затоки ймовірного річища Дніпра селились люди. У кінці XVIII ст. у колишньому Білому озері знайдено ніс від корабля і корабельний якір. Про це повідомляє Фундуклей у статистичному описі Київської губернії 1852 року.

Старожили розповідають, що в одній із церков села зберігалася грамота, підписана Богданом Хмельницьким, про те, що він бере покровительство над Білозірською церквою.

У «Сказаниях о населенных местностях Киевской губернии» сказано: «В містечку є дві церкви — Богородицькая и Преображенская. Богородицька церква побудована в 1754 році на місці попередньої, побудованої в 1720 році на місці давнішої».

Знахідки зброї на території села свідчать, що жителі села брали активну участь у селянсько-козацьких повстаннях проти польських панів. У 1791 році польський король Станіслав Август надав привілею селу, а в 1793 році вся Правобережна Україна перейшла під владу Росії.

Перші письмові відомості про село відносяться до середини XIX століття. В них повідомляється (1862 р.), що в селі 600 дворів, проживає населення 3936 осіб. При церкві діє приходське училище. За 38 років населення в селі збільшилося на 4555 осіб і становило в 1900 році 8491 осіб.

Містечку належало 5813 десятин землі: три церкви мали 101 десятину, селяни — 5637 десятин, інші верстви населення — 74 десятини.

Господарство велося з трипільною системою землеробства. Швидкий ріст населення після реформи пояснюється тим, що в селі зростають підприємства. Так, на 1900 рік в селі було два лісопильні заводи Р.Я. Гаммера та Каупо, на яких працювало 35 робітників. Один смолокурний завод, 32 вітряки, одна кузня, а згодом І.Ш. Смілянський засновує в селі текстильну фабрику, на якій працюють 56 робітників.

В першу російську революцію 1905 року багато жителів села брали участь у страйках на підприємствах Сміли і Черкас, а 27-річна вчителька Олександра Георгіївна Ніжегородова, будучи членом РСДРП, розповсюджувала революційну літературу серед жителів села і була схоплена жандармами та засуджена Київською судовою палатою на каторгу.

Активними учасниками революції та громадянської війни в селі були: Дмитро Іванович Чубенко — перший голова сільської ради з 19 січня 1919 р., Михайло Данилович Плодистий — партизан, який зірвав мобілізацію в денікінську армію, за що був розстріляний у Черкасах у 1919 році, Гаврило Петрович Чмиренко — перший голова Білозірського ревкому, Кіндрат Богатирьов, Макар Островський та ін.

У червні 1926 року виникає товариство зі спільного обробітку землі. А в грудні 1929 року організовується колгосп під назвою «Велетень», першим головою якого був Іван Данилович Тертичний (був делегатом двох Всесоюзних з'їдів колгоспників).

У 1932 році колгосп було поділено на три окремі колгоспи: ім. Сталіна (голова К.П. Богатирьов), ім. Молотова (голова С.Г. Щічко), «Пролетар» (голова Г.І. Мишко).

Проходили роки, колгоспи міцніли, зростав добробут колгоспників. Перед війною всі три колгоспи мали добрі тваринницькі ферми. Колгосп ім. Молотова збу-

дував колгоспний клуб на 250 місць, електрифікується господарство. В селі було три школи.

Виробнича сфера села була представлена смолокурним заводом, дитячим садком, поштою, медпунктом, двома лісозаводами, двома лісництвами.

З початком Великої Вітчизняної війни багато білозірців пішли в діючу армію. На початку серпня 1941 року село було окуповано німецько-фашистськими військами. Заарештовано і страчено голову колгоспу Г.І. Мишка, комуніста-міліціонера Кривенду, комуніста П.І. Поденка і десятки інших радянських активістів. 7 жовтня 1942 року в селі були повішені Микола Миколайович Атамановський, Володимир Васильович Ткаченко, Юрій Васильович Канарський. На околиці села у протитанковому рові фашисти систематично розстрілювали військовополонених. Є братська могила, в якій поховано 75 осіб. Три братські могили євреїв, циган, яких розстріляно близько однієї тисячі осіб.

Окупанти забрали в жителів села майже всю худобу. Фашисти спалили понад 550 будинків, семирічну школу № 2, але білозірці не здавалися, боролися. Багато односельчан пішли в ліси, де влилися в партизанські загони. 11 січня 1944 року війська 62-ї гвардійської стрілецької дивізії та 1239-го стрілецького полку 373-ї стрілецької дивізії визволили село.

Понад 515 жителів села не повернулися з фронтових доріг, 1130 жителів села за мужність і відвагу на фронті нагороджено урядовими нагородами, два уродженці села (Микола Романович Чмиренко і Олексій Аврамович Стрижаченко) удостоєні високого звання Героя Радянського Союзу, а житель села Андрій Нечипорович Бідан — повний кавалер орденів Слави. В селі односельчанам, які загинули в роки війни, споруджено обеліск Слави, воїнам-визволителям на їх могилі встановлено пам'ятник. У лісі біля села є 4 могили жертв фашизму, які огороджені та доглядаються.

У мирний час до бойової слави вписується трудова слава. За трудові успіхи один житель і уродженець села удостоєні високого звання Героя Соціалістичної Праці — краща доярка району Віра Степанівна Помазан, вона ж делегат третього Всесоюзного з'їзду колгоспників та уродженець села Іван Аврамович Стрижаченко, який працював директором радгоспу на цілинних землях. За вирощування високих врожаїв та виробництво тваринницької продукції понад 150 трудівників села нагороджено орденами і медалями СРСР.

Три колгоспи в 1950 році об'єднані в один колгосп. Тут оброблялося 2826 га орної землі. Колгосп спеціалізувався на виробництві зерна, овочів, молока і м'яса. В колгоспі працювало 46 тракторів, 29 автомобілів, 19 різних комбайнів, побудовано свинокомплекс на 10 тис. голів.

На початок 90-х років у селі є одна середня та дві восьмирічні школи, дитячий садок, двоє ясел, Будинок культури, клуб, кінотеатр, чотири бібліотеки, лікарня на 35 ліжок, амбулаторія, аптека, майстерні побутового обслуговування, 12 торгівельних точок, три лісництва та будівельна організація.

Головою села тривалий час працює Станіслав Іванович Ковтун, колгосп очолював Володимир Романович Козюра.

Нині в житті села відбуваються помітні зміни, започатковуються нові виробничі відносини. Значних успіхів добивається реформоване господарство — СТО «Біле озеро», очолюване Любов Миколаївною Кононенко, працю якої держава відзначила орденом княгині Ольги.

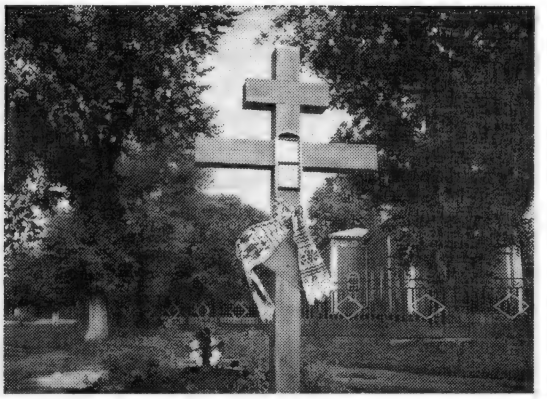

1

2

3

4

1. Символічний оберіг (один з трьох, встановлених на честь 450-річчя села). 2003 р.
2. С.І. Ковтун, сільський голова, з вітаннями з нагоди присвоєння Білозірському хору звання «народний».
3. Колектив білозірського сільвиконкому. 1986 р.
4. Святкування Дня Перемоги біля обеліску воїнам 62-ї гвардійської дивізії. Сільський голова С.І. Ковшун з привітаннями до односельчан. 2003 р.
5. Воїни-побратими в гостях у політрука 62-ї гвардійської дивізії М.В. Кононенка.

5

6

7

8

6. День Перемоги. Ветерани-білозірці. 2000 р.
7. Єлизавета Тимофіївна Гуріненко, відзначила 102-і роковина. 2003 р.
8. Вдова командира 62-і гвардійської дивізії І.Н. Мошляка Надія Григорівна. 9 травня 1985 р.

9. Білозірська загальноосвітня школа. 1960 р.
10. Дільнична лікарня. 1965 р.
11. І.П. Тупицький, головний агроном агрофірми та А.Л. Ткаченко, механізатор на осінній посівній. 1995 р.

9

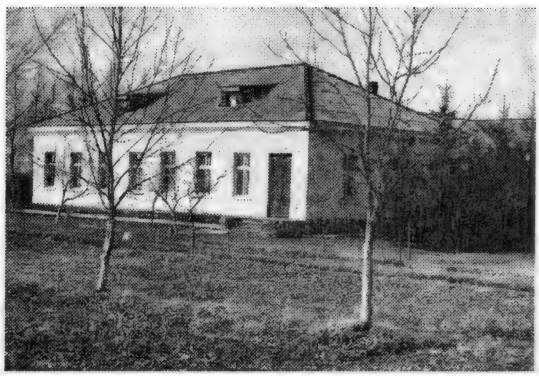

10

11

12

13

14

12. Л.М. Кононенко, голова правління СТОВ «Біле озеро», кавалер ордена Княгині Ольги. 1997 р.
13. І.Ф. Оліцький, кавалер трьох орденів Трудової слави з Л.М. Кононенко.
14. Рада сільського музею. 1979 р. У першому ряду справа наліво: В.М. Аскеров, М.В. Шепель, Л.М. Кононенко, Л.І. Гончарова, Л.М. Дмитрук, А.І. Шмагайло. У другому ряду справа наліво: Ф.С. Московченко, П.О. Козицький, М.П. Бас, В.Р. Козюра, А.А. Стецюра, О.Я. Бондаренко.

15

16

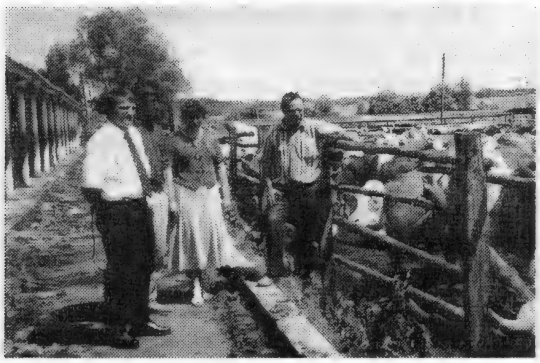

17

18

19

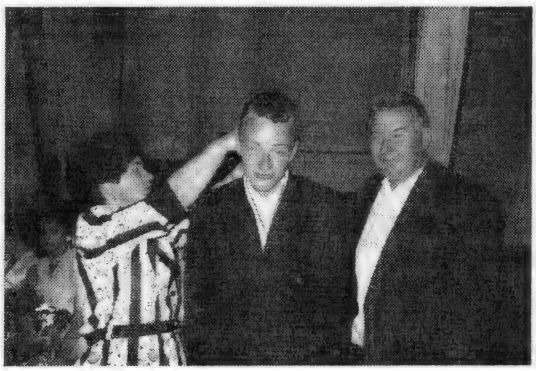

20

15. Друга дільнична бригада агрофірми «Біле озеро». Ланка з вирощування овочів.
16. Першожиці жнив. 1985 р.
17. Зустріч в агрофірмі німецької делегації з Баварії, звідки завезене поголів'я ВРХ симентальської породи. 2000 р.
18. С.І. Ковтун, сільський голова, проводить урочистий обряд одруження.
19. Святкування 450-річниці села. 2003 р.
20. Вручення Золотої медалі випускнику середньої школи 1998 року С.С. Ковтуну.

Будище

Село Будище — центр однойменної сільської ради, розташоване за 24 км від Черкас в долині річки Вільшанки. Сільській раді підпорядковані села Лозівок, Єлизаветівка, Новоселівка та Будище.

Перша письмова згадка про село Будище відноситься до 1036 року. В 20-х роках XI ст. до 1036 р. селом володів князь Мстислав, брат київського князя Ярослава. В «Історії міст і сіл УРСР. Черкаська область» говориться, що назва села походить від слова «буда», в яких варили смолу або виробляли поташ. А в Будищах існують свої легенди про назву села. Мовляв, копав селянин землянку край дороги. Перехожі запитували: «Невже тут буде хтось жити, в цих заростях і болотах?», а селянин відповідав: «Буде ще». Інша легенда розповідає про те, що перші поселенці селились на високих горбах, які не заливалися під час повені. І коли перехожі запитували, чи не бояться вони жити так далеко одне від одного, то новосели відповідали, що всі під Богом ходять, а люди «будуть ще».

За Андрусівською угодою 1667 року село опинилося на території, що була нейтральною між Російською державою і Польщею. У XVIII ст. землі втратили свою незалежність і перейшли у власність польських панів. Спочатку село належало Дмитру Вишневецькому, пізніше його дочка Урмуля вийшла заміж за польсько-литовського магната Радзивіла. Потім землі перейшли до Мопавського, який продав ці землі Любомирському. Останній проміняв ці території графу Потьомкіну, який за це віддав маєток у Литві.

Граф Потьомкін заповідав мошнівський кущ сіл племінниці пані Енгельгард (по чоловіку, гетьману польських військ), або Браніцькій. Пані Олександра Енгельгард подарувала маєток дочці Єлизаветі, яка пізніше вийшла заміж за князя Воронцова. Після смерті князя Воронцова у 1856 році землі дістались поміщиці Катерині Балашевій, яка була останньою господаркою села.

В той час, коли село належало князю Воронцову, за його наказом було збудовано так званий стовп Святослава, названого на честь Київського князя Святослава, який тут, здобувши перемогу над печенігами і повертаючись до Києва, — зупинявся зі своїм військом під Мошногір'ям. Цю споруду називали ще Святославова башта, або Балита Святослава. Стовп було збудовано в 1845 році. Це була трикутна споруда на два поверхи. Сюди до башти Святослава після полювання з'їжджалися гості князя на відпочинок. Із центральної зали кілька дверей вели в трибокові башточки з амбразурами для стрільби. Другий поверх являв собою платформу, оточену зубчастою сіткою. З цієї платформи піднімалася башта, що мала форму п'ятикутника. Нагорі знаходився оглядовий майданчик з встановленою на ньому підзорною трубою. Розповідали, що в ясну погоду було видно Канів, Лівобережжя і навіть дзвіницю Києво-Печерської лаври. Висота Святославової башти сягала 27 сажнів (майже 58 м) та мала 160 східців. Висота від підніжжя гори до вершини башти становила майже 300 м.

На думку вчених, архітектурні споруди Мошнівського маєтку побудовані за проектами Торічеллі, який вірогідно використав досвід західної архітектури. Пізніше, під час перебування Т.Г. Шевченка в Мошнах поет згадує: «...Я не міг дізнатися, на який народний переказ посилався покійний граф Воронцов, коли назвав у своїх Мошнах щонадзвичайнішу Святославовою горою... Я думаю, що це проста фантазія сіятельної макітри...»

У період Великої Вітчизняної війни башту було зруйновано. Другою архітектурною спорудою цього часу став будинок графа Воронцова. Крім будинку було закладено прекрасний англійський парк із збереженням природного краєвиду, створено оранжерею із екзотичними павами і звіринець. У збудованому палаці була бібліотека, кімнати для відпочинку.

Чимало жителів Будищ приєднувалось до повстанців села Мошни. Зокрема, брали участь у повстанні гетьмана Павлюка у «Коліївщині», коли селом проходили гайдамаки. Перед реформою 1861 року господаркою Мошнівського маєтку стала Балашева, яка примушувала селян 3 дні взимку і 47 днів влітку різати ліс, колоти дрова. Балишева продавала ліс єврею Живатовському, а селянам нічого не залишалося, тому вони самовільно різали ліс для себе. Дізнавшись про це, поміщиця послала в село стражників.

Про ці події розповів житель села Петро Петрович Іщенко, який ходив тоді до школи і бачив, як 30 стражників ламали повітки, хати людей, які з того лісу щось побудували. Після виступу селян нічого не змінилося. Селяни мали по три десятини орної землі та десятину сінокосу. Такими наділами володіла тільки незначна частина. Малоземелля і безземелля гнали селян у найми та на заробітки у південні губернії.

У 1896 році село Будище мало 288 дворів, 1543 жителів, із них 750 — чоловіків і 793 — жінок. Головне заняття населення — хліборобство. Крім того, селяни виїжджали на заробітки в Херсонську, Катеринославську та Київську губернії.

В селі Єлизаветівка жив Василь Пригарніцький, який у 1905 році служив на броненосці «Потьомкін» (про це свідчать архівні документи).

До Жовтневої революції населення займалося різними промислами. Оскільки землі було мало, то значна частина селян змушена була ходити на відхожі промисли — каменотесний, грабарський, лісовий.

У центрі села, де зараз магазин, була розташована школа. У ній було 3 класи (групи). Тут викладалися: буквар і граматика, псалтир, Євангеліє. Хто з дітей не вивчить чого-небудь, того били. Був один учитель, який одночасно вчив по 120 – 150 дітей. В селі була одна грамотна людина, яка одержувала газету і читала в центрі села, — Кирило Іващенко.

У громадянській війні активну участь брали: Василь Ткаченко, Борис Гуля, Омелько Коваль, Евлампій Іщенко, Дмитро Мартиш, Микола Коломієць, Андрій Коваль, Семен Чеберяк.

У 1918 році через село проходили денікінці. Місцеві жителі разом з мошнівцями чинили опір. Денікінці вночі боялися залишатися в селах і йшли на луги в лози.

Першим головою сільської ради був Борис Митрофанович Гуля. Існував осередок комуністів, комнезам. Комнезам ділив землю селянам, давав у позику зерно на посів. Колгосп у селі Будище організовано в жовтні 1929 року на подвір'ї Максима Левковича Хижняка. Першим головою колгоспу був Григорій Котляренко, бригадирами були — Микола Прохорович Іщенко, Калина Васильович Сухопара, Кирило Касянович Надточій. Колгоспники — Марія Іванівна Надточій, Прохір Панасович Свитка, який пізніше був головою колгоспу «Перемога». Під час організації колгоспу було — 32 пари волів, 80 коней, 2 корови, 12 голів свиней.

Під час голодомору 1932 — 1933 рр. загинуло майже 50 % жителів сіл Будище, Єлизаветівки, Лозівка, а жертвами політичних репресій стали вантажник пристані Сокирно П.І. Гущенко, рульовий теплоходу С.Ф. Ісаєнко із Лозівка та інші.

Тяжким випробуванням для будищан стала Велика Вітчизняна війна. Восени 1943 року, рятуючись від окупантів, всі жителі села перебралися під охорону партизан у так звані громадські табори, які знаходилися на островах «Чайчин», «Любчин». Багато будищан, разом із десантниками і партизанами брали участь у боях за Свидівоцький плацдарм — 14 листопада 1943 року. Фашисти спалили село. Із 500

будинків залишилося 20 будівель. Майже повністю була зруйнована школа. У Великій Вітчизняній війні загинуло 270 осіб.

У післявоєнний період розвивається колгоспне виробництво. Об'єднуються колгоспи села Лозівок і села Будище в один — «Перемога». Організовується спільна сільська рада. З кожним роком зростає сільськогосподарське виробництво. У 1972 році проведена реорганізація колгоспу «Перемога» в радгосп.

У 1958 році збудовано приміщення сільської ради, в 1960 році — ФАП, Будинок культури, в 1978 році — дитячий садок на 140 місць, в 1988 році середня школа на 400 учнів.

У роки незалежності на території села, відповідно до нової аграрної політики на базі птахофабрики «Перемога» створено два господарства — ДП «Перемога нова» — одне з найбільших птахівничих господарств на Україні, що розширює свої потужності: у 2001 році при плані — 4500 т вироблено 4676 т, та СТОВ «Вікторія», яке спеціалізується на виробництві сільськогосподарської продукції, рослинництва та молока: у 2001 році при плані 360 т молока вироблено 480 т, зерна одержано 637 т.

На землях Будищенської сільської ради знаходяться кілька садово-городніх кооперативів, які об'єднують до тисячі жителів міста Черкас. Найбільші з них — «Дружба», «Сонячна поляна», «Фотон», «Водник» та ін.

У селі Лозівок знаходиться одне з найпродуктивніших на Черкащині підприємство з вилову риби і розведення у ставках прісноводної риби ЗАТ «Вільшанка», очолюване тривалий час Андрієм Семеновичем Стеценком (нині тут господарює Іван Іванович Лисенко).

Село Будище має дворів — 629, жителів 1814, Лозівоки — дворів 280, жителів — 782, Єлизаветівка — дворів 72, жителів — 102, Новоселівка — дворів 40, жителів — 79, а всього по сільській раді числиться 1021 дворів, 2777 жителів. На початок 2002 року депутатів сільської ради — 20 осіб, членів виконкому — 7 осіб.

Сільський голова — Людмила Михайлівна Груцінова, директор школи — Григорій Дмитрович Марущенко, директор СТОВ «Вікторія» — Петро Васильович Безуглий, директор ДП «Перемога нова» — Григорій Володимирович Шепель, голова правління ЗАТ «Вільшанка» — Іван Іванович Лисенко, директор санаторію «Мошногір'я» — Віктор Якович Гулий.

Депутати районної ради: Володимир Андрійович Хижняк, Григорій Дмитрович Марущенко, Леонтій Михайлович Дмитрук, він також був народним депутатом України з 1990 по 1994 рік, тривалий час керував місцевою птахофабрикою.

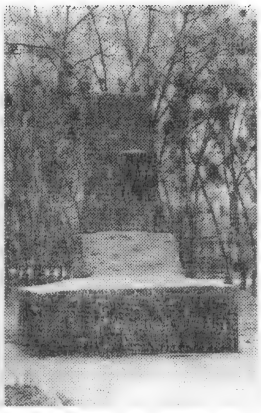

1
2

1. Загальноосвітня школа I — III ступенів.
2. Пам'ятник спаленому селу.
3. Григорій Семенович Ткаченко з дружиною, колишній голова колгоспу «Перемога», очолював колгосп 35 років.
4. Костянтин Єфремович Голуб, працював понад 40 років бригадиром рільничої бригади.
5. Володимир Антонович Чепурний, 40 років працював ветлікарем.
6. Галина Овер'янівна Іващенко, колишній секретар сільвиконкому, на посаді працювала 35 років.

4

5

6

8

9

7

10

11

12

13

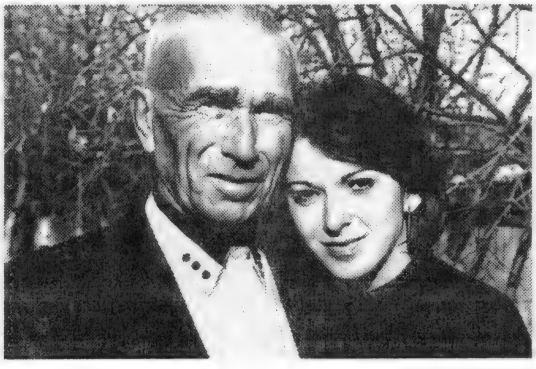

14

7. Надія Гнатівна Гуля, 38 років працювала дояркою, нагороджена орденом «Знак Пошани».

8. Леонтій Михайлович Дмитрук колишній директор птахофабрики «Перемога», депутат Верховної Ради І-го скликання. За його сприяння проведено газифікацію сіл Будищенської сільської ради.

9. Григорій Михайлович Нечаєв, 44 років працював слюсарем по ремонту дойльного обладнання.

10. Григорій Володимирович Шепель, директор ДП «Перемога Нова».

11. Дмитро Маркович Бондаренко, перший водій першого автомобіля колгоспу, за кермом — 42 роки.

12. Трохим Іванович Тарасенко, інвалід війни, ветеран праці, понад 30 років працював в освіті.

13. Катерина Терентіївна Ісаєнко, понад 27 років завуч школи.

14. Андрій Семенович Стеценко, колишній голова рибоколго-

15

16

17

18

19

спу «Червоний Жовтень» (фото із сімейного альбому).
15. Будинок милосердя с. Лозівок.
16. Рибалки колгоспу «Червоний Жовтень» після вдалого улову риби.
17. Банно-пральний комбінат.
18. Учасники художньої самодіяльності сільського Будинку культури. На районному святі пісні колектив відзначає сільський голова Л.М. Груцінова.
19. Оркестр народних інструментів санаторію «Мошногір'я» на чолі з директором М.Л. Науменко (1-й ряд, крайній зліва).

ВЕРГУНИ, НЕЧАЇВКА

Вергуни — село, центр однойменної сільської ради. Розташоване на лівому березі річки Тясмин за 15 км на південний схід від районного і обласного центру міста Черкаси. Населення — 2321 чоловік. Вергунівській сільській раді підпорядковане село Нечаївка, яке також розташоване на лівому березі Тясмину. Село розкинулося зі сходу на захід вздовж лівого берега Тясмину і старої козацької дороги Чигирин — Сміла.

За версіями місцевих старожилів відомо, що село Вергуни виникло в другій половині XVI ст.. Як стверджує Л. Похилевич у книзі «Сказания о населенных местностях Киевской губернии», назва села походить від українського слова «вергун» — вид варених у соняшниковій олії прісних солодких коржиків.

Річка Тясмин є притокою Дніпра і в районі села мала найширше водне плесо, яке в кінці 1968 року висушене. Водяне плесо було вкрите очеретом та осокою, які утворювали разом з іншими болотяними рослинами пругкий плав.

Недалеко від села Вергуни на річці Тясмин знаходився острів, на якому були виявлені залишки давніх житлових будівель.

Біля села виявлено поселення доби бронзи, а також знайдено скарб з 144 польських, шведських і пруських монет XVII століття. На північ від села, по дорозі до Черкас, розташований курган «Довга могила», де в 1996 році проводились розкопки і були виявлені скіфські та козацькі поховання.

У XVI ст. Україна постійно зазнавала великої біди від набігів кримських татар. Тому ополячений український магнат, черкаський староста Олександр Вишневецький доручив одному із своїх сотників Вергуну збудувати на березі річки Тясмин укріплення, яке було б одним із передових рубежів оборони Черкас. Для сторожового укріплення сотником Вергуном було вибрано лівий крутий берег річки Тясмин. Гориста лісова місцевість правого берега, широке річкове болотисте плесо ніби природою створені для оборони.

У 1637 році козаком Харком було створене поселення — Харківку. Тут пізніше оселилися і донські козаки на чолі з кошовим Старовим, які допомагали Б. Хмельницькому у Визвольній війні проти польських загарбників. Пізніше у 60-х роках XVII ст. Харківка і Вергуни стали одним селом, а куток Харківка існує й до цього часу. Крім кутка Харьківка в селі Вергуни існують кутки Кумейки та Дрощинка.

У роки Визвольної війни 1648 — 1657 рр. з жителів сіл Вергуни та Нечаївка була створена сотня, яка в складі Черкаського полку під проводом Максима Кривоноса брала участь у боротьбі з польською шляхтою.

Вергунівчани брали активну участь в Коліївщині.

З 1797 року Вергуни — центр волості у складі Черкаського повіту Київської губернії. Жителі села не знали кріпацтва, вони займалися землеробством, а ще і рибальством на Тясмині.

У 1891 році в селі на пожертвування селян була збудована і освячена Свято-Троїцька церква. Це була одна з найбільших церков в Україні. Куполи церкви було видно з Черкас. Поруч спорудили і церковно-приходську школу. В 1903 році у Вергунах побудовано і відкрито двокласну міністерську школу.

В селі знаходилась волосна управа, пошта, крамниця і, як звичайно, корчма. Медична допомога здійснювалась через приватного фельдшера. Більшість жителів села зверталася до місцевих знахарок і народних цілителів. У 1910 році за допомогою земства в селі було побудовано нову школу. Згодом — лікарню і ветпункт.

Для переробки зерна на борошно село користувалося 26 вітряними млинами.

Вергунівчани займалися вирощуванням сільськогосподарських культур, а головне — цибулі (відкіля й пішов сорт цибулі — Вергунка, синюватого забарвлення).

Від Черкаського повіту до II Державної думи обирався депутатом заможний селянин з Вергунів Антін Корчоха, який був розстріляний чекістами у 1921 році.

У 1914 році багато вергунівчан брали участь у Першій світовій війні. Радянська влада в селі Вергунах була встановлена в кінці грудня 1917 року. Створений революційний комітет очолив солдат-фронтовик Йосип Михайлович Йосипенко. 18 серпня 1919 року німецько-австрійські війська вступили у Вергуни, потім село зайняли денікінці. У бою під Вергунами денікінці порубали шаблями китайських воїнів-інтернаціоналістів. На місці їх загибелі установлено обеліск, який стоїть і понині.

У кінці грудня 1919 року в с. Вергунах знову була відновлена радянська влада, новостворений комітет незаможних селян очолив В.М. Селянко. У квітні 1921 року загін отамана Завгороднього, захопивши с. Вергуни, вчинив розправу над головою волвиконкому Й.М. Йосипенком, головою сільвиконкому Т.К. Храпаченком та військовим керівником Хлєбніковим. На місці їх поховання встановлено пам'ятний знак.

Восени 1921 року останні загони різних отаманів були розвіяні й знищені, громадянська війна для вергунівчан була закінчена.

Ще у січні 1918 року в селі Вергунах створено товариство «Просвіта», яке організувало навчання селян.

У грудні 1924 року в Вергунах створюється сільськогосподарське кредитне товариство. Працює комітет незаможних селян, сільськогосподарський кооператив та товариство взаємодопомоги.

У 1927 році вергунівчани отримали двигун, молотарку, дві сівалки, 19 культиваторів, посівний та будівельний матеріали. Як перша сходинка колективного господарювання у Вергунах у 1927 році було створено товариство спільного обробітку землі. Товариство очолив С.І. Батюшинський. У Вергунах не було великих землевласників, на кожний двір у середньому припадало 2 га землі. Основний соціальний прошарок становили середняки.

Напередодні колективізації у Вергунах налічувалося 1023 господарчих двори з 1895 десятин орної землі. Питання про створення в селі колгоспу було вирішене 28 грудня 1929 року на сільських загальних зборах. За пропозицією директора школи Словачевського, колгосп назвали «Пам'яті Леніна». Головою колгоспу було обрано уповноваженого райвиконкому Іщенка.

22 січня 1930 року на спільному засіданні сільвиконкому й комітету незаможних селян було прийняте рішення про розкуркулення та виселення з села заможних селян. Селяни, які вміли вести господарство і зналися на обробітку землі, за яку воювали в громадянську війну, були оголошені ворогами. Одні з них тікали подалі в промислові міста, а інших доля закинула на Соловки та безлюдні простори Сибіру і Далекого Сходу, де вони заново починали господарювати. Багато вергунівчан переселилися в Краснодарський і Ставропольський край. Після статті Сталіна в газеті «Правда» «Запаморочення від успіхів» колгосп «Пам'яті Леніна» розпався.

Але навесні 1931 року у Вергунах знову створюються два колгоспи: ім. Сталіна і «Пам'яті Леніна». Та селяни не поспішали вступати до колгоспів. Тоді місцева влада під тиском «уповноважених» почала забирати у них для здачі в державу ті мізерні залишки хліба, які залишилися ще з старих добрих часів. Вергунівчани стояли на порозі голоду. В селі були створені комісії з «викачки» хліба. До кожного двору доводився план здачі зерна, а одноосібникам немислимі норми здачі хліба, щоб примусово втягнути їх у колгосп.

Кінець 1932 року і перша половина 1933 року — одна із жахливих сторінок історії Вергунів й усієї України. Цілі сім'ї гинули від голоду в своїх хатах. «Активісти» до останньої зернини вигрібали все, що було їстівне. Доходило до того, що в печах розбива-

лися горщики і казани з пісно навареною стравою. Витрушувалося з торбинок останнє насіння, і це все робилося під передсмертні плачі й тужіння жінок та дітей. Були випадки канібалізму. Не вірилося, що це можуть робити свої односельці — близькі й знайомі, що це можуть робити більшовики, які борються за справедливість, за щастя і волю трудящих... Статистика не може дати достовірних даних, скільки померло наших односельців від голодомору 1932 — 1933 рр. У селі були створені похоронні команди, які за мізерні пайки хліба проводили звезення померлих до загальних братських могил. Були випадки, коли закопували в землю ще живих людей. Житель Вергунів Яким Снесар розповідав, що він разом з Ярмулою Усовим поховали понад тисячу односельців. А всього у селі від голоду загинуло майже 2 тис. осіб.

Про великий голодомор 1932 — 1933 рр. в с. Вергуни писав у своїй книзі «Страта голодом» житель села Семен Старов, яку видав у Сполучених Штатах Америки в 1985 році. Таким чином, про голодомор в українському селі Вергуни взнає увесь світ.

У 1933 році видався на ті часи щедрий урожай. В обох колгоспах — ім. Сталіна і «Пам'яті Леніна» було зібрано з одного гектара по 17,5 ц жита та 18 ц пшениці. Добре вродили круп'яні культури, городина. Все це дало змогу розрахуватись з державою та видати колгоспникам більш ніж по 3 кг зерна на вироблений трудодень.

Так у 1934 році була завершена колективізація у Вергунах і тільки три сім'ї аж до 1936 року вели одноосібне господарство. Хоч грошові прибутки в колгоспі «Пам'яті Леніна» були мізерними, вергунівчани з власних матеріалів до 1937 року збудували корівник на 80 голів, дві конюшні, воловню, різні майстерні. Вже в 1937 році колгосп, крім робочої худоби утримував 200 голів великої рогатої худоби, 300 овець, 300 поросят. Колгоспне будівництво велося з будматеріалу зруйнованих будинків заможних селян.

Сільська рада, контора колгоспу, дитячий садок, медамбулаторія знаходилися в куркульських хатах. У колгоспі ім. Сталіна (куток Харківка) також було побудовано корівник, конюшню, воловню, свинарник, вівчарню і майстерні. В обох колгоспах працювали міні-цегельні заводи, які забезпечували будівництво цеглою.

Головою колгоспу «Пам'яті Леніна» був на той час Старчоус, а ім. Сталіна — Т.С. Богусловець.

Основною тягловою силою в колгоспах були коні та воли, а також три трактори, які обробляли землі двох колгоспів, та три автомашини ГАЗ-АА. Колгоспи розрахувалися з державою за всіма видами» поставок, виділяли посівний матеріал, страхові та інші «фонди», а колгоспникам майже нічого не залишалося. Так, у 1937 році на вироблений трудодень артільці одержали по 17 коп. Працювали від зорі до зорі. А якщо хтось не виробляв мінімуму вихододнів — його долю вирішував народний суд, або так званий «колгоспний суд».

У 1937 році активістами і комсомольцями повністю була зруйнована Свято-Троїцька церква. Одночасно в селі в цей рік, як і по всій Україні, широкого розмаху набрали політичні репресії. Зокрема, репресовані були колгоспник Т.Я. Корецький (29.12.37 р. при Київському обласному управлінні НКВС був засуджений до вищої міри покарання); Д.М. Косьменко, одноосібник, (12.04.37 р. особливою нарадою при колегії УРСР був висланий в Сибір). До розстрілу були засуджені в грудні 1937 року колгоспники І.К. Хижняк і Г.І. Косьмина, а член ВКП(б) колгоспник С.Я. Шевченко одержав (09.04.38 р.) десять років каторги. Таких прикладів чимало.

В середині 30-х років у селі працює два клуби, дві бібліотеки, існував хоровий колектив та два драматичні гуртки, була відкрита семирічна школа.

В 1939 — 1940 рр. колгоспи ім. Сталіна і «Пам'яті Леніна» зміцніли в економічному відношенні.

Але мирну працю було перервано. 22 червня 1941 року почалася Велика Вітчизняна війна, а на початку серпня 1941 року у Вергуни вступили німецькі війська. Два роки

і три з половиною місяці село знаходилось у неволі. У селі німецькими загарбниками було розстріляно групу партизан. На місці їх розстрілу встановлено пам'ятний знак.

Сорок два жителі Вергунів вивезено в німецьку неволю. 16 грудня 1944 року село було визволено від німецько-фашистських загарбників. Після визволення багато вергунівчан поповнили ряди Радянської Армії. У боях з німецько-фашистськими загарбниками загинуло 322 жителі Вергунів та 192 жителі Нечаївки. 158 воїнів нагороджені орденами і медалями Радянського Союзу. А жителю Вергунів Сергію Степановичу Запорожцю за мужність і відвагу 13 вересня 1944 року присвоєно високе звання Героя Радянського Союзу.

Відразу ж після визволення Вергунів жителі приступили до відбудови зруйнованого фашистами господарства. В господарстві не було жодної корови, ні свиней, ні коней, ні волів, ні тракторів, ні автомашин. Для відродження колгоспу селяни завели кілька коней, дві пари волів, були знайдені заховані плуги, культиватори і борони, знесено посівний матеріал. Весною 1945 року для успішного проведення посівної були задіяні усі селянські корови. Працювали жінки і підлітки.

Після закінчення Великої Вітчизняної війни в село повернулися демобілізовані воїни. З брухту і німецьких трофеїв було складено три трактори. Вже в 1945 році колгосп виконав усі плани щодо вирощування сільськогосподарських культур. У кінці року організувалась і почала працювати Черкаська МТС.

З 1945 року і по 1950 рік колгосп «Пам'яті Леніна» очолював Т.П. Батюшинський, колгосп ім. Сталіна очолював Прокіп. Обидва колгоспи в 1947 році відновили поголів'я корів, свиней, овець, коней і волів. Урожай зернових становив по 16 ц з га, картоплі — по 150 ц з га. Господарства придбали по три автомашини.

У 1950 році колгоспи ім. Сталіна і «Пам'яті Леніна» об'єдналися в одне господарство, яке було назване «Пам'яті Леніна». Головою колгоспу було обрано учасника Великої Вітчизняної війни, випускника Уманського сільськогосподарського інституту Михайла Івановича Коваленка. У 1957 році в господарстві налічувалось — 400 дійних корів, 1400 свиней, 600 овець, 15 тис. курей. Господарство вирощувало, окрім зернових і овочевих, технічні культури: цукрові буряки, соняшник, коноплі.

У 1958 році до колгоспу «Пам'яті Леніна» було приєднано колгосп «Нове життя» села Нечаївка. Вергунівській сільській раді підпорядковано село Нечаївка. Головою колгоспу «Пам'яті Леніна» було обрано Михайла Івановича Коваленка, головою сільської ради став Василь Іванович Чабан.

Машинно-тракторний парк налічував 45 тракторів і 50 автомашин, 10 зернових комбайнів, сотні сільськогосподарського інвентаря. Колгосп повністю перейшов на технічне забезпечення всіх сільськогосподарських робіт. Жива тяглова сила використовувалась тільки з допоміжною метою.

За великі успіхи в організації сільськогосподарського виробництва, за вирощування високих врожаїв сільськогосподарських культур, за високі успіхи у вирощуванні й заготівлі тваринницької продукції голові колгоспу «Пам'яті Леніна» Михайлу Івановичу Коваленку в 1959 році було присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці, він став кандидатом економічних наук, та працював головою колгоспу «Пам'яті Леніна» до 1971 року.

За цей час у селі проведено велике соціально-культурне та господарське будівництво. Побудовано нові МТФ, ремонтну майстерню тракторної бригади, токи, складські приміщення, дитячий садок на 50 місць, магазини в селі Вергуни та Нечаївка, прокладено асфальтову дорогу Черкаси — Вергуни, підведено природний газ до Вергунів, у 1967 році побудовано новий стадіон, а в 1969 році новий Палац культури на 780 місць.

З 1971 по 1980 рік колгосп «Пам'яті Леніна» очолював Микола Іванович Алека. У 1975 році у Вергунах побудовано і здано в експлуатацію молочний комплекс на 400 корів. У 1978 році здано в експлуатацію Ве-

ргунівську дільничну лікарню на 75 ліжок, пізніше побудовано аптеку. В кінці 1979 року побудовано консервний завод.

Головою сільської ради з 1975 по 1985 рік працювала Надія Хомівна Снесар. З 1981 по 1993 рік головою колгоспу працював Віталій Федорович Тукало.

В селах Вергуни та Нечаївка побудовано сім нових молочно-товарних ферм. Кількість великої рогатої худоби в господарстві було доведено до 3,9 тис. голів. Надій на одну корову було доведено до 4 тис. кг. У 1987 та 1988 роках колгосп «Пам'яті Леніна» був переможцем Всесоюзного соціалістичного змагання за збільшення виробництва і заготівлі продуктів тваринництва і був нагороджений перехідним Червоним Прапором та почесними грамотами.

Тракторна бригада господарства в соціалістичному змаганні в 1985 році виборола перше місце в Україні. Колектив механізаторів було нагороджено довічно Червоним Прапором, Почесною грамотою та грошовою премією в розмірі 5 тис. крб. Бригадиром тракторної бригади працював Іван Омелянович Космина.

У 1990 році побудовано в с. Вергунах нову загальноосвітню середню школу I – III ступенів.

З 1994 по 1997 рік головою реорганізованого колгоспу «Пам'яті Леніна» в КСП «Колос» працював Василь Степанович Манько. У 1995 році в КСП «Колос» проведено розпаювання земель. На кожний земельний пай припало 2,35 га землі.

З 1994 року сільським головою працював Іван Омелянович Космина.

Сільським головою з 2003 року працює Микола Леонтійович Діхтяр. Він приділяє значну увагу соціальному розвитку села, його благоустрію, організації дозвілля молоді.

У 1996 році у Вергунах побудовано новий дитячий садок на 100 місць.

У 1998 році в с. Вергунах встановлено нову АТС і завершено телефонізацію. В селі Нечаївка прокладено 2 км газової траси і завершено газифікацію села. У 1999 році КСП «Колос» очолив Петро Йосипович Ткачук, яке в 2000 році реорганізовано в СТОВ «Колос».

У зв'язку з реформуванням господарства, встановленням єдиного фіксованого податку економічний стан СТОВ «Колос» стабілізувався. Зросла урожайність сільськогосподарських культур, зросло і виробництво тваринницької продукції. Так, в 2001 році отримано: озимої пшениці по 43 ц з га, кукурудзи по 64 ц з га, всього зернових по 48 ц з га, соняшника — по 22 ц з га.

Припинено зменшення поголів'я, у тому числі й корів. Дійних корів у господарстві — 400 голів. Надій на одну корову становить 2,5 тис. кг молока. Поголів'я свиней зросло до 400 голів.

У СТОВ «Колос» регулярно виплачується заробітна плата. Працює свій млин, пекарня, крупорушка. Вчасно видається плата за оренду земельних паїв. Працює в господарстві своя продуктова крамниця.

157 жителів с. Вергуни і с. Нечаївка відзначено урядовими нагородами за наполегливу працю.

У селах працюють Вергунівська загальноосвітня школа I – III ступенів та Нечаївська загальноосвітня школа I – II ступенів. Діє медамбулаторія і ФАП, пошта, відділення Черкаського ощадбанку, газова дільниця, ветеринарна дільнична лікарня. Працюють Будинок культури і сільський клуб, дві сільські бібліотеки з фондом 11100 книг. Працюють вісім крамниць, кафе. Між селами Вергуни й Нечаївка та Черкасами діє постійне автобусне сполучення.

Вергунівський народний хор — бронзовий лауреат Всесоюзного конкурсу художньої самодіяльності, працюють гуртки художньої самодіяльності, духовий оркестр. Футбольна команда с. Вергуни — багаторазовий чемпіон Черкаського району, призер першості змагань з футболу Черкаської області.

Сільська команда з ручного м'яча була майже постійним чемпіоном Черкаського району, двічі ставала чемпіоном Черкаської області.

В селі функціонує сільська ветеранська організація.

У 2001 році розпочато телефонізацію с. Нечаївка.

В селі Вергуни діє Свято-Троїцька пра-

вославна церква, а в Нечаївці — церква Різдва пресвятої Богородиці.

У сільській раді налічується 20 депутатів.

У Вергунах народився і навчався голова Українського Червоного Хреста Іван Гнатович Усіченко.

Село Нечаївка підпорядкована Вергунівській сільській раді. Село розташоване на лівому березі річки Тясмин, за 25 км від Черкас. Населення — 858 чоловік. Село розділяється хвойним лісом протяжністю 3 км, частина якого, а саме Вовча балка, була засаджена на початку XX ст. Ліс припинив рух піскових барханів, котрі наступали на село. Частина Нечаївки, розташована вздовж Тясмина, носить назву «село», а інша — «степ».

Відомо, що село виникло в другій половині XVI ст. і, можливо, назва села походить від прізвища першого засновника поселення сотника Нечая.

Річка Тясмин біля Нечаївки найвужча, тому тут було збудовано Писарську греблю, яка мала три містки. Нині побудовано міст, який називається Писарським. На правому березі Тясмина навпроти Нечаївки, розташована гора. На ній виявлено поклади синьої глини, яку використовують жителі навколишніх сіл на господарські потреби.

Кінець 1932 року і перша половина 1933 року — одна із жахливих сторінок історії не тільки Нечаївки, а й України. Від голоду 1932 — 1933 рр. померло половина жителів села. Чимало нечаївців було репресовано тоталітарним режимом.

Після голодомору головою колгоспу було обрано місцевого жителя Василя Івановича Чабана. У 1934 році колективізація на селі закінчилась, господарство почало відроджуватись. Основною тягловою силою в колгоспі були коні та воли. В кінці 1939 року колгосп придбав автомашину.

Та мирну працю жителів перервала Велика Вітчизняна війна. У другій половині серпня 1941 року Нечаївку було окуповано німецько-фашистськими загарбниками. Два роки і три з половиною місяці село знаходилось в окупації. 30 жителів Нечаївки було вивезено в німецьку неволю.

16 грудня 1944 року село визволене від німецько-фашистських військ. У роки війни загинуло 192 жителі Нечаївки. Відразу ж після визволення села жителі приступили до відбудови зруйнованого господарства. В колгоспі не було тяглової сили. Тому весною 1944 року для успішного проведення посівної були задіяні усі селянські корови. Вся колгоспна земля була вчасно засіяна, хоча працювали одні жінки й підлітки. Після закінчення Великої Вітчизняної війни в село повернулися демобілізовані воїни.

Вже під кінець 1945 року було виконано плани заготівлі сільськогосподарської продукції. Почала працювати Черкаська МТС. Колгосп очолював після війни Василь Іванович Чабан , потім Григорій Федорович Романенко. В господарстві були відбудовані конюшня, МТФ, свиноферма, воловня. Було придбано п'ятнадцять автомобілів, сільськогосподарське знаряддя. Багато колгоспників нагороджено за звитяжну працю урядовими нагородами.

В Нечаївці побудовано нову електростанцію, сільський клуб, три магазини, тракторну бригаду, автогараж та інші господарські будівлі. Свинарку колгоспу Ганну Офанінву Романенко нагороджено орденом Леніна.

В селі функціонували два сільські клуби, загальноосвітня школа, бібліотека, три магазини.

В 1958 році колгосп «Нове життя» було приєднано до колгоспу «Пам'яті Леніна» (Вергуни).

У роки незалежності жителі Нечаївки освоюють нові форми господарювання, в основі яких лежить приватна власність та закономірності ринкової економіки.

1. Члени правління колгоспу «Нове життя» с. Нечаївка. 1936 рік.
2. Голова колгоспу «Нове життя» с. Нечаївка Василь Іванович Чабан.
3. Герой Соціалістичної Праці, голова колгоспу «Пам'яті Леніна» Михайло Іванович Коваленко. Зустріч з вихованцями дитячого садка. 1966 р.
4. Парад сільськогосподарської техніки на святкуванні 40-річчя з дня заснування колгоспу «Пам'яті Леніна». 1969 р.
5. Святкування Дня Перемоги в с. Вергуни, 9 травня 1975 р.

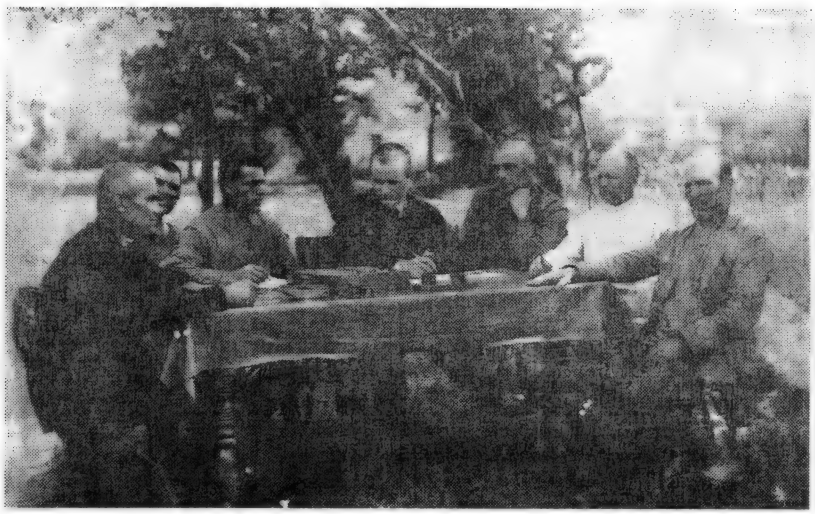
1

2

3

4

5

6

7

В центрі голова сільвиконкому Надія Хомівна Снесар.
6. Трохим Платонович Батюшинський, голова колгоспу «Пам'яті Леніна» в 1945 — 1950 рр.
7. Іван Васильович Турчин, учасник бойових дій, кавалер ордену Леніна, Червоного Прапора, двох орденів Червоної Зірки.
8. Микита Степанович Манько, учасник бойових дій ВВВ.
9. Свирид Іванович Батюшинський, учасник бойових дій ВВВ.
10. Михайло Сидорович Шост, учасник бойових дій ВВВ.
11. Остап Сергійович Запорожець, ветеран ВВВ та праці, колишній директор Нечаївської школи.
12. Євгенія Кіндратівна Алека, колишня військова медсестра, учасниця національно-визвольної боротьби в Югославії, нагороджена вищим орденом Югославії.
13. Ганна Офанівна Романенко, передова доярка, нагороджена орденом Леніна. 1954 р.
14. Хима Юхимівна Запорожець, передова свинарка, нагоро-

8

9

10

11

12

13

14

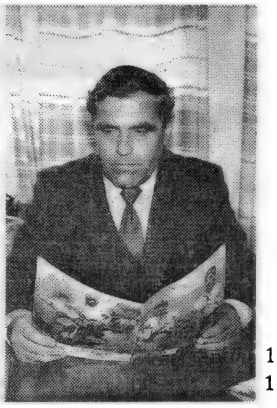
15

16

17

18

19

джена орденом Леніна, 1969 р.
15. Віталій Федорович Тукало, колишній голова колгоспу «Пам'яті Леніна».
16. Микола Григорович Черепаха, передовий механізатор колгоспу «Пам'яті Леніна».
17. Василь Петрович Космина, передовий механізатор колгоспу «Пам'яті Леніна».
18. Петро Дмитрович Запорожець, передовий комбайнер колгоспу «Пам'яті Леніна».
19. Церква в с. Нечаївка.

ГЕРОНИМІВКА

Центр однойменної сільської ради, знаходиться за 8 км від обласного центру м. Черкаси і за 4 км від Дніпра. Населення — 3006 осіб.

Назву пов'язують з ім'ям Черкаського старости князя Іеронима Сангушка (1743—1812 рр.). Спершу це було невеличке поселення неподалік села Руська Поляна. Називалось воно Полянка Маленька. З часом поселення перейменоване на Геронимівку.

Інвентар Черкаського староства Київського воєводства під 1788 роком реєструє у ньому 13 господарів-переселенців. Маючи 10 волів, селяни ледве встигали з польовими роботами. Однак, як і скрізь в Україні, мусили виконувати низку повинностей: платити панові чинш (119 злотих щорічно), давати підводи (підводове), корець жита, косили панське збіжжя (косове), платили бортницьку десятину, очкове і виконували панщину (8 тяглих і 112 піших днів щорічно).

Через 50 років село виросло вдвічі й перейшло у розряд казенних. За користування державними землями, як і раніше у пана, селяни платили всілякі податки та інші повинності. Крім рільництва, геронимівці займалися ткацтвом і швацтвом.

Піщані ґрунти села давали жалюгідні врожаї. В 1848 — 1869 рр. з однієї десятини тут ледве збирали одну четверть жита (неповні 4 ц). Селяни ледве зводили кінці з кінцями.

За даними 1860 року на всю Геронимівку значився лише один «напівтягловий» селянин Петро Коваль. Лише він один мав змогу виконувати повинності і з тяглом, і пішо. Інші ж були пішими. В переважній більшості вони (піші) мали хату, хлів з невеликими присадибними ділянками.

Середній селянський наділ становив півтори десятини. За указом 1863 року геронимівці здобули право викупити свої наділи. Та не одержали змоги вибратися із злиднів, їхнє обурення куцою реформою зростало і восени 1864 року вони відмовилися платити черговий викупний внесок. Тоді до села прибула поліція, яка силою забирала селянське майно. Обурені селяни напали на волосне правління, куди зносили їхні речі та гроші, і забрали там 800 крб. платежів. У Геронимівку ввели війська. Власті заарештували і кинули до в'язниці активних учасників виступу, а селян примусили платити викуп за свої наділи.

На 1900 рік у 200 дворах проживало 982 чоловіки. Їхнє існування лишалось злиденним. За офіційними даними Черкаського повіту кожного року селу не вистачало харчів. Така матеріальна скрута і політичне безправ'я спонукали селян до боротьби. В 1905—1906 рр. вони відмовилися виконувати накази та розпорядження сільської адміністрації, почали рубати казенний ліс. І власті ввели в село війська.

Перед Першою світовою війною (1911 р.) в Геронимівці проживало вже 1025 чоловік. Зростає кількість безземельних і малоземельних селян. З 221 двору у 1912 році 28 були безземельні, 59 мали менше десятини, 62 — від однієї до двох десятин і тільки одне господарство мало більше 10 десятин землі. На все село було 30 коней, 14 волів, 110 корів і 26 овець. Брак тягла, реманенту, низька культура землеробства обумовлювали низькі врожаї на супіщаних геронимівських землях (за 1907 — 1909 рр. зернових збирали з десятини близько 7 ц).

Щоб прохарчуватись, хлібороби орендували в лісництві ділянки після вирубки, корчували пеньки і садили картоплю, користувались дарами лісу — хмизом, шишками, грибами. І як не старалися, все ж не мали можливості оплачувати податки, не могли прогодувати сім'ї, тому йшли на заробітки до Херсонської, Таврійської та Катеринославської губерній.

На плечі трудящих важким тягарем лягла Перша світова війна. В Геронимівці відчувалась нестача робочих рук, тягла, скоротилися посівні площі. Зовсім не оброблялися майже 350 десятин орної землі.

Прошуміла над селом революція. 17 січня 1918 року в Геронимівці взяв владу в свої руки ревком на чолі з П.І. Бесарабом і приступив до переділу землі. А потім вихор громадянської і окупація австро-німецькими військами, денікінцями. В грудні 1919 року частини Червоної Армії за допомогою Мошнівського партизанського загону, який очолював М.А. Хижняк, встановили в селі радянську владу. Гостро відчувалася нестача продовольства, майже вдвічі скоротилася посівна площа, знизилась врожайність, різко зменшилось поголів'я худоби.

З березня 1920 року в Геронимівці почав діяти виконавчий комітет сільської ради, у 1921 році — комітет незаможних селян. Кожна сім'я на селі одержала землю. У 1924 році в селі створено сільське споживче товариство, яке через деякий час об'єднало 285 членів, а його прибуток досяг 4 тис. крб. Своїми коштами воно допомогало хаті-читальні та школі.

На 1925 рік у селі було 320 дворів. У 1925 році споруджено нове приміщення школи. Розпочав роботу фельдшерсько-акушерський пункт, працювали 2 млини, хлібний та промтоварний магазини. Відкрито нову хату-читальню, для якої на гроші, зібрані серед мешканців села, передплачували газети та журнали. Тут було радіо, регулярно випускалася стінна газета. Працювали гуртки, проводились бесіди, читались лекції. Навесні 1929 року в селі організовується товариство спільного обробітку землі, яке очолив О.Н. Кокодзей.

На початку 1930 року 475 селян утворили колгосп ім. ОДПУ. За господарством закріпили 409 га землі, у тому числі 360 орної. Організація колгоспу проходила в жорстокій боротьбі. Зокрема, 18 березня 1930 р. колегія ДПУ УРСР засудила жителя села А.Т. Галегу до розстрілу.

Як свідчить письменниця Докія Гуменна, голод 1932 — 1933 рр. не обминув ні Геронимівку, ні Дахнівку, ні інші придніпровські села. Зокрема, вона свідчить про випадок канібалізму, який стався в цих селах.

Після 1933 року тут вперше за всю історію села на піщаних геронимівських землях селяни зважилися сіяти озиму пшеницю. В 1934 році пшениця вродила 12 – 17 ц з га. В колгоспі з'явилися свої кошти і на селі побудували тваринницьку ферму, комору, вітродвигун.

У 1937 — 1940 рр. тут зібрано по 11 ц з га озимої пшениці. Зросли врожаї овочевих і технічних (конопель та кок-сагизу) культур. У 1938 році бригада П.Я. Жирного зібрала по 10 ц коноплеволокна з га і стала учасницею Всесоюзної сільськогосподарської виставки 1939 року.

М.Д. Борисенко, Г.І. Шапран у 1939 році зібрали по 13 ц коноплеволокна з га й одержали по 500 крб. премії. 1941 року вже не окремі бригади, а весь колгосп здобув право виступити учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки.

Успіхи, здобуті наполегливою працею сільських трудівників Геронимівки, перекреслив напад фашистської Німеччини на СРСР. У перші дні війни 350 чоловік із села пішли на фронт. На тракторі, в полі, на фермі їх замінили жінки. Своїм трудовим завзяттям у роки Великої Вітчизняної війни особливо відзначилися колгоспниці О.Г. Коваленко, М.Н. Кравченко, Г.Л. Василенко.

22 серпня 1941 року загарбники окупували село. Ні насильство, ні терор не змогли зламати селян. Вони саботували розпорядження німецьких властей, допомагали воїнам Червоної Армії, які виходили з оточення, переховували поранених, встановлювали контакти з партизанами. В лавах народних месників активно боровся житель Геронимівки К.К. Кисленко.

Виконуючи завдання радянського командування, в районі села восени 1943 року партизани і десантники захопили плацдарм для форсування Дніпра. У спільних боях вони знищили 160 фашистів, 95 ворожих вантажних машин, 6 танків, 3 радіовузли, вивели

з ладу 150 км військово-польового телефонного кабелю, розгромили 2 ворожі штаби, висадили в повітря залізничний міст і 14 мостів на автомобільних шляхах. 17 листопада 1943 року Геронимівка була визволена від німецько-фашистських окупантів. Першою вступила до села самохідна батарея під командуванням лейтенанта П.Д. Вернигори. Смертю хоробрих тут полягло 78 воїнів. Всі вони посмертно відзначені урядовими нагородами. А лейтенант П.Д. Вернигора і сержант І.С. Хоменко удостоєні звання Героя Радянського Союзу.

На фронтах Великої Вітчизняної війни мужньо билися з ворогом 170 воїнів з Геронимівки. 77 з них нагороджено орденами та медалями, 60 — полягли на полі бою. В центрі села в 1953 році на честь загиблих воїнів споруджено пам'ятник.

У перші роки після визволення села основні роботи в артільному господарстві виконували жінки, їхнім організатором і вожаком стала Г.Є. Буркацька, яка повернулася з евакуації і працювала колгоспницею в бригаді. Її життя міцно пов'язане з Геронимівкою, в якій вона народилася, училась, вступила до колгоспу. Тут з 1933 року почала працювати секретарем сільради.

Окупанти зруйнували село, знищили худобу, сільськогосподарський інвентар, техніку, насіннєві фонди. Доводилося розбудовувати господарство спочатку. В перші повоєнні роки господарство поновило поголів'я корів та швидко впорядкувало рільництво. В 1947 році було змінено керівництво господарством. Головою колгоспу селяни обрали М.Л. Братка, а партійну організацію очолила Г.Є. Буркацька.

Розгорнулася робота щодо рішучого піднесення виробництва, за підвищення родючості землі. Вносили вдвічі більше добрив, запровадили сидеральні пари і люпинізацію ґрунтів. Особливу увагу приділяли вирощуванню конопель. Вже 1948 рік приніс перші успіхи. Колгосп зібрав понад 16 ц зернових та по 45 ц кукурудзи з га. Добре вродили коноплі.

38 передовиків було нагороджено орденами і медалями, а голові правління М.Ю. Братку та керівникові рільничної бригади П.К. Тацьку присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. Г.Є. Буркацьку, ланкову М.Д. Жирну, доярку П.М. Гапоненко, свинарку Н.С. Синьогуб відзначено орденом Трудового Червоного Прапора. У 1949 році зібрали урожай зернових у середньому по 27 ц з га, в тому числі кукурудзи по 45 ц з га.

Влітку 1950 року геронимівська артіль ім. ОДПУ об'єдналася з колгоспами сусідніх сіл Дахнівки та Василиці в одне господарство «Радянська Україна». Центральна садиба його розмістилася в Геронимівці. В 712 дворах проживало 1929 чоловік. Колгосп господарював на 2180 га землі, в тому числі 906 га — орної, 289 га — лугів та пасовищ, 34 га садів та ягідників, 68 га лісу. Головою правління об'єднаного колгоспу селяни обрали Г.Є. Буркацьку. В тому ж 1950 році колгосп зібрав зернових по 28,6 ц з га, а озимої пшениці на площі 278 га — по 25,3 ц, кукурудзи — по 50,4 ц. Середній річний надій молока на корову становив 2275 кг — на 657 кг більше, ніж у попередньому році. Зросли врожаї конопель. При державному плані врожайності 4,2 ц волокна з га ланка Н.М. Гапоненко у 1951 році одержала по 8 ц з га, а колгоспниця Г.З. Онищенко — 8,4 ц з га. У 1951 році колгосп одержав від конопель понад 1 млн. крб. доходу, що становило 41,4% від всіх грошових прибутків господарства за рік.

На той час діяла своя електростанція, добре були обладнані й механізовані майстерні. В селі з'явилися професії електрика, машиніста, слюсаря. За успіхи, досягнуті в розвитку сільського господарства, уряд нагородив орденами та медалями 42 чоловіки, а голові колгоспу Г.Є. Буркацькій було присвоєно почесне звання Герой Соціалістичної Праці. Того ж року її обрали депутатом Верховної Ради СРСР. Першим помічником Г.Є. Буркацької був агроном С.К. Василенко.

1957 року артіль закінчила будівництво корівника на 112 голів, при якому був зал для доїння на 16 – 20 корів, молочно-переробний цех з льодником і лабораторія. В 1955 році розширено електростанцію, споруджено теплицю, гараж, вітродвигун, два

кукурудзосховища, польовий стан рільничої бригади, побудовано водогін, Будинок культури, восьмирічну школу, амбулаторію, дитячий садок, у Дахнівці — Будинок культури й поліклініку.

В лютому 1958 року до колгоспу «Радянська Україна» була приєднана артіль «Більшовик», що в сусідньому селі Свидівку. Весняні роботи того року колгосп почав власною технікою, придбаною в МТС.

На виставці досягнень народного господарства СРСР 1959 р. колгосп нагороджений трьома дипломами і премійований чотирма вантажними машинами, трьома легковими автомашинами, вітродвигуном та кіноустановкою.

Успішному виконанню планів сприяла злагоджена творча робота колгоспників, правління артілі та голови Г.Є. Буркацької. Ця вродлива, розумна жінка є особливою сторінкою в історії Геронимівки. 26 лютого 1958 року, за успіхи в одержанні високих і сталих урожаїв, виробництво продуктів тваринництва, широке впровадження досягнень науки і техніки їй вдруге присвоєно почесне звання Героя Соціалістичної Праці. В 1961 році в селі встановлено її бюст.

Голова геронимівського колгоспу — Г.Є. Буркацька — брала активну участь у громадському житті країни. Вона була учасником Всесвітнього Конгресу Миру в складі парламентської і партійно-урядової делегації відвідала Прагу, Берлін, Каїр, Софію, Стокгольм, побувала в Лондоні, де виступала перед радіослухачами та телеглядачами. Для участі в конгресі жінок Латиноамериканських країн виїздила в столицю Чілі — Сантьяго. Кандидат економічних наук Г.Є. Буркацька працювала в Українській сільськогосподарській академії.

Господарство, а також багато ветеранів і новаторів праці в 1970 році було відзначено урядовими нагородами. Серед них голова колгоспу С.Ф. Дітлов, заслужений механізатор УРСР І.Ф. Борисенко, агроном Н.В. Слюсаренко, механізатори Г.П. Крижанівський, М.Д. Жирний, В.Ф. Василенко, І.П. Тацько, О.П. Зачепа, О.П. Жирний, С.Т. Коваленко.

В 1974 році колгосп «Радянська Україна» закінчив будівництво першого на Черкащині тепличного комбінату площею 6 га. Очолив його Дмитро Назарович Бойко. Маючи агрономічну освіту, досвід роботи в овочівництві, неабиякі організаторські здібності, він налагодив роботу так, що тепличний комбінат за короткий час став міцним і прибутковим підприємством і з 1977 року відокремився від колгоспу, почав працювати самостійно.

Тепличний комбінат розпочав будівництво багатоповерхових багатоквартирних житлових будинків, дитячого садочка, медпрофілакторію. Особливою гордістю підприємства став хоровий колектив, яким керував талановитий хормейстер В.Г. Крикун.

Зростаючий попит на вітамінну продукцію тепличного комбінату спонукав до розширення виробництва. В 1981 році побудовано ще один шестигектарник. Був створений цілий комплекс зі своєю котельнею, автотракторним парком, агро-хімлабораторією, службою контрольно-вимірювальних приладів і автоматики. Зростав добробут жителів села, у їх побут увійшов газ.

У 1982 році відбулася реорганізація колгоспу «Радянська Україна» в радгосп. У цей час були впорядковані ферми. Розвиток сільськогосподарського виробництва вимагав тісного поєднання науки і практики. Тому у 1987 році на основі радгоспу була утворена Черкаська дослідна станція тваринництва, окремим підрозділом якої стала наукова частина, де працювали провідні спеціалісти цієї галузі.

В зв'язку з розширенням виробництва провідних підприємств, розташованих в Геронимівці, інтенсивним будівництвом житлових будинків, у село приїхали працювати молоді сім'ї з різних областей України.

Кардинальні зміни в політичному житті країни, труднощі становлення молодої незалежної держави України негативно вплинули на фінансове становище в сільськогосподарському виробництві. Проте в цей нелегкий час в селі змогли зосередити зусилля на побудові нового сучасного приміщен-

ня школи, яка була урочисто відкрита 25 лютого 1996 року. Геронимівці завжди гордилися своїми освітянами, випускниками місцевої школи М.П. Борисенко, Н.Ф. Крижанівською, П.П. Жирною, Г.Г. Кокодзей, В.В. Горбатюк, В.Д. Бойко.

Геронимівка — відоме село, де гостинно приймали гостей, делегації з багатьох країн. Ще у 1952 році село відвідала делегація жінок Бельгії і Люксембургу, яка приїздила до Радянського Союзу на запрошення антифашистського комітету радянських жінок. У 1954 році сюди приїжджали колгоспники з Московської, Курської, Івано-Франківської областей. Були тут і поляки, чехи, німці. В липні 1962 року до Геронимівки завітали гості з Великобританії. Вони із задоволенням оглядали господарство, село, культурно-побутові заклади. Пізніше тут побували представники прогресивних організацій Австрії, Бразилії, Лівії, Норвегії, Франції, Уругваю, Японії.

З давніх-давен у Геронимівці любили пісню і вміли співати. Сільські трудівники, педагоги, інженери, юристи із задоволенням брали участь у хоровому, фольклорному колективах. За останнє десятиріччя були відновлені і стали традиційними найбільш масові народні свята і обряди: Івана Купала, Трійця, Обжинки. Незмінним учасником цих свят був жіночий вокальний ансамбль «Поляна» сільського Будинку культури, який з часу свого створення, 1985р., чарує своєю виконавчою майстерністю не тільки односельчан, а й жителів міст і сіл Черкащини. Очолює Будинок культури Надія Іванівна Кононенко. А у 1989 році разом з хоровим і фольклорним колективами жіночий ансамбль відвідав Румунію. Завжди в цих культурно-масових заходах в селі активну участь брали працівники сільської бібліотеки, якою довгий час завідувала Людмила Савівна Бойко.

В селі діє фельдшерсько-акушерський пункт, де працюють чуйні люди, спеціалісти, яких очолює досвідчений працівник медицини Т.Г. Буряк.

Сьогодні Геронимівка — сучасне село, загальний вигляд якого весь час змінюється. Нові вулиці забудовуються просторими будинками. А в 2000 році в його центральні частині підприємцем Т.Д. Бойко споруджено торгівельний комплекс, що став окрасою села.

Господарство в останні роки очолювали Володимир Андрійович Орел, Ганна Григорівна Маринич, головою села обирались Василь Якович Куценко, Олег Дмитрович Рибак.

Більше 20 років незмінним секретарем сільської ради працює Т.Й. Єлисеєва.

Під час роботи сільським головою О.Д. Рибака в 2003 році роведено розпаювання земель сільськогосподарського значення, видано працівникам ВАТ «Україна» 400 державних актів на право власності на землю.

Працівникам соціальної сфери передано у власність 60 га земель державного резерву для ведення підсобного господарства. Видано 300 майнових сертифікатів колишнього міжгосподарського тепличного комбінату.

В планах роботи органу місцевого самоврядування будівництво власного адмінприміщення та амбулаторії сімейної медицини.

Про Геронимівку київські кінодокументалісти створили фільм, а заслужений працівник культури І.М. Супрун написав пісню:

«Село моє, моя мала Полянка,
Я тут живу і я люблю тебе,
С тобою я від ранку і до ранку.
Село моє кохане, золоте».

1

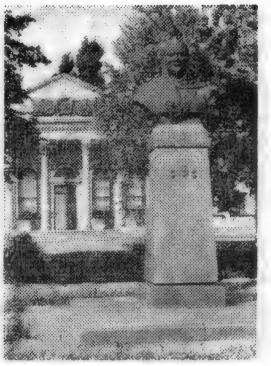

2

3

4

1. Галина Євгенівна Буркацька разом із спеціалістами колгоспу «Радянська Україна» на пшеничному полі на передодні жнив. Середина 50-х років.
2. Погруддя двічі Героя Соціалістичної Праці Г.Є. Буркацької, встановлене в центрі с. Геронимівка в 1961 році.
3. Святкування Дня Перемоги в с. Геронимівка. З урочистою промовою виступає перший голова виконкому новоствореної Геронимівської сільської ради О.І. Вовк. 1983 р.
4. Сільський голова О.Д. Рибак з ветеранами ВВВ. 9 травня 2003 р.

5

6

7

8

9

10

11

5. Вручення перехідного Червоного Прапора директору тепличного комбінату Д.Н. Бойку.
6. З новорічними щедрівками учасники художньої самодіяльності підприємства.
7. Святкування Дня Перемоги в с. Геронимівка. 2003 р.
8. Учасники сільської художньої самодіяльності на святкуванні Дня села.
9. Свято останнього дзвінка в Геронимівській ЗОШ.
10. Новорічні колядки. 2004 р.
11. Учасників художньої самодіяльності сільського Будинку культури на районному святі пісні вітає сільський голова О.Д. Рибак.

ДУБІЇВКА

Дубіївка — центр однойменної сільської ради (населення становить 3343 особи), знаходиться за 25 км від Черкас.

Про село вперше згадано в описі Черкаського староства за 1622 рік як Дубіїв хутір. Існують дві легенди про походження хутора. Одна з них стверджує, що назва хутора пішла від назви прізвища господаря хутора Дубія, інша — що заснували його вільні люди, які втікали від панського гніту у дубовий гай.

Історія села, його виникнення і подальший розвиток тісно пов'язані із Черкаським бором. Непрохідні лісові нетрі, наявність дичини і риби в його потаємних закутках і численних озерах — все це давало їжу і надійний притулок різному люду в години скрути і небезпеки. Збирались у цьому бору втікачі від панського гніту. Гартувалася козацька вольниця.

На території села зберігається як пам'ятка природи «Каштан», урочище «Уланська межа». На початку XIX ст. Черкаський бір носив назву «Лісна дача» і був за урядовим розпорядженням приписаний до військових поселень Катеринославської і Херсонської губерній. У 1821 році зі складу дачі виділили південно-західну частину для потреб Чорноморського флоту. Вона називалась «Корабельний гай».

У 1823 році було видано спеціальне «Положення про Черкаські ліси, що належать військовим поселенням», яким і регулювалося ведення лісного господарства. На виконання цього положення в Дубіївку прибув козацький полк із Дону. В селі було побудовано казенний двір у районі господарського двору нинішнього товариства (комора, гараж, сіносховище). Сюди поставляли підводами дубові і соснові колоди, розпилювали на дошки і бруски і відправляли до Черкас, а звідти по Дніпру до Миколаєва. На казенному дворі була і солдатська харчевня.

Багато військових, особливо солдат, які направлялись сюди з військових поселень південних губерній на лісові роботи, відбувши свій 25-річний термін служби, виявляли бажання оселитись у Дубіївці назавжди. Бажаючі одержували від казни до 3-х десятин землі, обзаводились сім'ями, або мали їх ще до наділу землі.

У 1885 році видання Центрального статистичного управління «Волості і найважливіші поселення Європейської Росії» повідомляло про Дубіївку, що це державне село, в якому 225 дворів, 1246 жителів, є церковно-приходська школа, два постоялі двори, 10 млинів. У центрі села стояла сільська управа.

В південній частині сільського майдану було кілька крамничок, рундучків сільських крамарів, переважно євреїв. У селі була монополька, де торгували горілкою. Навпроти управи, на місці, де нині розташований будинок, було попівське подвір'я, з якого алея вела до церкви, що знаходилась через дорогу на північний схід. У 1765 році була зведена з дубових плах церква, з одним куполом. Дзвіниця була спочатку окремо, а пізніше добудували її зі сторони попового будинку.

Київський митрополит Усидор розпорядився, «щоб у всіх містечках і селах, де ще не відкриті училища, були відкриті прямо в будинках священників школи, якщо таких не буде влаштовано зі сторони сільського товариства, і щоб у школах цих вчили читанню і письму, викладали закон Божий стосовно до понять сільських дітей».

Сільська громада спорудила будинок для церковно-приходської школи, яку відкрили у 1862 році. Земство у 1910 році завершило будівництво двокласного училища, в якому могли безкоштовно навчатися сільські діти. Ця споруда, яка обійшлася разом із будинком для вчителів у 11247

крб. і нині збереглася як складова частина приміщення сучасної сільської школи. У 1911 році в училищі навчалося 81 хлопець і 6 дівчат.

У 1917 році вчителями земського училища були О.І. Земницький — завідуючий, вчительська служба, Аполінарій Амбросійович Левицький — священик, законоучитель, Катерина Корніївна Зимницька — вчитель рукоділля, Єфросинія Миколаївна Лазарєва та Надія Сергіївна Дударенко — вчителі.

У «Списках населених місць Київської губернії», виданому у 1900 році Київським губернським статистичним комітетом, про Дубіївку читаємо, що це село селянське, в якому 529 дворів на 2789 жителів, серед них 1386 чоловіків і 1403 жінки. Основне заняття селян — хліборобство. За селом числилось 1739 десятин землі, з яких 42 десятини належало церкві, решта — 1697 селянам.

У селі на цей час була церква, синагога, 14 млинів, кузня, пожежний обоз. Поштовий зв'язок здійснювався через поштову станцію в с. Руській Поляні. Село входило до складу Білозірської волості Черкаського повіту.

За переписом у 1900 році в урочищі Янківка була ферма «Отрадное», що належала поміщиці Софії Василівні Леонтевій, яка володіла 727 десятинами землі, млином і кузнею. У 1905 році володіння поміщиці купив колишній морський офіцер Дойбан, який на 600 десятинах землі вирощував пшеницю, жито, гречку, буряк і все продавав за контрактами, але господарював погано, тому землю розпродав і залишився лише із 40 десятинами. В економії було 12 пар волів, 18 корів, 60 коней, великий на 12 кімнат будинок під бляхою, з куполом над дахом, щоб можна було у будь-яку погоду оглянути поля. Постійних робітників було восьмеро, сезонних сотні. Янківська економія існувала до 1910 року, коли будівлі були знищені пожежею.

Додаткові заробітки мали від лісорозробок. На початку XX ст. почалось хижацьке винищення лісів. Єврей Лейба в районі урочища «Пашківка» побудував лісопильний завод. Пиломатеріали відправляли в Черкаси.

На початку XX ст. місцевий аматор садівник Павло Павлович Баранський на своїй півдесятині землі посадив сад. Він був окрасою села: були там чудові алеї з яблук і груш, ажурна альтанка, а навесні буйно цвіли пишні піони. Цей сад зберігся аж до початку війни.

Село керувалось сільським старостою. Староста села щорічно обирався загальним сходом. Він був наділений значними правами: забезпечував збір податків і всі види громадських та державних повинностей, відповідав за громадський порядок, пожежну безпеку села, відав господарськими і грошовими справами, домагався виконання рішень сільського сходу і розпоряджень волосного управління, мав право накладати штрафи і садити в «холодну».

Багато мудрих і славних людей було у селі. Молодь прислухалась до їх порад. Але беззаперечним авторитетом користувався священик Петрусевич. Суворий, він назавжди таким залишився у пам'яті дубіївчан.

Перша світова війна — кривава сторінка для села. У жовтні 1917 року в селі було створено первинний осередок «Просвіти». У 1918 році з повітової управи села прийшло прохання: «Дуже потрібне заснування бібліотеки з газетами і народний дім». У 1919 році було створено ревком. Його очолив П.Д. Приходько, а волосний військовий комісаріат — Іван Петрович Тимошенко.

Не встигли оговтатися від революційних потрясінь, як у 1921 році почався голод, а восени 1922 року довелося складати ще один нелегкий екзамен. У жовтні було оголошено ударник-двотижневик із заготівлі дров для Червоної Армії на власній гужовій силі.

Навесні 1924 року в Смілянському райвиконкомі було зареєстровано сільськогосподарський колектив ім. Леніна, який очолив Яків Васильєв. Як значиться в архівах, на 82 їдці припадало 63,61 десятина

землі. 4 лютого 1924 року райвиконком зареєстрував ще один сільськогосподарський колектив «Виноградник», у якому налічувалось 35,5 десятин землі на 41 їдця.

У 1924 році у селі діяв сільбудинок, де працював драматичний гурток, яким керував Іван Ілліч Сидоренко та співочий — керівником якого був учитель Компаненко. Село жило надто бідно, ледь зводячи кінці з кінцями. Людей, які щось ініціювали, розкуркулювали і висилали. Діяльність сільської ради та комнезаму обмежувалась вузьким колом головних справ: контроль за політичною обстановкою в селі, стягнення податків, надання скромних пільг біднякам, постійна гучна політична балаканина.

Головою сільради з 1923 по 1930 роки був П.Д. Приходько. Вирішальним у драматичній долі Дубіївки стало 25 січня 1930 року, коли відбулися загальні збори КНС, на яких були присутні 102 члени і 57 осіб із неорганізованої бідноти. Рішення зборів було таким, щоб у селі створити ТСОЗи і приступити до усуспільнення худоби та озимих посівів. Сім'ї сільських трударів, які на своїх 2 — 3 десятинах вміли наполегливою працею вирощувати кращі врожаї, були відправлені на Соловки.

Восени 1930 року розпочалася суцільна колективізація. В селі діяли ТСОЗ «Червона Армія» і артіль «Виноградник». Так на 4 листопада 1931 рік з колгоспу «Виноградник» у рахунок хлібозаготівель було вивезено 212 ц хліба, а із СОЗу «Червона Армія» — 164 ц. Сільгосподарства були премійовані. Колгосп «Виноградник» одержав премії 135,68 крб., а СОЗ «Червона Армія» — 104,96 крб. Чимало жителів села, невдоволені матеріальним становищем, переїжджали в Донбас, Білорусію, Грузію.

Якщо станом на 1 березня 1930 року в селі проживало 4066 жителів, то на 1 січня 1932 року стало 3560 осіб на 810 господарств. На весну 1932 року в селі була завершена суцільна колективізація. З 1932 року діяло одне господарство — колгосп «Червона Армія». Літо 1932 року було досить не сприятливе. Та попри неврожай, державний план із хлібопостачання був виконаний, засіяно озимий клин. Колгоспні комори були пусті. Однак райвиконком зобов'язував голів колгоспу і голів сільських рад ще і ще здавати хліб. У кожне село посилали уповноваженого, який повинен забезпечувати виконання плану. Протягом тяжкого 1933 року померло з голоду 175 осіб. Порівняно із іншими селами, Дубіївка вийшла із голодомору з мінімальними жертвами.

Дубіївчанам повезло, бо у колгоспі не було приміщень і тому не були реквізовані до колгоспу корови. У селі їх було 321 голів, а усуспільнені лише 3. По-друге, у Черкаському бору розгорнуті лісопромислові бази, де робітникам, у тому числі чимало їх було із Дубіївки, роздавали хлібні пайки, деяким жителям давали пайки на залізниці Білозір'я — Ірдинь, та шпалорізці. В колгоспі було організоване харчування, як для працюючих у полі, так і в дитячих яслах.

Поступово в колгоспі сформувався міцний виробничий колектив.

Головою колгоспу працював П.Д. Приходько. У селі з'явились перші трактористки — Василина Матвіївна Цікота, Марфа Дем'янівна Чорненко, виростила і зібрала по 600 ц буряків з га. У 1936 році в селі було перебудовано сільську церкву на сільський клуб. У ньому була чимала бібліотека з читальним залом, радіофікований парткабінет, де через навушники могли одночасно слухати радіопередачі до 20 осіб, ігрова кімната із більярдом, шашками, працювало багато гуртків художньої самодіяльності: драматичний (А.П. Коваленко), струнний (І.С. Сидоренко), художньої гімнастики (Д. Сєринник), а також волейбольна секція.

Не обминули село і політичні репресії. Зокрема, в 1938 році був розстріляний Іван Свицький, а колгоспники Анастасія Задорожна, робітниця лісництва О. Задорожна, Степан Лимар, священик П. Приходько одержали в 1937 році по 10 років каторги, голова сільської ради М. Приходько — 8 років, відправлена в 1938 році на заслання в Казахстан Ірина Савицька, а В.І. Лимаренко в 1942 році був

ув'язнений на 10 років військовим трибуналом військ НКВС. На жаль, цей трагічний список не остаточний.

Помітне місце у суспільно-громадському житті села займала школа, в якій було 18 класів-комплектів, 560 учнів, 24 учителів. Директором був Олександр Микитович Козленко. Три останні роки перед війною завучем школи був Василь Іванович Долгозв'яга.

У 1940 році за 4 км від села у лісному урочищі «Микільське» з'явився ще один навчальний заклад — фабрично-заводське училище, яке готувало майстрів лісорозробки і лісовивозки, де навчалося 80 хлопців віком від 14 – 16 років.

Значно поліпшилося і медичне обслуговування, особливо з відкриттям ФАПУ в селі. Високим авторитетом користувався фельдшер Василь Савович Богун. Перед війною у 1940 році в селі було відкрито ощадну касу, пошту.

Тяжким випробуванням для жителів Дубаївки стала війна. На початку серпня 1941 року село було окуповано гітлерівцями. З війни не повернулися 486 чоловіків.

У селі є сім'ї, де з війни не повернулися 5 синів. Це матері Олександра Пантелеймонівна Заколодня та Марфа Миколаївна Половинка.

Дубіївчани свято шанують пам'ять про своїх односельчан, які віддали свої життя за рідне село. У центрі села стоїть обеліск Слави односельчан, на плитах якого викарбувано 392 прізвища тих, хто назавжди залишився на полі бою. Тут же поміщено плита, на якій увіковічнено пам'ять односельчанина, Героя Радянського Союзу, льотчика-капітана Марка Лук'яновича Сидоренка, який загинув у 1945 р. у російському місті Калініні. Одна з вулиць села названа його іменем. Братська могила, яка теж розташована на центральній площі села, увіковічнила імена 435 воїнів різних національностей, які брали участь у визволенні Дубіївки. Тут також поміщені плити з іменами: С.С. Ігнаткіна, Героя Радянського Союзу, старшого сержанта, уродженця с. Сатіно Рязанської області, який загинув 8 січня 1944 р., та А.К. Алєксєєва, Героя Радянського Союзу, гвардії-капітана, який загинув 22 листопада 1943 р. Їх іменами названі вулиці села. На початку вулиці Алєксєєва встановлена меморіальна дошка з портретом А. Алєксєєва.

В боях за визволення інших міст та сіл від німецько-фашистських загарбників відзначились дубіївчани. Так, ветеран війни К.К. Костенко нагороджений орденом Слави III ст., медалями «За Перемогу над Німеччиною», «За відвагу». Учасник бойових дій В.А. Кайдаш має орден Червоної Зірки, медаль «За відвагу», інші ювілейні медалі. Учасник бойових дій І.К. Голуб нагороджений медалями «За бойові заслуги», «За відвагу», «За Перемогу над Німеччиною». Вчитель-пенсіонер А.А. Поденко, учасник блокади Ленінграду, нагороджений орденом Червоної Зірки, ювілейними медалями. Медалями «За Перемогу над Німеччиною» нагороджені М.А. Кривець, М.І. Козлова, П.П. Сидоренко. В селі проживають ветерани війни, які удостоєні звання «Юний партизан»: П.П. Сидоренко, М.Т. Коваленко, І.К. Зацаринний.

Після визволення, в кінці 1943 року село не можна було впізнати — майже все воно було спалено. Ще йшли бої за Смілу, а село вже відбудовувалося. Федота Чекаленка було призначено головою сільської ради, а колгосп очолив Степан Онопрійович Васільєв.

З 1947 року в колгоспі працювало 990 осіб. У 1948 році став до ладу пологовий будинок, де господарювала сільська акушерка Надія Павлівна Ковтун.

У 1948 році у колгоспі уже було: великої рогатої худоби — 261 голова, коней — 59, свиней — 144, овець — 94, курей — 219, волів — 41 пара. У 1948 році було обрано головою колгоспу Олександра Івановича Расевича. Головою сільської ради було обрано Олексія Петровича Расевича. У 1949 році райвиконком виділив 36 тис. крб. і 100 м^3 лісоматеріалу на добудову школи.

У 1949 році було зібрано з гектара в середньому по 17,5 ц зернових, буряків 175 ц, кукурудзи 58,5 ц. У 1951 році було обра-

но головою А.І. Скринника. На початку 1953 року в колгоспі було: коней — 114 голів, великої рогатої худоби — 407, свиней — 337, овець — 266, птиці — 938, а на 1 червня 1953 року стало: великої рогатої худоби — 447, коней — 116, корів — 112, свиней — 571, овець — 258, птиці — 698, молодняка птиця — 1306.

10 липня 1955 року очолив колгосп Василь Васильович Лепетень, який працював на цій посаді майже 40 років.

Під час керівництва колгоспом В.В. Лепетнем у селі виросла когорта орденоносців: О.М. Штаф нагороджений орденом Леніна, О.П. Тертична — орденами Жовтневої революції і «Знак Пошани», М.В. Романюк — повний кавалер Ордена Трудової Слави.

Серед нагороджених орденами та відзнаками: О.П. Антошенко, Н.О. Антошенко, Ю.Т. Григоренко, О.З. Діброва, Г.Ф. Довгаль, Г.Я. Євдокимова, Г.Д. Іванова, І.Я. Лимаренко, Ю.І. Придибайло, Ф.Т. Пітенко, Н.О. Пода, І.І. Половинка, І.В. Приходько, С.С. Тепаленко, М.М. Тимошенко, В.С. Чекаленко, М.Ф. Червоненко, О.Ф. Червоненко, О.О. Хоменко, О.М. Штаф, І.Р. Шульга, В.П. Пелепенко, Б.М. Хоменко, В.М. Соловей.

В.В. Лепетень нагороджений орденами Трудового Червоного Прапора, Знаком Пошани та двома медалями «За трудову доблесть». В.В. Лепетню та О.М. Штафу присвоєні почесне звання Заслуженого працівника сільского господарства України. 14 трудівників колгоспу відзначені медалями ВДНГ.

Колгосп ім. Червоної Армії на 1 липня 1992 року мав: великої рогатої худоби — 1398 голів, у тому числі корів — 435, свиней — 747, овець — 562.

Поряд з розвитком економічної сфери в колгоспі розвивалася соціально-культурна. Особливе місце в ній посідала школа. У 1951 — 1957 рр. у селі працювали: директором — І.К. Столярук, завучем — А.Д. Улітов. Колишні три випускники 1955 року стали докторами наук: А.М. Колодній, Н.Д. Придибайло та В.М. Дубина. Л.Й. Заколодня здобула вчений ступінь кандидата економічних наук.

З 1957 року школою керував колишній військовий, учитель математики Н.Г. Глибчак, завуч — М.М. Дука. Школа була одною з кращих.

Волейбольна і баскетбольна команди, акробатичний гурток, чудовий хоровий колектив учнів — далеко не всі досягнення школи. Вона давала високого рівня знання. З любов'ю і вдячністю згадують П.П. Приходько, І.С. Сидоренко, В.А. Олійник, М.К. Ліп'яцького, Г.Ф. Фадєєву, Ф.М. Половинку, А.А. Поденка, О.І. Сидоренко, О.Т. Нагорного. Тоді в школі була кролеферма на 500 кролів, парники і квітники.

Школа завжди була освітнім і культурним осередком у селі. Чудові педагоги О.Г. Возіян, Г.М. Марчевська, Т.В. Литовченко, Є.М. Крук, О.М. Компанієць, Я.М. Коваль, О.І. Сидоренко, О.В. Демидова, Т.Ю. Демиденко давали міцні знання своїм вихованцям. Зі стін школи виходили майбутні педагоги, лікарі, військові, інженери; нині з 45 працюючих вчителів — 40 вихідців із рідної школи. Керує школою теж випускник школи Микола Григорович Сіпко.

В селі діє сільський краєзнавчий музей, заслуга у створенні якого належить вчителю-пенсіонеру, історику С.І. Приходько. Його справу продовжив вчитель історії, пенсіонер А.Д. Улітов. Художником-оформлювачем музею був місцевий житель І.І. Половинка. Сьогодні музеєм завідує внучка А.Д. Улітова З.М. Приходько. Музей володіє різноманітним матеріалом з історії села, створення колгоспу, про видатних людей — виходців з села.

Закінчуються роботи з оформлення Свято-Миколаївської православної церкви, будівництво якої розпочалося у 1994 році, при настоятелі ієреї Іоанні (Вербовецький). 22 жовтня 1995 року відбулося освячення місця під забудову і закладка першого каменя. Восени 1995 року в село направлений ієрей Василь (Скригонюк), який є настоятелем церкви і на даний час. Він брав активну участь у бідівництві нарівні з усі-

ма робітниками. До будівництва залучались добровільні пожертвування жителів села. Будівництву також сприяли: голова колгоспу В.В. Лепетень, сільський голова К.А. Тононогова, директор МП «Добро» П.С. Приходько, лісничий Дубіївського лісництва В.Ю. Мудрак. Активну участь у будівництві брали звичайні мешканці села, прихожани та учні старших класів школи.

У 1999 році КСП «Дубіївка» реформується у СТОВ «Дубіївка». У жовтні 2001 року засновники СТОВ «Дубіївка» обрали головою молодого агронома, дубіївчанина Леоніда Івановича Котенка. Відбулося розпаювання колишніх колгоспних земель. Власники паїв одержали акти.

Сільською радою після Г.О. Іванова керували: Ф.С. Чекаленко, А.М. Половинка, Г.І. Шевченко, В.М. Червоненко, О.К. Меланіч, В.А. Шмагайло, В.Ю. Григоренко. У 1994 році на альтернативній основі із трьох кандидатів обирали всім селом сільського голову. Ним стала К.А. Тононогова, у 2002 р. сільським головою обрано Володимира Васильовича Бараненка.

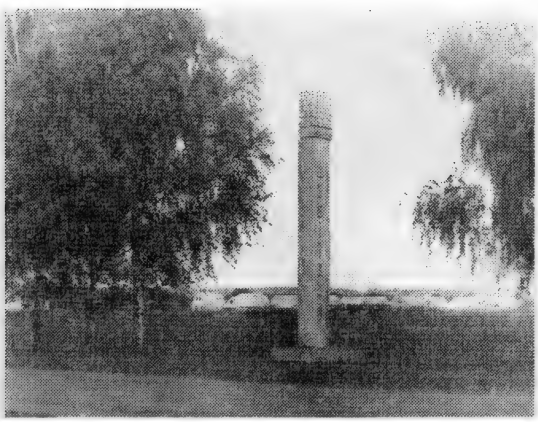

1

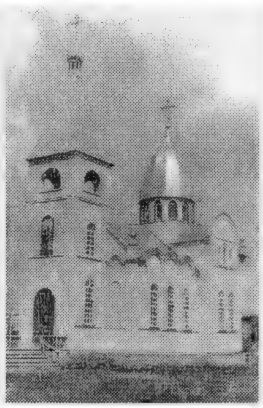

2

3

4

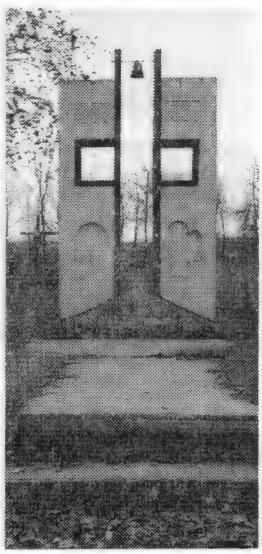

5

1. В'їзний знак у село.
2. Українська православна церква.
3. В.В. Бараненко — сільський голова с. Дубіївка. 2003 р.
4. Храм у селі.
5. Меморіальний знак пам'яті голодомору 1932 — 1933 років.
6. Святкування 10-ї річниці Незалежності України. На сцені діти — ровесники Незалежності.
7. Харитина Макарівна Голега та її дочка Ольга Степанівна, одна з кращих майстринь художньої вишивки, учасни-

6

7

8

9

ця районних, обласних, республіканських виставок народної творчості.

8. Святкування 380-ї річниці заснування села. Присутніх вітає сільський голова В.В. Баранєнко

9. Краєзнавець, колишній директор сільського музею, автор історико-публіцистичного нарису про село «На краю лісостепу» А.Д. Улітов.

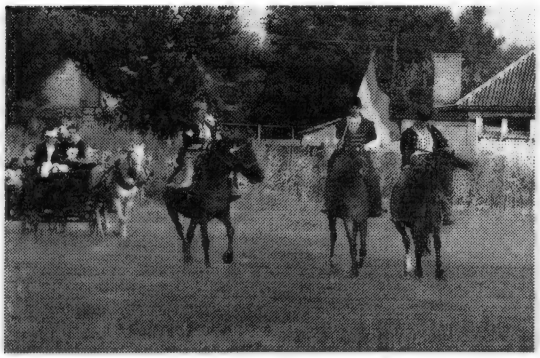

10

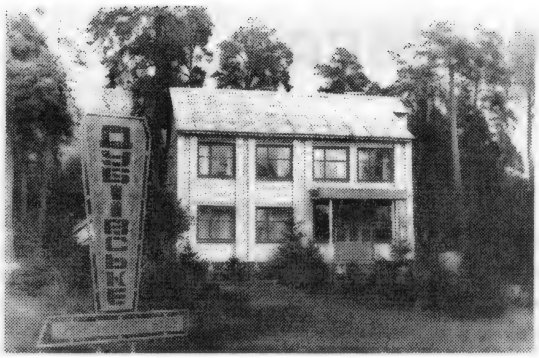

11

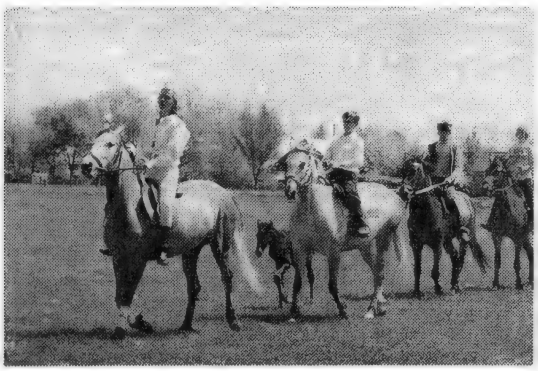

12

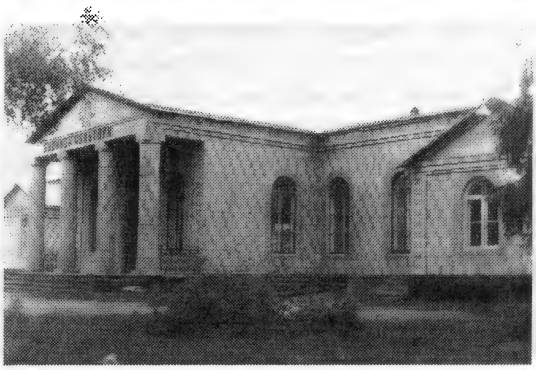

13

14

15

16

10. Відзначення річниці Незалежності України на стадіоні.
11. Адміністративний корпус Дубівського лісництва.
12. Юні кіннотники на сільському стадіоні.
13. Сільський Будинок культури.
14. Свято Івана Купала.
15. Адміністративно-виробничий корпус ТЗОВ «Добро».
16. Двір зразкового порядку господарства Тетяни Василівни Басай.

Думанці, Чубівка

Думанці — центр однойменної сільської ради (населення становить 1002 особи), розташований за 27 км на південний схід від міста Черкаси. До найближчої залізничної станції Білозір'я 18 км. Шляхове сполучення села з містом Черкаси — автомобільна дорога з твердим покриттям, на відстані 3 км від села проходить автострада Черкаси — Чигирин. Сільській раді підпорядковане с. Чубівка, що знаходиться на правому березі річки Тясмина в південному напрямку від села Думанці на відстані 3 км.

Поруч села знаходиться Онуфріївський чоловічий монастир, заснований на початку XVIII ст., якому належало 263 десятин кращої землі, 30 десятин лісу, млин на річці Жаб'янці. На його території було 2 трьохпрестольні церкви, які збереглися до цього часу.

В рядянські часи вони використовувалися як зерносховище та для інших господарських потреб. Останнім часом приміщення було занедбано.

В 90-х роках, коли в Україні відновилося позитивне ставлення до релігії і церкви, монастирем зацікавилися державні органи, з'явились плани його реконструкції, відновлення діяльності монастиря. У 1998 — 1999 рр. частково здійснено реконструкцію і нині Онуфріївський чоловічий монастир діє.

У 1965 — 1966 роках болото понад Тясмином осушено і прорито 30-метровий канал. До цього часу болото було непрохідним. Природні умови населених пунктів мають велике народногосподарське значення. Географічне положення, рівнинний, подекуди горбистий рельєф, м'який клімат, значні водні ресурси, великі запаси молодих торф'яників, чорноземні ґрунти і багато лісів і лісостепова рослинність утворюють сприятливий комплекс природних багатств і ресурсів, необхідних для господарської діяльності населення.

Старожили села Думанці Андрій Климович Продайвода розповідає про походження назви села Думанець: нібито втікачі Придніпров'я поселялися на притясминських землях і на своїх сходах вирішували громадсько-господарські питання, на цій же сходці обиралась рада, яку вони називали «думою», звідси і походить назва «Думанці».

Селяни були державними, панщини не відбували, але платили оброк і податі Черкаському старості князю Сангушку, як про це пише Л. Похилевич. Село Чубівка було повністю панським селом і на території села було два панських господарства: пана Биньковича і пана Чуба — звідси і пішла назва села Чубівка. В другій половині XVIII століття більша половина селян Думанців вимерла від епідемії холери.

До Жовтневої революції в Думанцях було 280 дворів з населенням 1200 чоловік, які володіли 500 десятинами землі, тобто по 0,25 – 0,50 десятин на сім'ю. У цей час поміщики Гусєв та Бенькевич мали вдвох 580 десятин, заможні селяни Кузьма Плисенко, Микола Продайвода та інші мали по 25 – 30 десятин кожний. Безземельні селяни (а їх було більшість) залишали свої домівки і йшли на заробітки в Донбас та південні райони України, а взимку поверталися до своїх сімей. До 1917 року в селі була одна церковно-приходська школа, в якій навчалося 15 — 18 дітей.

О.С. Зінченко, М.В. Іващенко, Ю.М. Самійленко, В.Ф. Коваленко та інші організували ревком, головою якого обрали Олександра Якимовича Зінченка. Крім поміщицьких земель, Думанці одержали ще близько 700 га землі з масиву Вергунівських земель взамін угідь, які належали думанецьким куркулям у Вергунах та під Черкасами.

У листопаді 1929 р. 250 селянських господарств утворили колективне господарство з назвою «Серп і молот». Мали 810 га ор-

ної землі і 480 га угідь. Першим головою артілі був А.А. Сіренко — 1929 р. Його змінив П.Я. Кононенко — 1930 — 1931 рр., І.І. Довгий — 1932 р., Байбура — 1933 р., С.Н. Гордієнко — 1936 р., І.Д. Чепурний — 1937 — 1938 рр., І. Калашник — 1939 — 1941 рр.

Страшним явищем в історії України був голодомор 1932 — 1933 рр., під час якого загинули мільйони людей. Не оминуло це лихо й села Думанці та Чубівку, де від голоду померло понад 500 осіб.

21 серпня 1941 року, увечорі, село Думанці було окуповане фашистськими загарбниками. До листопада 1942 року із села Думанці було відправлено 31 чоловік в Німеччину і 70 на будівництво дотів і дзотів понад Дніпром. У центрі села було встановлено шибеницю, але гітлерівцям не вдалося залякати жителів. Був виданий сумнозвісний наказ Київської окружної наради щодо боротьби з бандитизмом, згідно якого в Думанцях і Чубівці було виділено майже 100 відповідачів. У грудні 1942 року організувалася підпільна група з 10 осіб, яка мала зв'язок з партизанським загоном ім. Сталіна (командир партизанського загону — П. Дубовий, що діяв у Холодному Яру). В підпільну групу входили Ф.Р. Кулик, О.Л. Глущенко, М.Ф. Іващенко, І.В. Радько, Г.П. Іващенко, В.Ф. Кононенко. Група розповсюджувала серед населення листівки, захоплювала в окупантів зброю, боєприпаси, підтримувала зв'язок з командуванням партизанського загону, направляла поповнення в партизанський загін. 16-річна дівчина М.І. Іващенко була зв'язківцем цієї групи.

У боротьбі з гітлерівцями загинули 4 члени підпільної групи: Іван Володимирович Радько, Григорій Петрович Іващенко, Григорій Якович Радько, Микола Андрійович Плисенко.

19 грудня 1943 року село було звільнено від окупантів 1235-м стрілецьким полком 273-ї стрілецької Миргородської дивізії. Збитки, що вчинили фашистські загарбники, господарству становили 618300 крб. (в цінах того часу). На фронтах боротьби з гітлерівцями загинуло 116 чоловік.

Після Вітчизняної війни почало відроджуватися колективне господарство. У 1945 році уже було засіяно 900 га землі. В 1952 — 1960 роках відбувалося об'єднання господарств: у 1952 році з Нечаївським колгоспом під назвою «Нове життя», головою якого був В.І. Чабан. У 1959 — 1960 рр. — об'єднання Думанців з Чорнявкою і селом Чубівка в один колгосп ім. Калініна. Головою колгоспу обрано П.М. Сидоренко. Однак у 1961 році Чорнявка відокремилася в окремий колгосп. Села Думанці та Чубівка утворили колгосп ім. Кірова, головою якого був Х.П. Кривда, а в 1964 році знову П.М. Сидоренко.

У 1976 році реорганізовано колгосп ім. Кірова (Думанці) та колгосп «Росія» (Чорнявка) в радгоспи. Директорами радгоспів були в селі Думанці — П.М. Сидоренко, в селі Чорнявка — Л.М. Дмитрук. У 1978 році радгосп ім. Кірова та «Росія» об'єднано в один радгосп ім. Кірова. Директорами були В.Д. Остапчук, М.Д. Братко, Ю.М. Чубань.

У 1978 році господарства ім. Кірова та «Росія» роз'єдналися. Радгосп став самостійним господарством. Очолювали його М.І. Іващенко, В.І. Іващенко, Ф.П. Глущенко. З 1999 року засноване товариство обмеженої відповідальності «Горліс», у користуванні якого землі площею 1593 га, в особистому підсобному господарстві — 240 га землі.

На території сільської ради проживає 1008 чоловік, із них 786 чоловік у Думанцях та 218 чоловік в Чубівці. В кожному населеному пункті є клуб, бібліотека, магазин, відкриті торгові точки. У Думанцях розміщена амбулаторія, а в Чубівці — ФАП. Майже в кожному дворі є автомашина, або мотоцикл, телевізор, радіо, телефонізовано 150 будинків.

Головами виконкомів сільської ради працювали Володимир Михайлович Пилипенко, Петро Максимович Сидоренко, Ганна Дмитрівна Зінченко. Понад 30 років секретарем виконкому Володимир Миколайович Ільченко, потім Ганна Миколаївна Романенко.

Сільським головою тривалий час працює Іван Михайлович Ковальов.

1

2

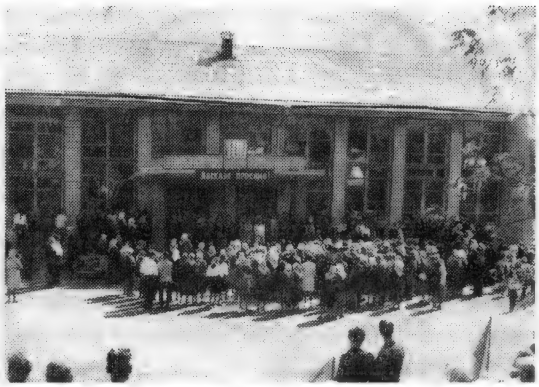

3

4

5

6

7

1. Голова сільвиконкому Ганна Дмитрівна Зінченко, секретар сільвиконкому Володимир Михайлович Ільченко, директор радгоспу ім. Кірова Віктор Дем'янович Остапчук, головний агроном Михайло Васильович Супрун з працівниками радгоспу. 1998 р.

2. Сходка жителів села. 1970 р.

3. Думанецька Свято-Михайловська церква, побудована в XVIII ст. (згоріла в 1996 р.)

4. Чубівський монастир 1811 року.

5. Новобудови по вул. Зеленій. 1980 — 1990 рр.

6. Печера Чубівського монастиря.

7. Меліоративні роботи на р. Тясмин біля с. Думанці. 70-ті роки.

ІРДИНЬ (СЕЛИЩЕ)

Центр однойменної селищної ради (населення становить 1034 особи), розташоване за 45 км на північ від обласного центру, за 25 км від залізничної станції Білозір'я. Утворене селище в 1930 році за рішенням наркомзему УРСР. Назва його походить від невеличкої річки Ірдинь, яка впадає в Тясмин, а інша частина Ірдинка — у Дніпро. Ірдинь та Ірдинка — по суті рештки рукава Дніпра. Тут на Юровій горі знайдено археологічні решки, які свідчать про те, що ця місцевість з давніх часів була заселена.

Русло Дніпра згодом замулилося, перетворилося в болото, а з часом на місці болота виникли торфовища товщиною від трьох до п'яти метрів.

Перші спроби розробок Ірдинського торф'яного масиву були зроблені в 1856 році, біля Сміли (для смілянських цукрозаводів). Вдруге розробки почалися в 1915 р. і втретє в 1921 р. Всі роботи проводилися вручну біля Іванової греблі в південній частині болота.

До революції Ірдинське болото було нічийною землею. Оточували його поміщицькі землі — польських магнатів Моровських, російських поміщиків Балашевих, Воронцових-Дашкових, графів Бобринських. Північна частина болота підходила до сіл Будище і Мошни. Тут стояв Мошногірський монастир, далі біля Будища на горі — палац петербурзького сановника Балашева. На неродючих піщаних ґрунтах (Мошни, Будище, Байбузи) жили селяни.

У 1911 р. поміщиця Балашева і граф Бобринський зробили спробу осушити болото, щоб збільшити свої володіння на кілька тисяч гектарів. Прокопано було 20 км осушувальної канави, але потім роботи припинилися. Величезні багатства Ірдинського урочища не використовувалися. Живий світ непрохідного болота (7 тис. га) — дикі кабани, вовчі зграї. Стару дорогу, прокладену на середині болота, називали Вовчою гаттю.

У період перших п'ятирічок виникла нагальна потреба у видобуванні палива. Селянська і колгоспна молодь з Черкаського, Городищенського, Корсунь-Шевченківського, Канівського, Смілянського районів, Черкас взяла участь в осушувальних роботах. Всі роботи на будівництві виконувалися вручну, за допомогою сокир, лопат, пилок. Згодом була застосована комплексна механізація, машини надсилали заводи Росії, Білорусії, України. З 1938 р. впроваджується багер — основний екскаватор.

Одним з перших будівників селища був М. Іванов, який працював тут з 1930 року. Його сини й онуки працювали на торфопідприємстві. Поступово зникали непролазні хащі, 20 червня 1931 р. розпочалося видобування торфу. У 1935 р. підприємство було зв'язано із станцією Білозір'я, включено в сферу обслуговування нові райони Київської, Полтавської, Кіровоградської, Полтавської областей.

У період Великої Вітчизняної війни підприємство було виведено з ладу — пошкоджено агрегати, водогін, мости, щоб їх не зміг використати ворог. Робітники пішли в лави Червоної Армії, залишились в тилу, в партизанських загонах.

8 грудня 1943 р. селище Ірдинь визволене партизанськими загонами. Активно допомагали партизанам, боролись з ворогом Андрій Арсентійович Ільєнко, Ігор Іполітович Барилович (головні спеціалісти підприємства), Вадим Косар (загинув у застінках гестапо м. Сміли), Валентин Михайлович Максимов.

15 лютого 1944 на торфопідприємство прийшли перші робітники, розпочали відбудову підприємства і селища. Проводились

роботи в тяжких умовах, силами жінок та дівчат. Вже у 1947 р. показники підприємства перевищили досягнення 1940 р.

У 1946 р. розпочато рух передовиків — за 100 тис. штук торфоцеглин в одну машинозміну на багері. Ширилось соціалістичне змагання. Вироблялось за зміну 135 тис. торфоцеглин.

У 1948 р. Марію Охріменко (Бондаренко) нагороджено орденом «Знак Пошани», присвоєно бригаді звання «Бригада відмінної якості». Один з раціоналізаторів підприємства — Данило Назарович Білий.

З 1954 р. — іде реконструкція торфодобувного підприємства, з 1963 р. — освоєння нових кар'єрів, застосовується механізація болотно-підготовчих робіт, розпочинається виготовлення фрезерного торфу.

За післявоєнні роки будується житло, школа, дитячий садок, Будинок культури, електростанція, мехмайстерні, лікарня на 25 ліжок, магазини, їдальня. Підприємство переживало не раз злети і падіння. Тривалий час підприємство очолював О.А. Луценко, селищним головою працював І.В. Клименко, нині селищний голова — О.Л. Максимов, директор — В.М. Іванова.

1

2

3

4

1. Директор А.А. Маслинєнко з начальниками відділів управління.
2. Збирання елеваторки.
3. Бригада канавників. 1932 р.

5

6

7

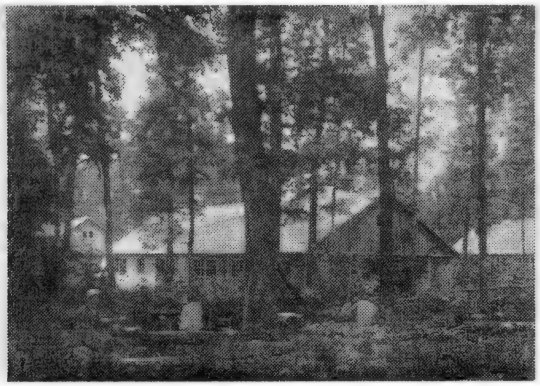

8

9

4. Земляники старого селища.
5. Робітниці сушки. 1934 р.
6. Бригада Л. Лялька з видобування торфу. 1935 р.
7. Голова торфкому С.Т. Холоденко серед робітників.
8. Будується нове селище.
9. Житлові будинки 50-х років.

10

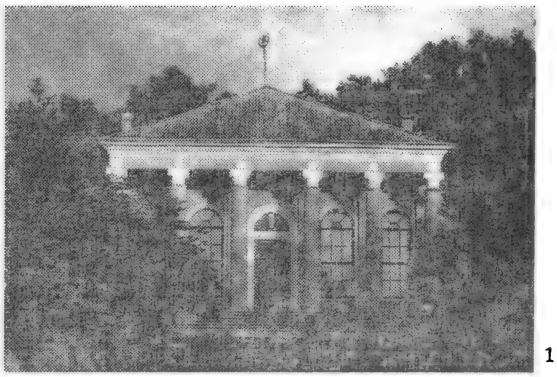

11

12

13

14

10. Розпиловка колод для потреб будівництва.
11. Будинок культури. 1954 р.
12. Збирання фрезерного торфу.
13. Селищна школа. 1955 р.
14. Учні першого класу з учителькою Л.С. Коломієць.

КУМЕЙКИ, ГУТА-МЕЖИРИЦЬКА

Село Кумейки — центр однойменної сільської ради (населення становить 919 осіб), з трьох сторін оточене лісом, а з четвертої, східної тягнеться рівнина (поле). На полях є болота, так звані «борщівки». За легендою коло цих боліт колись козаки варили борщ, звідси й назва.

Дата заснування села невідома, але за деякими даними Лаврентіївського літопису село Кумейки (знаходиться за 4 км від річки Рось) були заселені полянами у VIII столітті.

Наприкінці X століття, коли засновано Хрещатик, село Кумейки вже існувало. За легендою і з деяких джерел (Іпатіївський список) виникнення слова Кумейки пов'язане з хрещенням жителів Пороссся.

В 1320 році село Кумейки зустрічається в списках сіл, що належать до Києва. А пізніше село Кумейки згадується не раз у складі сіл Черкаського староства.

У грудні 1637 року під Кумейками відбувся великий бій запорозьких козаків і повсталих селян на чолі з П. Павлюком і К. Скиданом проти польсько-шляхетського війська. Селянсько-козацьке військо використовуючи для наступу рухомий табір з возів почало штурм ворожих позицій. Але перед розташуванням противника воно потрапили в болото і зупинилося. Спорудивши неподалік табір з возів, повстанці мужньо відбивали наступ шляхетської кінноти. Потім організовано відступили до Мошен, до Боровиці. Під час переговорів з поляками П. Павлюк та інші керівники повстання були віроломно схоплені, відправлені у Варшаву і згодом страчені.

Влітку 1987 року в селі Кумейки відбулося святкування 350-ї річниці цього бою. На найвищій козацькій могилі (а їх за селом декілька) було встановлено дубовий хрест. Козаки відсалютували на честь цієї події з гармати і поспівали козацьких пісень. У 1993 році у видавництві «Український письменник» побачила світ книга Валентина Чимериса «Фортеця на Борисфені». Друга частина цієї книги присвячена битві під Кумейками.

У жовтні 1997 року на козацькій могилі була проведена екскурсія на тему «Мій край — моя історія жива» вчителями історії та географії місцевої школи.

У XIX ст. землі біля села Кумейки належали графині Браніцькій. Після розкріпачення селян, вони так і залишились панськими, а селянам дісталися піски, на яких господарювати було неможливо. Це примусило їх шукати заробітків на шахтах Донбасу і Криворіжжя, а також у господарствах Херсонщини. Значна частина селян працювала на місцевих лісорозробках. Населення жило дуже бідно. Часто селяни виступали проти своїх поміщиків, особливо в 1905 — 1907 роках. Для придушення селянських виступів до села прибув загін поліції. Понад двісті селян, озброєних вилами, косами, напали на них, щоб звільнити арештованих товаришів. У збройній сутичці одного селянина було вбито, кількох поранено.

Організаторами революційної боротьби в селі були Григорій Кузьмович Яківець, Онопрій Омелькович Миколенко, Пилип Гнатович Скирда, Свирид Кузьмович Яківець, Юхим Білик.

У культурному відношенні село було дуже відстале. Центрами культури на селі була церква і дві корчми. Письменних людей майже не було. В 1862 році в Кумейках вперше з'явилася школа. В ній навчалося 15 учнів. Потім вона закрилася і діти заможних селян ходили до школи у село Шелепухи.

У 1885 році в приміщенні сільської управи відкрито церковно-приходську шко-

лу, яку відвідувало 30 – 35 учнів. Учителем був старий відставний дяк. Після його смерті вчила дітей попівна Невладницька. Церковно-приходська школа існувала в Кумейках до 1917 року

Перша семирічка була збудована в 1933 — 1934 роках. Це була найкрасивіша школа в Черкаському районі. Але її спалили в роки Великої Вітчизняної війни фашисти. Тому учні змушені були навчатися в непристосованому приміщенні, так званому «Главсахарі». Після війни в селі Кумейки була лише початкова школа, а в середні та старші класи учні ходили в сусідні села Яснозір'я та Шелепухи.

Першим директором Кумейківської 7-річної школи був Григорій Семенович Гончаренко. Після нього директорами були: Явдоха Матвіївна Єлоненко, Петро Романович Чмих, Віктор Якович Туречик, Ларіон Лукович Отамась, Варфоломій Семенович Колісник, Андрій Єлисейович Дем'яненко, Ганна Федорівна Панченко, Катерина Мефодіївна Шевченко, Алла Сергіївна Корнієнко (з 1978 року), у 1983 році — знову Андрій Єлисейович Дем'яненко, Олександр Прокопович Панасюк, Микола Іванович Максимів. Із серпня 1993 року і до сьогоднішнього дня директором школи працює Катерина Антонівна Постіл.

Першим головою колгоспу був Микита Іванович Чорний. Григорій Васильович Іващенко з першого року колективізації — бригадир-полевод, Харитон Максимович Білик — бухгалтер, Іван Григорович Білик — коваль. У подальші роки керівниками колгоспу були: Стрюкачов, Терентій Савович Позіхайло, Дмитро Остапович Панченко, Іван Данилович Чорний, Олександр Харлампійович Соловйов, Олександр Павлович Чорний, Григорій Григорович Кируха, Віктор Іванович Прокопенко, Микола Якович Білик, Віталій Карлович Мишко, Володимир Петрович Буслик.

У 1922 році в селі утворилася перша комсомольська організація. Її організатором і керівником був Григорій Степанович Білик. До складу комсомольської організації входили Григорій Трохимович Білик, Іван Йосипович Максименко, Іван Федорович Чмих, Антін Федорович Чмих, Микита Іванович Чорний. Комсомол відіграв важливу роль у боротьбі з неписьменністю та підвищення культури і свідомості мас.

Мирна праця людей була перервана нападом фашистської Німеччини. 390 жителів села пішли на війну, 211 з них не повернулися додому. Всі жили напруженим життям воєнного часу. Організовувалися партизанські загони, учасниками яких були односельчани: Марко Наумович Прокопенко, Кирило Іванович Миколенко, Олександр Іванович Чорний, Явдоха Нечипорівна Прокопенко, яка носила партизанам їсти і загинула від рук фашистів.

Уродженець села Кузьма Павлович Нездолій був удостоєний звання Героя Радянського Союзу. Після війни до села кавалерами ордена Червоної Зірки повернулися Кузьма Павлович Миколенко та Микола Петрович Рябчич. Яків Федорович Миколенко перший орден одержав у січні 1945 року за взяття міста Кенігсберг (нині Калінінград), другий одержав у квітні 1945 року за взяття порту Пілац на Балтійському морі. Крім цього ще має шість нагород, серед них: медаль «За бойові заслуги». Микола Петрович Рябчич одержав орден Червоної Зірки за утримання висоти і відбиття трьох фашистських атак. Петро Нечипорович Білик, уродженець села, повернувся в рідне село з такими нагородами: орденами Слави II і III ступенів, медалями «За взяття Берліна» і «За відвагу», орденом Великої Вітчизняної війни I ступеня та багатьма іншими нагородами. А.Е. Дем'яненко проживає в с. Кумейки з 1948 року і має такі нагороди: орден Великої Вітчизняної війни I ступеня, орден Богдана Хмельницького III ступеня, медаль «За бойові заслуги», медаль «За оборону Кавказу», медаль «За перемогу над Німеччиною». Всього він має 13 нагород.

Великої шкоди завдали окупанти селу. Багато було зруйновано і пограбовано

будинків, спалено тільконо збудовану красуню-школу. Загинуло багато мирного населення та відправлено на каторгу до Німеччини.

5 лютого 1944 року було визволено село від фашистів. Швидкими темпами розпочалась відбудова і розвиток господарства та соціально-культурної системи села. У першу чергу було відкрито школу в колгоспних хатах, навчання проводилося в дві зміни. Радісно і щасливо знову сіли діти за парти.

У 1951 році у селі було 700 господарств і проживало 1700 осіб. У селі Гута-Межиріцька, яке входило до однієї сільської ради, нараховувалося 58 дворів, був колгосп ім. XVII Партз'їзду, а в селі Слобода Мироновича — 40 дворів, там же існував колгосп ім. Ілліча.

В селі Кумейки в 1977 році було побудовано дитячий садок, магазин, ритуальну площадку, автобусні зупинки. Магазин і фельдшерсько-акушерський пункт споруджено і в с. Гуті-Межирицькій.

У 1986 році Чорнобильська аварія своїм чорним крилом зачепила і село Кумейки, яке відноситься до четвертої зони радіоекологічного контролю внаслідок аварії на ЧАЕС.

У колгоспному виробництві відзначилися такі колгоспники: Софія Іванівна Безугла, яка добивалася щорічно високих показників по настригу вовни. За сумлінну працю в колгоспному виробництві вона нагороджена орденом «Знак Пошани» в 1959 році. Агроном колгоспу Іван Іванович Гребінник нагороджений медаллю «За трудову доблесть» у тому ж році.

Іван Григорович Білик за сумлінну тридцятирічну працю в колгоспному виробництві нагороджений медаллю «За трудову доблесть» в 1945 році, орденом «Знак Пошани» в 1959 році.

Колгосп «Нова зоря» нагороджений двома дипломами II ступеня і був учасником Всесоюзної виставки в Москві в 1959 році.

Брати Панченки: Петро Лукович та Іван Лукович нагороджені орденами «Знак Пошани» за активну участь в освоєнні цілинних і перелогових земель, а Іван Миронович Панченко нагороджений тоді ж медаллю «За трудову доблесть».

Марія Прокопівна Панченко, завідуюча магазином «Продтовари» у 1970 році нагороджена медаллю «За доблесний труд», у 1981 році нагороджена орденом Трудового Червоного Прапора.

Ніна Марківна Білик за високі досягнення в сільськогосподарському виробництві праці нагороджена в 1971 році орденом «Знак Пошани», а в 1973 році орденом Трудового Червоного Прапора.

У різні часи з 1950 року виконком Кумейківської сільської ради очолювали Іван Данилович Чорний, Данило Андрійович Скирда, Федір Маркович Скирда, Анатолій Романович Шепіль, Іван Данилович Чорний, Тетяна Іванівна Білик.

31 березня 2002 року на чергових виборах сільським головою було обрано Івана Макаровича Миколенка.

Батьки відомої популярної співачки Ірини Білик теж родом з Кумейок. Влітку 1998 року Ірина відвідала село, щоб поклонитися праху своїх предків: 2 бабусі та дідусь поховані на місцевому цвинтарі.

1

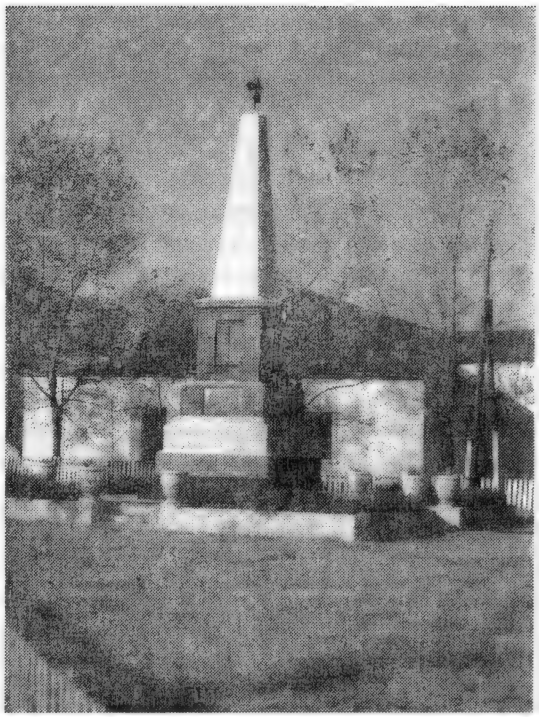

2

3

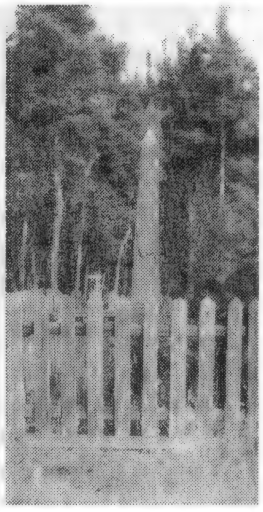

4

5

6

1. Пам'ятник загиблим односельчанам.
2. Обеліск загиблим односельчанам.
3. Відкриття пам'ятного знака хутору Гута-Межирицького, спаленому в 1943 році фашистами за допомогу партизана.
4. Пам'ятник на могилі загиблих воїнів-дисантників на сільському кладовищі с. Кумейки.
5. Командир партизанського загону Пальоха Сергій Наумович біля пам'ятного знаку спаленому фашистами хутору Гута-Мижирицька.
6. Випускники 2001 року загальноосвітньої школи I – II ступенів.

ЛЕСЬКИ

Леськи — село, центр сільської ради. Розташоване на правому березі Кременчуцького водосховища, за 19 км на південний схід від обласного центру м. Черкаси. Через Леськи проходить автотраса Черкаси — Чигирин. Населення 4200 осіб.

Як свідчать археологічні розкопки, колишня територія сучасного села була заселена здавна. В селі протікало дві річки — Сага і Йовтух, які впадали в Дніпро. Навесні, коли Сага і Дніпро розливались, утворювалося багато боліт і озер.

Археологічні розкопки свідчать, що тут були поселення черняхівської культури. Знайдено залишки кількох осель і господарських будівель напівземлянкового типу та ряду господарських ям-комор. Будівлі мали дерев'яні стіни, обмазані глиною. Житлові й господарські будівлі були поєднані у двори, що належали окремим сім'ям. Один з таких дворів мав жилий будинок площею 9,5 на 5,5 м, дві великі та чотири невеликі господарські будівлі та дві — ями комори. Жилий будинок був поділений всередині на окремі приміщення, глинобитна піч знаходилась в центральній частині. Речові знахідки представлені уламками глиняного посуду, рядом залізних виробів — ножі, уламки серпів, ключі, наконечники стріл, бронзові фібули, кістяні проколки, глиняні пряслиці, точильні бруски. Поселення датується III — IV ст. н. е.

Місцевість була зручною і вигідною для перших поселенців у боротьбі проти ворогів. Населення займалося скотарством, землеробством та рибальством. Землю обробляли ралом, драпаком, бороною, а пізніше — дерев'яним плугом із залізним лемешем. Сіяли жито, пшеницю, ячмінь, овес та просо. Розводили корів, коней, свиней, овець і багато різної птиці.

У першій половині XIII століття село зазнало руйнувань під час татаро-монгольської навали. Про це свідчать знайдені тут наконечники стріл того періоду. Городище було повністю спустошено.

У 60-х роках XIV ст. Поділля та Київщина з Переяславщиною попадають під владу Великого Литовського князівства. А після Кревської унії 1385 року — під гніт польської шляхти. Жителі краю платили данину продуктами та грішми. В кінці XV століття на початку XVI століття край заселили селяни — втікачі з Західної України. Вони шукали тут порятунку від соціально-економічного і національно-релігійного гніту литовсько-польських феодалів. Тут вони будували нові міста, села, слободи.

Особливо посилився гніт польських феодалів після Люблінської унії, коли розпочалося захоплення земель Придніпров'я польськими поміщиками, а також дарування панам цих земель окремими польськими королями. Так, 9 жовтня 1620 року за привілеєм короля Сигізмунда III було передано князю Єремії Вишневецькому у вічне користування Черкаське староство з навколишніми селами з оплатою четвертої частини прибутків у казну. Селяни змушені були платити данину та відробляти повинності князю Вишневецькому. Крім повинностей селяни відчували національний та релігійний гніт. Закривалися українські школи, запроваджувалася польська і латинська мова, насаджувалась католицька релігія.

У письмових документах Леськи вперше згадуються під 1726 роком. Жителі його окремих частин — Зацерківщини, Ковриг, Лисівки, Крутенівки, Байдівки, Чабанівки та Куцеволівки — займалися землеробством, скотарством, рибальством, тощо. На заливних дніпровських лугах випасали корів, коней, овець.

Наприкінці XVIII на початку XIX століття Леськи входили до числа казенних сіл,

а його мешканці вважалися державними селянами. Вони сплачували податки грішми та натурою, відбували повинності — підводну, шляхову, постойну та інші. У 1839 році в селі проживало 2980 мешканців, а за переписом 1848 року — 3502. Налічувалося 297 дворів. У селі діяли 12 млинів і корчма.

Хвороби щороку косили людей. Проте справа медичного обслуговування повністю перебувала в руках знахарів та баб-повитух. Майже всі жителі в селі були неписьменними і початкову школу тут відкрили тільки в 1843 році. Навчання селян проводив священик, його син у власній хаті, де вчилися 53 хлопчики. З 1850 по 1888 рік діти заможних селян навчались в будинку сторожа сільської церкви. Навчання в ній проводив учитель, вибраний громадою, а також дяк. Вони викладали Закон Божий, читання, арифметику та письмо.

На початку XIX століття місцевим органом влади була сільська управа, яку очолював староста зі своїм заступником — соцьким та двома десятниками. Селяни, які сиділи на казенній землі, платили не тільки подушні податки, а й державні. Швидке розорення селян відбувалося в період Кримської війни 1853 — 1856 років. На селян були накладені нові побори і повинності на ведення війни. Черкащина повинна була поповнювати російську армію рекрутами і ополченцями, постачати коней та волів з погоничами для перевезення вантажів та провіанту. Тому під час війни і після неї почалися заворушення, спрямовані не тільки проти поміщиків, а й проти всієї системи кріпосництва.

Реформа 1861 року не змінила економічного становища селян. Свої наділи лесківці змушені були викуповувати у держави. Згідно з люстраційним актом 1872 року, вони мали викупити 5599 десятин, щорічно сплачуючи по 6235 крб.

Переділ проходив подвірно, а селяни вимагали поособного наділення землею. Люстраційна комісія поділила всю землю села на 588 ділянок і на кожен двір виділила один наділ. Для багатодітних родин (а їх більшість) такий розподіл від самого початку був невигідний. Він вів до майнової нерівності та соціальної диференціації села.

У 1866 році Леськи стали волосним центром. За даними перепису 1877 року, в них проживало 4055 чоловік, а в 1900 році — 8094.

У 1896 році було збудовано церковно-приходську школу. Будинок школи мав дві класні кімнати та дві учительські квартири. Навчання проводили два вчителі, піп і дяк. У 1878 році було відкрите однокласне парафіяльне училище та дві школи грамоти. Училище утримувалося на кошти селян (щорічна складчина становила 503 карбованці), в училищі навчалося 68 учнів. У 1899 році школи грамоти відвідували 101 хлопчик і 5 дівчаток. У 1890 році в селі була відкрита 3-річна міністерська школа. Пізніше вона стала 4-річною. В ній працювало чотири вчителі, які здавали екзамени на звання вчителя.

Політичне безправ'я, тягар податків спричинювали невдоволення селян. У 1893 році вони зажадали, щоб царська адміністрація усунула з посади старосту Н. Хабла, який при збиранні податків незаконно арештовував їх і глумився. Леськівчани побили старосту. У відповідь поліція заарештувала організаторів виступу.

Нове століття не принесло ніякого покращення становища селянства. У 1900 році в селян залишилося 4356 десятин землі. Причому половина господарств села володіла наділами близько двох десятин, 59 — мали по одній, і тільки 52 господарі 10 і більше десятин. 350 дворів зовсім не мали худоби і реманенту. В селі збирали жалюгідні врожаї (жита близько 5 ц з га).

Шукаючи виходу зі скрути, біднота наймалася на роботу до заможних селян та поміщиків, а багато залишали насиджені місця і йшли на заробітки до Харкова, на Кубань, у Донбас, до Бессарабії, Кривого Рогу, Катеринослава. Працювали на цукроварнях, шахтах, на сплавах плотів. На заробітки йшли дорослі та підлітки (так у 1905 році серед 185 заробітчан з с. Леськи, що прибули до Херсона, було немало підлітків 10 – 15 років). Грабарів з Лесьок охоче най-

мали в Києві, Полтаві, на Кавказі, навіть у Сибіру і поблизу Мурманська.

У 1912 році на Черкащині запроваджувалась агрономічна служба. У Черкаському повіті працювало 6 агрономів і весь повіт було поділено на три ділянки: одна із них була у Леських. Крім землеробства і вирощування зернових культур почали вирощувати цукрові буряки, поширювалося садівництво та виноградарство. Інструктор з садівництва Вашкевич створив у селі агрономічну бібліотеку і в 1900 — 1910 роках проводив навчання і лекції з садівництва. В 1911 році в Леських були утворені показові сільськогосподарські ділянки. На полях Трохима Волоського вирощувалася пшениця сорту «Башанка» і «Зеланська». Для удобрення використовувався суперфосфат.

Був створений прокатний пункт сільськогосподарської техніки та діяли зерноочистні пункти. У тому році в Черкаському повіті була проведена сільськогосподарська виставка, де демонструвалась нова техніка та нові сорти пшениці. В той час садоводом Подольським було започатковано виноградарство.

У цей час у Черкаському повіті була відкрита ветеринарна і бактеріологічна станції, які боролися з захворюваннями віспи, тифу, проводили щеплення тварин.

В 1911 році в селі вже працював медичний пункт, де фельдшер і акушер надавали допомогу населенню, робили щеплення від віспи і тифу та лікували інші хвороби. У 1912 році земство збудувало нове приміщення земської школи та будинок — учительські квартири. Перші вчителі, які працювали в цій школі — Бозулувич, Козловський і Культенко. Приміщення цієї школи проіснувало до 1961 року і було перенесене в нове село. При училищі працювала бібліотека, яка нараховувала 618 книг (92 назви).

Напередодні революції 1905 — 1907 року Леськи були великим селом. У його 1148 дворах проживало 9371 житель. Події революції докотились і до Лесьок. Посиленню революційних настроїв серед селян сприяло їхнє спілкування з робітниками промислових міст.

Щоб зрозуміти, що діється в країні, леськівці часто зверталися за поясненнями до місцевого вчителя, влаштовували сходки. У 1906 році на одну із сходок у Леськи приїхали з Києва брати І. та Л. Ковалі (робітники). У своїх виступах вони розповіли про першу буржуазно-демократичну революцію в Росії, читали соціал-демократичні листівки. У селі відбувся виступ селян. Поліція провела обшуки і придушила виступ.

У роки Першої світової війни загострилися соціальні суперечності. Чоловіки пішли на фронт. У селі різко зменшилася кількість робочих рук, скоротилися посівні площі, знизилися врожаї. Бідняцькі господарства занепадали, а їхні землі за безцінь скуповували заможні селяни. Народний гнів зростав. Солдати-інваліди, повернувшись з фронту, закликали рішуче ставати до боротьби з царизмом. І коли в березні 1917 року в селі дізналися від черкаських робітників про повалення самодержавства, цю звістку прийняли, як давно очікувану, її палко привітали на мітингу.

Та жаданого визволення трудящим Лютнева революція не принесла. Тимчасовий уряд продовжував війну і лишив недоторканими майже всі царські установи. Трудящі почали розуміти, що з рук Тимчасового уряду їм не одержати ні миру, ні хліба, ні землі. У березні 1917 року у Києві утворилась Центральна Рада. Були створені земельні комітети, але земельне питання так і не було вирішене.

У жовтні 1917 року в Петрограді відбувся військовий переворот та було проголошено владу рад. Почалась боротьба за встановлення радянської влади на місцях. У Леських її проголосили в лютому 1918 року. Селяни обрали волосний ревком у складі: М.А. Ведмеденка, М.О. Воробкала, І.П. Клименка, Т.Г. Завалко. Ревком приступив до розподілу землі. 5 березня 1918 року село окупували австро-німецькі війська. А потім село було кинуте у вир братовбивчої громадянської війни. Було розстріляно братів Т.М. та І.М. Гуріненків. Частина леськівчан були мобілізовані до Червоної Армії, а частина воювала у партизанських

загонах Холодного Яру. В 1918 році було проголошено Холодноярську республіку, до складу якої увійшли і Леськи. На фронтах громадянської війни полягли леськівчани К.І. Манько, І.В. Бас, С.О. Гуріненко та інші.

У грудні 1919 року частини Червоної Армії та партизани Мошенського загону визволили Леськи від білогвардійців і денікінців і утвердили радянську владу. Почалася повоєнна відбудова. Для охорони порядку і боротьби з бандитизмом Леськівський волосний ревком організував загін із 30 чоловік. Було відновлено розподіл землі між найбіднішими селянами. У березні 1920 року леськівчани обрали волосну раду, ревком передав свої повноваження виконавчому комітету ради, а також створеному у вересні 1920 року комітету незаможних селян.

Волосна рада та КНС розпочали перший переділ землі. До весни 1922 року безземельним і малоземельним селянам розділено 2894 десятин, їм ще було виділено частину посівного матеріалу та реманенту. В 1922 — 1923 роках голодомор відчули і жителі Лесьок. У період цього голодомору держава ніяких заходів не вживала. Тиф та віспа супроводжувались загальним голодом, внаслідок чого померли 292 особи. Відбувалися селянські виступи, але вони придушувалися радянською владою.

З березня 1923 року і до липня 1924 року Леськи були районним центром. Тоді тут почало діяти сільськогосподарське кредитне товариство, велась культурно-освітня робота. До районної школи партійної освіти залучали всіх, хто хотів здобути знання з політекономії, природознавства, історії партії, арифметики і української мови. У Леськах діяли два пункти із ліквідації неписьменності. Дві початкові школи охопили навчанням майже всіх дітей села. Незабаром було організовано хату-читальню, а в 1924 році — сільбуд, що мав секції: господарчу, шефську, теслярську, ковальську; гуртки: хоровий і драматичний. В селі було організовано товариство «Просвіта», до якого входили вчителі та сільські активісти. Тоді виникла думка поставити пам'ятник великому Кобзареві з нагоди 60-річчя його смерті. В березні 1922 року в селі було споруджено пам'ятник Т.Г. Шевченку.

В 1922 році в селі утворена комсомольська організація, секретарем якої був Я.В. Манько, а в 1923 році — комуністичний осередок. У 1929 році 785 сімей села згуртувалися в п'яти товариствах спільного обробітку землі — «Нове життя», «Перемога», «Колос», «ім. Шевченка», «Дніпровська хвиля».

Товариства усуспільнили понад 50 % орної землі та 82 % худоби. Проте через економічну слабкість ТСОЗи не могли забезпечити своєчасний обробіток землі, їм бракувало тягла і реманенту. В 1930 році всі колективні господарства в селі мали лише 54 плуги, 18 борін, 46 культиваторів, 25 сівалок. У тому ж році вони утворили три колгоспи — «Перемога», ім. Ворошилова і «Революційна хвиля». В 1934 році до колгоспу увійшли 85 % господарств (1073 двори). До того ж на колгоспні лани прийшла техніка Черкаської МТС. У 1930 році у Черкасах став до ладу консервний комбінат. Для забезпечення його сировиною господарства, в тому числі й Леськи, почали вирощувати овочі.

Голодомор 1932 — 1933 років не обійшов і Леськи. Хоч зібраний був непоганий врожай, але держава провела хлібозаготівлі, в селян було відібрано все зерно та інша сільськогосподарська продукція. Внаслідок голоду в селі померло більше 500 осіб.

Не обминули село і репресії тоталітарного режиму. Так, у 1930 році були вивезені в Сибір селяни Я.Ф. Радиєнко та І.М. Клименко, у 1937 році отримав 10 років каторги К.І. Олексеєнко і колгоспниця І.В. Калашник.

У 1934 році в селі відкрито кущову середню школу. При школі працювала бібліотека, яка нараховувала близько 1800 книг. 5– 10 класи відвідували учні з навколишніх сіл: Сагунівки, Худяків, Ломоватого, Вергунів, Думанець, Червоної Слободи. Навчання в старших класах було платним. Директором школи був Іван Антонович Дяконенко, завучем працював Іван Павлович Крутінь. У цей час в школі Г.А. Дерев'янко викладав хімію, Й.Г. Козинець — біологію, Є.Г. Ткаченко та К.Х. Бродецька — математи-

ку, М.Ф. Мемрук — фізику, Д.П. Міщенко — іноземну мову, В.М. Романенко — російську мову, І.Т. Грам — фізичне виховання. Перший випуск 10-го класу був у 1937 році.

В 1939 році в колгоспі «Революційна хвиля» було утворено 12 ланок з вирощування зернових культур та овочів. Переможцями у змаганні були М.Н. Давиденко та Ф.І. Калашник. Серед тваринників передовиками у змаганні були колгоспниці артілі ім. Ворошилова Г.Ф. Валашенко, П.П. Коваль, У.Т. Семиз та завідуючий свинофермою І.О. Бабак. Всі вони стали учасниками Всесоюзної сільськогосподарської виставки 1939 — 1940 років, їх імена занесено до Книги пошани виставки. Бригадира рільничої бригади І.Й. Назаренка, трактористів П.В. Байду, А.І. Плошака і свинарку П.П. Коваль нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора.

Віроломний напад фашистської Німеччини на нашу Батьківщину перешкодив мирній праці. 22 червня 1941 року бомби і снаряди розірвали передранкову тишу, порушивши мирне життя радянських людей. 430 леськівчан пішли на фронт. На роботі в селі їх замінили жінки і підлітки. 22 серпня 1941 року до Лесьок вдерлися фашисти. Як і скрізь на окупованій території, вони намагалися силою зламати опір радянських людей. Загарбники розстріляли комуністів К.О. Олексенка, М.Я. Коваля, П.О. Кору та інших. Вивезли на каторжні роботи до Німеччини 94 юнаків та дівчат, грабували людей, тяжко глумилися над ними. Та незважаючи на терор і насилля, населення продовжувало боротьбу. Один з організаторів радянської влади в селі, депутат Верховної Ради СРСР (першого скликання) П.К. Василина, як секретар підпільного Кіровоградського обкому партії, не раз навідувався в Леськи, організовував населення на боротьбу. Фашисти за його голову давали грошову винагороду в розмірі 5 тис. марок і 5 пудів солі тому, хто вислідить його. Гестапо вдалося заарештувати і закатувати П.К. Василину. Уряд посмертно нагородив патріота орденом Вітчизняної війни I ступеня.

Його прізвищем названа одна з вулиць села і Будинок культури, його пам'ятник відкрито на алеї Слави меморіального комплексу.

Відступаючи, гітлерівці спалили школу, колгоспні будівлі, понад 100 хат. За час окупації гітлерівці нанесли збитки Леськам на 46742363 карбованців. 14 грудня 1943 року частини 373-ї стрілецької дивізії 2-го Українського фронту визволили село.

Мабуть немає такого міста в Росії, Білорусії, Молдовії, Україні, багатьох країнах Європи, у захисті та визволенні яких би не брали участь леськівчани. Вони віддали своє життя за мир і щастя на землі. Зокрема, на румунській землі, неподалік від міста Ясси в селі Дібровець спить вічним сном землякодносельчанин М.Т. Гуриненко, який у 1944 році загинув, визволяючи це село від ворога. Йому посмертно було присвоєне звання Героя Радянського Союзу. В селі свято шанують пам'ять всіх односельчан, які не повернулись з війни.

Почалася відбудова народного господарства. На 1 січня 1944 року три артілі мали лише 36 корів, вся робота лягла на плечі жінок, підлітків та тих, хто повернувся з фронту. В 1953 році артілі об'єдналися в одну ім. Ворошилова (з 1959 року — «Дніпро»).

У січні 1944 року було відбудовано школу і розпочалося навчання. Директором школи було призначено Г.А. Дерев'янка, а завучем Н.С. Чепурківську. Перший післявоєнний випуск був у 1945 році. Відновили роботу медичний пункт, клуб, сільська бібліотека.

В 1954 році за високі врожаї зернових культур колгосп був учасником Всесоюзної виставки досягнень народного господарства у Москві. А у 1956 році уже 120 чоловік брало участь у цій виставці. До 1960 року село знаходилося в низинній терасі Дніпра серед заплав, піщаних кучугур, боліт. У зв'язку із будівництвом Кременчуцької ГЕС, створенням водосховища, — село було перенесено в степ, де ще в 1949 році планувалося розпочати будівництво агроміста. Саме тут влітку 1949 р. Герої Соціалістичної Праці М.Ю. Братко та А.І. Котляр, лауреат Державної Премії СРСР С.А. Кузнець на всерайон-

ному мітингу хліборобів заклали обеліск з написом «Тут буде агромісто».

Швидко зростали квартали нових житлових будинків, виростали господарські будівлі. До 1959 року колгоспники поставили 500 хат, а в 1960 році завершили будувати ще 800 хат. У центрі з'явились двоповерхові приміщення колгоспної контори, сільської ради, школи, Будинку культури, дитячого садка та лікарні. Село стало одним з кращих на Черкащині.

За трудову звитягу в роки семирічки 27 колгоспників нагороджено орденами і медалями. Серед них О.М. Кузевич, І.П. Клименка — орденом Леніна, П.А. Шарого — орденом Трудового Червоного Прапора, Т. Пріхно — орденом «Знак Пошани». За визначні успіхи в роки восьмої п'ятирічки нагороджено 8 працівників, з них орденом Леніна — комбайнера Д.В. Олексенка; орденом Трудового Червоного Прапора — бригадира Д.М. Гулиду, тракториста В.Т. Денисенка і голову колгоспу І.П. Клименка.

У 1971 році колгосп виплатив колгоспникам 1303 тис. крб. зарплати, середній місячний заробіток колгоспника становив 100 — 150 крб. У Леськах працювала майстерня для шиття одягу та взуття, перукарня. В селі відкрито лікарню на 25 ліжок, пологовий будинок, стоматологічний кабінет, амбулаторіяю і аптеку. В лікарні працювало 28 медичних працівників. До послуг трудящих 3 бібліотеки з фондом 29423 книги, Будинок культури з драматичним хоровим і танцювальним гуртками. Був також духовий оркестр. Велику популярність здобув чоловічий хор механізаторів. У 1967 році на обласному фестивалі художньої самодіяльності він був відзначений дипломом 1 ступеня та нагороджений трактором.

У 1961 році було відкрито приміщення нової середньої школи, де навчалося 350 учнів. Працювала також 8-річна школа. Навчанням були охоплені всі діти шкільного віку. З 1963 року директором школи працював О.О. Кора, завучем — Я.П. Калашников. При школі працювала учнівська виробнича бригада, якою керував учитель біології Г.А. Дерев'янко. Бригадирами працювали В.М. Губкіна, а з 1965 року О.І. Назаренко.

В селі працювала 8-річна школа, яка була розміщена на старому селі, в ній навчалося 180 учнів. Директором школи був Й.Г. Козинець, а потім О.Г. Кононенко, завучем — О.М. Назаренко. В 1972 році школи об'єдналися в одну. Директором працював О.О. Кора, завучем — М.Я. Клименко до 1975 року, з 1975 по 1980 роки працювала Є.М. Патлань, а з 1980 по 1985 рік Н.Ф. Давиденко. З 1985 року директор школи — Н.Ф. Давиденко, завуч — Н.М. Марштупа, організатор позакласної і позашкільної виховної робот — Світлана Петрівна Коваль. В школі працювали 45 учителів, які навчали 609 учнів у 27 класах. Шкільна бібліотека нараховує 15 тис. підручників та 11,5 тис. примірників художньої літератури.

З року в рік зростає та міцніє господарство, зростає добробут та матеріальний рівень життя леськівців. Рівні асфальтовані вулиці, акуратні котеджі, вишневі та яблуневі сади. Про село і колгосп «Дніпро» знали далеко за межами області. Колгосп «Дніпро» був високорозвиненим багатогалузевим господарством, яке спеціалізувалося на вирощуванні зернових культур, овочів, молочному тваринництві. 7 керівників очолювали господарство в післявоєнний період. Це — С.М. Коваль, М.М. Коваль, І.І. Колесник, М.Ю. Братко, М.Д. Олійник, І.П. Петух, І.П. Клименко.

20 років очолював колгосп Іван Петрович Клименко — Герой Соціалістичної Праці, кавалер орденів Леніна, Трудового Червоного Прапора, Дружби народів, заслужений працівник сільського господарства УРСР. Спочатку керував агрослужбою, потім став головою. Майже всі значні перетворення в господарстві проходили за його участі. В 1986 році йому за творчу сумлінну працю було присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. Йдучи на заслужений відпочинок, він залишив багато послідовників. Це В.П. Смертюк, В.В. Куцевіл, В.Д. Остапчук, М.Я. Пасенченко, І.Ф. Бойко та інші.

З 1986 року колгосп «Дніпро» очолив

В.П. Смертюк — лауреат Державної премії УРСР, кавалер орденів Леніна, Трудового Червоного Прапора, депутат Верховної Ради УРСР, заслужений агроном СРСР. За період трудової діяльності В.П. Смертюк займався дослідженням і впровадженням нових сортів пшениці («Аврора», «Кавказ», «Напівкарлик-3» та інших). Колгосп «Дніпро» співпрацював з багатьма дослідними інститутами та селекційними станціями. Колгосп добивається високих врожаїв зернових культур і овочів. Господарство з 1971 років стає опорним показовим господарством. З будівництвом агрохімцентру з'явилась можливість програмування урожайності сільськогосподарських культур та надійного захисту рослин від хвороб і шкідників.

Поряд із високо розвинутим землеробством у колгоспі «Дніпро» добре розвивається і тваринництво. У колгоспі стадо укомплектовано чистопородними тваринами, надої молока зросли на половину. Передові доярки господарства Г.І. Медушівська та Р.І. Горбач надоюють щорічно по 5 тис. кг молока. Зоотехнічну службу колгоспу очолював зоотехнік Іван Мусійович Бас. Свій досвід він передав молодому зоотехніку Івану Федосійовичу Бойку.

У своїй роботі він велику увагу приділяв укомплектуванню ферми тваринами симентальської породи молочно-м'ясного типу. В 1985 — 1990 роках почали розводити більш продуктивну голштинську породу. Цю ідею підтримав Іван Петрович Клименко, при допомозі якого створили продуктивне стадо корів з 90 голів голштинської породи. У 1992 році колгосп одержував по 6,1 – 6,2 тис. кг молока від корови. Передовими дояркими колгоспу були: Г.І. Медушівська, О.К. Орел, Г.Д. Ванжа, Г.С. Коваль, М.М. Байда та інші. За досягнуті успіхи у виведенні нових порід худоби зоотехніку Івану Федосійовичу Бойко було присвоєно звання Заслуженого зоотехніка УРСР, він був делегатом XXVII з'їзду КПУ, нагороджений багатьма орденами та грамотами.

У 2000 році колгосп «Дніпро» був реорганізований у СТОВ «Дніпро», яке очолив Р.Д. Стецун, головним агрономом став М.М. Рідченко.

У 2000 році вирощено зернових по 34,9 ц з га, на площі 1156 га, в тому числі: озимої пшениці по 30,1 ц з га, гороху — 35,4 ц з га, проса — 25,5 ц з га, гречки 17,3 ц з га.

СТОВ «Дніпро» в кінці 2002 року очолила Л.П. Рева. В даний час відбувається процес банкрутства товариства.

У 2003 році працював СВК «Леськівський», головою правління якого була Л.П. Рева, діяльність якого на сьогодні припинена.

З 2000 року в сфері сільськогосподарського виробництва успішно працює ТОВ «Агро-Старт» очолюване директором С.І. Семизом. У даний час керівництво перебрело на себе, у відповідності з договорами, майже всі земельні й майнові паї співвласників.

У Леськівській загальноосвітній школі I – III ступенів у 2000 році навчалось 604 учні у 25 класах. Вчителі школи широко впроваджують в своїй роботі зерна передового педагогічного досвіду. За сумлінну працю звання «Вчитель-методист» присвоєно вчительці української мови та літератури Ользі Іванівні Байді; звання «Старший вчитель» та знаком «Відмінник народної освіти» присвоєно вчительці історії Євдокії Миколаївні Патлань; значком «Відмінник народної освіти» відзначені вчителі Марія Михайлівна Боровик, Олександра Антонівна Черненко.

В листопаді 2001 року директором школи почав працювати Григорій Іванович Баранник, завучем школи працює Тетяна Василівна Мигаленко, організатором позакласної і позашкільної роботи —Зінаїда Іванівна Маршупа, соціальним педагогом — Світлана Петрівна Коваль, організатором-педагогом — Ольга Миколаївна Зима, головою профкому — Олександра Антонівна Черненко.

Медичну допомогу жителям села надає амбулаторія та стаціонар дільничої лікарні на 10 ліжок. При амбулаторії працюють фізіотерапевтичний, стоматологічний, гінекологічний, зубопротезний кабінети, лабораторія. В дільничній лікарні працює 34 особи, з них:

5 — лікарів, 14 — середній медичний персонал, 15 — молодший медичний персонал. Головним лікарем працює Валерій Васильович Каращук.

На території села працюють 3 магазини споживчої кооперації, сільське кафе, магазин-кафетерій «Пролісок» та «Троянда» (приватні підприємці О.П. Собко та Н.І. Собко), магазин-бар «Калина» (приватні підприємці І.М. Дем'янченко та В.І. Дем'янченко), магазин побутової хімії. Підприємець Віталій Степанович Олексенко в кіоску по вул. Василини та в орендованому приміщенні поселення геологів проводить продаж продовольчих товарів.

Організовує дозвілля жителів села сільський Будинок культури. При ньому діє народний хор «Леськівчани», заснований у 1989 році, а в 1995 році за високу виконавську майстерність колектив здобув почесне звання «Народний». Керівник хору — В.С. Сергієнко, хормейстер — В.І. Хороший. Працює танцювальний колектив «Едельвейс», керівник — В.П. Буркацька. Діють концертна бригада, спортивні секції та гуртки, дискоклуб «Оріон». Спортивними секціями та роботою гуртків керує інструктор зі спорту В.І. Манько. Діє футбольна команда, яка бере участь у всіх змаганнях, що проходять у районі. Працює сільська бібліотека, книжковий фонд якої налічує 21800 примірників книг, має хороший довідково-бібліографічний апарат, є центром інформаційної роботи на селі. Завідуюча бібліотекою — О.Г. Сухоручко, бібліотекар — Н.Ф. Гуриненко.

На території села є відділення зв'язку.

Працюють малі підприємства та кооперативи:

— СПМГ «Байкал», очолює Б.М. Дубинський, займаються обслуговуванням та газифікацією сіл району;

— Мале підприємство «Везувій», очолює І.Л. Шарий, проводить реалізацію паливомастильних матеріалів.

На території села працює сільська рада. Головами сільської ради працювали: Андрій Іванович Шпак, Григорій Родіонович Савченко, Іван Калінович Некраса, Андрій Григорович Манько, Іван Степанович Шарий, Андрій Михайлович Пасенченко, Петро Григорович Клименко, Іван Філонович Сторчус, а з 1981 року 20 років незмінно працювала Лідія Яківна Стецун, з 2002 року — Василь Іванович Олексенко.

Секретарями сільської ради працювали: Іван Андрійович Чорниш, Яків Вікторович Манько, Софія Дмитрівна Манько, Олексій Савович Олексенко, Герасим Маркович Куцевіл, Яків Петрович Семиз, а з 1969 року незмінно працює Ганна Трохимівна Культенко.

На території сільської ради проживає 4020 осіб, з них 1119 працюючих, 1339 пенсіонерів, 835 дітей, шкільного віку 594. З 1997 по 2000 рік в селі народилось 110 дітей. Село газифіковано в 1990 — 1993 роках, а в 2000 році газифіковано школу. По всій території села прокладено дороги з твердим покриттям. Працює сфера послуг: перукарня, майстерня з ремонту телевізорів, майстерня з ремонту взуття. Сільська рада проводить велику роботу серед населення села. Стали традиційними святкування Дня незалежності, Дня села, вшанування ветеранів Великої Вітчизняної війни, Дня людей похилого віку, Дня інвалідів та інші.

В селі працює соціальна служба, яка обслуговує престарілих одиноких жителів. На території села діє українська православна церква, українська автокефальна православна церква, община євангелістів, християн баптистів, община «Церква на скалі». При виконкомі сільської ради діє служба субсидій, громадська рада сприяння сім'ї і школі.

Серед тих, хто навчався, жив і працював в селі Леськи, є відомі в країні люди. Це — двічі Герой Соціалістичної праці Г.І. Байда — механізатор-конструктор, творець кукурудзозбирального комбайна ККСБ-3; Герой Соціалістичної Праці М.Ю. Братко, Герой Соціалістичної праці І.П. Клименко, член-кореспондент АН УРСР О.І. Гуржій; член-кореспондент АН України, депутат Верховної Ради В.Ф. Сіренко, відомий художник В. Євич, журналістка і поетеса В.І. Давиденко, місцевий поет І.Й. Пахаренко; поетеса В.Н. Кулаковська.

1. В.В. Щербицький (зліва), І.К. Лутак (справа) в с. Леськи під час зустрічі з керівниками району та колгоспу «Дніпро».
2. Свято врожаю. 1987 р.
3. Центральна площа села з її окрасою — Будинком культури.
4. Погруддя уродженця села, двічі Героя Соціалістичної Праці, механізатора-винахідника Григорія Івановича Байди.
5. Перевірка стиглості колосу головою колгоспу Василем Петровичем Смерком та головним агрономом Василем Васильовичем Куцевілом.
6. Приміщення загальноосвітньої школи I – III ступенів.
7. Відкриття Меморіального комплексу бойової слави на честь

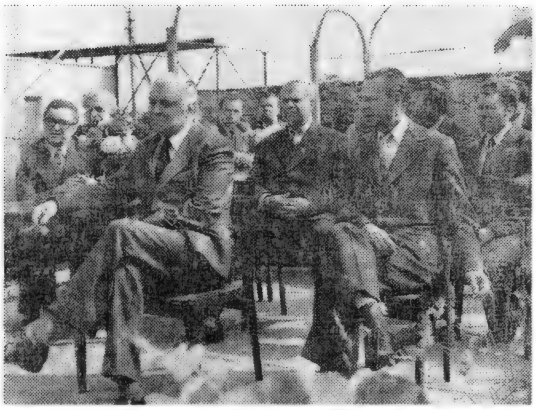

1

2

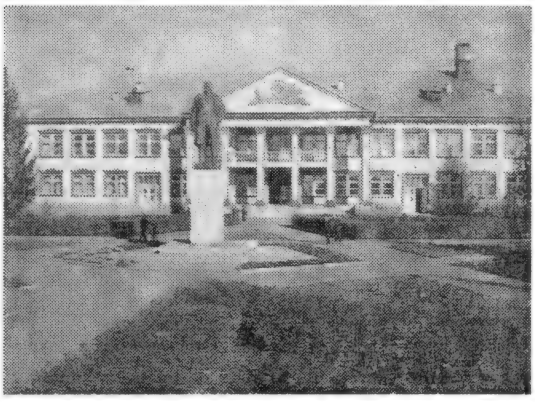

3

4
5

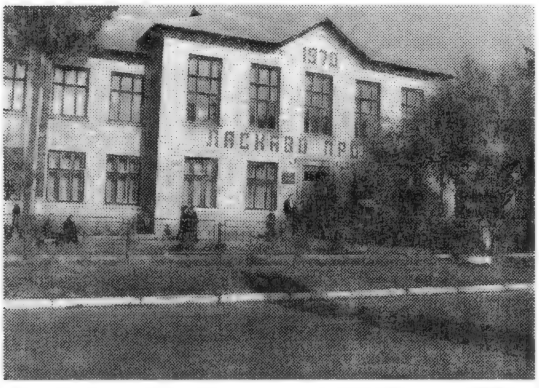

6

7

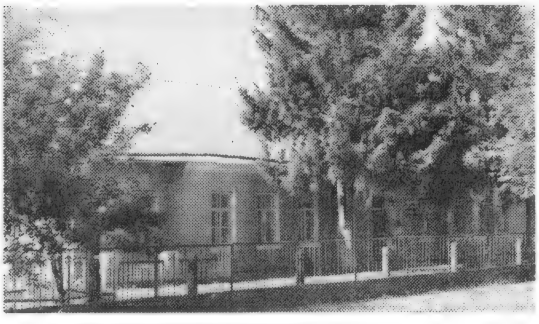

8

9

односельчан, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни, 9 травня 1988 р.
8. Дошкільний навчальний заклад «Чайка».
9. Василь Іванович Олексєнко, сільський голова з 2002 р.
10. Лідія Яківна Стецун, сільський голова с. Леськи з 1981 по 2002 рік.
11. Самодіяльний народний хор «Леськівчани».
12. Ганна Трохимівна Культенко, депутат сільської ради, секретар сільської ради з 1969 р.
13. Педагогічний колектив Леськівської школи. 2001 — 2002 навчальний рік.

10

11

12

13

14

15

16

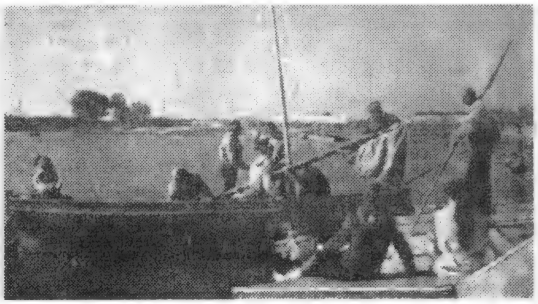

17

14. Голова ОДА В.О. Лошенко (у центрі) оглядає відремонтовану дільничну лікарню, головний лікар В.В. Карацук (ліворуч), начальник головного управління с/г і продовольства ОДА В.І. Корнієнко (у центрі праворуч), голова РДА І.І. Полудень (праворуч).

15. Іван Іванович Полудень, голова РДА, Валерій Васильович Карацук, головний лікар дільничної лікарні з медперсоналом.

16. Виступ танцювального дитячого колективу «Зернятко».

17. Лаштуються вітрила. Колгоспна спортивно-морська школа.

МОШНИ

Мошни — село, центр однойменної сільської ради, розташоване за 30 км від обласного центру і за 8 км від пристані Сокирної. Відстань до найближчої залізничної станції Черкаси — 35 км. Через Мошни проходить автострада Черкаси — Київ. Населення — 4795 осіб.

На околицях села, виявлено кургани скіфського часу, ранньослов'янські поселення зарубинецької та черняхівської культур, а також скарб римських монет II ст. н. е. вагою до 30 кг.

Вперше Мошни згадуються під 1494 роком у дарчій грамоті великого князя литовського Олександра. З грамоти видно, що село було заселене й раніше, бо ще князь Семен Олелькович подарував Мошни батькові боярина В. Єршовича. Мешканці села виконували сторожову службу та ясачну повинність (давали ясу — сигнал про наближення небезпеки). Татари знищили поселення. Князь дозволив боярину знову заселити його. На початку другої половини XVI ст. Мошни належали В. Домонту. У нього село купив князь Олександр Вишневецький. Він спорудив тут замок і костьол.

Зосередивши у своїх руках величезні багатства, Вишневецькі нещадно експлуатували селян. Вони змушували їх тричі на тиждень (а то й шість днів) відбувати панщину, платити найрізноманітніші податки — давати збіжжя, упольовану дичину, курей, гусей тощо. Мусили возити дідичу дрова, заготовляти ліс.

Невдоволені невпинними утисками, місцеві селяни й козаки у 1625 році повстали. Щоб придушити виступ, у похід вирушив гетьман Конецпольський. На околицях села його авангард зустріли повстанці. Відбувся бій. Козаки змушені були відійти до Курукового озера. Тут вони завдали шляхті значних втрат і змусили піти на поступки.

У 1637 році Мошни знову стали центром повстання. Звідси відсилали свої універсали козацький гетьман Павлюк (Павло Бут) і полковник війська Запорізького К. Скидан. Універсалом від 29 жовтня 1637 року К. Скидан звернувся до козацької старшини, козаків, міщан і просив усіх кінних та піших повстанців їхати в Мошни, «щоб мужньо назустріч ворогу встати... і сприяти честі, славі та добробуту нашому»[1]. Тут повстанці дали бій кінному загону Лаща (стражник військ шляхетської Польщі) і відійшли на Кумейки. Каратели вчинили розправу над жителями.

Жорстокий терор викликав у селян ще більшу ненависть до ворога та нову хвилю повстань. З особливою силою народний гнів вибухнув у період Визвольної війни під приводом Богдана Хмельницького. Тільки-но звістка про перемогу козацького війська над шляхтою дійшла до Мошен, тут і в селах навколо почали формуватися групи та загони повсталих. Коли Ярема Вишневецький у квітні 1648 року, дізнавшись у Прилуках про катастрофу під Жовтими Водами, кинувся з своїми «оружними людьми» на підмогу шляхті, йому на дорозі стали селяни багатьох сіл, у тому числі й Мошен. Вони знищили човни й пороми, змусили шукати переправу в іншому місці. Магнат дістався до с. Брагинця і тільки там перейшов на Правобережжя. До польського війська він приєднався вже тікаючи, після корсунського розгрому шляхти.

З 1649 року Мошни стали козацьким сотенним містечком Черкаського полку. В ньому налічувалося тоді 1400 господарств.

Проїздом у Чигирин до Богдана Хмельницького 1649 року в Мошнах зупинявся російський посол Григорій Унковський. Бував тут і сам гетьман. У 1649 та 1650 рр. він підписав у селі кілька універсалів, приймав Григорія Климова — російського посланця із Севська до київського воє-

води А. Киселя. Через нього він просив російського царя виступити проти Польщі, вдарити на Смоленськ і допомогти цим українському народові у визвольній боротьбі. Після приєднання України до Росії в січні 1654 року представник російського уряду Тимофій Спасителєв прийняв у мешканців села присягу на вірність Росії.

У другій половині XVII ст. на Мошни не раз нападали кримські татари (наприклад, у 1667 році напала Бєлгородська орда і забрала багатьох жителів у полон). Їх палили польська шляхта та магнати (1665 рік), майже дощенту зруйнували турки і татари під час Чигиринських походів (1677 — 1678 рр.). У 1679 році мешканці села переселилися на Лівобережжя. За «Вічним миром» 1686 року Мошни увійшли до тієї полоси Придніпров'я, яка мала стояти пусткою і не підлягала заселенню.

Однак, всупереч забороні, село поволі залюднювалося знову. Від Вишневецьких містечко перейшло до Радзивіллів. Останні відбудували в Мошнах костьол і продовжували політику утисків та запровадження унії. Соціальне гноблення доповнювалося національним і релігійним. У відповідь на це жителі бралися за зброю. Селяни рубали панські ліси, чинили потраву посівів, палили хліб, ішли в гайдамацькі загони.

У XVIII ст. Мошни переходили з рук у руки. Від магнатів Радзивіллів до Моравських, а від Моравських до Любомирських. Всі вони жорстоко експлуатували селян. Останні виконували панщину і відбували найрізноманітніші повинності — зажинки, закоси, оборки, ремонт шляхів; будували Мошногірський замок монастиря, дерев'яну церкву, костьол.

Феодально-кріпосницький гніт, поширення унії викликали обурення людей. У травні 1768 року воно переросло у повстання на Правобережній Україні, відоме під назвою Коліївщини. У кінці травня до Мошен вступили гайдамаки. Деякий час тут діяв загін на чолі з Семеном Неживим.

Після Коліївщини, за кілька років до возз'єднання Правобережної України з Лівобережною у складі Росії, Любомирські продали Мошни князю Потьомкіну. Потім їх у спадок одержала його небога — Браніцька, яка в свою чергу віддала село у посаг своїй дочці, що вийшла заміж за графа Воронцова. Новий власник володів на Придніпров'ї 70 тис. десятин землі та мав 14 895 «ревізьких душ» — кріпаків. Як і його попередник, він нещадно гнобив селян. Становище кріпаків погіршувалось. Їх продавали, міняли, давали в посаг, дарували.

На початку XIX ст. Мошни стали центром великого маєтку, а в 1811 році — містечком. Тут у 641 дворі проживало 4 794 чоловіка, діяла лікарня. Працювали ґуральня і цегельня. Руками кріпаків місцевий поміщик збільшував площу орної землі. У 30-х рр. XIX ст. він провів меліоративні роботи, прорив до 60 км сплавних та водостічних канав і осушив велику площу болота. За прикладом інших власників Воронцов підтримував розвиток різних промислів, зокрема бджільництва, яке щороку давало йому близько 1 700 пудів меду. В економіці його маєтку чимале місце посідало ґуральництво, човно- і пароплавобудування. Саме тут, у Мошнах, біля гирла річки Вільшанки, 1823 року кріпаки-умільці побудували перший пароплав на Україні. А досвідчений мошнівський коваль Вернигора встановив на «Пчелке» (так називалося судно) парову машину на 6,5 кінських сил.

Село славилося умільцями. Серед селян-кріпаків багато було мулярів, теслярів, столярів, каменярів, штукатурів. 1840 року вони спорудили в центрі містечка церкву. Будівельні бригади з Мошен наймалися в різні міста Росії. Так, на унікальному будівництві алупкинського палацу в Криму у 40-х роках XIX сторіччя бригадою ліпників керував майстер-кріпак з Мошен Роман Фортунов. Мошенські майстри побудували відомий триповерховий палац графа посеред Мошногірського парку. Т.Г. Шевченко у щоденнику згадує містечко. Він пише, що «не міг дізнатися, на який народний переказ посилався покійний граф Воронцов, коли назвав у своїх Мошнах гору щонайзвичайнішу Святославовою горою... Я думаю, що це просто фантазія сіятельної макітри». Влітку 1859 року поет побу-

вав у Мошнах, коли його арештованого привезли сюди з Прохорівки. Тут він жив у будинку полковника Грузинського і у міщанина-поляка Нагановського (хата останнього збереглася і репродукція з неї в 1939 році публікувалась окремою листівкою). У своєму альбомі він намалював краєвид містечка.

Перед реформою 1861 року господаркою Мошенського маєтку стала поміщиця Балашева. Із загальної кількості землі села — 8 704 десятини — їй належало 4 815, а селяни (на той час у 815 дворах проживало 3 128 чоловік) господарювали на 3 504 десятинах. За уставною грамотою кожного з них після реформи 1861 року мали наділити десятиною (або половиною десятини) орної землі. Мошнівці бачили, що їх безсоромно пограбовано. В березні 1862 року тут сталися заворушення. Начальник Черкаської повітової поліції доповів Київському поліцейському управлінню, що селяни Мошен не корять ся поміщиці, ув'язнили волосного писаря, збирача оброку, силою забрали вже підписані грамоти. Вони почали вирубувати поміщицькі ліси та нищити посіви. Організаторами виступу були Степан Ярош, Мойсей Котко та Логин Батеровський. Для приборкання селян у Мошни прислали поліцію і роту солдатів. Вони жорстоко розправилися з повстанцями — 46 селян заарештували, багатьох побили, вислали на каторгу та ув'язнили.

Після виступів селян нічого не змінилося. Вони й далі змушені були вносити викупну плату та силу різних податків — поземельний, губернські й повітові земські стягнення, сільські й волосні страхові внески тощо. А малоземелля і безземелля гнали їх у найми і на заробітки до Херсонської, Катеринославської, Подільської, Таврійської і Київської губерній.

Разом із збільшенням кількості дворів (на кінець XIX ст. — понад 1 500) та населення (понад 8 тис. чоловік) тут зростала промисловість. У другій половині XIX ст. тут будується ґуральня, лісопильний, цегельний, медоварний, воскобійний і 3 маслобійні заводи, просорушка, ковбасня та низка інших невеличких підприємств. Уже 1885 року містечко мало 8 парових двигунів, 9 кузень. У Мошнах з'явились професії машиністів і механіків. Та становище робітників мало чим різнилося від становища селян.

До 1900 року Мошни стали значним торговельним й економічним осередком Наддніпрянщини. У 1897 році тут перетворюють місцеве поштове відділення на поштово-телеграфне. Містечко мало 32 крамниці, тут щоденно відбувалися невеличкі торжки, через кожні два тижні (у понеділок) — базари і раз на рік — дводенний ярмарок.

Злидні, утиски, безправ'я штовхають селян до боротьби. Вже влітку 1904 року в Мошнах з'явилися перші прокламації більшовицької партії РСДРП. Восени 1905 і навесні 1906 рр. селяни почали рубати ліс, припинили роботу в полі й зажадали оплати за роботу в маєтку та конфіскації і справедливого переділу поміщицької землі. В село прийшли війська, багатьох мошнян засудили.

В роки столипінської реакції процес розорення селянства та його обезземелювання тривав. Він посилювався тим, що більшість хліборобів або зовсім не мала тягла й реманенту, або користувалася примітивними знаряддями. Багато з них йшло у найми. Відходництво дедалі набирало ширшого розмаху. І якщо у 1908 році на заробітки з містечка пішло 2 147 чоловік, то через рік — 2 377. Не одного з них недоля змусила шукати щастя і в Америці.

У 1885 році діяли дві школи — двокласна і однокласна, — в яких дітей вчили письму та арифметиці. Місцеву аптеку і лікарню обслуговували один лікар, два фельдшери і дві повивальні бабки. А перша бібліотека була відкрита лише в 1911 році й мала 619 книг. Діяли 8 церковних установ.

Під час Першої світової війни злиденне становище селянства ще більше погіршилося. Чоловіки пішли на фронт. Для військових потреб власті реквізовували худобу і цим вкрай підірвали економіку бідняцьких господарств. Різко скоротилися посівні площі, знизилась урожайність. Ще до повалення самодержавства селяни почали захоплювати поміщицьку землю, хліб, реманент. А

після повалення самодержавства 3 (16) квітня 1917 року тут відбувся людний мітинг. І.Т. Супрун, Р.К. Смаглій зірвали з пристава й урядника погони, скинули на землю монумент царя.

Лютнева революція не змінила економічного становища селян. Земля лишилася у руках поміщиків, імперіалістична війна тривала. 4 жовтня 1917 року в Мошни повернулася велика група фронтовиків. На початку 1918 року в містечку було встановлено радянську владу, утворено ревком з більшовиків (голова Ф.П. Смаглій) і місцевих активістів. Ревком організував озброєну команду з 100 чоловік для наведення революційного порядку, конфіскував поміщицьку землю і розпочав її розподіл між біднотою. Він допомагав бідноті та середнякам посівним матеріалом і тяглом. Одночасно нова влада створила в містечку бібліотеку, організувала курси (лікнепи) для навчання дорослих, збудувала клуб. Почали роботу дві початкові та одна семирічна школи. Населення здобуло право на безплатну медичну допомогу.

Радянське будівництво зірвала австронімецька окупація. Почалася боротьба із загарбниками. У квітні — травні 1918 року ревком створює об'єднаний партизанський загін (очолив Ф.Н. Ільїн), який розпочав підготовку до повстання у повіті. Активними учасниками та організаторами повстанського загону були уродженці Мошен П.М. Мануйлов та А.М. Онищенко. У вересні — жовтні 1918 року мошняни та селяни навколишніх сіл сформували кавалерійський партизанський ескадрон «Смерть контрреволюції». Його командиром став житель Мошен І.С. Смаглій. В листопаді того ж року тут почалося повстання. Партизани разом з частинами Червоної Армії вигнали окупантів і відновили радянську владу. Правда, спокій у повіті ще не раз порушували банди Григор'єва, та з ними успішно вели боротьбу колишні партизани, загін червоноармійців на чолі з учасником штурму Зимового палацу М.Ю. Ткаличем.

У селі був міцний більшовицький осередок. Його роботу в травні 1919 року відзначив секретаріат ЦК КП(б)У. Саме в ті дні тут почав роботу комуністичний клуб ім. Урицького. Волосний ревком у березні 1919 року передав владу Раді селянських і робітничих депутатів. Ще через місяць, у травні, тут створено волпартком у складі 13 осіб, очолений головою К.І. Замедянським. З ініціативи Ради та волпарткому у волості почало діяти кілька сільськогосподарських комун (по 10 — 12 родин).

У серпні 1919 року село знову стає центром партизанської боротьби, тепер уже проти денікінців. Для мобілізації сил на боротьбу з ворогом А.А. Гречуха, К.К. Віхоть та інші організували у волості партизанські загони, що налічували 6 тис. повстанців. Найбільшим був Мошенський партизанський загін — 400 чоловік, очолений А. Дерев'янком.

Партизани завдавали ударів ворожим силам, влаштовували засади, організовували диверсії. В листопаді вони розгромили денікінський гарнізон у місті Городищі. Щоб зламати опір населення, ворог вдавався до провокацій. Білогвардійці в Черкасах розклеїли листівки з повідомленням, ніби Москву оточив і взяв Денікін. А вночі на багатьох листівках з'явилася відповідь: «Візьміть спочатку Мошни, а тоді вже Москву». В кінці грудня частини Червоної Армії разом з партизанським з'єднанням, яке очолював М.А. Хижняк, визволили Черкаси.

Органи влади Мошенської волості приступили до ліквідації відновленого денікінцями поміщицького землеволодіння. Працював комітет незаможних селян, створений у травні 1920 року. Він розподіляв поміщицьку і куркульську землю та сільськогосподарський реманент між безземельними і малоземельними селянами, допомагав органам влади у проведенні продрозкладки, організовував боротьбу з бандитизмом. Ще у березні в Мошнах почала діяти комсомольська організація, яка налічувала 20 юнаків і дівчат (секретар Х.Х. Дробиш). Комсомольці організовували супряги для обробітку земель вдів і незаможних селян, збирали гроші для голодуючих, провадили антирелігійну

пропаганду, керували піонерською організацією, створеною тут у 1924 році. Після виборів місцевих органів влади у 1925 році до складу Мошенської сільської ради увійшло 37 комсомольців. Її головою став комсомолець Я.А. Дудник.

У 1923 році Мошни стали районним центром, район охоплював 18 сіл. Існував він до 1931 року. Райрада багато уваги приділяла господарським справам. До 1926 року село відбудувало кілька дрібних підприємств. Почали працювати 14 вітряків, водяний і паровий млини, олійниця, 5 кузень, цегельня та лісопильня. Тут діяло найбільше на Черкащині кредитне товариство. В 1924 році воно налічувало 643 члени і його торговий оборот до 1 жовтня того року досяг 30 тис. крб. Товариство мало тартак, маслобійню, крупорушку, паровий млин, лісорозробки. У ті ж роки вдалося підвищити врожайність зернових культур. Якщо з 1913 до 1923 року вона становила: жита — 5 ц і гречки — 4 ц, то за 1924 — 1926 рр. піднялася відповідно до 8,5 ц і 5,2 ц з га. Зміцніло й тваринництво.

З 1921 року почав працювати лікнеп, а у 1924 році — діяли початкова і семирічна школи, 2 хати-читальні, бібліотека. При сільському клубі, відкритому 1924 року, проводили роботу політичний, юридичний, військовий, кооперативний, фізкультурний, хоровий і драматичний гуртки. У 1927 був збудований кінотеатр, сільбуд закупив духові інструменти. В селі з'явилося радіо, на центральній вулиці і в клубі засяяла електрика.

Хоч за кілька післявоєнних років урожайність і підвищилася, проте дрібне одноосібне селянське господарство району не могло повністю забезпечити хлібом навіть місцевого населення. Район щорічно збирав 87 266 ц зернових, а потребував — 108 095 ц. Єдиним шляхом до різкого збільшення товарності зернового господарства став шлях кооперування. І тут важливою була роль різних кооперативних форм — кредитного і споживчого товариств, прокатного пункту тощо. Так, наприклад, сільськогосподарське кредитне товариство організовувало фахові об'єднання: скотарсько-молочарське, садово-городнє, артіль пекарів, чоботарів, кравців тощо. 12 січня 1927 року в Мошнах відбувся з'їзд селян району, який розглянув питання кооперування в селі. Район мав уже 4 колгоспи, 4 машинні товариства, 2 садово-городні артілі, пасічницьке і птахівниче товариства. В тому ж році тут організовується комуна «Комінтерн» (головою її був П.Ц. Пашківський), через рік — артіль ім. 1 Травня, яку очолив О.Т. Сологуб.

У 1929 році в селі утворено 3 колгоспи — «Червона зірка» (голова П.М. Слива), «Нова культура» (голова М. Кириленко), «Нове життя» (голова Ф.П. Білецький). До березня 1930 року в колективних господарствах об'єдналися 68 процентів дворів села. Проте швидкий темп колективізації супроводжувався і негативними явищами, тому з березня до листопада 1930 року спостерігався вихід деяких селян з комуни та артілей. На початку 1932 року було колективізовано 98 процентів селянських господарств.

Артілі Мошен за роки передвоєнних п'ятирічок економічно зміцніли. Розвивалося зернове господарство, зростало тваринництво. До 1940 року врожайність зернових артілі підняли до 12 ц з га. Молочнотоварна ферма артілі «Комінтерн» у 1937 — 1938 рр. від кожної фуражної корови одержала по 1 600 кг молока, а артіль «Червона зірка» — 1 800 кг. За визначні трудові успіхи свинарка колгоспу ім. 1 Травня М.Т. Муренець в 1940 році стала учасницею Всесоюзної сільськогосподарської виставки і нагороджена медаллю.

1935 року в Мошнах створюється МТС, яку очолив Л.Д. Заїка. На 1938 рік вона мала 17 тракторів і 6 комбайнів. Зростав загін механізаторів, які виступали постійними активними учасниками соціалістичних змагань у районі. 1940 року стала до ладу електростанція, розширили свої виробничі потужності млин та олійниця, передовою в Україні стала художньовишивальна артіль ім. Клари Цеткін, утворена 1932 року. Її вироби йшли на експорт, зокрема до Франції та США. Місцеві електрифікатори розробили проект будівництва сільської електростанції на Вільшанці. На почат-

ку 1941 року розпочалась підготовка до будівництва гідроелектростанції.

Крім виробничих питань, сільська рада багато уваги приділяла охороні здоров'я, освіті та благоустрою. З 1926 року тут працювали семирічна і початкова школи (12 учителів навчали тоді 466 дітей), ремісничо-технічна школа на 50 учнів, 14 гуртків лікнепу. До 1938 року село ліквідувало неписьменність, і в тому ж році тут почала діяти середня школа. На 1939 рік Мошни мали одну з кращих у районі бібліотек (15 тис. книг), лікарню, з 1934 року — амбулаторне відділення та дитячу консультацію. В кінці 30-х років село було телефонізоване і радіофіковане. Щороку проводилися тут свята врожаю, день пісні, влаштовувалися сільськогосподарські виставки.

Подальшому розвиткові Мошен завадив напад фашистської Німеччини на Радянський Союз. Із перших днів війни 400 жителів села пішли до лав Червоної Армії, їхні місця в тилу зайняли жінки і підлітки. Вони брали активну участь у спорудженні лінії оборони вздовж Дніпра. В липні 1941 року тут організовано винищувальний загін для боротьби з гітлерівськими диверсантами і шпигунами.

18 серпня 1941 року фашисти окупували Мошни. В лютому 1942 вони розстріляли комуністів К.Т. Компанійця, Л.І. Теслю, З.Г. Бабича, Є.М. Моргуна, позвірячому закатували комсомольця М.К. Самійленка. Але ні розстріли (за час окупації страчено 75 чоловік), ні катування не залякали жителів села. Ризикуючи життям, вони допомагали воїнам Червоної Армії і партизанам продуктами, одягом, лікуванням. Так, медсестра Мошенської лікарні Н.Ю. Журавльова (Моргун) з кінця 1941 до січня 1944 року постійно переховувала і лікувала поранених радянських воїнів, що опинилися в оточенні.

З перших днів окупації на околицях Мошен почав діяти партизанський загін (командир — Ф.Р. Савченко, комісар — С.Н. Пальоха). До його складу увійшли брати Г. та І. Савченки, Г.А. Хижняк, О.К. Смаглій, А.Л. Стеценко і багато інших жителів села. Командування загону зуміло влаштувати своїх людей у поліцію і через них дізнавалося про каральні заходи окупантів. Уміло маневруючи, загін водночас завдавав ударів ворогу. Найбільші операції партизани проводили на шляху Черкаси — Мошни. У вересні 1941 року вони оволоділи рідним селом, знищили зв'язок, спалили будинок старости і провели мітинг. Тільки за вересень 1941 року месники знищили кілька обозів, десятки автомашин. Вони пройшли 2 тис. км по території п'яти районів і знищили 200 окупантів. Успішними були операції загону в Будищах, Геронимівці, Кумейках. У травні 1942 року смертю героя загинули командир загону та його брати. Їх посмертно нагороджено орденом Вітчизняної війни I ступеня.

Весною 1943 року за рішенням Черкаського підпільного райкому партії діяв загін Г.К. Іващенка (вересень 1943 — січень 1944 рр.). В ньому воювали жителі села Я.П. Демченко, І.М. Ткалич, А.А. Гальченко та ін. У вересні 1943 року радянське командування висадило тут 400 десантників, і партизани разом з ними створили Свидівський плацдарм для форсування Дніпра.

До речі, гітлерівцями в Мошнах була заарештована і розстріляна велика група українських націоналістів, яку очолювали Єрмола Гончар і Володимир Козюра.

4 лютого 1944 року частини 52-ї армії разом з партизанами визволили Мошни. За хоробрість і мужність, виявлені у боротьбі з ворогом, 500 жителів села нагороджено орденами і медалями. Орденом Леніна — А.Я. Стеценко, Л.І. Точальний, М.С. Гречуха, Л.М. Білецький, орденом Трудового Червоного Прапора — Ф.М. Лопушняк, І.Р. Савченко.

За час окупації село зазнало великих збитків. Фашисти спалили школи, аптеку, сільраду, магазини, 185 хат, знищили МТС. На початку березня 1944 року в Мошнах проживало всього 48 працездатних чоловіків. Колгоспи не мали ременанту, посівного матеріалу і машин. Землю орали переважно коровами, на все село було 12 коней і 6 волів.

Держава допомогла відновити поголів'я тваринницьких ферм. З РРФСР надійшов посівний матеріал, а Мошенська МТС одержала 3 трактори У-2 і 3 комбайни. За короткий час було відбудовано або відремонтовано господарські приміщення, лікарню,

амбулаторію, пологовий будинок, аптеку, клуб, школи. 1944 року в школах навчалося 500 учнів. Стали до ладу харчокомбінат, промартіль, які до 1948 року досягли довоєнного рівня, відбудовано МТС. Саме тоді її працівники виступили ініціаторами змагання за ефективне використання сільськогосподарської техніки. Трактористка Пріська Пономар виорала своїм трактором 316 га і заощадила 570 кг пального. Добре працювали трактористи Марія Сіренко, Настя Дешиненко, Петро Гуля, Ганна Каплун та інші.

В умовах труднощів, що їх переживало колективне господарство, колгоспники й механізатори 1944 року зібрали непоганий на той час урожай — по 10,8 ц зернових з га, зокрема артіль ім. 1-го Травня — по 36 ц кукурудзи з га.

У вересні 1950 року мошенські колгоспи об'єдналися в один, а в лютому наступного року він поділився на дві артілі — ім. Кірова та «Червона зірка». Реорганізація артілей дозволила раціональніше використати кошти, зміцнити тваринництво і підняти культуру землеробства.

У 1958 році реорганізовується Мошенська МТС. Її техніку передано артілям, а на базі МТС створено відділення ремонтно-технічної станції. Механізатори перейшли працювати безпосередньо в колгоспи. Це сприяло кращому використанню техніки та електрифікації виробничих процесів. Проте ремонтна база артілей лишалася слабкою і значною мірою стримувала рівень механізації та розвиток господарств. Тому в 1959 році обидві артілі об'єдналися в колгосп «Дружба». Він мав 3 800 га землі, з них 3 014 га — орної. В новому господарстві зросла продуктивність праці, воно стало рентабельнішим. Вищими стали врожаї зернових та овочів. В останньому році семирічки на тваринницьких фермах колгоспу налічувалось 872 голови великої рогатої худоби, 500 свиней, 2 388 курей. Валовий прибуток артілі у той час досяг 624 тис. крб. (в масштабі цін до 1961 р.).

У квітні 1965 року збори артілі затвердили п'ятирічний план розвитку господарства на 1966 — 1970 рр. У ті роки колгоспники добилися середньої врожайності зернових 22 — 23 ц з га. Збільшилося поголів'я великої рогатої худоби, зросла кількість свиней, птиці, підвищилась продуктивність громадського тваринництва. На 100 га угідь у 1966 — 1970 рр. надої молока досягли 226 ц (у 1965 — 136 ц), а виробництво м'яса зросло від 43 до 61 ц. Прибуток колгоспу до 1970 року збільшився майже удвічі.

Розвивалася й місцева промисловість. Значно розширився харчокомбінат, де запроваджено нову технологію виробництва. На найбільшому підприємстві — відділенні «Сільгосптехніки» — понад 160 робітників і службовців. Близько 150 робітниць трудилися у філії Черкаської фабрики художнього вишивання ім. Лесі Українки. Їхні вироби можна було зустріти в магазинах Києва, Москви, Ленінграда. Сорочки-вишиванки, рушники мошенських вишивальниць у 1964 році з успіхом експонувалися на міжнародній виставці в Марселі (Франція).

У Мошнах побудовано зерносховище, парникове господарство, консервний завод, корівник, телятник, кормокухню, сушарню, а також — гараж на 30 автомашин і водонапірну башту. Колгосп спорудив приміщення для контори і сільради.

Значно розширені амбулаторія і лікарня. При дільничній лікарні діють поліклініка і стаціонар з трьома відділеннями — терапевтичним, хірургічним і гінекологічним. Обслуговують трудящих головний лікар А.Н. Завгородний, С.В. Одинюк.

Нині в селі працює загальноосвітня школа I – II ступеня, дитячий виховний заклад «Лісова казка». Розгортає свою роботу Будинок культури із залом на 600 місць. Діє станція юних техніків, дитяча музична школа.

Звідси родом відомий державний і громадський діяч Української РСР Я.М. Дудник (1881 — 1934 рр.). Він у 1926 — 1933 рр. очолював Держплан УРСР і був заступником Голови РНК УРСР. На його честь з 1930 по 1950 рр. Мошни називалися селом Дудницьким. Тут народилися М.С. Гречуха, що у 1939 — 1954 рр. був Головою Президії Верховної Ради УРСР; Герой Радянсько-

го Союзу В.Я. Супрун, письменниця М.А. Андрієвич. У місцевій школі працювала М.І. Коваленко, якій присвоєно звання заслуженого вчителя УРСР.

Розвитку села багато уваги приділяє сільська рада, яку очолювали в останні роки В.Д.Тесля та П.М. Бабич. А з 2002 року і до сьогодні — А.Т. Чорновіл.

У центрі села височать два пам'ятники. Їх споруджено на братських могилах, у яких поховано односельчан, полеглих в роки громадянської і Великої Вітчизняної воєн. Жителі села свято шанують пам'ять загиблих, пам'ять батьків і дідів своїх. Вони вибороли нове прекрасне життя, відстояли щастя жити, творити й будувати нове життя.

Колишній колгосп реформовано в СТОВ «Дружба», яке очолювали Іван Антонович Бабич, Геннадій Михайлович Білокуров. «Агротехсервісом» керує А.В. Кириченко. Відоме своїми здобутками фермерське господарство «Білий лебідь», під керівництвом Івана Миколайовича Онищенка.

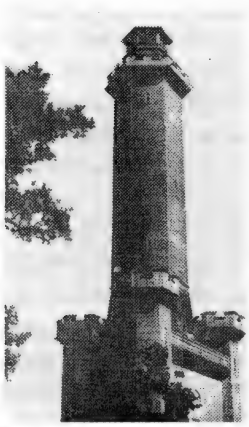

1

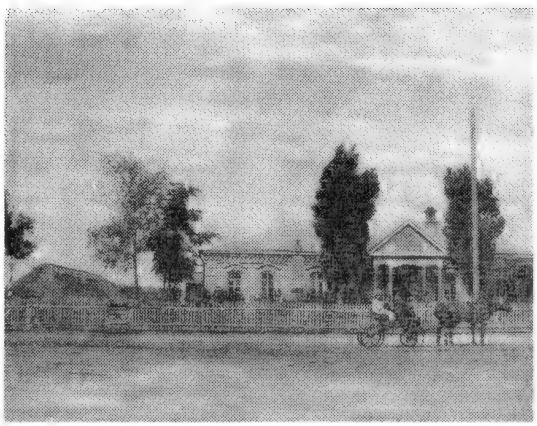

2

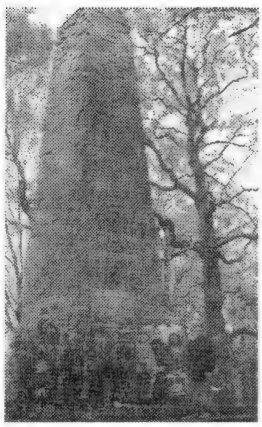

3

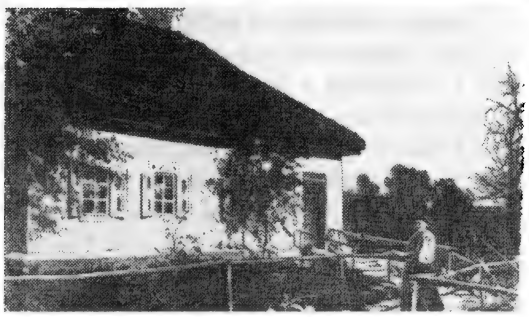

4

5

6

7

1. Башня Святослава. 1915 р.
2. Приміщення Мошнівської волосної управи і суду. Поштова листівка 1912 р. видана у Парижі онукою графа М.С. Воронцова.
3. Софіїн стовп. Парк М.С. Воронцова, Мошногір'я.
4. Будинок, в якому гостював Т.Г. Шевченко.
5. Сучасний вигляд Шевченківської хати.
6. Преображенська церква с. Мошни, побудована М.С. Воронцовим за проектом італійського архітектора Г.П. Торрічеллі в 1840 році.
7. Римо-католицький костел, побудований в 1857 році на кошти вдови М.С. Воронцова та членів громади села.

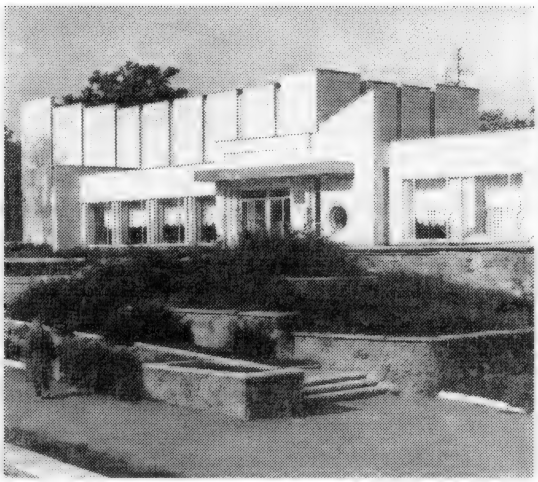

8

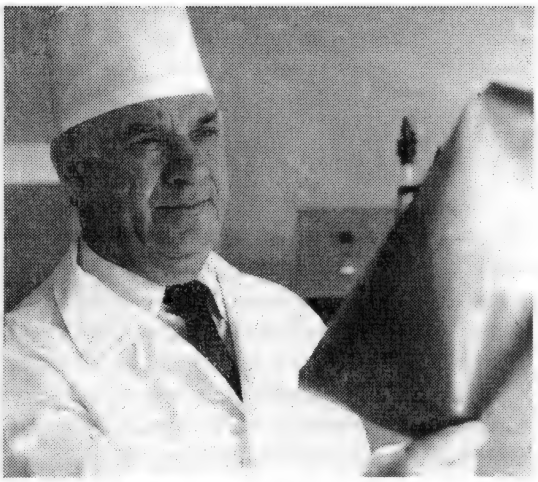

9

10

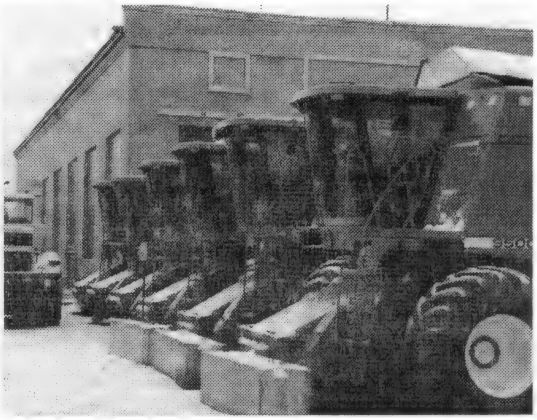

11

12

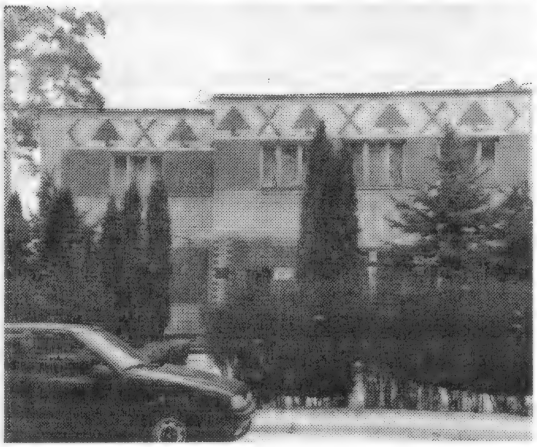

13

8. Міжгосподарський оздоровчий комплекс «Нива».
9. Антон Наумович Завгородній, Заслужений лікар УРСР, колишній головний лікар Мошнівської лікарні.
10. Районна станція юних техніків (колишнє приміщення волосної управи і суду).
11. ВАТ «Агротехсервіс».
12. Ярмарок у с. Мошни.
13. Мошнівське лісництво.

РУСЬКА ПОЛЯНА

Руська Поляна — село, одноіменний центр сільської ради. Населення — 7909 осіб. Територія населеного пункту становить 1105,3 га, сільської ради — 12163,6 га, в т.ч. — сільськогосподарських угідь та городів — 2458,9 га, лісових угідь — 7474,3 га.

Перша письмова згадка про село Руська Поляна зустрічається в «Люстрації маєтностей Речі Посполитої воєводства Київського, Подільського і Врацлавського» і датується 1622 роком. Перші статистичні дані щодо кількості населення датуються 1741 роком — 100 дворів, 800 душ. Через 100 років кількість населення збільшилась більш як у 3 рази.

За даними Л. Похилевича в 1864 році в Руській Поляні налічувалося 2730 жителів. За статистичними даними Київського губернського управління в 1900 році в селі було 1057 дворів і 4421 жителів.

У 1959 році в Руській Поляні проживало 5963 чоловік (1894 двори).

У 1997 році — населення становило 8100 осіб, 3200 дворів, 71 вулиця. За даними перепису 2001 року в Руській Поляні прживає 7909 жителів.

Оскільки село розташовано вздовж лісу на 11 км, то воно умовно поділяється на три частини: «Хутір», «Центр» та «Дубина».

З 1965 по 1990 рік населений пункт мав статус селища міського типу.

Духовне життя села тісно пов'язане з православним християнством. У 1745 році була закладена нова церква Іллі Пророка поряд із старим приміщенням, яке було побудоване значно раніше. Будівництво закінчилось приблизно у 1747 році. Прихід був зарахований до четвертого класу. Мав 84 десятини церковної землі.

У 1851 році побудована ще одна більш простора з одним куполом дерев'яна церква, яка проіснувала до 1950 року.

Поряд з православною церквою існувала єврейська синагога (1900 р.).

Більшість жителів села задовольнялися обробітком власних земельних наділів, які інколи обчислювалися кількома десятинами. У 1904 — 1910 роках урожайність жита на руськополянських землях становила 17 пудів з десятини.

У 1919 році в Руськополянській волості із 36 сімей було створено першу комуну. Перша сільськогосподарська артіль «Нове життя» створена в 1923 р. Вона об'єднувала 52 їдців, мала 45 десятин землі.

До 1929 року в селі було два невеликих господарства: «Нове життя» та «Червоний пахар». У кінці року було створено колгоспи: «Новий пахар», «Червоний хутір», «Праця», «Вільний пахар», «Перемога» та «П'ятирічку за чотири роки».

У 1931 році пройшло розширення колгоспів за рахунок існуючих господарств. Зокрема, на Дубині організовано колгосп «Перемога», на хуторі — «Червоний хутір», який пізніше носив ім'я П. Постишева, а в 1939 році був перейменований в «ім. Паризької комуни». У центрі на базі трьох господарств «Нове життя», «Новий пахар» та «Вільний пахар» утворено колгосп ім. ВКП(б).

Господарства розвивалися. Першим серед Руськополянських колгоспів придбав дві автомашини колгосп ім. ВКП(б).

16 липня 1932 року в районній газеті було опубліковано лист двох сільськогосподарських артілей руськополянської «Червоний хутір» та геронимівської «Шлях незаможника» — до всіх колгоспів району із закликом: «Подолати труднощі, ударно розгорнути жнива, хлібозаготівлю — таке наше завдання!». Колгоспи здавали хліб державі, а в Україні почався голод, який забрав життя більше, ніж у 1200 жителів села. Особливо був тяжким 1933 рік.

У руськополянських колгоспах були створені похоронні команди з числа кол-

госпників. Траплялися випадки, коли тяжко хворих та немічних людей без надії на одуження чи на те, що з'явиться їжа, заживо кидали в яму.

В Черкаському обласному державному архіві зберігся лист жительки села Руська Поляна до сина червоноармійця, датований 14 травня 1933 року. В ньому вона пише: «Сообщаю тебе, что люди у нас сильно умирают, совсем мало осталось. До весны, т. е. до нового урожая вероятно никто и в живых не останется...». Були випадки канібалізму.

Урожай 1933 року виявився непоганим, голод минув, як найстрашніший сон. У подальшому село розвивалося, відчутно збільшувалась кількість населення.

Восени 1938 року колгоспного шофера М.Д. Шевченка обрали головою колгоспу ім. Постишева. Ця людина багато зробила для розвитку господпрства рідного села.

Більше трьох десятків руськополянців стали жертвами політичних репресій тоталітарного режиму. Зокрема, в 1937 — 1938 роках були розстріляні за рішенням управління НКВС Я.М. Черненко, одержали по десять років каторги Ф. Шраменко, Т.К. Перепелиця та інші.

Свою історію має і промисловість села.

У 1845 році було збудовано цукровий завод, який припинив свою діяльність наприкінці XIX століття.

Близьке сусідство з лісом спонукало руськополянців до ще одного виду діяльності — лісопромисловості. Багато селян працювали в лісі на лісорозробках, корчували смолянські пеньки, гонили смолу на смолокурнях, з березової кори — дьоготь (досі існують назви: «Смоляні бугри», «Березове»).

У 1900 році в селі почав працювати лісопильний завод, який належав Р. Гаммеру та Я. Цімерману. Тут працювали 19 робітників, з них 3 жінки.

У 1927 році П.С. Сіренко з 5 односельцями встановили локомотив і лісопильний верстат. У 1930 році П.С. Сіренко очолив артіль з розпиловки лісу. Згодом було побудовано і обладнано бондарський цех, машинне відділення та цех по механічній обробці деревини.

У 60-х роках XIX століття за переказами старожилів відкрилася школа, яка знаходилася в сільській хаті. В ній навчалось близько 20 учнів, серед них — двоє дівчат. Навчання проводилося російською мовою.

У 1888 році в селі побудовано лісну школу, яка опікувалась Міністерством «Государственных имуществ». У 1890 році засновано 2-х класну церковно-приходську школу. До 1904 року заняття в ній проводилися в оселі Слюсаренка. Навчав дітей церковного співу і грамоті дяк Трохим Степанович Луцький (1867 — 1907 рр.).

У 1904 році за ініціативою отця Афанасія (в миру Афанасій Олексійович Кононенко) було побудовано нове приміщення двокласної школи. Отець Афанасій, людина освічена і висококультурна, був першим учителем: вчив дітей грамоті і викладав Закон Божий. Зберігся підручник Закону Божого (знаходиться в православній церкві), виданий в Санкт-Петербурзі в 1901 році, на якому печатка з чітким написом «Русско-Полянское двухклассное приходское училище Черкаского уезда».

У 1908 році в селі було засновано ще одну двохкласну народну школу, а в 1911 році побудовано приміщення школи на кошти земства. У цій школі в 1918 році навчалося 265 учнів. На цей період (1918 рік) припадає створення хорового колективу.

Після Жовтневої революції та громадянської війни мережа освіти почала розширюватись. У період кампанії ліквідації неписемності в селі, крім шкіл, були відкриті дві хати-читальні, де у вечірній час грамоті навчались дорослі селяни.

У липні 1930 року ЦК ВКП(б) прийняв постанову «Про загальне обов'язкове навчання», тому колишня земська школа стала першою семирічкою. У 1933 році на хуторі було відкрито ще одну початкову школу № 3.

У 1935 році семирічну школу було реорганізовано в середню школу № 1. До 1941

року із стін школи вийшли 4 випуски, всього 81 учень.

У роки фашистської окупації розвиток освіти, практично, припинився, а в період активних бойових дій 1943 року школи взагалі перестали працювати.

У 1936 році в селі Руська Поляна був відкритий клуб і створено колектив фізичної культури. Про це свідчать у своїх спогадах активісти села, старожили Василь Іванович Шевченко, 1903 р.н., Дмитро Павлович Гордійчук, 1916 р.н. та колишній голова колгоспу Микола Миколайович Фіалковський. Організаторами створення колективу фізкультури були жителі села Петро Семенович Шевченко, Євдокія Павлівна Кравченко, 1921 р.н.

У селі була створена футбольна команда, культивувався кінний спорт, проводилися змагання з легкоатлетичних видів, гімнастики та кульової стрільби.

У 1940 році колектив фізкультури села став учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки з фізкультурної роботи, а краща спортсменка села Є.П. Кравченко виступила на фінальних змаганнях спартакіади колгоспників.

Для багатьох жителів села пам'ятним є день 22 червня 1941 року, коли звістку про початок війни вони почули на сільському стадіоні, де проводилися масові фізкультурні змагання. Руська Поляна була окупована загарбниками 12 серпня 1941 року.

Гітлерівці ввели примусову працю, тілесні покарання. В лісі біля урочища Дібрівка створили табір, через який стягували робочу силу для гітлерівського рейху.

Як засторога покарання по селу стояли шибениці. Комендантським наказом заборонялися зібрання людей, поява цивільного населення на вулицях і площах села після смеркання й до світанку.

...Коли молода дівчина Христина Босенко, захищаючи свою людську гідність, вчинила опір насильникам і на її допомогу стала її мати Федора Никодимівна — обох їх по-звірячому забили німці. Теж саме вони зробили і з батьком — Гнатом Григоровичем.

...На шибениці загинув Сергій Омелянович Шмагайло, були розстріляні партизани Марія Павлівна Шевченко, брати Харченки, замордовано багато інших патріотів.

Руськополянці не скорилися фашистській навалі. На захист рідної Вітчизни стали 1010 жителів села, 686 з них полягли в боях з ворогом на фронтах війни.

У селі діяла підпільна група, яку очолював колишній голова колгоспу М.Д. Шевченко. До партизанського загону, який очолював секретар Черкаського підпільного райкому партії Сергій Наумович Пальоха, вступили М.М. Фіалковський, С.М. Шраменко, І.Т. Страшко, Д.В. Добровольський, Г.А. Коломієць, брати Босенки. У Руській Поляні були дві явочні квартири партизанського загону. На всю Україну прославився месник тринадцятирічний Ваня Босенко. Під час виконання завдання він загинув.

Прославились воїни 62-ої гвардійської стрілецької дивізії під командуванням генерала, Героя Радянського Союзу І.Н. Мошляка.

26 листопада 1943 року Руську Поляну було визволено від німецько-фашистських загарбників. У боях за село загинуло близько 830 радянських воїнів.

У селі свято шанують пам'ять про полеглих земляків та визволителів села, які покояться в трьох братських могилах. Прізвища загиблих викарбувані на двох стелах. Герою Радянського Союзу М. Дейнеці, льотчику С.Ф. Гуляєву та юному партизану Вані Босенку встановлено гранітні пам'ятники. У назвах вулиць увічнені імена визволителів Віктора Клюєва, який після війни став Героєм Соціалістичної праці, лейтенанта С.І. Маклакова, С.Н. Пальохи, М.Г. Дейнеки, С.Ф. Гуляєва, 62-ої дивізії, руськополянців братів Шапранів та інших.

Рішенням виконкому сільської ради присвоєно звання «Почесний громадянин Руської Поляни» визволителям села Героям Радянського Союзу Д.Ф. Тараскову, М.О. Пупкову, В.М. Єгорову, О.А. Треску, П.І Боброву, М.А. Білоконю, Ю.В. Карнаухову, М.Г. Герасимчуку, В.М. Білошапці,

В.В. Покровському, І.О. Кускову, Г.О. Поріцькому, Н.В. Кривовій та іншим.

І в післявоєнні роки руськополянці гідно продовжують славні бойові традиції старших поколінь. Зразки військової доблесті демонстрували і воїни-інтернаціоналісти, зокрема полковник у відставці, військовий хірург, кавалер ордена Червоної Зірки М.В. Шапран.

Відразу після звільнення Руської Поляни від загарбників розпочалася відбудова зруйнованого в роки війни. Вже в 1949 році господарство було повністю відбудовано.

Молода свинарка Г.М. Швед була удостоєна звання Героя Соціалістичної Праці. Найвищої державної нагороди — ордена ім. Леніна — був удостоєний і Р.С. Скочко, Є.З. Боготиренко, Д.І. Коломієць, І.О. Карась.

У 1950 році три руськополянські колгоспи ім. ВКП(б), ім. Партизанської Комуни та «Перемога» об'єдналися в один «Зоря комунізму». Очолив господарство Іван Дмитрович Швед. Початок 50-х років характерний для колгоспу «Зоря комунізму» масштабом господарського та соціально-культурного будівництва.

Було збудовано нові корівник, кормоцех, птахоферма. У зв'язку з розширенням посіву кукурудзи з'явились нові зерносховища та зерносушарки. У короткий термін було побудовано механічний млин, критий тік, два бригадні клуби з просторими об'ємними залами для глядачів, з кімнатами для гуртkової роботи, з читальнями і бібліотеками. Окрасою села став споруджений у 1951 році за кошти колгоспу Будинок Культури.

На вулиці, що бере початок від майдану, виникла красива двоповерхова школа-десятирічка. На території центральної садиби колгоспу, недалеко від контори правління спорудили лазню, побудували два дитячих садки та пологовий будинок. У 1985 році в селі було побудовано нове приміщення дитячого садка на 140 дітей. У 1970 році зведено нове приміщення школи на місці колишньої семирічки.

У другій половині 60-х років у колгоспі було створено госпрозрахунковий комунально-побутовий комбінат. Найбільшого розквіту набула його робота в 1972 році під керівництвом В.С. Шапрана. Комунальники завозили людям паливо (брикет, вугілля, торф, дрова). Встановлювались газобалонні установки та регулярно проводилось завезення скрапленого газу. Був свій токарний цех, електроцех, газоелектрозварювальник з бригадою слюсарів із ремонту водомережі, вироблялись залізобетонні вироби, столярний цех. Працював цегельний завод, на якому за рік виготовлено 2,2 млн. штук цегли-сирцю та випалено його 16 млн. шт.

Після І.Д. Шведа колгосп очолювали М.М. Фіалковський, М.П. Бобух, В.М. Попов.

З 1982 по 1990 роки колгосп було реорганізовано в радгосп. У 1990 році утворено сільськогосподарське підприємство, яке очолив І.Й. Дарієнко.

У 70-ті роки трудівники господарства всі свої зусилля спрямували на те, щоб підвищити врожайність сільськогосподарських культур, підвищити надої молока та виробництво м'яса і виконати завдання щодо продажу цієї продукції державі.

В цей час набирає широкого розмаху змагання за досягнення високих виробничих показників рільничими бригадами, молочно-товарними фермами.

У числі кращих в районі стає ланка по вирощуванню кукурудзи (ланковий — М.Г. Гапоненко, а потім В.М. Рябов, І.І. Тищенко).

У 1983 році вводиться в дію Руськополянська зрощувальна система, а згодом завершується реконструкція Геронимівської зрощувально системи.

У 80-х роках інтенсивно ведеться будівництво житла для працівників господарства. Багато молодих сімей одержали ключі від будинків, споруджених радгоспними будівельниками. Завершується будівництво гуртожитку.

Тракторна бригада перебазовується з поля на нове місце — ближче до приміщень центральної садиби господарства. Тут збудо-

вано адміністративно-побутовий комплекс з усіма зручностями для механізаторів.

У 1956 році цехи меблевиків об'єднано в артіль «Перше травня», яку в 1959 році реорганізовано в державний меблевий комбінат.

У 80-х роках проведено його реконструкцію. Побудовано сучасний цех із виробництва стільців, інженерно-побутовий корпус з клубом, їдальнею, медпунктом, магазин.

Руськополянське лісництво організовано в 1928 році, його площа — 4950 га. Розділено господарство на 10 обходів, працює 10 лісників. Налагоджена переробка деревини; в 1988 році побудовано нове приміщення контори лісництва. Лісництво має розсадник, де вирощуються саджанці сосни, дуба та інших сіяних порід — площею 2,5 га.

Великий внесок у розбудову, розвиток справи внесли лісничі Г.І. Коваленко, О.М. Фурсенко, Г.Л. Стеблина та інші. За сумлінну працю з відновлення лісонасаджень працівники лісництва (ланкова) Черненко Євдокія була відзначена урядовою нагородою — орденом Леніна. З 1991 року по 2001 рік лісництво очолює В.М. Божко. І сьогодні господарство добивається високих виробничих показників.

У адмінмежах Руськополянської сільської ради розташовані кілька об'єктів природно-заповідного фонду, зокрема:

— Руськополянський ботанічний заказник загальнодержавного значення — Руськополянське лісництво, квартали 106, 107 — 166 га. Це місце реліктової рослини вовчеягідника пахучого, занесеної до Червоної Книги України;

— Руськополянський приболотний комплексний заказник місцевого значення — Руськополянське лісництво, квартал 146 — площа 74 га. Насадження спілого основного лісу віком понад 100 років. Середня висота 27 м, середній діаметр 46 см, в ґрунтовому покритті — лікарські рослини;

— Дерев горіха чорного — Руськополянське лісництво, квартал 139 — 0,01 га (пам'ятка природи місцевого значення). Рідкісний екземпляр горіха чорного віком понад 100 років, висотою більше 30 м та діаметром 100 см;

— Насадження ялівця — ботанічна пам'ятка природи місцевого значення — Руськополянське лісництво, квартал 147 — 23 га;

— Високопродуктивне насадження сосни з дубом — ботанічна пам'ятка природи місцевого значення, Руськополянське лісництво, квартал 139 (біля лісництва) — 59,4 га. Компактні змішані високопродуктивні насадження сосни з дубом віком понад 200 років, місце відпочинку. В другому ярусі вік насадження складає 80 років.

У післявоєнні роки відновив свою діяльність хоровий колектив, який вже в 1949 році став Лауреатом обласної олімпіади в Києві, а в 1951 році здобуває третє місце в республіці. У 1954 році хор нагороджено Почесною грамотою Президії Верховної Ради України, а в 1960 році— йому присвоєно звання «Самодіяльний народний хор». Найбільших успіхів хор здобув під керівництвом колишнього свого учасника — Олександра Стадника.

У 1978 році за успіхи в розвитку самодіяльного хорового мистецтва хор нагороджено Почесною грамотою Міністерства культури СРСР. О. Стаднику присвоєно почесно звання Заслужений артист України.

Хор «Поляни» здобув визнання в Болгарії, Польщі, Чехословаччині,Молдавії, Росії, Латвії.

Сільський Будинок культури дав путівку в життя Віктору Мережку, заслуженому діячу мистецтв Росії, Олександру Стаднику, заслуженому діячу мистецтв України, Миколі Шраменку, заслуженому артисту України, Тетяні Крижанівській, заслуженій артистці України, численним професійним артистам.

Досвід Руськополянського будинку культури щодо впровадження нових звичаїв і обрядів вивчався і поширювався в районі та області.

Книжковий фонд двох бібліотек налічує 21 тис. книжок.

У 1957 році (19 лютого) в селі почала виходити багатотиражна газета «Зоря комунізму» — орган виконкому Руськополянської ради, парткому і правління колгоспу «Зоря

комунізму». Першим її редактором був директор СШ № 1 О.І. Стеценко. У 1969 році газета удостоєна премії імені М.І. Ульянової Спілки журналістів СРСР, у 1981 році — її визнано переможцем республіканського конкурсу. З 1963 до 1991 року — редактором газети був В.І. Онищенко, секретар, заступник голови виконкому сільської ради, член Спілки журналістів СРСР.

У 1950 році в селі було побудовано новий стадіон у центрі села, що сприяло активізації масовості розвитку спорту. В селі стали масовими легка атлетика, футбол, волейбол, ручний м'яч, шахи та шашки. У 50-х роках особливо популярним був у селі велоспорт. Команда села була кращою в районі, а вихованець колективу фізкультури Григорій Федорович Шевченко, перемігши в обласних та республіканських змаганнях серед сільських спортсменів, був уключений до збірної команди України. У 1952 році він був її капітаном. У цьому ж році він став переможцем Всесоюзних змагань в індивідуальних гонках на дистанціях 20, 75 км, а також нагороджений свідоцтвом Комітету по фізкультурі і спорту при Раді Міністрів СРСР за перше загально-командне місце в складі збірної Української СРСР. У 1953 році він зайняв друге місце в багатоденній шосейній велосипедній гонці Львів — Київ на приз газети «Колгоспне село», був переможцем на окремих етапах.

З 1960 по 1991 роки 17 разів колектив фізкультури села Руська Поляна визнавався кращим в районі. Три прапори — найвища відзнака району — залишилися в Руській Поляні назавжди. У 1971 — 1975 рр. колектив визнавався кращим серед колективів фізкультури колгоспів і радгоспів області, нагороджувався вимпелами і грамотами. У Руській Поляні виросли чотири майстри спорту, вісім кандидатів у майстри, десятки першорозрядників. Сотні руськополянців виконали норми спортивних розрядів.

Помітний слід в організації спортивно-масової роботи залишили після себе інструктори зі спорту Василь Боківня, Олексій Гладун, Андрій Шапран, Микола Ненада, Василь Майборода.

Наймасовим видом спорту в селі є футбол. У розіграші призів Вані Босенка, Олексія Гладуна та Юлія Чигирина брали участь дев'ять дитячих команд. У секції ДЮСШ «Мрія» займається близько 60 юних футболістів. Сільські дитячі команди декілька разів були переможцями районних змагань. Футбольна команда села тричі вигравала кубок облради «Колос», 12 разів ставала чемпіоном району, 11 разів — волододарем кубка району, в 2003 р. виграла кубок району.

Існують в Руській Поляні добрі традиції і у волейболістів. Вперше волейбольна команда села стала чемпіоном району ще в 1957 році, дев'ять разів вигравала першість і три рази кубок району.

Ще один командний вид спорту шанують в Руській Поляні — гандбол. П'ять разів наша чоловіча команда ставала переможцем, та стільки ж — призером районних змагань, тричі першою в районі була жіноча команда.

Чоловіча команда була переможцем обласних змагань в 1982 та 1985 роках, призером — у 1962 та 1972 роках, жінки були третіми в області в 1975 році.

Вихованець колективу фізкультури Надія Яременко (нині Швед) у 1967 році, будучи студенткою, в складі Черкаської «Освіти» стала чемпіоном України і нагороджена Золотою медаллю. Нині вона працює бухгалтером в СТОВ «Зоря».

Володимир Лісняк у молоді роки був гордістю руськополянського гандболу. Навчаючись у Черкаському пединституті, захищав його честь, був членом збірної області, а ставши вчителем фізкультури, підготував не один десяток вмілих гравців. Він — ініціатор товариських матчів між командами школи та гравцями збірної села минулих років.

У 1971 році інструктор зі спорту А. Шапран — один із кращих учнів відомого тренера А.І. Ярового з Віктором Ніколенком організував секцію з вільної боротьби, яка досить швидко зарекомендувала себе в обласних змаганнях. Обласна рада ДСТ «Колос» направила в Руську Поляну тренерів: майстра спорту Аркадія Пархомовського та

кандидата в майстри Володимира Астахова. Потім борців тренували майстер спорту Валерій Ільєв, кандидат в майстри спорту В.О. Вовк.

У руськополянській секції боротьби виросли вісім чемпіонів області, 12 переможців обласної і 5 призерів республіканської першостей серед сільських спортсменів в особистому заліку. А кращий з них — Григорій Ракітін — входив до складу збірної Центральної Ради ДСТ Української РСР «Колос», успішно виступав у Всесоюзних змаганнях.

Команда борців Руської Поляни, захищаючи спортивну честь району, в 1973 та 1979 роках ставала переможцем, а в 1984 — 1985 роках — третім призером першості облради ДСТ «Колос» серед юнаків.

Майстрами спорту стали Валерій Ільєв (нині голова обласної Федерації вільної боротьби), Василь Майборода, Петро Кисленко, кандидатами в майстри — Григорій Ракітін, Степан Кононенко (класична боротьба).

Вихованець колективу фізкультури Петро Кисленко став одним з провідних тренерів області, виховав трьох чемпіонів України.

Характерною ознакою життя села в роки незалежності є реформування економічних і соціальних відносин.

У ході земельної реформи рішенням сесії сільської ради в 1991 році до земель запасу та резервного фонду передано 637 га землі, яка раніше належала колгоспу. 320 га переведено в межі населеного пункту. Майже 220 га землі в 1991 — 2000 рр. надавалося городнім кооперативам м. Черкас на умовах оренди. Але в зв'язку з неефективним використанням цих земель, у 2001 році сільська рада 138 га передала працівникам соціальної сфери села та пенсіонерам з їх числа (всього 438 осіб), а жителям Черкас — 70 га.

У 1997 році землі КСП «Зоря» було розпайовано. Земельні сертифікати одержали 890 пайовиків, переважна більшість яких передала свої паї СТОВ «Зоря», який очолив І.Й. Дарієнко. 20 власників паїв одержали державні акти на право приватної власності на землю і самі господарюють на своїх ділянках. ТОВ «Зоря» розраховується з власниками паїв орендною платою у вигляді сільськогосподарської продукції та послуг на суму близько 330 грн. за пай.

Найвища врожайність зернових досягнута в 2001 році — 31,2 ц з га (валовий збір — 49938 ц), озимої пшениці в 1997 р. — 68,2 ц з га. Рентабельність у 2000 році становила 58,2 %. Середня зарплата в 2001 році становила 206 грн., у 2003 — 350 грн.

Господарство, очолюване І.Й. Дарієнком, одне з найміцніших у районі.

Успішно працюють трудівники Руськополянського лісництва, яке очолює лісничий Володимир Миколайович Божко.

У 2001 році в селі працювало 40 приватних підприємців, створено приватне підприємство з виробництва меблів «Патлань».

У відповідності з чинним законодавством, соціальна сфера в селі перейшла під опіку сільської ради. Сільвиконком вирішує питання житлово-комунального будівництва, поліпшення матеріально-технічної бази об'єктів соціально-культурного призначення в тісній взаємодії з територіальною громадою.

За останні роки в селі кооперативним способом побудовано 46 км вуличних газопроводів, що сприяло газифікації 2500 індивідуальних житлових будинків. Переведено на природний газ опалення двох середніх шкіл, дитячого садка, лікарні, Будинку культури.

В Руській Поляні з давніх часів існувала проблема водопостачання. Були часи, коли селяни привозили воду волами з Дніпра, а потім (до середини 50-х років) брали воду з криниць, яких у селі було трохи більше десяти.

У 1954 році місцевим колгоспом були пробурені перші артезіанські свердловини, збудовано водонапірну башту, розпочато прокладання вуличних водопроводів. Колгосп не був у змозі прокласти всі вуличні водопроводи, тому на більшості вулиць ці роботи були виконані кооперативним способом за кошти громадян. Але у водопостачанні були значні перебої, особливо у весняно-літній період.

У 1998 році виконком сільської ради взяв відповідальність за цю важливу справу на себе. Було пробурено чотири нових свердловини, відновлено роботу чотирьох раніше діючих, зведено три водонапірні башти, створено аварійно-відновлювальну та контролюючу службу, розроблено тарифи та впорядковано оплату за спожиту воду. Разом з громадськими дільничними комітетами ведеться реконструкція діючої водомережі. За останні півтора роки серйозних перебоїв з водопостачання в селі немає, багаторічна сільська проблема вирішена.

В рік 10-ї річниці незалежності України в селі введено в дію дві нові АТС на 480 номерів кожна, ведуться роботи з розширення телефонної мережі. На ці роботи теж залучаються кошти жителів села. Ведеться спорудження депо для сільської пожежної команди.

В своїй діяльності виконком сільської ради надає пріоритетне значення роботі з підростаючим поколінням. Вживаються заходи щодо залучення дітей і молоді до занять у гуртках художньої самодіяльності, фізичною культурою і спортом.

Сьогодні середній вік учасників самодіяльного народного хору — лауреата Міжнародних і республіканських конкурсів, який має 83-річну історію, — 20 років. У трьох вікових групах, від 10 до 18 років, регулярно займається танцювальний колектив.

Традиційними стали огляди-конкурси серед дітей та юнацтва під девізом «Таланти твої, Русько Поляно!», в яких у чотирьох вікових групах визначаються кращі юні співаки, танцюристи, музиканти-інструменталісти, читці авторських творів, художники та умільці. В них беруть участь до 300 осіб. Одна з кращих, Люба Тройчук, пісенна надія села, стала дипломантом Всеукраїнського фестивалю народної музики «Первоцвіт», який проходив у Києві в 2000 році.

В спортивних секціях займається майже 200 хлопців та дівчат. Особливо в пошані в селі футбол, вільна боротьба, волейбол, шахи, гандбол. З молоддю займаються два професійні та п'ять громадських тренерів. Руськополянські спортсмени перемагають та стають призерами районних, обласних та республіканських змагань. Так, футбольна команда «Зоря» тричі вигравала Кубок області «Золотой колос», волейбольна команда була другою в області (1997 р.), команда юних борців вільного стилю неодноразово перемагала в обласних змаганнях, останній раз — у 2001 році. Вихованець колективу фізкультури Ярослав Коваленко став срібним призером першості України з вільної боротьби в м. Хмельницькому.

Щорічно в селі визначається кращий спортсмен року. В 2002 — 2003 рр. сільські спортсмени виграли звання «Найспортивніше село району», успішно виступали в обласних змаганнях.

Депутати сільської ради, культпрацівники збирають золоті зерна народної творчості, складають сценарії, ідуть до людей, спілкуючись з ними, організовують справді народні гуляння, свята і обряди.

Змістовно проходять святкування Дня незалежності України, Дня Перемоги, Дня захисника Вітчизни, Жіночого свята, міцно увійшли в життя села обряди вручення паспортів, проводи на службу в Збройні Сили України, урочисті реєстрації одружень, свята вулиць. Тисячі людей збираються на свята села, Івана Купала. В 1997 році в Руській Поляні вперше зустрічали Новий рік всім селом. Це стало доброю традицією. В новорічну ніч люди збираються біля святкової ялинки в центрі села. Односельців вітають сільський голова, керівники підприємств, установ, Дід Мороз, Снігуронька, щедрувальники, горять новорічні багаття, в небо злітають феєрверки, кашовари пригощають всіх новорічною кашею. Музика, щедрівки, танці, жартівливі ігри, маскарадні костюми — все це створює веселий настрій. Кращим людям села в десяти номінаціях за підсумками року, що минув, вручаються посвідчення «Людина року» та цінні подарунки.

Біля цієї ж новорічної ялинки проходять новорічні та різдвяні ранки для дітей.

Такі заходи згуртовують людей в єдиному прагненні зробити своє життя кращим.

У селі не залишаються поза увагою сіль-

ської ради інваліди війни і праці, престаріли громадяни, багатодітні сім'ї. Їм надається благодійна допомога продуктами харчування, паливом, грошима. В цій роботі виконком сільської ради кооперує кошти і можливості підприємств, установ, приватних підприємців та жителів села. Сорок одиноких громадян похилого віку знаходяться під опікою соціальних працівників.

Виконком Руськополянської сільської ради всю свою організаційну та мобілізуючу роботу спрямовує на те, щоб життя у селі було повнокровним, цікавим, щоб люди жили краще, щоб утверджувалася наша держава.

Для цієї мети сільський голова Андрій Михайлович Шапран спрямовує роботу виконкому не тільки на забезпечення виконання дохідної і видаткової частини сільського бюджету, а і на залучення коштів з інших джерел. Тільки в 2001 році на газифікацію двох шкіл, будівництво спортзалу в СШ № 1, відновлення роботи дитячого садка, телефонізацію, ремонт доріг, будівництво вуличних газопроводів та ЛЕП в районі новозабудов, зміцнення матеріально-технічної бази служби водопостачання, дільничної лікарні було залучено коштів на загальну суму 1 млн. 790 тис. грн. при річному сільському бюджеті 260 тис. грн.

Робота сільської ради, сільського голови А.М. Шапрана високо оцінена керівництвом області і району. В 2002 р. йому оголошено подяку Прем'єр-Міністром України В. Януковичем.

У 1999 році Асоціація журналістів України, акредитованих у Черкаській області, визнала А.М. Шапрана людиною року серед сільських голів області, а в 2000 — 2001 роках Колегія райдержадміністрації та Президія районної ради визнали його кращим сільським головою в Черкаському районі. Він нагороджений грамотою Кабінету Міністрів України.

Колектив апарату виконкому Руськополянської сільської ради визнано кращим у районі й відзначено з нагоди 10-річчя незалежності України.

Досвід роботи виконкому Руськополянської сільської ради висвітлений в парламентському виданні до 10-річного ювілею незалежності України.

Люди, які зробили значний внесок у соціально-економічний розвиток Руської Поляни:

— Афанасій Олексійович Кононенко — колишній вчитель, пізніше священнослужитель місцевої Свято-Ільїнської церкви;

— Іван Дмитрович Швед — голова колгоспу ім. ВКП(б) та «Зоря комунізму» (кінець 40-х — 60-ті роки);

— Микола Миколайович Фіалковський — секретар сільради (50-ті роки), головний агроном, голова колгоспу (60 — 70-ті роки);

— Євдокія Павлівна Кравченко — громадська активістка, голова сільської ради народних депутатів (1950 — 1972 рр.);

— Андрій Михайлович Шапран — інструктор по спорту (1970 — 1975 рр.), агрономом, головний агроном, заступник голови колгоспу (1979 — 1985 рр.), сільський голова (з 1985 року до сьогодні);

— Віра Стратонівна Засільська — директор середньої школи № 1 (1970 — 2000 рр.), почесна громадянка села;

— Дмитро Павлович Гордійчук — зав. клубом, директор Будинку культури (30 — 70-ті роки). Відмінник культосвітньої роботи СРСР, почесний громадянин села;

— Віра Петрівна Куценко — голова сільського споживчого товариства (60 - 70-ті роки);

— Олександр Іванович Стеценко — учитель, директор середньої школи № 1 (60-ті роки);

— Катерина Гнатівна Іщенко — завідуюча дитсадком (60 — 80-ті роки);

— Ганна Мусіївна Шраменко — Герой Соціалістичної Праці (свинарка колгоспу ім. Паризької Комуни, 1949 р.), почесна громадянка села;

— Анастасія Михайлівна Вакулова — кавалер ордена Червоного Прапора, ланкова КСП «Зоря» (30 — 90-ті роки), почесна громадянка села;

— Євдокія Тимофіївна Черненко — кавалер ордена Леніна, ланкова Руськополян-

ського лісництва (60-ті роки), почесна громадянка села;

— Парасковія Юхимівна Шапран — кавалер ордена «Знак Пошани», зав. пологовим будинком (40 — 70-ті роки);

— Микола Григорович Шпаківський — лікар-терапевт, головний лікар дільничної лікарні (1972 — 2002 рр.);

— Володимир Іванович Онищенко — секретар виконкому, заступник сільського голови (1972 — 2001 рр.), колишній редактор багатотиражної газети «Зоря», почесний громадянин села;

— Олександр Іванович Стадник — заслужений артист України, керівник самодіяльного народного хору «Поляни» (60 — 90-ті роки), почесний громадянин села;

— Віра Семенівна Мальчевська — активістка культурно-освітньої роботи (50 — 90-ті роки), почесна громадянка села;

— Тарас Григорович Шевченко — голова громадського дільничного комітету, голова ради ветеранів війни і праці села, почесний громадянин села.

ВІДОМІ ЛЮДИ, ВИХІДЦІ З СЕЛА:

Генерал-майор Володимир Миколайович Шраменко.

Народився 19 червня 1901 р.

Пройшов шлях від рядового до генерала.

В.М. Шраменко в 1916 році закінчив повний курс Руськополянського двокласного земського приходського училища.

У 1920 році закінчив Черкаське реальне училище і поступив до Катеринославського гірничого інституту, де навчався заочно.

В 1925 році екстерном склав екзамени за нормальну артилерійську школу в м. Тбілісі.

В 1927 році Головним інспектором Кавалерії Радянської Армії Маршалом Радянського Союзу С.М. Будьонним В.М. Шраменку була вручена іменна срібна холодна зброя.

У 1937 році В.М. Шраменко поступає у Вищу Військову Академію ім. М.В. Фрунзе, де навчався і яку закінчив у 1940 році.

В цей час (1940 р.) у військовій Академії ім. М.В. Фрунзе відкривається факультет протиповітряної оборони, слухачем якого і стає заступник командира зенітно-артилерійського полку В.М. Шраменко, який раніше проходив навчання на артилерійському відділенні Академії.

У 1940 році підполковник артилерії В.М. Шраменко був направлений у м. Кта начальником відділу Протиповітряної оборони 9-ї армії, яка вела бої на Сухомлинському напрямку.

Бойовий шлях генерал-майора В.М. Шраменко, в роки війни:

— червень-серпень 1941 року — командир 415-го зенітно-артилерійського полку Закавказького військового округу;

— з 12 вересня 1941 року по 20 квітня 1942 року — навчався у Вищій військовій Академії Генерального штабу ім. К.Є. Ворошилова;

— травень-червень 1942 року — начальник управління протиповітряної оборони Північнокавказького напрямку;

— червень-вересень 1942 року — начальник управління протиповітряної оборони Північнокавказького фронту;

— вересень 1942 — травень 1943 року — заступник начальника артилерії протиповітряної оборони Закавказького фронту;

— травень 1943 року — вересень 1944 року — заступник ППО командуючого Західним (3-й Білоруський) фронтом;

— з 25 вересня 1944 по 9 травня 1945 року — заступник командуючого військами Північного і Західного фронтів ППО.

Ратна багаторічна праця В.М. Шраменка відзначена багатьма урядовими нагородами, серед яких орден Леніна, орден Кутузова II ступеня, два ордени Великої Вітчизняної війни I ступеня, три ордени Червоного Прапора, орден Червоної Зірки та 8 бойових медалей.

Багатою і насиченою була робота в післявоєнний час.

З 57 років, які він прожив, 36 років віддано армії. Останні чотири роки він очо-

лював військову кафедру Донецького політехнічного інституту.

В 1958 році перестало битися його серце. Похований він на кладовищі «Дібрівка» в своєму рідному селі Руська Поляна. Як данина пам'яті В.М. Шраменку в селі присвоєно його ім'я вулиці, де він народився і провів свої дитячі роки.

В.І. Мережко

Закінчив середню школу № 1 в селі Руська Поляна.

В 1961 році закінчив Львівський поліграфічний інститут, працював інженером.

У 1968 році закінчив сценарний факультет Всесоюзного інституту культури.

У 1969 році — дебют у кіно.

1987 р. — ведучий на телебаченні «Кінопанорама», передачі «Моє кіно». Очолює кіноакадемію «Никка»; фестиваль «Киношник».

Президент фестивалю країн СНД і Болгарії в Анапі.

Заслужений діяч мистецтв Росії.

І.О. Коваленко

Руськополянську середню школу закінчив у 1959 році. Нині є головним лікарем Черкаської обласної стоматологічної поліклініки. Він лікар вищої категорії стоматологічної служби.

Надає активну допомогу в роботі Руськополянської дільничної лікарні.

Заслужений лікар України.

Нагороджений орденом «Знак Пошани», відмінник охорони здоров'я. Був членом Асоціації стоматологів України і колишнього СРСР.

І.О. Коваленко — почесний громадянин села Руська Поляна.

О.І. Стадник

Народний артист України, композитор.

Участь в художній самодіяльності почав брати з 10-річного віку в рідній Руській Поляні.

Музичну освіту Олександр Стадник здобув у Київському музичному училищі. Потім була армія...

Майже 25 років Олександр Іванович працював керівником самодіяльного народного хору «Поляни». Хор став знаменитим лауреатом багатьох українських та Всесоюзних фестивалів самодіяльної художньої творчості, відзначався Золотими медалями.

Хор успішно виступив на зарубіжних фестивалях у Польщі, Болгарії, Чехословаччині...

Двічі, в 1973 — 1975 рр. та 1994 — 1996 рр., О.І. Стадник був керівником Черкаського державного заслуженого українського народного хору.

Він — композитор. Написав музику на слова багатьох авторів.

Випустив збірники «Дарую вам пісню», «Батьку мій, лебедю білий».

Багато його пісень оголошуються як народні. Серед них: «Ой Іванку, Іванку», «В мого Гриця брови чорні», «Чого верба плаче», «Понад Тікичем ходила», «Ой дощ, іде дощ» та інші.

Нині О.І. Стадник керівник створеного ним народного самодіяльного фольклорного ансамблю театралізованої пісні «Березіль», що діє при Черкаському економіко-правовому коледжі, дипломант багатьох міжнародних конкурсів.

Ю.Ф. Чигирин (1937 — 1962)

Після закінчення Харківського інституту інженерів транспорту, рятуючи життя двох людей, загинув. Посмертно нагороджений орденом Червоної Зірки. Його ім'ям названа вулиця в селі та середня школа № 2.

Т.М. Крижанівська

Заслужена артистка України, артистка Черкаського драматичного театру ім. Т.Г. Шевченка.

1

2

3

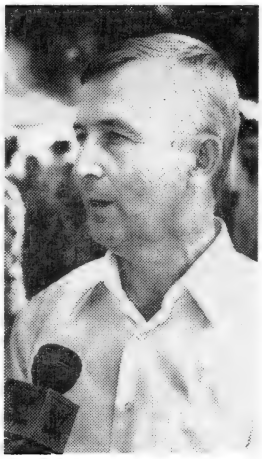
4

5

6

7

8

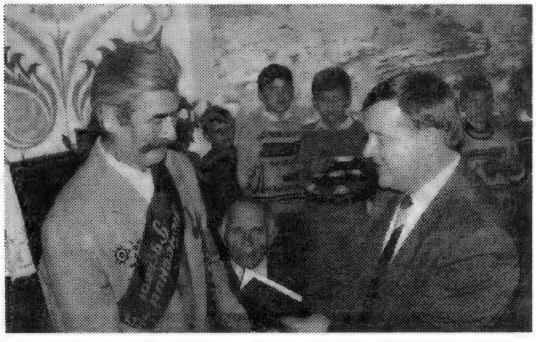
9

10

1. А.М. Шапран, сільський голова з 1985 року.
2. В.І. Онищенко, секретар виконкому, заступник сільського голови з 1970 по 2001 рр. (1980 р.)
3. І.Д. Швед, голова колгоспу «Зоря комунізму» в 50 – 60-х роках.
4. І.Й. Дарієнко, директор СТОВ «Зоря».
5. Директор радгоспу В.М. Попов вітає трудівників із святом врожаю. 1984 р.
6. Вручення прапора обкому партії та облвиконкому на честь 50-ти річчя Великого Жовтня. 1967 р.

11

12

13

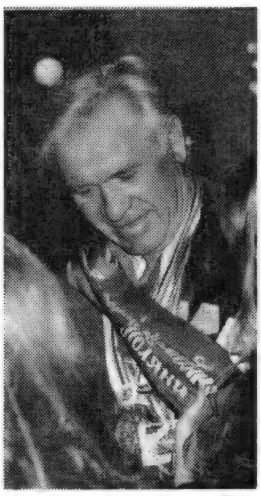

14

15

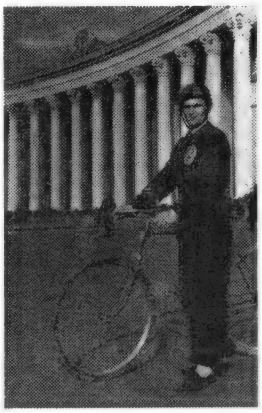

16

7. Директор СТОВ «Зоря» І.Й. Дарієнко із спеціалістами господарства на районному Святі врожаю. 2002 р.
8. А.Т. Гагаріна, мати першого космонавта Ю. Гагаріна біля смоленської берізки, посадженої на честь її сина в Руській Поляні в 1978 році. 1982 р.
9. Посвячення в Почесні громадяни Руської Поляни Т.Г. Шевченка, голови ради ветеранів війни і праці села. 1990 р.
10. Юні руськополянці покладають квіти до портрета Юлія Чигирина на святі вулиці його імені в день 20-річчя подвигу. 1982 р.
11. Сільський вчитель О.І. Стеценко проводить політінформацію серед трудівників колгоспу (1947 р.). На цьому місці збудовано сільський Будинок культури.
12. Перша Трактористка Руської Поляни Прасковія Микитівна Шрамєнко. 1936 р.
13. Сільський хоровий колектив після виступу перед пораненими червоноармійцями в м. Черкаси (1918 р.)
14. Посвячення в Почесні громадяни Руської Поляни А.І. Хіміча, чемпіона XVII та XVIII Олімпійських ігор в Римі та Токіо. 1996 р.
15. Ветерани 62-ї гвардійської стрілецької дивізії на святі вулиці імені їх дивізії. 1990 р.
16. І.Ф. Шевченко — чемпіон України з велоспорту серед сільських спортсменів 1952 року.

17

18
19

20

21

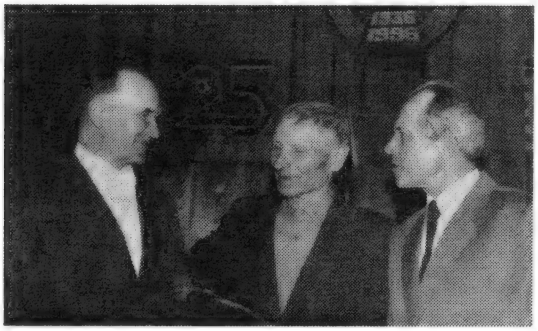

22

23

24

25

17. Учасники визволення Руської Поляни від німецько-фашистських загарбників (зліва на право): Д.Н. Скралівецький (Ізраїль), Герой Радянського Союзу М.О. Пупков (м. Київ), І.О. Кусков (м. Слав'янськ Донецької області), М.М. Уткін (м. Електросталь), Герой Соціалістичної праці В.В. Клюєв (м. Москва) — Почесні громадяни села. 1990 р.
18. Генерал-майор Володимир Михайлович Шраменко (1901 — 1958 рр.).
19. Д.П. Гордійчук, відмінник культурно-освітньої роботи СРСР. 1985 р.
20. Хліб-сіль — визволителям. 9 травня 1990 року. З караваєм І.О. Кусков, секретар ради ветеранів 62-ї гвардійської дивізії.
21. Посвячення в Почесні громадяни Руської Поляни Н.В. Кривову, учасницю визволення села від німецько-фашистських загарбників, громадянку Росії. 1991 р.

26

27

28

29

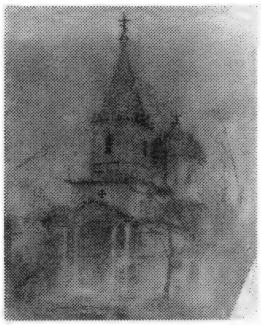

30

31

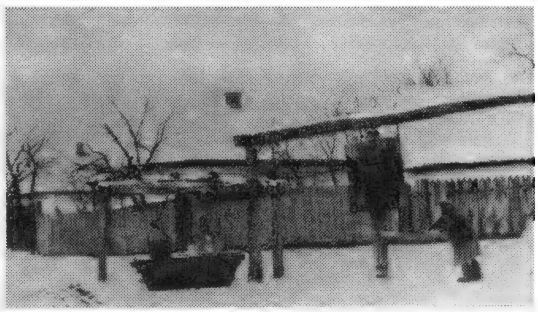

32

33

34

22. Ветерани сільського спорту на святкуванні 60-річчя колективу фізкультури (зліва на право): капітан збірної Української РСР Г.Ф. Шевченко, колишні вчителі фізкультури С.М. Шраменко та І.М. Шевченко. 1996 р.

23. Учасники Самодіяльного народного хору «Поляни» відзначають 70-у річницю колективу. 1988 р.

24. Футбольна команда «Зоря» — володар Кубка Черкаського обласного спортивного товариства «Колос», чемпіон і володар кубка району, бронзовий призер першості м. Черкаси. 1997 р.

25. Колектив Руськополянського лісництва з ветеранами лісового господарства в День професійного свята. 1998 р.

26. Волейбольна команда села — багаторазовий чемпіон району. 1997 р.

27. Олімпійський чемпіон А. Хіміч нагороджує гравців руськополянської «Зорі» — срібного призера першості з мініфутболу 2001 року.

28. Краще спортивне село Черкаського району 2002 — 2003 рр.

29. Кращий спортсмен села 1995 року В'ячеслав Гладун.

30. Свято-Ільїнська православна церква. Побудована в 1851 р., зруйнована в 1950 р.

31. Новорічні вітання Діда Мороза і Снігуроньки дітям, 2 січня 2001 р.

32. Так руськополянці добували воду до 50-х років двадцятого століття. 1952 р.

33. Руськополянський самодіяльний народний етнографічний хор «Поляни» здобув визнання за межами України. 1975 р.

34. Руськополянські спортсмени готуються до параду відкриття змагань «Найспортивніше село Черкаської області 2000 року».

САГУНІВКА

Сагунівка — село, центр однойменної сільської ради (населення становить 3325 осіб), розташоване на березі Кременчуцького водосховища за 30 км на південний схід від Черкаси. Землі Сагунівки межують із землями сіл Худяки та Чорнявка Черкаського району та землями села Топилівка Чигиринського району.

Природні умови типові для зони лісостепу України. Власне нинішній населений пункт Сагунівка збудований у кінці 50-х на початку 60-х років XX ст. на правому високому і рівнинному березі Дніпра в наслідок перенесення сіл Ломоватого і Сагунівки із зони затоплення Кременчуцького водосховища. При завершенні переселення сіл Ломоватого та Сагунівки на нове місце було прийнято рішення про їх об'єднання.

15 листопада 1959 року на зборах громадськості сіл було ухвалено об'єднати колгосп «Комунар» (Сагунівка) і «Заповіт Леніна» (Ломовате) — в колгосп «Заповіт Леніна». Рішенням виконкому Черкаської обласної ради депутатів трудящих від 26 травня 1964 року об'єднано населені пункти Ломовате і Сагунівку в один населений пункт під назвою «Сагунівка». Це рішення потім було затверджено указом Президії Верховної Ради Української РСР. Першим головою виконкому сільської ради після об'єднання було обрано Ніну Іванівну Луговську, а головою правління об'єднаного колгоспу «Заповіт Леніна» — Миколу Івановича Чепурного.

До переселення сіл на нове місце Ломовате і Сагунівка розташовувалися на великому острові, утвореному Дніпром і його рукавом Сагою. Ця назва рукава і дала потім назву селу.

Місцевість знаходилася в заплаві Дніпра, була зручною і вигідною для перших поселенців, бо вона була гарною схованкою від нападів кочівників. На основі археологічних розкопок, які проводила Кременчуцька ранньослов'янська експедиція інституту археології АН УРСР у 1956 —1957 роках під керівництвом М.Ю. Брайчевського, можна судити, що перші поселенці Сагунівки та Ломоватого жили тут уже в III на початку IV ст. н.е.. Ранньочерняхівські поселення на цій території виявлені науковцями В.К. Гончаровим та Р.А. Юрою в 1955 році під час обстеження берегів Дніпра, які підлягали затопленню водами майбутнього Кременчуцького водосховища. Було знайдено два поховання, що свідчить про існування тут поселень і городищ періоду Київської Русі. Знайдені наконечники монголо-татарських стріл, меч та поховання першої половини XIII ст. свідчать про те, що городища на цій території були зруйновані в часи татаро-монгольської навали. Перша згадка про Сагунівку та Ломовате припадає на 20 — 30 роки XVII ст. Вони зазначені на карті французького інженера Гійома Левассера де Боплана, який служив тоді у польському війську.

У грудні 1637 року район Черкас став центром селянсько-козацького повстання під проводом гетьмана нереєстрових козаків П. Бута (Павлюка). Повстанці оволоділи Чигирином, Черкасами, Корсунем та іншими містами і селами. Але після бою під Кумейками повстанці змушені були відійти (маршрут їх пролягав і через Ломовате та Сагунівку до села Боровиці, тепер Чигиринського району), де і зазнали остаточної поразки. У придніпровських плавнях біля села Сагунівки, аж до його затоплення в 1959 році, було велике озеро, яке називалося «Козацьким». За переказами, що дійшли до наших днів, у ньому тоді було потоплено шляхтою багато козаків і повстанців. Під час проведення переговорів Богдана Хмельницького з царем Олексієм Михайловичем про укладання договору між Україною та Росією, посла-

нці від царя рухалися трактом, який пролягав від Черкас до Таборища через Леськи, Талдики, Худяки, Ломовате, Сагунівку, Топилівку, Боровицю.

У 1686 році Росія і Польща підписали Вічний мир, за яким південна Київщина з вузькою смугою вздовж правого берега Дніпра — Правобережна Наддніпрянщина, куди входили і села Сагунівка та Ломовате, ставали нейтральною зоною. Проте вже під кінець XVII ст. тут знову відновився феодальний та національний гніт Польщі. Правобережні землі України протягом всього XVII ст. все ще залишалися під гнітом шляхетської Польщі. Одним з найбільших у XVIII ст. виступів українського селянства проти польського гніту була, як відомо, Коліївщина. Повстання почалося у травні 1768 року і охопило Медведівку, Жаботин, Канів, Смілу, Черкаси і всі навколишні села, у тому числі Сагунівку та Ломовате. У народному музеї Сагунівки зберігається шабля тих часів.

За другим поділом Польщі у 1793 році правобережні українські землі, в тому числі й Сагунівка та Ломовате, відійшли до Росії. Майже відразу ж після цього Указом Павла I від 30 листопада 1796 року намісництва на приєднаних землях ліквідовані, а замість них у 1797 році утворені губернії та повіти. До Черкаського повіту, що входив до Київської губернії, ввійшла і Худяківська волость з селами Сагунівкою та Ломоватим. Почалося поступове закріпачення селян на приєднаних землях та їх русифікація. Ось один з документів, що свідчить про це: «Его превосходительству господину генералу от кавалерии, Киевскому военному губернатору, тайного советника Киевского губернатора Рапорт. Крестьяне с. Ломоватого жаловались на орендатора князя Сангушко в несуместных с них поборах и опустошении лесов старостинских, о раздаче им Сангушкою многих старостинских селений разным владельцам, которые отняли у крестьян земли, и берут с них оброк по произволу, а не по складу, и что, хотя просили они о том по судах, но защиты не получили».

В іншому документі селяни з с. Ломоватого у своїй скарзі від 10 вересня 1827 року детально розповідають, як вони передавалися за суборендою з рук у руки різним орендарям і, врешті-решт, потрапили до поміщиці Шарлотти Михайлової. Остання, збільшивши панщину з 22 люстраційних до 60 днів, ввела ряд додаткових повинностей і грошових зборів. Коли раніше селяни платили чиншу за пару волів кілька карбованців, то поміщиця вже вимагала від них 10 – 12 крб. Вона віддавала селян в найми різним торговцям. Селяни скаржилися також на те, що Михайлова загарбала у них громадську землю.

Російське поневолення було таким же жорстоким, як і польське. «Июня 15 дня 1836 года Киевский губернский прокурор по донесению Черкасского уездного стряпчего предоставляет им с тамошним земским исправником в селе Ломоватом о жестоком наказании старостинских крестьян: Ивана Гурского и Федора Доброскока и заковании их в кандалы управляющим старостинским фильварком дворянином Голимбиевским, что накопление на помянутом старостве казенной недоимке приходит в подлежащие места. И другое. Все это имело место у помещицы Михайловой».

З документів за 1841 рік ми бачимо, що села Сагунівка і Ломовате вже відносяться до державних: «Число казенных крестьян мужского пола по с. Сагуновка и Ломоватому числится 1208 человек. Число отставных солдат, купцов, мещан, однодворцев, вольных людей в имении проживающих — 89 человек. Количество земли вообще всей — 5527 десятин, с покосной 695 десятин. Экономической пахотной — 443, с покосной — 362 десятин. Принадлежавшей крестьянам — 5084 десятин, с покосной — 33 десятины».

Під час Кримської війни 1853 — 1856 роках Черкащина, як один з найближчих до театру війни регіон, поповнювала армію рекрутами і ополченцями. Десятки чоловіків з Сагунівки та Ломоватого було забрано в солдати; багато людей було забрано до фортифікаційних робіт, наведення мостів, тощо; було зібрано чимало коней і волів з погони-

чами для потреб армії. Нагороди часів Кримської війни, що зберігаються в Сагунівському народному музеї, говорять про героїзм солдатів з Сагунівки та Ломоватого в тій війні. Після відміни кріпосного права в Росії у 1861 році почалися селянські заворушення. Боротьба селян за землю і перерозподіл її за кількістю душ на Чигиринщині та в частині сіл Черкаського повіту дістала назву «Чигиринської справи». Очолив цю боротьбу житель села Сагунівка відставний солдат Хома Денисович Прядка, і тривала вона з 1869 року до арешту Хоми Прядки в 1875 році.

Революційні виступи селян Чигиринщини, а також Сагунівки та Ломоватого, організовані Хомою Прядкою, вирішили використати народники з Києва: Яків Стефанович, Лев Дейч та Іван Бохановський. Було створено бойові дружини майже у всіх селах Шабельницької, Адамівської, Чаплинської та Трушівської волостей. Почали створюватись дружини в Боровиці, Медведівці, Топилівці, Мудрівці (Чигиринський повіт), Сагунівці, Ломоватому (Черкаський повіт). Повстання намічалося підняти 1 жовтня 1877 року, але через необережність одного з селян організацію було викрито. Народники були заарештовані, до суду було притягнуто 967 селян.

У 1905 — 1907 роках у Ломоватому діяли революційні агітатори, але на значні виступи селян їм не вдалося підняти. На Першу світову війну в Сагунівці та в Ломоватому було мобілізовано 170 чоловік. Крім того, було забрано майже сотню коней, понад сто телиць, бичків та волів, чимало упряжі, зерна. Багато жителів сіл повернулися додому з нагородами, але немало загинуло.

Після Лютневої революції 1917 року заворушилися і селяни Сагунівки та Ломоватого. У Ломовате прибув Роман Задорожній, який був першим комуністом в селі. Він згуртував навколо себе групу селян-активістів. Після жовтневих подій 1917 року деякий час функції влади ще виконували в селах старости, але вже 5 лютого 1918 року почали створюватися нові місцеві органи влади: сільська рада та ревкоми. У Сагунівці першим головою сільської ради став Семен Михайлович Джулай; в Ломоватому — Андрій Сергійович Атамась. В селі Худяки представниками сіл Ломоватого, Сагунівки, Чорнявки, Талдиків та Худяків було обрано волосний ревком, який очолив Дем'ян Порфирович Брик. Під час «скоропадщини» німців у Сагунівці та Ломоватому не було, але їх уповноважені з Черкас забирали хліб, фураж, коней для потреб австро-німецької армії. Весною 1918 року в селах було проведено зрівняльний перерозподіл церковної землі. Ліквідовано орендну заборгованість, всю землю було розділено.

На початку 1919 року в селах були створені комнезами (голова Сагунівського комнезаму — Петро Петрович Шапошник, голова Ломоватського — Олексій Іванович Ляшко), яким відводилась особлива роль в збиранні хліба для Червоної Армії. Незайве відмітити, що селянам довелося поставляти провіант, фураж, худобу, одяг всім воюючим сторонам у громадянській війні. Очевидно, що й воювати їм доводилось на базі різних воюючих сторін. Точно встановлено участь у громадянській війні сагунян та ломоватчан тільки на боці Холодноярської республіки і Червоної Армії. У кінці червня 1919 року територію Черкаського повіту захопили денікінці. Один з партизанських загонів, створених для боротьби з денікінцями, очолив селянин з села Худяки — Яків Корнійович Краснощок. У цьому загоні воювали селяни з с. Худяки та сусідніх сіл, у тому числі і більше чотирьох десятків жителів Сагунівки та Ломоватого. Зокрема, загонові вдалося не допустити відходу денікінців з Черкас у напрямку: Леськи, Худяки. Потім загін Краснощока захищав м. Сміла від військ Петлюри. Житель села Ломовате Іван Сергійович Атамась за активну участь у боях був нагороджений орденом Бойового Червоного Прапора.

Першим секретарем партосередку в Сагунівці (створений у 1920 році) був Петро Шапошник, а комсомольськими вожаками — Левко Микитович Кривошея (Сагунівка) та Іван Леонтійович Чепурний (Ломова-

те). Комсомольські організації були створені у 1923 році.

Після громадянської війни в період НЕПу в селах почали створюватись перші кооперативні об'єднання селян — машинові товариства: у Ломоватому в 1924 році (проіснувало до 1928 року), в Сагунівці — в 1927 році. У 1928 році в Ломоватому почали створюватись ТСОЗи (на основі машинових товариств) — весною 2, а на осінь ще 3; у 1929 році в Сагунівці було утворено 4 ТСОЗи. В січні 1930 року на базі цих ТСОЗів було створено колгоспи «Комунар» у Сагунівці та ім. Леніна в Ломоватому. В обох селах у 1930 році було проведено «розкуркулення», під яке потрапили не тільки багаті селяни, а й ті, хто підтримував багатих, або всього-на-всього не хотіли вступати в колгоспи.

Першим головою колгоспу «Комунар» став Трохим Семенович Джулай, а першим головою колгоспу ім. Леніна Олексій Максимович Братко. На осінь 1930 року суцільну колективізацію було майже завершено. У перші роки колективного господарювання урожаї були низькими — 10 – 12 ц з га. Оплата праці була низькою і, на приклад, у колгоспі «Комунар» становила на трудодень 1 – 1,2 кг натурою (зерном, картоплею, соломою, половою тощо без грошей).

І все ж у 1932 році в обох колгоспах вдалося виростити значно кращий урожай, ніж у попередньому році. Проте на трудодень колгоспникам видали вдвічі менше, ніж у 1931 році. Жителі сіл сплатили належні їм податки державі, але за вказівками «зверху» встановлювалися нові. А потім почали забирати в селян все виявлене зерно та овочі. Наближався 1933 рік. Почався спустошливий голод. Аби вижити, люди їли все: коріння очерету та кору дерев, гречану полову, змішану з невеликою кількістю борошна, виловлювали, де тільки можна було, рибу, їжаків та інших тварин. Все ж кількість голодуючих швидко збільшувалася. Люди пухли, ходили жебракувати і вмирали.

Вимирали цілими сім'ями, спочатку померлих хоронили родичі. А потім їх підбирали і хоронили у братських могилах без трун, спеціально закріплені їздові колгоспу, яким давався наряд виявляти в хатах і по вулицях села померлих і закопувати їх. Були випадки канібалізму. В результаті голодомору в Сагунівці та Ломоватому в 1933 році померло понад 400 жителів.

Розкуркулення і репресії на Соловки, в Сибір, Північний Казахстан було відправлено більше. А під час піку репресій у 1937 — 1938 роках чимало односельців поплатилися життям. Зокрема, в 1937 році були засуджені до ВМП (розстрілу) — колгоспники К.М. Луговський, О.М. Ляшко. В 1938 році розстріляні служитель культу В.Я. Кучугурний, колгоспники — П.К. Олійник, І.Я. Шапошник. Ряд селян одержали по 8 – 10 років каторги.

В 1939 році мобілізований колгоспник І.М. Чепурний під час фінської компанії потрапив у полон до фінів. У 1940 р. після обміну полонених — його було засуджено на 5 років концтабору.

В наступні передвоєнні роки життя і колгоспів, і колгоспників почало поступово покращуватись. Будувалися нові приміщення для складів, ферм; проводились радіофікація та електрифікація сіл; відкривалися хати-читальні, а потім і клуби; колгоспи було закріплено за МТС, які в свою чергу теж розвивалися, і допомагали колгоспам в обробітку землі; колгоспи поступово купували вантажні автомобілі та іншу техніку. Внаслідок цього зростали врожаї і продуктивність тваринництва, що й забезпечило ріст матеріального та культурного рівня життя селян.

Зразу ж після нападу 22 червня 1941 року Німеччини на СРСР у Черкаському районі, як і по всій країні, було проведено загальну мобілізацію. 28 червня 1941 року військова рада Південно-Західного фронту прийняла рішення про будівництво оборонних рубежів на полях сіл Топилівки та Худоліївки Чигиринського району, у спорудженні яких взяли участь і жителі Сагунівки та Ломаватого. У липні були готові десятки кілометрів протитанкових ровів, велика кількість кулеметних і артилерійських позицій. Було створено кілька загонів народного ополчення та винищувальних загонів жителями Черкаського району.

Почалася евакуація черкаських заводів і худоби з колгоспів Черкаського району. Сотні голів худоби були гоном відправлені в евакуацію із колгоспів «Комунар» та Імені Леніна, але ця череда дісталася фашистам.

10 серпня 1941 року фашисти, незважаючи на опір підрозділів армії під командуванням Д.У. Рябишева, яка захищала Черкаси і Черкаський район, ввійшли до Сагунівки та Ломоватого. Почалася розправа над мирними жителями, пограбування, руйнування колгоспних та державних приміщень, насильна відправка молоді на каторжні роботи в Німеччину.

Окупаційну владу тут здійснювали старости і поліція. Поліцаї схопили і відправили в Черкаську в'язницю 17 активістів, де вони були страчені. Від рук поліцаїв загинуло кілька селян, у тому числі одна єврейська сім'я. 75 жителів Сагунівки та Ломоватого було відправлено до Німеччини.

15 грудня 1943 року Сагунівка та Ломовате були визволені від німецько-фашистських загарбників. Понад 90 чоловік були нагороджені медаллю «За доблесну працю в роки Великої Вітчизняної війни 1941 — 1945 рр.». Жителі Сагунівки та Ломоватого брали участь у воєнних діях на всіх фронтах Великої Вітчизняної війни, а також війни з Японією.

У 1946 р. колгоспниця П.Т. Ведлюденко була зіслана на 5 років у Казахстан за те, що її чоловік нібито здався в полон німцям. Немало трудівників села Сагунівки і Ломоватого були притягнені до суду в голодні 1946 — 1947 роки за збір колосків (300 – 800 грамів).

Незважаючи на труднощі, села швидко відбудовувалися. У грудні 1949 року було вирішено об'єднати колгоспи сумісних сіл Леськи, Худяки, Ломовате і створити так зване агромісто. В кінці 1951 року експеримент було припинено. Ломоватський колгосп, що знову лишився самостійним, було перейменовано в «Заповіт Леніна».

Указом Президії Верховної Ради УРСР на прохання колгоспників у 1952 році село Сагунівка було приєднано до Черкаського району Київської області (до того Сагунівка входила до Чигиринського району Кіровоградської області). А після Указу Президії Верховної Ради СРСР від 1 січня 1954 року про утворення у складі Української РСР Черкаської області і Ломовате, і Сагунівка ввійшли до її складу.

В 1954 році в колгоспі «Комунар» було створено з випускниць-десятикласниць комсомольсько-молодіжну ланку для вирощування кукурудзи. Її очолила секретар комсомольської організації Ганна Панасівна Ільченко. Протягом кількох років дівчата вирощували високі урожаї кукурудзи, займали перше місце серед комсомольсько-молодіжних ланок України і були відзначені урядовими нагородами. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 26 лютого 1958 року Ганні Панасівні Ільченко присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці з врученням ордена Леніна і медалі «Золота зірка».

В другій половині 50-х років у зв'язку з будівництвом Кременчуцької ГЕС почалося переселення сіл Сагунівка та Ломовате на нове місце. Причому генеральний план забудови передбачив побудови одного села, злиття двох сіл в одне, що потім і було здійснено.

У 1965 році М.І. Чепурного, голову колгоспу «Заповіт Леніна» було обрано першим секретарем Черкаського РК КПУ. А головою колгоспу «Заповіт Леніна» було обрано Івана Яковича Ляшка, який беззмінно працював на цій посаді аж до виходу на пенсію в 1992 році.

За час головування І.Я. Ляшка економічні показники колгоспу неухильно зростали і досягли свого максимуму в 1991 році. Наприклад, грошові надходження в 1991 році становили 134 млн. крб.; вироблено молока 1768 ц, м'яса 122,5 ц на 100 га угідь. Урожайність зернових зросла до 57,7 ц. У 1992 році економічні показники дещо знизились, але ще залишились на досить високому рівні.

29 січня 1992 року головою колгоспу «Заповіт Леніна» було обрано Петра Григоровича Сагуна, який обіймав цю посаду до звільнення за власним бажанням у кінці 1996 року.

За ці роки було проведено реформування колгоспу «Заповіт Леніна» в КСП «Ломоватe». Аналізуючи показники економічної діяльності реформованого підприємства за 10 років незалежності України, можна зробити висновок, що тенденцію на неухильне зростання виробництва втрачено. Дуже знизились доходи працюючих.

З 11 лютого 1997 року головою правління КСП «Ломоватe» працює Володимир Григорович Зганяйко.

5 січня 2000 року відбулося друге реформування сільськогосподарського підприємства; загальні збори уповноважених працівників КСП ухвалили постанову про наділення кожного працівника підприємства земельним і майновим паєм та про утворення на суто добровільній основі СТОВ «Ломоватe». Більшість нових власників земель і майна вирішили здати його в оренду засновникам СТОВ і працювати на цьому підприємстві. Директором СТОВ «Ломоватe» було обрано В.Г. Зганяйка.

Незважаючи на труднощі (і дорожнеча паливо-мастильних матеріалів, і зменшення кількості орної землі внаслідок виходу кількох десятків чоловік з підприємства і т. п.), становище поступово стабілізується.

Майже всі селяни на присадибних ділянках вирощують овочі й мають змогу реалізовувати їх на місцевих ринках. З'явилась і така нова форма господарювання на селі, як фермерство — одноосібники, що взяли належні їм землі, і не вступивши до СТОВ, господарюють на ній.

Важливою частиною економіки є сфера обслуговування населення. В Сагунівці працюють кілька магазинів (різних за формою власності), кілька закладів громадського харчування, АЗС, СТО автомобілів, швейна майстерня, перукарня, аптека. Ремонт електротехнічних побутових приладів та радіотехніки здійснюється, в основному, сільськими аматорами, ремонт годинників і велосипедів здійснюють приїжджі підприємці. В селі працюють лікарня, пекарня.

Громада Сагунівки і Ломоватого завжди багато уваги приділяла духовному життю односельців. Як відзначає Л. Похилевич у своїй книзі «Сказание о населенных местностях Киевской губернии» (К., 1864), у XIX ст. в Сагунівці на 2247 чоловік була Церква Богородиці, збудована ще в 1792 році, вона мала 42 десятини церковної землі, а у Ломоватому на 1535 чоловік була церква Різдва Господнього, збудована в 1741 році й оновлена в 1851 році, з 42 десятинами.

На загальних зборах 25 січня 1990 року громада села вирішила передати старе приміщення колгоспного клубу під церкву. Була проведена реконструкція старого приміщення і в селі відновила свою офіційну роботу православна церква (після 60-річної перерви, викликаної руйнуванням церков у Сагунівці та Ломоватому). У свою чергу сільська громада євангельських християн-баптистів (яка ніколи з початку свого існування з XIX ст. не припиняла своєї діяльності) реконструювала приміщення старої школи в будинок молитви.

Із закладів освіти є дитячий садок і дві школи (середня і неповно-середня). Значним досягненням в економічному житті села за роки незалежності України стала майже повна газифікація села.

Долаючи значні труднощі, працює очолюваний О.Г. Мосійчук Будинок культури, а при ньому музей історії села і бібліотека.

Набирає сили футбольна команда «Чайка», добре працює секція спортивного орієнтування (тренер Д.А. Козачинський), тренуються юні дзюдоїсти.

Головою сільвиконкому в 70 — 80-х роках працював Іван Федосійович Луговський, сільськими головами в 90-х роках обиралися Іван Федорович Олійник, Володимир Михайлович Луговський, Петро Григорович Сагун, Іван Панасович Жученко, з 2002 року — Василь Антонович Шевченко. Майже 20 років секретарем виконкому працював Кузьма Прокопович Завіновський, з 1994 року секретарем сільської ради працює Надія Іванівна Шапошник.

1. Макар Михайлович Боровик, відмінник народної освіти, учитель біології. Підчас будівництва Кременчуцького водосховища й переселення старого села разом з учнями виростив і передав односельчанам 20 тис. саджанців фруктових дерев.
2. Комсомольсько-молодіжна ланка Героя Соціалістичної Праці Ганни Панасівни Ільченко. 1956 р.
3. Ганна Михайлівна Кучугурна понад 30 років працювала ланковою в колгоспі «Заповіт Леніна», має урядові нагороди.
4. Іван Якович Ляшко, голова колгоспу «Заповіт Леніна», 1965 — 1991 рр.

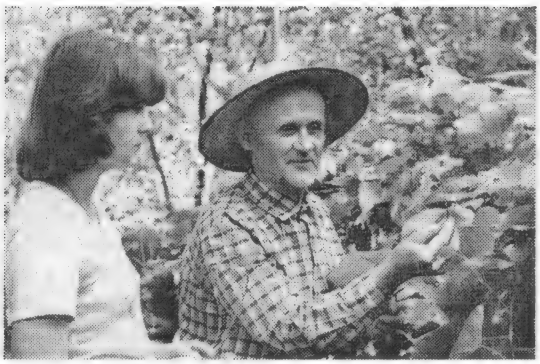
1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

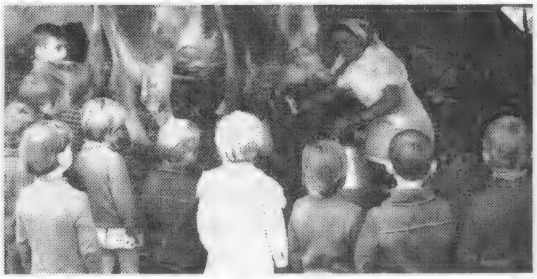
11

5. Федір Іванович Сагун, понад 30 років працював бригадиром тракторної бригади колгоспу «Заповіт Леніна».
6. Катерина Євгенівна Сіренко, заслужений агроном України, завідуюча державною сортодільницею.
7. Михайло Митрофанович Шквар, директор Ломоватської школи (1946 — 1966 рр.), з 1966 по 1976 рр. — директор Сагунівської середньої школи.
8. Марія Василівна Вовк, головний лікар Сагунівської дільничної лікарні з 1948 по 1978 роки.
9. Василь Антонович Шевченко, директор Сагунівської школи, з учнями в шкільній теплиці (з 2002 року Сагунівський сільський голова).
10. Виступ хору ветеранів.
11. Вихованці дитячого садка «Ромашка» з екскурсією на тваринницькій фермі.

СВИДІВОК, СОКИРНО

Село Свидівок — центр однойменної сільської ради (населення становить 2453 особи), розташоване на правому березі річки Дніпро за 17 км від районного та обласного центру — м. Черкаси. З півдня, заходу і півночі мальовничу долину, в якій розташоване село, оточують мішані ліси. Східна частина села омивається водами Дніпра.

Завдяки несприятливій болотяній місцевості село дуже розкидане.

На сьогодні болота осушені й село перебудовується. З'явилися нові вулиці міського типу з добротними будинками, село зовсім змінило свій вигляд.

З розповідей старожилів відомо, що заснування села розпочалося в кінці XVII століття. Першими поселенцями були рибалки.

Назва села пов'язана з легендою про походи і смерть переяславського поміщика отамана Свідова.

«Название этого села...», — гласить журнал «Кіевлянин» за 1870 рік, — «необьяснимое изь славянской этимологіи, обьяснимое изь славянской мифологіи, по коей Свидь быль «велетень» или великань. Жители Переяславля указывають могилу своего героя Свида под Переяславомь, на левой стороне Тубержа (річка Трубіж — автор.)

Село виникло на підвищеному березі серед численних боліт, оточених непрохідними лісами. В лісах було багато хутряних звірів, а на болотах водилась водоплавна птиця. В даний час місце першого поселення не заселене, а використовується як пасовище. Це урочище носить назву Церковне, бо тут у 1672 році була побудована перша церква.

Крім того, існує легенда, що отаман Свид мав дружину Ганку і сім дочок — сім дівок, — звідси й утворилась назва Свидівок.

Перша згадка про Свидівок датується 1740 роком.

Поступово територія села розширювалась, люди освоювали нижчу місцевість. Кількість населення збільшувалась завдяки поселенню тут втікачів від кріпацької неволі. Селяни не мали ніякого зв'язку з іншими населеними пунктами України. Через непрохідні ліси не було ніяких доріг, тому втікачі-кріпаки могли тут знаходити притулок. Населення поступово освоювало лісисті землі, розширювало свої присадибні ділянки, займалось натуральним господарством.

Село вважалось державним, селяни не відбували кріпаччини, вони займались переважно лісорозробками. Польової землі не мали, лише перед революцією окремі заможні селяни купляли ділянки польової землі за 12 км від села. Бідні селяни ходили на заробітки, на рудники в м. Кривий Ріг та на залізницях. В селі було широко розповсюджене випалювання деревного вугілля для продажу в м. Черкаси.

На Дніпрі заможні селяни будували млини і ступники для обробки грубого домотканого сукна. На луках випасали худобу і вівці, хутро яких переробляли на одяг і взуття.

В селі панувала суцільна неписьменність. Лише в 1873 році в старій найманій хаті була відкрита перша церковно-приходська школа, в якій навчалися лише діти заможних селян, тому що навчання було платним. Письменними були тільки сільський писар, дяк, піп та вчитель-самоук. На село три-чотири рази на рік з'являвся фельдшер із м. Черкаси, лікарні в селі не було зовсім.

Про історію церков у селі Свидівок є розповідь в журналі «Кіевлянин» за 1840 рік: «Церков деревяная, во имя Покрова Пресвятыя Богородицы, построена в 1845 году; по штатам она состоит вь 5-мь классь, земли имѣеть 39 десятинь. О прежней церкви вь визитье 1746 года Мошенского деканата говорится, что она была построена около 1741 года, на мьсто еще древньйшей, построенной вь 1718 году и описанной вь визить за

1740 годь, и священникомь при ней быль Шапочниченко, по презенть князя Геронима Сангушки, старосты Черкасского, рукоположенный.»

З середини XVIII століття під час виникнення селянських повстань проти панської Польщі село Свидівок було місцем зосередження гайдамацьких загонів. У збірнику А.А. Андрієвського «Історичні матеріали» (випуск І-1, — 1882 рік), у розділі «Гайдамацький рух» зазначено, що в липні 1752 року у селі Свидівок гайдамацький загін кількостю одинадцять осіб під керівництвом Кирила Уса здійснив напад на польську шляхту та орендарів, велися також бої з польською та російською каральними командами. В селі також зосередились гайдамацькі скарби. Про це свідчать пізніші знахідки. Наприклад, в урочищі лісу Козакове знайдено льох із золотими і мідними монетами. Це було приблизно в 1913 році у присутності мешканця села Григорія Овсійовича Жирного. За розповіддю старожилів ще багато гайдамацьких сховищ було знайдено на території села.

З появою пароплавства по Дніпру частина селян пішла працювати на пароплави. Серед селян відзначались найбільшим багатством Прокопи, в яких було багато волів і наймитів. Багачі Зозулі мали найбільше польової землі, навіть власні дачі в Соснівці, які здавали в оренду. Заможні грабарі Биченки та Жалдаки мали багато коней, на яких також працювали наймити.

Від названих прізвищ пішли назви мікрорайонів у селі Свидівок, які існують до цього часу: «Прокопівщина», «Жалдаківщина», «Зозулівщина», «Биченківщина». Серед населення були поодинокі жителі, що займалися крадіжкою коней, лісу та інших речей.

Жовтнева соціалістична революція принесла полегшення долі селянина-бідняка. Всі багатства землі: ліси, пасовиська, води, — перейшли до рук трудового народу. Трудящі села, що раніше задихались від безземелля, одержали від радянської держави більше двох тисяч гектарів землі. Влада в селі перейшла до рук бідноти, яка організувала в 1918 році свій бойовий штаб — комітет бідноти (комнезам). Першим головою комітету був Антон Васильович Яценко, його заступником обрали Давида Степановича Перевалу. Комітет оголосив радянську владу на селі.

Для роботи з жінками була створена жіноча організація. Першим жіноргом було обрано Я.А. Сайченко.

У 1922 році організована комсомольська організація. Першими комсомольцями в селі Свидівок були Сергій Антонович Яценко, Яків Антонович Яценко, Радіон Сопілка, Ганна Костівна М'якота, Петро Андрійович М'якота, Василь Титонович Харченко, Гнат Зінов'євич Борисенко, Микола Зінов'євич Борисенко, Карпо Савченко, Захарко Жирний, Павло Коломієць.

У 1926 році був створений перший партійний осередок, який входив у парторганізацію села Дахнівка. Першим секретарем був П.А. Доброцький. Куркулі села Федір Жалдак, Кіндрат Яценко, Лука Биченко, Сила Харченко вели відверту агітацію проти радянської влади, жорстоку боротьбу з біднотою.

Та ось на початку 1918 року спалахнула громадянська війна. Біднота села втратила багатьох своїх товаришів у боротьбі з німецькими інтервентами, з бандами Голого, Зеленого, Денікіна, Петлюри та інших. Партизанський загін кількостю 250 осіб під командуванням партизанського організатора Хижняка Матвія (з с. Мошни) та його помічника Коваленка Григорія вели запеклі бої у Свидівоцьких лісах і в самому селі. Особливо відзначились в боях односельчани Давид Степанович Перевала, Сизон Іванович Шаповал, Кіндрат Митрофанович Вороний, Сергій Силович Кулик, Семен Гнатович Жирний. З перемогою повернулися в рідне село воїни Червоної Армії та партизани громадянської війни. Всі взялись за мирне господарство, але обробляти землі було нічим. У селян не було ні тягла, ні інвентаря. Куркулі, користуючись нуждою бідноти, наживали власні капітали, худобу і навіть сільськогосподарські машини.

У 1928 році комітет незаможних селян на загальних зборах вирішив об'єднатися в організацію спільного обробітку землі

(СОЗ). Районний земельний відділ не затвердив цієї організації, бо в ній було мало землі й всього двоє коней. У СОЗ вступило лише сім сімей: Давид Дмитрович Горник, Демид Охрімович Перевала, Онопрій Пилипович Кузьменко, Прохір Семенович Реуненко, Євген Якович Нелін, Василь Федорович Носенко, Андрій Антонович М'якота.

За пропозицією райземвідділу созівці приєднались до Василицького СОЗу «Надія». На загальних зборах було ухвалено прийняти свидівчан у члени СОЗу, цю бригаду назвали «Наша праця». Очолював свидівоцьких созівців Демид Дмитрович Горник. СОЗ мав усього 70 га землі, яку засіяли озиминою.

На наступний 1929 рік СОЗ «Наша праця» налічував уже 23 сім'ї. Незаможники вже мали своє поле і свій посівний матеріал. Колгоспне поле знаходилось за селом Геронимівка. Щоб придбати тягло і ремонент, созівці взяли кредит, за кошти якого закупили пару коней, дві жатки, двигуна і молотарку. В обробітку землі допомагав Черкаський «Садовинтрест», який вислав на обробіток землі два трактори. Першими трактористами були Василь Степанович Перевала, Левко Демидович Зозуля, Пилип Карпович Дорошенко, Платон Данилович Кулик та Савченко. Робітники надавали селу всебічну допомогу. Згодом організовано колгосп «Пролетар», головою якого обрали робітника Сомова.

У «Відчиті Черкаського районного виконавчого комітету рад робітничих та червоноармійських депутатів 1929 — 1931 рр. п'ятому районному з'їзду Рад» в архівних матеріалах за 1931 рік дано характеристику наслідків господарювання колгоспу «Пролетар»: по всіх культурах зернохліба по селах району село Свидівок зібрало зерна в 1929 році 572,5 ц при плані 449,3 ц, в 1930 році — 620,9 ц при плані 547 ц, що складає 114%.

План хлібозаготівлі було виконано на 101%, план вирощення пшениці було виконано на 243%. План по вирощуванню і здачі великої рогатої худоби було виконано в 1929—1930 рр. на 195%, а овець — на 400%.

У 1930 році куркулі стали втрачати свою силу. Збори селян Свидівка вирішили конфіскувати майно сільських куркулів Федора Жалдака, Кіндрата Яценка, Луки Биченка, Власа Харченка та інших за невиконання плану хлібозаготівлі та ворожі дії проти односельчан.

З давніх-давен селяни села Свидівок займалися бондарством і столярними справами. В селі було багато бондарів-кустарів, які виготовляли бочки та інші столярні вироби для вжитку в індивідуальних господарствах.

У 1925 — 1926 рр. організувалась артіль «Червоний бондар». Вона містилась на подвір'ї Євгена Яковича Неліна, який очолив цю артіль. Пізніше артіль перевели на місце теперішнього розташування «Фабрики кухонних меблів», де вона знаходиться і зараз. Першим головою артілі обрали Пилипа Захаровича Жалдака. В 1931 році артіль було перейменовано на «Прогрес». Головою артілі «Прогрес» обрали Петра Івановича Борисенка.

Культурним і заможним життям зажили колгоспники. Діти почали навчатися у новозбудованій у 1929 році школі. У «Відчиті Черкаського райвиконкому п'ятому районному з'їзду Рад» в архівних матеріалах за 1931 рік зазначено: «За звітний період 1929 — 1931 рр. було збудовано чотири шкільних будинки в селах Свидівок, Леськи, Степанки та Червона Слобода». З'явився новий клуб, дитячі ясла, лікарський пункт. Молодь отримала можливість вчитись у технікумах, вищих школах та інститутах.

Червень 1941 року приніс у нашу країну тривогу, розпач, кровопролиття. Село послало на захист Батьківщини понад 500 своїх кращих синів і дочок. 19 серпня 1941 фашисти захопили Свидівок і з перших же днів почали свої тортури над селянами. Вони понівечили і розстріляли літню колгоспницю Варку Терещенко, молодих колгоспниць Марію Григорівну Борисенко, вагітну Ганну Бабак, чотирнадцятирічну піонерку Соню Коваль, а також вбили голову сільради Семена Гнатовича Жирного, колгоспного активіста Давида Горника поранили і кинули у болото.

Молодь Свидівка насильно відправляли

до Німеччини. Понад 80 молодих юнаків і дівчат з села потрапили в німецьке рабство. Селу було нанесено збитки на суму 500 тис. крб. новими грішми.

Та не було спокою гітлерівцям на окупованій території. В селі була створена підпільна партійна організація, що діяла з листопада 1941 по грудень 1943 року. До складу цієї організації входили шість комуністів і двадцять два безпартійні радянські патріоти. Керівником організації з листопада 1942 року по березень 1943 року був житель села Григорій Миколайович Бабак. Організувався також партизанський загін із жителів Свидівок, який влився у великий партизанський загін, керований Сергієм Наумовичем Пальохою, і діяв у мошногірських лісах. Жителі села подавали всебічну допомогу партизанам. Вони передавали у ліс їжу і важливі відомості про дислокацію німців, за що переслідувалися окупантами. Так загинула від рук фашистів двадцятирічна Марія Борисенко.

11 листопада 1943 року зі штабу колишньої 52-ї армії було наказано визволити села Лозівок, Єлизаветівку, Сокирно, Свидівок. Плацдарм у районі Свидівок мав за мету дати можливість колишній 254-й стрілецькій дивізії М.К. Путейка вийти на підступи до м. Черкас, а потім вдарити на Смілу. Командиру бригади Сидорчуку, партизанським загонам К.К. Солодченка, Г.К. Іващенка, Т.Ф. Прокіна було дане завдання форсувати Дніпро з 12 на 13 листопада одночасно з п'яти місць. Командир другого батальйону майор О.А. Блувштейн з воїнами-парашутистами увірвався в село, захопив три танки. Перший батальйон десантників наступав з іншого боку, а партизани, завдавши удару зі сходу, захопили дорогу Свидівок — Дахнівка. В селі було двадцять танків, дзоти, німці розставили міни, але лавина партизанів завдовжки в три кілометри пішла на Свидівок, знищуючи з тилу «тигри», «фердинанди» і «пантери» есесівської дивізії «Вікінг». Бої за визволення села звели нанівець оборонні укріплення гітлерівців біля Черкас. Відважний партизан з Свидівка Яків Гребенюк підбив чотирнадцять ворожих танків. 14 листопада 1943 року було повністю визволено села Свидівок та Сокирно. Відступаючи, фашисти спалили 120 хат, пограбували колгосп, напівзруйнували школу.

На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах воювали проти загарбників 436 чоловік, з них 205 загинуло, 128 нагороджено бойовими орденами і медалями Радянського Союзу.

На честь воїнів-односельчан, що загинули за волю і незалежність Батьківщини, в селі споруджено пам'ятник.

У боротьбі проти гітлерівських окупантів активну участь брали жителі сіл Свидівок та Сокирно. 143 особи нагороджено бойовими орденами та медалями Радянського Союзу.

З перших днів визволення свидівчани приступили до відбудови зруйнованого села та налагодження колгоспного господарства. В перші повоєнні роки виснажена і забур'янена земля давала низькі врожаї. Тяжко жилося багатодітним колгоспницям, вдовам, чоловіки яких загинули на фронтах війни. Поля були розміщені за 12 км від села, тому в перші роки відбудови виникла гостра проблема із транспортом, колгоспницям доводилось добиратися на поле пішки.

Після війни колгосп одержав від держави автомашини, трактори для обробітку землі, машинно-тракторні станції.

У 1952 році в сільські оселі прийшло радіомовлення та електроосвітлення.

У 1959 році колгосп «Більшовик» приєднали до геронимівського колгоспу «Радянська Україна», який очолювала двічі Герой Соціалістичної Праці Галина Євгенівна Буркацька, і колгосп став бригадою №3, за якою було закріплено 735 га землі.

Поновила свою роботу деревообробна артіль «Прогрес», яка виготовляла столи, стільці, шафи, тумбочки, бочки та інше.

В 1956 році артіль «Прогрес» приєднали до Руськополянського лісозаводу, а потім меблевого комбінату «Перше травня».

В перші післявоєнні роки в селі було два сільських клуби. Один з них побудувала ар-

тіль «Прогрес», а другий був у перебудованому приміщенні церкви. Загальні збори села вирішили побудувати єдиний Будинок культури. Жовтневі свята 1956 року провели в новозбудованому Будинку культури з паровим опаленням, освітленням, красивим оздобленням. При Будинку культури почала працювати бібліотека з фондом — 10072 книгами, гуртки художньої самодіяльності. З'явилися нові приміщення філії зв'язку, лікарні на 10 ліжок, а пізніше фельдшерсько-акушерський пункт і дитячі ясла. Село обслуговували сім торгівельних точок, що об'єдналися в сільське споживче товариство.

Для школярів побудували іще одне приміщення школи на чотири класні кімнати. У 1957 році всі учні перейшли на однозмінне навчання. При школі відкрилась майстерня з обробки дерева і металу.

Піонерська організація школи була дуже ініціативною. За збір металолому і вирощення кролів школа неодноразово одержувала нагороди. Гуртківці-краєзнавці ходили в походи, збирали цінні історичні відомості, за що були премійовані путівками в республіканські піонерські табори та грошима, які використали на екскурсію в м. Київ. Багато дітей щороку влітку працювали в колгоспі, допомагали збирати врожай.

Після закінчення навчання у восьмирічній школі учні здобували середню освіту в селах Василиця, Будище, а також у Черкаських школах. У 1960 році в селі Свидівок відкрилась вечірня, а потім заочна школа, де молодь мала змогу навчатись без відриву від виробництва.

В 1967 році в селі було збудовано ще одне приміщення школи на п'ять класних кімнат, з їдальнею, спортивним залом, роздягальнями та шкільною котельнею.

На березі Дніпра у межах села збудовано міжколгоспний будинок відпочинку «Світанок», а в Сокирно розпочалося будівництво туристичних баз для підприємств, установ і організацій м. Черкаси.

В селі проведено землевпорядкування, побудовано понад 250 будинків міського типу.

Протягом 1967 — 1980 років село Свидівок розбудовується, зростає добробут жителів села, успішно працюють промислові підприємства, зростає сільськогосподарське виробництво. Значна увага приділяється соціально-культурному розвитку села, ведеться активна підготовка до святкування 30-річчя Перемоги радянського народу у Великій Вітчизняній війні.

До 1975 року увічнено пам'ять загиблих односельчан — збудовано пам'ятні знаки у центрі Свидівок та на братській могилі, що знаходиться на сільському кладовищі. В центрі села збудовано також величну гранітну стелу та пам'ятник визволителям села — воїнам-десантникам 3-ї і 5-ї Гвардійських повітрянодесантних бригад, які загинули під час форсування Дніпра та визволення села. На гранітних плитах викарбувано імена 192 загиблих воїнів, які вдалося встановити. Майже 700 визволителів села з різних куточків Радянського Союзу прибули на святкування 30-річчя Перемоги 9 травня 1975 року. З цього дня зустрічі воїнів-десантників 3-ї і 5-ї Гвардійських повітрянодесантних бригад та партизанів-визволителів у селі Свидівок стали традиційними. У 1985 році, готуючись до відзначення 40-річчя Перемоги у Великій Вітчизняній війні, на території сільської ради проведено перезахоронення останків воїнів-визволителів, які були поховані в окремих могилах на околицях обох сіл, в лісі, на людських городах, у братську могилу біля пам'ятника воїнам-десантникам 3-ї і 5-ї Гвардійських повітрянодесантних бригад у центрі села. Учні місцевої школи ведуть активну пошукову роботу щодо встановлення імен загиблих односельчан та визволителів села.

6 квітня 1987 року, виконуючи інтернаціональний обов'язок у Демократичній Республіці Афганістан загинув наш славний односельчанин, капітан Сергій Васильович Жомер — єдиний син своїх батьків Наталії Устимівни та Василя Олексійовича Жомерів. Його поховано на сільському кладовищі, а гранітна плита з його іменем встановлена біля пам'ятника воїнам-десантникам у центрі села.

На знак глибокої вдячності подвигам визволителів їх іменами названі вулиці сіл: Сидорчука, Веретельникова, Вадясова, Бабака, Жирного, Путейка, Пилипенка, Пальохи, Скрипіна, Сергія Жомера.

Активно працює ветеранська організація села, яку очолювали Анастасія Михайлівна Мельникова, Яків Якович Тесля, Микола Григорович Шум, а зараз очолює Іван Іванович Правлінський. Усі вони є учасниками бойових дій.

У селі успішно працювали цех №2 Черкаського деревообробного комбінату, Свидівоцьке лісництво Черкаського держлісгоспзагу, бригада №3 радгоспу «Радянська Україна», бригада №2 птахофабрики «Перемога», бригада №2 Лозівоцького рибоколгоспу «Червоний Жовтень» у селі Сокирно.

За ці роки була розширена торгівельна мережа в обох селах. Збудовано кафе, магазини «Промтовари» та «Госптовари», їдальню, магазини продовольчих та промислових товарів у зоні відпочинку «Сокирно».

Оздоровлення трудівників промисловості й сільського господарства та їх дітей здійснював обласний міжколгоспний об'єднаний санаторій та піонерський табір «Світанок» у селі Свидівок та збудований у селі Сокирно санаторій-профілакторій «Жемчуг», що належить Черкаському хімкомбінату (нині Відкрите Акціонерне Товариство «Азот»), що оздоровлює працівників хімічної промисловості та їхніх дітей.

Значні досягнення в соціально-економічному та культурному розвитку сіл Свидівок та Сокирно припадають на 1981 — 2003 роки. За цей період відбулися разючі зміни на краще в освіті, медицині, культурі, значно зріс добробут жителів обох сіл. У селі Свидівок збудовано нове приміщення фельдшерсько-акушерського пункту, його забезпечено необхідним медичним обладнанням, інвентарем, медпрепаратами, поповнено штат медпрацівників. Для лікарів придбано новий житловий будинок з господарськими спорудами і присадибною ділянкою. У 2000 році фельдшерсько-акушерський пункт став медичною амбулаторією з сучасним обладнанням, лабораторією, фізкабінетом, аптечним пунктом, зубопротезним кабінетом. Лікарську медамбулаторію переведено з районного бюджету на бюджет сільської ради, що дозволило значно поліпшити фінансове становище медичного закладу. Значні кошти виділяються з сільського бюджету на придбання медінструментарію, лікарських препаратів, придбання і безкоштовного виділення ліків для пільгової категорії населення. Медамбулаторія забезпечена санітарним автотранспортом (автомобіль УАЗ), придбано оснащення для реконструкції котельні та газифікації закладу. В селі Сокирно працює фельдшерський пункт для медобслуговування жителів села та рибалок бригади №3 рибопромислової артілі «Вільшанка», який також забезпечений всім необхідним медичним обладнанням і лікарськими препаратами. Вирішується питання про газифікацію цього медичного закладу.

Значно покращилися умови для роботи закладів освіти в селі. В 1994 році в селі створено ремонтно-будівельний кооператив «Маяк», силами якого добудовано чотири класні кімнати школи, добудовано приміщення дитячого садка «Дзвіночок» для двох груп вихованців.

У сільському бюджеті села щороку закладаються значні кошти для покращення матеріально-технічної бази закладів освіти. Завдяки цьому 1 вересня 1997 року в селі Свидівок урочисто відкрито загальноосвітню школу I — III ступенів, що дало можливість випускникам неповно-середньої школи одержати середню освіту в рідному селі.

Перший випуск 11 класу загальноосвітньої школи I — III ступенів у селі Свидівок відбувся у 1999 році, першими випускниками були 16 учнів: Олександр Васильович Біда, Юлія Анатоліївна Гуськова, Оксана Іванівна Жовтобрюх, Іван Іванович Єрмоленко, Марина Анатоліївна Іващенко, Олександр Володимирович Іващенко, Максим Євгенович Кириченко, Ірина Олександрівна Коваль, Марина Олександрівна Коваль, Олена Леонівна Мірзоян, Іван Іванович Паканич, Тетяна Володимирівна Перевала, Іван Дмитрович Руденко, Михайло Геннадійович Сидорюк, Світлана Василівна Харченко, Юлія Миколаївна Черненко.

Особливі успіхи у навчанні кількох випускників загальноосвітньої школи були відзначені срібними медалями:

2000 рік — Віктор Юрійович Жирний;

2001 рік — Роман Васильович Жирний;

2001 рік — Олексій Євгенович Нелін;

2002 рік — Олена Юріївна Беліменко.

На сьогодні в школі навчається від 306 до 250 учнів.

З 2002 року школа перейшла з утримання сільського бюджету на районний, але сільська рада продовжує надавати їй посильну допомогу в питаннях поліпшення матеріально-технічної бази (комп'ютеризація), а також господарських.

Значна увага приділяється вихованню підростаючого покоління в дошкільній установі — дитячому садку «Дзвіночок». Щороку виділяються значні кошти для проведення поточних та капітальних ремонтів приміщення, придбання обладнання для навчально-виховної та матеріальної баз, а також повноцінного, калорійного, вітамінізованого харчування вихованців. Створена міцна база для виховання в цій установі ста дітей, хоч зараз відвідує дитячий садок лише 50 дітей, яких обслуговує штат у кількості 30 працівників. Батьківська плата за перебування дітей у дитячому садку не перевищує 17 грн. щомісячно. В 2003 році приміщення дитячого садка повністю газифіковано.

Успішно працює в селі Будинок культури. У 1985 році при Будинку культури було створено самодіяльний хоровий та танцювальний колектив «Обереги», який об'єднав понад 80 любителів народної пісні й танцю. Керівником колективу з дня його створення до сьогоднішнього дня є Василь Миколайович Гальченко. Вже через два роки — в 1987 році — колективу було присвоєно звання «народний», яке він підтверджує протягом шістнадцяти років. Народний самодіяльний ансамбль пісні і танцю «Обереги» є Лауреатом багатьох Міжнародних конкурсів та фестивалів, які проводилися в Україні, Росії, Угорщині, Румунії, Естонії, Молдові. За пропагування народної пісні й танцю колектив був нагороджений туристичними путівками до Чехії і Словаччини, побував у Польщі. Гастрольні подорожі колективу пролягли в усі райони Черкаської області, а також у такі міста, як Київ, Запоріжжя, Львів, Луцьк, Тернопіль та інші. Традиційним у селі стало відзначення народних свят та знаменних подій — свято Івана Купала, Різдво Христове, День Незалежності України, День села, свято жінки, День матері та поминальні дні.

Сільська рада турбується про духовне відродження своїх мешканців. Розпорядженням Представника Президента в Черкаській області від 17.06.1992 року за №130 «Про заяви віруючих громадян» зареєстровано храм Покрови Богородиці Української Православної Церкви в селі Свидівок, що розмістився в приміщенні магазину, який був збудований із матеріалів знищеної у 1950 році Православної церкви. Священнослужителем цієї церкви став протоієрей Борис Андрійович Бродовський.

У 2002 році було збудовано і відкрито церкву Християн-Баптистів віри Євангельської. Ця церква надає значну допомогу у вихованні підростаючого покоління. Щороку її служителі влаштовують місячний відпочинок для дітей-сиріт, дітей з малозабезпечених та багатодітних родин. У цьому таборі оздоровлюється від 70 до 200 дітей, які забезпечуються калорійним триразовим харчуванням, літнім одягом, спортивним інвентарем та різноманітними іграшками. Очолює церкву пастор Валерій Веніамінович Бєляєв.

Протягом названих років село Свидівок збагатилося багатьма гарними спорудами. Одна з них — це двоповерхове адмінприміщення сільської ради, в якому на першому поверсі розмістилися відділення зв'язку, філіал Ощадбанку 8224/07, сільська телефонна станція на 500 номерів. Другий поверх повністю займає виконавчий комітет сільської ради. Тут є обрядовий та актовий зали, всі необхідні приміщення для роботи працівників управління сільської ради. Приміщення здано в експлуатацію 3 серпня 1995 року.

В 1992 році в селі розпочалася загальна газифікація осель шляхом кооперування власних коштів громадян. Виготовлення доку-

ментації та прокладання центрального газопроводу від місця врізки (санаторій «Світанок») до центральних вулиць села взяв на себе держплемзавод «Україна», очолюваний директором Миколою Михайловичем Половинкою. Активна і цілеспрямована робота з газифікації сільських вулиць і домоволодінь дала змогу 4 листопада 1995 року запалити в селі Голубий газовий факел. Церемонію включення газу в селі розпочало молоде подружжя — Юлія Миколаївна Горячова та Василь Григорович Товкач, що стали на весільний рушник у цей день.

Такою ж наполегливою і організованою була телефонізація села. Шляхом кооперування власних коштів жителі села протягом 1998 — 2000 років встановили телефони в оселях. Зараз ведуться роботи з виготовлення документації та встановлення ще однієї АТС на 500 номерів.

У 1998 році приватний підприємець Олександр Борисович Дігтяр реконструював старе пустуюче приміщення і відкрив у ньому сільську пекарню «Колосок», яка випікає щодня до однієї тонни продукції (хліб, батони, пиріжки, пампушки, ватрушки, різноманітні булочки, весільні короваї, шишки, іменинні пироги та інші вироби).

Протягом останніх років у селі збудовано комплексний приймальний пункт, пункт по заготівлі вторинної сировини, впорядковано сільське кладовище, збудовано ритуальний майданчик та огороджено його територію, пам'ятні знаки на братських могилах оковані міддю, впорядковано навколишню територію біля них, висаджено дерева, кущі, квіти, біля адмінприміщення сільської ради депутатами та учнівською молоддю села закладено парк декоративних та фруктових насаджень.

Щороку проводиться поточний ремонт центральної дороги та шляхів по вулицях обох сіл. Постійно впорядковуються території біля дворів громадян, околиці вулиць.

Гордістю обох сіл є його жителі, які впродовж багатьох років сумлінно трудилися на благо своєї Вітчизни і рідного села. Це педагоги з багаторічним стажем: Віра Семенівна Самійленко, Ганна Костівна М'якота, Василь Олексійович Жомер, Микола Іванович Грибан, Олена Василівна Ващишина; медичні працівники: Ніна Леонтіївна Грибан, Віра Пилипівна Перевала, Тетяна Венедиктівна Носенко; листоноша — Валентина Луківна Москвич; працівник Ощадбанку — Тамара Іванівна Кулик; працівники сільського господарства Іван Федотович Борисенко, нагороджений двома орденами Леніна, Марія Михайлівна Биченко, нагороджена орденом Трудового Червоного Прапора, Герой Соціалістичної Праці — Михайло Сергійович Кулик, ветеран Міністерства внутрішніх справ — Микола Михайлович Шуба.

Зараз на території обох сіл — Свидівок і Сокирно — 1238 дворів, проживає 2610 громадян, серед яких 734 особи пенсійного віку, дітей до 18 років — 343, працездатне населення складає 1543 особи.

З 1945 по 1982 роки територіальну громаду сіл Свидівок та Сокирно очолювали: Семен Гнатович Жирний, Йосип Олександрович Іващенко, Павло Степанович Філіпенко, Ольга Офанівна Сопілкова, Поліна Олександрівна Власова, Володимир Антонович Жалдак, з 1982 року по сьогоднішній день сільську громаду очолює Джаннетта Пилипівна Калюжна.

1

2

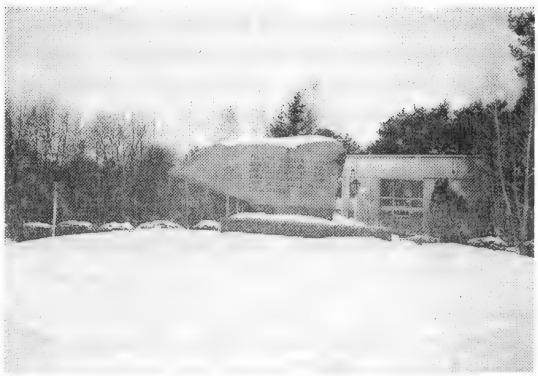

3

4

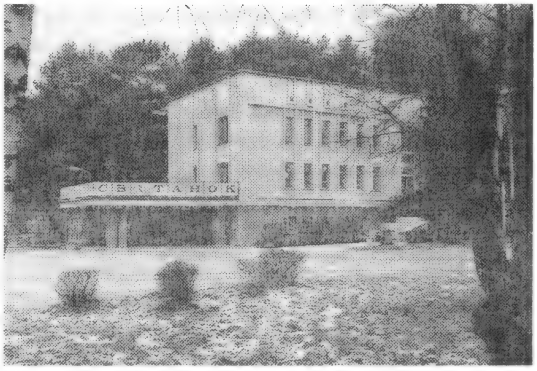

5

6

7

8

1. Пам'ятник десантникам 3-ї та 5-ї гвардійських повітряно-десантних бригад, які полягли за визволення с. Свидівок.
2. Пам'ятний знак на місці форсування р. Дніпро на Свидівському плацдармі.
3. Адміністративне приміщення сільської ради с. Свидівок.
4. Адміністративний корпус санаторію «Світанок».
5. Колектив пекарні «Колосок».
6. Магазин споживчого товариства.
7. Загальноосвітня школа I – III ступенів.
8. С.Н. Пальоха, комісар об'єднаного загону партизанів та

9

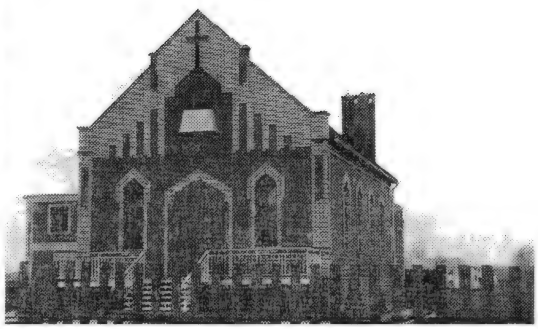

10

11

десантників, серед побратимів. 70-ті роки.
9. Сільський голова Д.П. Калюжна.
10. Дім молитви ЄХБ.

11. Зустріч партизанів та десантників біля пам'ятника десантникам 3-ї та 5-ї повітряно-десантних бригад в с. Свидівок на День Перемоги.

Софіївка, Гута-Станіславчицька, Шелепухи, Станіславчик

Софіївка — центр однойменної сільської ради (населення становить 1606 особи), розташований на автошляху Черкаси — Київ, за 37 км від обласного центру. Населення — 1596 чоловік. Сільській раді підпорядковані села: Софіївка, Шелепухи, Станіславчик та Гута-Станіславчицька.

Софіївка свого часу входила до складу Шелепуської волості, де була розташована волосна управа, церква та церковно-приходська школа. Нині в приміщенні колишньої волосної управи розміщена Шелепуська середня школа, де й зараз навчаються діти із сіл Софіївка, Кумейки, Станіславчик, Березняки.

Вперше Софіївка згадується в 1823 році. Тоді село належало до Кумейківського ключа маєтку графів Браніцьких та мало 455 жителів. Сюди ж відносилося і село Станіславчик (Комарівка) спільно з Гутою з населенням 88 чоловік та волосне село Шелепухи з 842 православними, 361 римокатоликами та 17 євреями. Шелепухи мали дерев'яну церкву із 38,5 десятинами церковної землі. Церква була збудована із соснових кругляків ще в 1704 році, згодом вона перебудовувалася в 1740, 1746 і 1855 рр.

У 1880 році поблизу Софіївки був зведений винокурний завод, на якому працювали жителі навколишніх сіл. Крім того, в селі було до десятка вітряків. Багато селян, не знаходячи заробітків на місці, відправлялися на заробітки в Таврію. Немало працювали плотогонами на Дніпрі.

Під час революції 1917 року селяни розібрали худобу в панській економії і розгромили винокурний завод. У роки революції і громадянської війни частина жителів Софіївки, Шелепух, Станіславчика та Гути-Станіславчицької воювала в загонах Зеленого, Голого (до речі, останній у свій час учителював у цих краях), частина пішла в загін імені Спартака, який очолював Феофан Ільїн із Білозір'я (Яснозір'я). Кузьма Віхоть і Яків Трухнів організували загони червоних, а завідуючий школою с. Шелепухи був активним прибічником Центральної Ради. Яків Остапенко і Пимен Бабич активно допомагали гайдамакам, Андрій Киба і Пилип Коваль організовували грабіж економій. У цій братовбивчій війні загинули Григорій Хрипко, Стороженко та інші жителі села.

У 1925 році в Софіївці було збудовано приміщення семирічної школи, організовано громадську лісопилку, чоботарню, бондарню, млин, діяло кредитне товариство. При хаті-читальні був відкритий лікнеп.

У 1929 році був утворений колгосп. Не обійшлося в селі без розкуркулювання. Власники семи вітряків і ті, хто володів більше 10 десятин землі, були відправлені на Соловки. Майже 50 % жителів Софіївки і навколишніх сіл забрав голодомор 1932 — 1933 років.

Не встигли селяни оговтатися після голоду, як почалися масові політичні репресії. Зокрема, бухгалтер промартілі «Бочкар» Б.А. Бочковський був розстріляний, а його дружина вчителька Ольга зіслана на 10 років у Сибір. Розстріляні були також член ВКП (б) Є.М. Гайдук, рядові колгоспники В.А. і М.П. Верещинські, В.Л. Білик та інші.

В роки Великої Вітчизняної війни майже всі чоловіки призовного віку пішли на фронт. Із них 210 жителів полягли на полях України, Білорусії, Польщі, Чехії, Прибалтики та під стінами Берліна. Під час відступу гітлерівці знищили майже всі господарські приміщення, спалили чимало осель. Розстріляли Т.М. Бондаренка, Г.В. Здора, П.П. Дяченка.

Але тільки війна закінчилася, і, як птиця Фенікс, із попелу виросли нові вулиці, нові ферми, майстерні, господарство лісників. У 1952 році колгоспи Софіївки було об'єднано з сільськогосподарськими артілями сіл Станіславчик, Шелепухи, Гута-Станіславчиська. І

вже у 1961 році господарство мало 17 автомашин, 8 тракторів, 4 комбайни, десятки сівалок, культиваторів. Колгосп був повністю електрифікований і радіофікований. Нині на території Софіївки, Шелепух та Станіславчика розміщено базове господарство СТОВ ім. Шевченка, а також Софіївське лісництво.

Кількість жителів, які проживають на території сільської ради, становить 1596 особи, з них — 847 пенсіонерів.

У селі Софіївка працює дільнична лікарня на 25 ліжок, 8-річна школа I – II ступенів та Будинок культури на 300 місць. У сфері обслуговування працює 2 магазини, кафе та аптека, а також ветеринарна дільниця. В селах Шелепухи та Станіславчик працюють ФАПи та сільські клуби на 100 місць, а також 2 сільські магазини.

Жителі цих сіл забезпечені автобусним сполученням 2 рази на день з Черкасами.

210 жителів нагороджені орденами і медалями. Григорій Романович Метеля (1926 — 2001 рр.) нагороджений двома орденами Слави I, II ступенів.

У мирні дні удостоєні високих нагород такі односельчани: Олексій Ананійович Литвин — орденом Трудової Слави III ст., Іван Андрійович Яременко — удостоєний ордена Трудового Червоного Прапора.

Виходець із с. Шелепухи Анатолій Григорович Білик — депутат Верховної Ради України. Жителі села пишаються також своїми полковниками — П.Д. Хрипком, П.І. Храпком, М.П. Гугнілшовим та капітаном II рангу І.М. Гречком.

Місцеве товариство очолює Віталій Горяінов, сільський голова впродовж багатьох років — Михайло Іванович Білик.

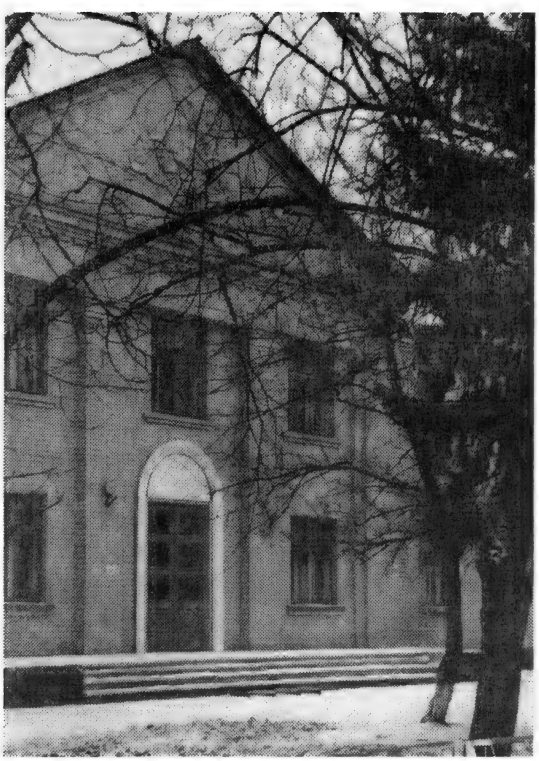

1

2

3

1. Сільський Будинок культури.
2. Адміністративний будинок в с. Софіївка.
3. Софіївська восьмирічна школа, побудована в 1936 році.
4. Колектив учасників художньої самодіяльності. В центрі директор школи Володимир Максимович Машвієвський, 1959 р.
5. Іван Архипович Стороженко, майстер Софіївської бочарні, 1958 р.

4

5

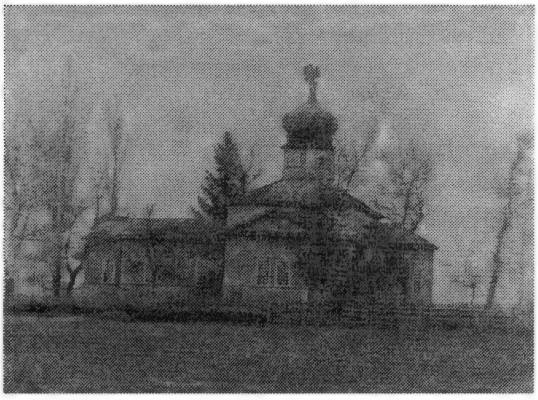

6

7

8

6. Церква в с. Шелепухи, побудована в 1873 році.
7. ФАП с. Шелепухи. 1949 р.
8. Будівництво початкової школи 1 – 3 класів у с. Станіславчик, жителі села 1936 р.

9. Колектив Софіївської дільничої лікарні. 1973 р.
10. Учасники художньої самодіяльності с. Софіївка. 1985 р.
11. Пантелеймон Кіндратович Підбережний, учасник ВВВ, моряк крейсера «Красний Кавказ».

9

10

11

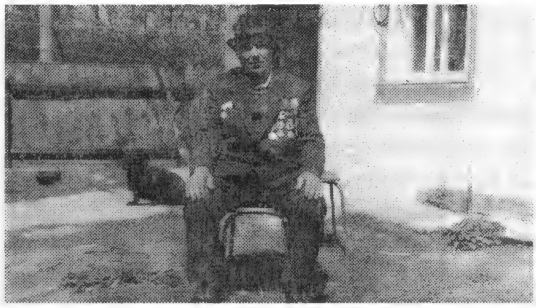

12
13

14

15

16

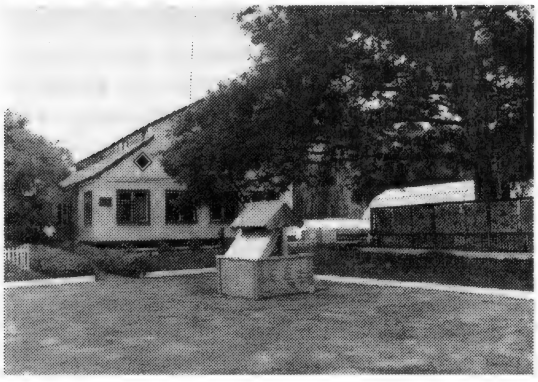

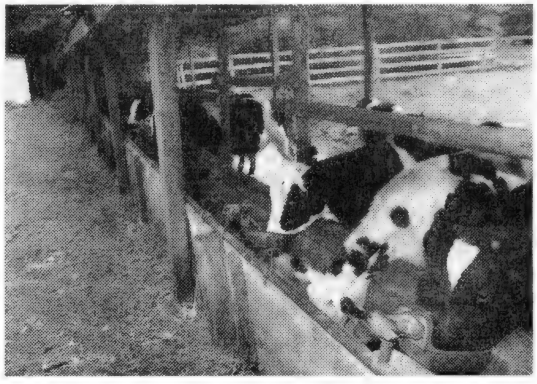

17

12. Ветеран війни та праці Микола Кузьмович Шевченко. 1993 р.
13. Михайло Іванович Білик — сільський голова с. Софіївка.
14. Ветерани ВВВ під час святкування Дня Перемоги. 1998 р. В центрі — голова правління КСП ім. Шевченка М.В. Юрко.
15. Підсобне господарство Софіївського лісництва.
16. Софіївське лісництво. 2001 р.
17. Літній табір підсобного господарства Софіївського лісництва.

СТЕПАНКИ, БУЗУКІВ

Село Степанки — центр однойменної сільської ради (населення становить 3253 особи), розташоване на лівому березі річки Тясмин за 10 км від Черкас. Воно виникло в перший половині XVIII століття, коли польська шляхта стала заохочувати до заселення Правобережжя, звільняючи від податків поселенців на 20 — 30 років, після трагічного періоду Руїни в Україні. У 1775 році була побудована Покровська церква. Назва села походить, очевидно, від імені першопоселенця Степана (Степанка). Це ім'я було досить розповсюджене в селі й позначилось на назві села, яке вперше згадується в документах у середині XVIII століття. Хоча є й інша, поширювальна сільськими краєзнавцями, гіпотеза походження назви села.

Найбільший острів на Дніпрі був острів «Гера». Так за легендами ймовірно називалась земля (острів Дніпра), яка пролягала від Ірдинських боліт до Чигирина. Цей острів ділився ще річкою Рутка, яка мала два рукава. Один повноводний, другий пересихав, залишаючи великі болотяні балки: сикавська, лукова, Чернеча. А між цими балками були невеличкі рівнини. Місце було тихе і люд, який тікав від степових кочівників, які нападали з дикого степу, ховався на цьому острові. Проживали спершу понад Тясмином. У березі крутому виривали ніші — там і жили. Останній схорон був завалений у 60 —70-х роках минулого століття. Так розповідали люди, які бачили його. Приходили сюди і люди, які втікали від кріпацтва. Поселялись тут і люди з козацтва, в основному з Білозірського полку. Тогочасні люди, не зважаючи на таку лиху годину, були добрими. В їхній мові не було лайливих, злих слів, і все, що давала їм природа і воля, вони називали лагідно. Не земля, а земелька, не дерево — деревце, не вода — а водиця, водичка, не верба — а вербиченька, не калина — а калинонька...

Погляньте на наш фольклор, як співають: «Тече річенька, невеличенька...», «Посадила калиноньку, щоб вірно...», «Ой вербиченько, біле личенько...» і так далі.

Тож і називали вони ці невеличкі острови серед боліт степочок, а у множині — Степаночки. Прийшли лихоліття, прийшли чужинці господарювати над цим краєм і людьми. Люд став у другій площині використовувати свою мову. І довелось викинути суфікс «оч» — так стали Степанки. Не від імені Степан стали називати, бо було б Степанове, Степанське, а від ласки, Степаночки.

Перші сміливці цього краю, яким давали прізвища за їхнім укладом життя, були Королі, Хандусі, Зеленьки, Ситники. Першим старостою общини був Ситник, який згадується ще з XVII століття.

Королі — люди, які нікому не підкорялись і жили як королі.

Хандусі — люди, які володіли магічною силою і їх називали так, бо вони хани духу свого.

Зеленьки — люди, які володіли знаннями про лікування рослинами і у них завжди було зелено в хаті.

Ситники — люди, які уміли готувати страви, і люди, побувавши в їх хаті, завжди виходили ситими.

Після входження Правобережжя до Росії в 1793 році та польських панів не стало, селяни села Степанки і ближніх сіл були переведені в розряд державних; кріпосного права тут не існувало. Селяни, крім роботи у власних господарствах, підроблялися на поміщицьких економіях на півдні України.

Хоч степанківчани і не були кріпосними селянами, проте їх життя було тяжким і злиденним. Вони страждали від непосильних державних поборів і податків, були темні та неписьменні. У 1893 році в Степанках було лише 11 чоловік грамотних, з них 8 цивільних та 3 духовних.

9 листопада 1917 року в селі відбувся великий мітинг в підтримку влади рад, організований більшовиками. В селі був створений ревком, куди входили Степан Осакійович Зеленько, Василь Васильович Хоменко, Андрій Дмитрович Тертичний. Головою ревкому був Юхим Калістратович Зеленько. Почалось втілення в життя декрета «Про землю». В селі був створений комітет бідноти, який очолив Купрій Гордійович Ситник.

У боротьбі проти іноземних інтервентів і білогвардійців у роки громадянської війни активну участь взяли жителі села. Найбільш активними учасниками цієї боротьби були Юхим Калістратович Зеленько, Яків Васильович Візір, Степан Осакійович Зеленько, Василь Васильович Хоменко, Марко Михайлович Недуха.

Активними членами партизанської групи були Панас Степанович Замниборщ, Наум Пилипович Зеленько, Варфоломій Іванович Стрижак, Онисим Петрович Терещенко, Михайло Архипович Дяченко. Від рук бандитів Загороднього загинув член ЧК Михайло Іванович Ситник.

Після громадянської війни почалась відбудова зруйнованого господарства. У роки радянської влади в 1921 — 1923 роках у селі була організована сільськогосподарська артіль «Серп і молот», а в 1924 — 1925 роках було створено сільськогосподарську комуну «Червоний прапор». У роки НЕПу діяли 2 приватні крамниці, 4 приватні кузні, 5 вітряків.

У січні 1930 року під час суцільної колективізації було створено колгосп «Перемога». Першим головою колгоспу було обрано Павла Євсимовича Недуху, а першим головою сільської ради — Іван Якимович Ситник. Молоде господарство поступово набирало сил. У 1936 році ланкова колгоспу Парасковія Трохимівна Шевченко, послідовниця руху п'ятисотинців, була нагороджена орденом «Знак Пошани», її ланка вирощувала по 475 ц з га цукрових буряків. Пізніше колгосп став називатися ім. ВКП(б), а з 1967 року — ім. 50-річчя Жовтня.

Початкова школа в селі Степанки була відкрита ще в 1918 році і діяла до 1930 року. Під приміщення школи використовували будинок колишньої церковно-приходської школи, а також конфіскований житловий будинок попа. Першим вчителем був Петро Андрійович Бровар. У 1926 — 1927 роках збудовано нове приміщення школи. З 1930 року вона стала семирічною з обов'язковим початковим навчанням (нині це приміщення, де навчаються учні початкових класів). Першим директором семирічної школи був Федір Іванович Чигрик, а з другої половини 30-х років і напередодні Великої Вітчизняної війни — Олекса Данилович Матушевський.

У роки фашистської навали 310 односельчан стали воїнами Червоної Армії. Вони брали участь у боях на різних фронтах війни. 130 односельчан за проявлений героїзм та мужність були нагороджені орденами і медалями. А два уродженці с. Степанки були удостоєні найвищої нагороди — звання Героя Радянського Союзу. Це Іван Антонович Хоменко — за оборону Ленінграда і Петро Вакулович Тертичний — за форсування Дніпра в 1943 році. 301 односельчанин не повернувся з війни.

Під час війни в селі діяла підпільна група в складі Олексія Федоровича Іщенка, Костянтина Олексійовича Хандуся, Микити Костянтиновича Мусієнка та інших, яка підтримувала зв'язок з Черкаським підпільним райкомом КП(б)У. Зв'язковим був Олексій Іванович Зеленько.

Після війни почалась відбудова господарського і культурного життя села. У післявоєнні роки довгий час головою колгоспу ім. ВКП(б) був Костянтин Олексійович Хандусь. За період його керівництва колгосп досяг значних виробничих успіхів.

Незрівнянно змінювалося село. У 1954 році було збудовано новий Будинок культури. Село мало один з найкращих стадіонів в області, на якому відбувалися районні спортивні олімпіади, районні свята, республіканські змагання з гандболу.

З 1953 року семирічна школа стала середньою. Перший випуск 10-го класу Степа-

нківської середньої школи відбувся в червні 1956 року. Довгий час директором школи працював учасник Великої Вітчизняної війни, капітан запасу Л.К. Мурза. Зросла кількість класів і учнів, чисельність яких перевищувала 500 чоловік, тому приміщення стало не вистачати, навчання велося у дві зміни. У 1964 році було збудовано нову школу та учнівську їдальню.

За трудові заслуги багато жителів села нагороджені орденами і медалями, а ланкова колгоспу ім. ВКП(б) Г.Д. Хандусь удостоєна звання Героя Соціалістичної Праці за високі врожаї кукурудзи. Яким Іванович Король нагороджений орденом Леніна та Червоного Прапора.

У селі народився відомий український письменник Микола Тодосійович Негода — автор відомої пісні «Степом, степом». Живе і працює в Степанках Олександр Борисович Зеленько — письменник і журналіст.

Сільським головою працювали Олексій Іванович Снесар, Олександр Якович Клименко, Іван Антонович Мусієнко, з січня 2004 року — Тетяна Олексіївна Мигаль.

Значного росту степанківське господарство, реформоване у СТОВ «Степанківське», досягло за роки, які очолював Юрій Юхимович Чверкалюк. Тут немало робиться для збільшення виробництва сільгосппродукції, поліпшення соціального захисту людей села.

1

2

1. Степанківські колгоспники 1930 — 1935 рр.
2. Колектив художньої самодіяльності сільського Будинку культури. 1964 р.
3. Ансамбль народних інструментів.
4. Передовики колгоспу села Степанки 1970 рік.
5. Оранка на зяб. Обід. 1971 р.

4

5

6

7

8

6. День Незалежності України. Біля обеліска Слави. Крайній зліва — сільський голова О.Я. Клименко. 1997 р.
7. Укладання договору соцзмагання між колгоспами ім. 50-річчя Жовтня с. Степанки та «Зоря комунізму» с. Руська Поляна. 1978 р.
8. Переможці жнив. 1988 р.

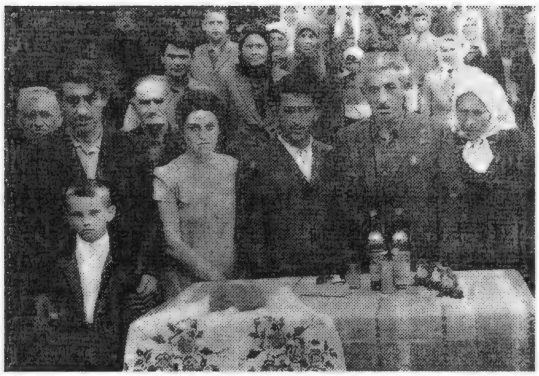

9

10

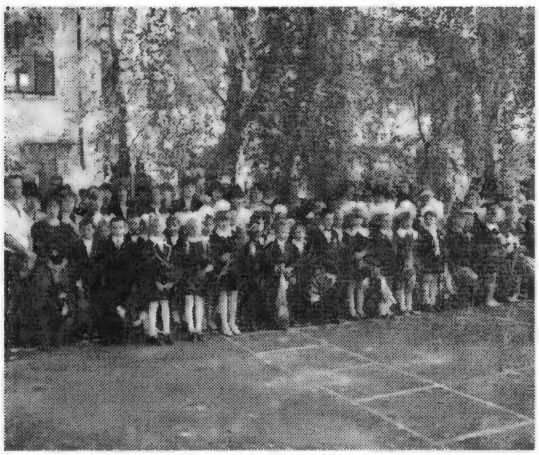

11

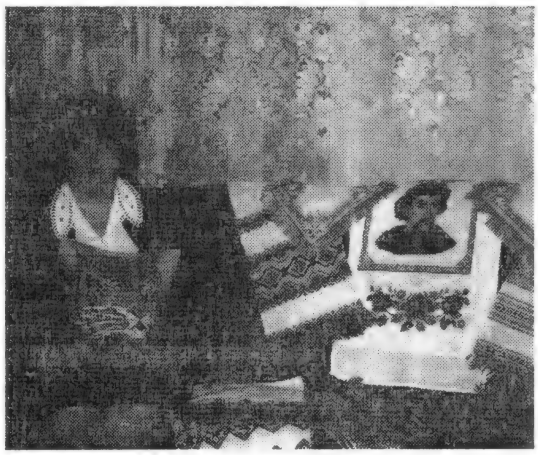

12

13

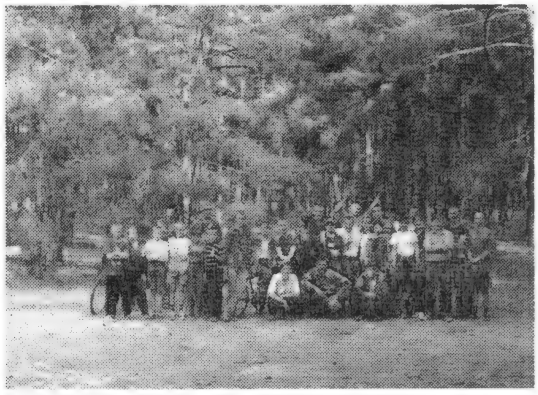

14

9. Рідні полеглих за визволення с. Степанки в День Перемоги. 1986 р.
10. О.А. Марченко, народний депутат України серед виборців. 2002 р.
11. Свято першого дзвоника.
12. К.М. Яценко, директор Степанківської ЗОШ I–III ступенів, депутат районної ради.
13. День української писемності й мови.
14. Члени шкільного краєзнавчого гуртка. Керівник В.П. Біда.

ТУБІЛЬЦІ, БЕРЕЗНЯКИ, ХРЕЩАТИК, ПЕРВОМАЙСЬКЕ

Тубільці — центр обнойменної сільської ради (населення становить 2909 осіб). Звичайне українське село, засноване кілька століть тому на правому березі Дніпра. Навколоіі села зелені луки, порізані невеличкими річками — джерелами, озерами та болотами. За спогадами старожилів, споконвіку в цій місцевості люди жили хуторами — сім'ями — родами. Одні займались гончарним ремеслом, інші — ковальським, рибальським, мисливським. Дніпро, як торгова артерія, забезпечував умови для збуту виробів різних ремесел...

Ще й зараз у лісному урочище Кам'яна Дубина знаходимо рештки давніх господарських речей, глиняного посуду, мисливської зброї тощо.

Чорні роки набігів половців, татаромонгольських орд, турків на слов'янські землі примусили населення кількох хуторів об'єднатись в одне поселення на самому березі річки Білки, що захищала від нападу ворога з півдня. Річка Рось, що протікає на відстані 9 км від села, захищала село із заходу. Річки Білка, Рось (притоки Дніпра) з Дніпром утворювали трикутник, в якому й розмістилось село Тубільці. Кажуть, що назва села походить від назви річки Білки.

Багато води втекло Россю, Дніпром... А Білку занесло піском та мулом, заросла вона очеретами. Залишились з неї подекуди маленькі озерця, торфовища та болота.

Багато бачили люди, що заселяли цей край. Не всі тубільчани сліпо корилися долі. Як і їх славні предки, вони ставали на боротьбу проти насильства, тиранії. Активну участь у революційних подіях брали: Лаврін Андрійович Крамар, який загинув у боротьбі з бандами Денікіна, Федір Іванович Шевченко (нині генерал-лейтенант у відставці) та багато інших.

У роки відбудови з'ясувалося, що індивідуальні сільські господарства були малопродуктивними. Селяни вже усвідомлювали, що хліб потрібний не тільки для них, а й для робітничого класу. Адже село без міста, без промисловості обійтися не могло, потрібний був інвентар, реманент, машини, двигуни. Хліба, м'яса, городини вимагало ростуче місто.

В організації товариства спільного обробітку землі (ТСОЗ), потім колгоспу активну участь взяли комсомольці села. Комсомольська організація була вперше створена в селі в 1923 році, налічувала спочатку 7 осіб, її секретарем був Трохим Григорович Надточій, активістами-комсомольцями були — Сергій Захарович Савага, Макар Терентійович Лук'яненко, Сергій Іванович Соломаха.

У 1930 році комсомольська організація села налічувала 27 осіб і відігравала велику організаторську роль на селі. Силами комсомольців і школи ліквідувалась неписьменність, в приміщенні колишньої церкви було відкрито клуб, хату-читальню, а пізніше створений і сільський радіовузол.

У 1929 — 1930 рр. у селі створено два колгоспи — ім. Петровського та ім. Т.Г. Шевченка. Першими колгоспниками були найбідніші селяни. Серед них Нестір Павлович Нечипоренко (він же перший голова колгоспу), Секлета Іщенко, Улита Безверха, Федоря Нечипоренко, Терентій Максимович Лук'яненко, Петро Юхимович Іщенко та інші.

Нелегко доводилось обробляти колгоспні поля в перші роки. Коні, воли, корови — це тягло, звичайний колишній селянський плуг, борона дерев'яна (зрідка залізна) — знаряддя для обробітку зем-

лі. Сівачі з мішками через плече, мов лелеки на довгій ниві, засівали перші усуспільнені землі. Урожаї були низькі.

Але держава поступово міцніла. Харківський, потім Челябінський тракторні заводи давали все більше тракторів. Ростсільмаш давав комбайни. МТС регулювала розподіл сільськогосподарської техніки між колгоспами. Однак це ще не могло задовольнити потреб колгоспів.

Мирний трудовий день радянського народу був перерваний віроломним нападом фашистської Німеччини на Радянський Союз. Під чоботом фашистів у 1941 році тимчасово опинилось і село Тубільці. Коли фашисти зайняли село, в ньому вже не було жодного громадянина з числа військовозобов'язаних — всі вони бились з ворогом на фронтах Великої Вітчизняної війни.

Близько тисячі жителів були воїнами Радянської Армії. Ті, що залишились у селі, тимчасово окупованому фашистами, всіляко намагались саботувати фашистські заходи, ховали хліб, одяг, сільгоспінвентар, намагались шкодити гітлерівцям, де тільки можна було. Гітлерівці варварські пограбували колгосп, грабували й розстрілювали місцевих жителів, ловили і відправляли на каторгу в Німеччину молодь села. Але народ не корився, не гнувся перед фашистами. Населення Тубілець допомагало партизанському загону під командуванням Пальохи знешкоджувати ворогів.

У післявоєнний час село Тубільці як й інші села, стало на шлях відбудови і розвитку сільськогосподарського виробництва. Основним своїм завданням колгоспники і трудова інтелігенція села ставлять завдання збільшення виробництва сільськогосподарської продукції та одноразово здешевлення її собівартості.

Внаслідок реорганізації МТС і вільного продажу сільгосптехніки колгоспам сільськогосподарська артіль ім. Мічуріна мала 14 тракторів різних марок, 21 автомашину, 5 комбайнів, достатню кількість сільськогосподарського інвентаря та різного ремаенту.

Артіль мала механізовану лісопилку, млин, механічні силові установки з переробки кормів тощо.

Важко було будувати добротні приміщення ферм, громадські будівлі до об'єднання колгоспів сусідніх сіл Первомайське, Березняки та Хрещатик. Дякуючи укрупненню колгоспів створились великі неподільні фонди, на які в трьох селах за останні роки збудовано 3 гарних клуби і один Будинок культури на 1200 місць. При них утворено три бібліотеки, працює стаціонарна кіноустановка і кінопересувка.

Книжковий фонд бібліотек становить понад 20 тсч. книг. Укрупнення колгоспів дало можливість збудувати добротні приміщення ферм з механізацією приготування і роздачі кормів на трьох дільницях колгоспу.

У 1986 році розпочалось будівництво нової школи у Тубільцях. У будівництві школи брали участь всі організації та установи, які розташовані на території Тубільцівської сільської ради, велику допомогу надали батьки.

У 1988 році в новозбудованій школі с.Тубільці пролунав перший дзвінок. Директором школи працювала Л.К. Томащук. У наступні роки директорами школи працювали А.Г. Штомпель, А.В. Макаренко, а у даний час М.Ф. Майданік. Зі стін школи виходили лікарі, педагоги, військові, викладачі вузів, юристи, інженери, журналісти, письменники. Серед них: Н.А. Гошуренко, А.М. Розсоха, С.Г. Смірнова, В.П. Надточій, А.М. Горкуша, Л.П. Колісник, Г.Й. Коваль, О.М. Здір, І.В. Безверхий, Ф.І. Шевченко. Колишні випускники школи, які є нині її викладачами: Е.Я. Ковтун, Т.М. Маринчак, О.М. Даценко, Л.П. Михайленко, Н.Л. Шкрябай.

У 2003 році в с. Тубільці відкрита медамбулаторія.

Сільську раду з 1979 року і по 2000 рік очолював Леонід Гаврилович Надточій. З 2000 року до сьогодні сільським головою працює Надія Антонівна Шафікова. СТОВ ім. Мічуріна очолює Петро Пилипович Іщенко.

В адміністративних межах Тубільцівської сільської ради розташовані села Тубільці, Первомайськ, Березняки, Хрещатик.

За переказами старожилів село Первомайськ було засновано в XVII ст. першим посланцем Плювако, який прибув у ці краї із Запорозької Січі й до 1990 року село називалось Плюваки. До 1917 року всі землі, що лежали поза селом, належали поміщиці Марії Федорівні Браніцькій, а селяни користувались землею, яка не виходила за межі села.

У 1891 році в селі було відкрито церковно-приходську школу, де учителем працював Іван Скирда, мешканець с. Кумейки.

Після Жовтневої революції у селі було створено ТСОЗ (1928 рік), а потім — колгосп «Червоний партизан», організатором і головою якого був І.М. Білик.

Під час Великої Вітчизняної війни село Первомайськ було тимчасово окуповано фашистами. Після звільнення відбудовано та зведено нові ферми, вітродвигун, колгоспний Будинок культури, початкову школу, два магазини, медпункт, відбудовано будинки колгоспників.

Жителі села працювали в колгоспі, а нині в СТОВ ім. Мічуріна.

Село Березняки засноване понад 300 років тому. Назва його пішла від березового гаю, який оточував село.

Життя селян у дореволюційні часи було убогим; навколишні ліси були власністю польської графині Браніцької.

У 1902 році в селі було збудовано церковно-приходську 3-класну школу, в якій навчались діти селян.

Зміни в житті села відбулися зі створенням ТСОЗу, в який добровільно ввійшли бідні селяни, усуспільнюючи свою землю і худобу. Організатором і головою ТСОЗу був Артем Іванович Стеценко.

Згодом ТСОЗ переріс у сільськогосподарську артіль ім. Петровського; в 1954 році артіль була приєднана до колгоспу ім. Мічуріна с. Тубільці.

Війна не обминула стороною с. Березняки, село було окуповано фашистами. Частково було зруйновано приміщення школи, клубу, до Німеччини вивезено багато худоби.

У повоєнний період село відбудувалось: всі господарські споруди, медичний пункт, дитячі ясла почали працювати; заново збудовано сільський клуб, де розміщено також бібліотеку.

1

2

3

4

5

6

1. Обеліск воїнам 52-ї армії — учасникам форсування р. Дніпра в районі села Хрещатик у 1943 році.
2. Пам'ятник односельчанам, які загинули в роки ВВВ.
3. Церква в селі Тубільці.
4. Школа с. Тубільці.
5. Дитячий садок.

7

8

9

10

6. Будинок культури.
7. Адміністративний корпус СТОВ ім. Мічуріна.
8. Тубільцівська сільська рада.
9. Петро Пилипович Іщенко, голова колгоспу ім. Мічуріна, та Леонід Гаврилович Надточій, голова Тубільцівського Сільвиконкому. 1988 р.
10. Самодіяльний художній колектив «Тубільчаночка».

Хацьки

Село Хацьки — центр онойменної сільської ради (населення становить 3079 осіб), розташовано на старому Чигиринському шляху. Згадується уперше на початку XVII століття. Перші вулиці Калатур та Джулаївка розміщені на одній із терас р. Тясмин. Свою назву село отримало від польського слова Хацьки (хатки).

На початку вулиці Калатур стояла каланча для оповіщення села про набіги татар. За іншою версією назва пішла від хуторянина, що числився в списках Черкаського замку (середина XVII ст.) за прізвищем Хацько. Головним заняттям поселенців було рибальство і полювання в тоді ще великих лісових масивах. Об'єктом полювання був також цінний хутровий звір бобер. Лови боброві знаходилися на річці Рудка та озері Острівське, що існують і понині.

Кріпаками селяни ніколи не були, а належали до державних селян. У 1861 році вони одержали землю в своє користування, але більшість працювали в Янківській та Рокитянській економіях. Основні масиви селянських наділів були розміщені на кутку Забрід. Це були невдоби і очерети. Наприкінці XIX ст. селяни купили в поміщиці Янківської землю і почали переходити на місце, де тепер розташоване село. Хати були убогі, люди жили бідно.

У той же час у селі Хацьки була організована церковно-приходська школа — низенька будівля з маленькими віконцями, у якій була одна класна кімната. Школа вміщувала 60 – 70 хлопчиків одночасно.

На початку XX ст. в селі виникло товариство «Просвіта». Його очолював Іван Адамович Макаренко — 80-річний дідусь. Члени «Просвіти» домоглися у 1912 р. будівництва земської школи. Першими вчителями були Купріян Миколайович Хоменко та Семен Іванович Васелега. Активними учасниками просвітянської роботи були піп Лотоцький, дяк та староста.

До 1929 р. школа була чотирирічна. У 1930 р. було вже 5 класів, а з 1931 — 6 класів. До 1940 р. в школі вже навчалося 600 учнів у дві зміни. У 1958 р. була побудована нинішня нова школа.

Перша комсомольська організація була утворена у 1920 р. Миколою Борисовичем Ключкою.

Із раніш утвореного ТСОЗу в 1929 р. у селі було засновано колгосп. Перші голови колгоспу — Митрофан Левкович Макаренко та Антон Дем'янович Пшеничний. Останній розстріляний німецькою окупаційною владою.

У 1956 р. колгосп був реформований і став називатися ім. Ватутіна. У цей час активно розбудовуються зруйновані під час війни вулиці Джулаївка, Кросовщина, Комарівка. У ці роки на околиці села було побудовано асфальтний завод, який працював на трасу Черкаси — Умань.

Зростали здобутки колгоспу ім. Ватутіна, особливо відзначилися в цей час ланкові Меланія Миколаївна Тищенко, Тетяна Хоменко, Тищенко Ганна Харитонівна. У цей же час будується нове приміщення сільської ради, дитячого садка і сільського Будинку культури на 500 місць. Село повністю електрифікується і радіофікується. Старі ліси насаджені ще графом Бобринським були вирубані, а на їх місці насаджені нові соснові.

Найвидатнішими особистостями, що жили або народилися на території села були:

— Федот Антонович Задорожний — працював у міністерстві сільського господарства;

— Анатолій Васильович Усов — учений зі світовим ім'ям;

— Анатолій Лукович Шпак — директор Смілянського машинобудівного заводу;

— Анатолій Борисович Волошин — підприємець і міський голова Черкас;

— Борис Йосипович Пономаренко — співробітник апарату Верховної Ради України.

Значний внесок в культуру села внесли композитор, лауреат конкурсу ім. Луценка — Віктор Францевич Квасневський та музикант-аматор Микола Олексійович Ключка.

Найбільший злет сільськогосподарського виробництва пов'язаний з діяльністю голови колгоспу Федора Андрійовича Візиря.

На території села нині, крім уже згаданих СТОВ «Хацьки» та асфальтного заводу, розміщені ЗАТ «Фасад», комбікормовий завод, Білозірська реалбаза хлібопродуктів. Діє 9 торгових точок, 6 із яких приватні.

Розміщення села поблизу Черкас і важливої траси Умань — Черкаси робить його перспективним. СТОВ «Хацьки» очолює нині Олександр Миколайович Бас, сільським головою довгий час працювала Ніна Миколаївна Діденко, нині — Павло Якимович Брижатий.

1

2

3

4

5

6

1. Першотравнева демонстрація.
2. Санітарна дружина сільської цивільної оборони. 1984 р.
3. Учасники художньої самодіяльності. 1992 р.
4. Свято районної пісні. Біля мікрофона дует учасників художньої самодіяльності с. Хацьки, (справа) секретар сільської ради Т.І. Білоножко.
5. Сніданок в дитсадку.
6. Колектив дитсадка «Берізка» з вихованцями.

ХУДЯКИ

Сучасне село Худяки досить молоде, населення якого складає 2748 жителів. Йому трохи більше чотирьох десятиліть. Та, незважаючи на такий вік, має воно надзвичайну, давню і цікаву історію.

Так сталося, що під час будівництв Кременчуцької гідроелектростанції село, як і багато інших, потрапило в зону затоплення. Наприкінці 50-х років XX століття село Худяки ціною неймовірних людських зусиль було «перенесено» з чаші майбутнього Кременчуцького водосховища на підвищені придніпровські степи. За генеральним планом перебудови, нове село Худяки увібрало в свої територіальні межі сусіднє село Талдики. З того часу долі двох сіл поєдналися в одну цілу, нерозривну історію.

Сучасне село Худяки розташоване на підвищеному правому березі тераси Дніпра за 25 км на південний схід від міста Черкаси. Площа села близько чотирьох квадратних кілометрів. Рельєф рівнинний, зрідка погорбкуватий. Ґрунт суспіщаний, злегка опідзолений чорнозем, родючий. Клімат помірно-континентальний. Природні умови сприятливі для розвитку всіх галузей сільського господарства. За геологічними дослідженнями, на глибині 400 м, під гранітними брилами знаходяться поклади уранових руд. До корисних копалин на території села належать пісок та глина, що використовуються на будівництві.

Перша письмова згадка про село Худяки датується листопадом 1649 року. В «Актах, относящихся к истории Южной и Западной России, собранных и изданных археографической комиссией» (С.-Петербург, 1875 р.) записано: «1649. Октябрь, декабрь. Статейный список Григория Неронова и подъячного Григория Богданова, посланных из Москвы к гетьману Богдану Хмельницкому. ...ноября в 16 день пошли из Секирен. Того ж числа пришли в Черкассы. Ноября в 17 день пошли из Черкасс. Того ж дня пришли в Худяково. Ноября в 18 день пошли из Худякова, того ж числа пришли в Боровицу».

Першу графічну згадку про села Худяки та Талдики можемо побачити на малюнках французького військовополоненого художника та етнографа Деля Фліза в альбомі «Методико-топографічний опис Державних маєтностей Київської округи...» за 1854 рік. Але всі ці згадки не є датою утворення сіл Худяки та Талдики. Існували села набагато раніше.

За археологічними дослідженнями люди на території сіл жили практично з середини III тис. до н. е. і майже безперервно до наших часів. Тому і розібратися у версіях, які існують щодо назви сіл Худяки та Талдики, важко.

Як спомин про далеке минуле, стоять на худяківських полях кургани, нагадуючи нам, прийдешнім поколінням, історію далеких тисячоліть. На території села Худяки та прилеглих до неї сільськогосподарських угідь розміщено 32 кургани та курганних груп.

Ледь помітні, зберігають кургани таємниці своїх поховань. У 1993 — 1994 роках вченими Черкаської лісостепової археологічної експедиції було досліджено подвійний курган, що в народі мав назву «Татарська могила». За переконаннями дослідників цей курган, що налічував 16 трупопокладень, є одним з найбагатших на поховання курганів в Україні.

Традиція курганних поховань як масове явище виникла у представників ямної археологічної культури середини III тис. до н. е., однієї з найвідоміших спільностей мідного віку. В кургані «Татарська могила» археологами були досліджені поховання ямної культури, катакомбної та культури багатоваликової кераміки. Цікавим виявилося жіноче

поховання культури багатоваликової кераміки (середина II тис. до н. е.). Біля трупопокладення знайдено ритуальний горщик, бронзову булавку, намистину та кістяну фібулу.

Розкопки кургану «Татарська могила» спонукали до досконалішого дослідження берегової зони Дніпра, біля старих сіл Худяки та Талдики. Результати виявилися вражаючими. На місцях раніше відомих чотирьох поселень мідного та бронзового віку було знайдено багато уламків керамічного посуду із специфічною орнаментацією, кам'яні, кремʼяні та бронзові речі. Відкрито раніше невідомі поселення.

Детальне дослідження матеріальних залишків дало можливість встановити майже безперервний ланцюг існування на нашій території людини. Характерними і більш дослідженими є залишки представників ямної культури, культури багатоваликової кераміки, племен сармато-скіфських часів, черняхівської культури ранньослов'янського часу та періоду Київської Русі.

Унікальне поєднання природних багатств було завжди привабливе для людських поселень. Недарма і з'явилися на цій щедрій землі наші села.

Специфічність природного ландшафту вплинула на планування старих сіл Худяки та Талдики. Села були сформовані за «кутковим» принципом. Куток — як окрема місцевість об'єднав у своїй основі окремі родини, до яких з часом приєднувались інші. Так, приміром, куток Шимківка чи Папушівка утворилися від родин з прізвищами Шимко та Папуша. В селі Худяки таких іменних кутків було більше десяти. Цікаві назви кутків зустрічалися в селі Талдики. Поряд із родинними назвами зустрічаються специфічні, наприклад, Шереметове, Ціндао, Нужа, Бурти.

Мав назву і один із «рукавів» річки Дніпро, що протікав біля наших сіл. Його нарекли Йовтух. На протоці Йовтух було розташовано пристань для кораблів, водяні млини, поромну переправу.

В історичних джерелах зустрічається різне написання назви села, наприклад: Худяки, Худяково, Ходяки або Худяки. Тому більш ймовірніша версія про походження назви села Худяки від першого поселенця, вихідця з західних земель на прізвище Худяк чи Ходяк, що володів тутешніми землями на початку XVI століття.

На високих дніпровських кручах понад Талдиками та Худяками пролягав торгівельний шлях, що сполучав укріплені придніпровські міста: Черкаси, Чигирин, Крилов та славне військо Запорізьке. Цим Крилівським шляхом проходили із своїми повсталими полками козацькі гетьмани Тарас Федорович (Трясило), П. Бут (Павлюк), Остряниця та славний Богдан Хмельницький.

Безперечно, що наші односельці брали активну участь у всіх козацьких виступах та повстанях. Бо недарма під час повстання під проводм гетьмана Павлюка польським каральним загоном було частково спалено село Худяки.

Після російсько-польської війни і укладення так званого Вічного миру 1686 року, за яким було поділено Україну між Росією і Польщею наші села пережили запустіння, адже за договором неширока смуга на правому березі Дніпра вважалися нейтральною зоною.

Проте польсько-панське свавілля стало ще нестерпнішим. Проти національних та релігійних утисків почали повставати селяни, що нарекли себе гайдамаками. Наші односельці не були осторонь цих визвольних змагань.

У 1793 році Правобережжя возз'єднано з Лівобережною Україною в межах Російської держави, Правобережну частину Черкащини включено до Київської губернії, до складу якої входив і Черкаський повіт. З цього часу селяни Худяків та Талдик стали належати до категорії державних селян і платили податки за землю в державу.

В 1811 році під час перепису підвідомчих старостинським економіям селян, згідно «Маніфесту про перепис народу по всій державі», в селі Худяки та Талдики відбулося масове заворушення. За порадою приходського священика Гаврила Татарова селяни, у великій кількості зібравшись на сільську раду, відмовилися, щоб їх записували до ре-

візійних «сказок». Сільський священик пояснював цю відмову тим, що коли старостинська економія запише їх у ревізію, то економія стане вже не старостинська, а власністю управляючого цією економією колишнього судді Цеховського.

До непокірних селян Худяків та Талдик було надіслано «...судового заседателя, который должен внушить крестьянам сих селений, что ежели они и далее ослушными останутся, в таком случае без малейшей пощады будут истреблены и на месте своем не останутся». Тож таким методом селян було заспокоєно, а найбільш активних селян разом із священиком Татаровим під караулом було доставлено в Черкаську в'язницю для «...поступления с ними за это по законам...»

Із відміною в 1861 році кріпацтва, боротьба за економічні права селян ще більше загострилася. Вимагаючи від держави розподілу землі по душах, у 1869 році селяни Чигиринського та Черкаського повітів, зокрема Худяківської волості, піднялися на повстання. Його очолив Хома Денисович Прядка, уродженець села Сагунівка. Він тримав тісні зв'язки з ватажками інших сіл і був посланий з клопотанням у Петербург до царя. Але там йому було відмовлено в розподілі землі по душах, а для придушення повстання було прислано 500 солдат.

На боротьбу селян мали вплив народницькі організації «Земля і воля», «Таємна дружина». В Худяках перебували члени «Таємної дружини» М. Бух, Каленкіна і Лепешинський.

З 1876 року Худяки вже мають статус містечка. За даними першого загального перепису населення Російської імперії 1897 року в містечку Худяки налічується на 527 дворів 3639 чоловік. У селі Талдики на 189 дворів 1303 чоловіки. Містечко Худяки мало одну православну церкву, одну церковно-приходську школу, одну єврейську синагогу, дев'ятнадцять вітряних, сім водяних наплавних млинів, три кузні.

Село Худяки мало православну церкву в ім'я Архістратига Михайла, побудовану в 1740 році, хоча існувала давніша. В селі Талдики існувала церква Богородична, в 1797 році побудована на місці давнішої.

Першу церковно-приходську школу було відкрито в селі Талдики 1860 року. В селі Худяки — 1862 року. За проханням громади в 1907 році відкрилося Худяківське двохкласне земське училище.

Село Худяки в 1911 році А.В. Чугуєв у книзі «Описание и справочная книга Черкасского уезда Киевской губернии» характеризує так: «Худяки, містечко, волость (до Худяківської волості входили села Талдики, Ломовате, Сагунівка). Дворів 633, мужчин 2493, жінок 2542, землі наділеної 1793 десятини, церковної 52 десятини.

Талдики, село Худяківської волості. Дворів 224, мужчин 765, жінок 784, землі наділеної 1296 десятин, церковної 40 десятин.»

Війна з Японією, яка вибухнула в січні 1904 року, загострила всі суперечності суспільного життя в Російській імперії і прискорила революційні події. У війні з Японією брали участь і худячани. Андрій Іванович Степаненко, 1881 року народження, брав участь в боях під Порт-Артуром, Ляояном і Мукденом, шість разів поранений, нагороджений Георгіївським хрестом 4-го ступеня; Дмитро Іванович Магльований, 1878 року народження, Лаврентій Дмитрович Семененко, 1880 року народження, старший унтерофіцер, нагороджений Георгіївським хрестом 4-го ступеня і медаллю «За хоробрість».

На початку XX ст., незважаючи на чорносотенний терор і поліцейські репресії, в державі набрали сили різноманітні політичні організації, які не давали спокою владі. Із таємного рапорту Черкаському повітовому справнику від 19 квітня 1904 року дізнаємося про те, що в селі Худяки група селян збиралася читати прокламацію: «Російська соціал-демократична партія. Пролетарі всіх країн, єднайтеся! Для чего должен умирать русский солдат?» За цією справою були притягнуті до відповідальності жителі села Іван Волочай та Данило Кужим.

Розстріл мирної демонстрації у Петербурзі 9 січня 1905 року сколихнув міста і села Черкащини. Восени 1905 року селянські ви-

ступи охопили усі повіти Черкащини. У липні 1906 року в Черкаському повіті був оголошений військовий стан. Почав діяти військово-польовий суд, у села повіту надіслано каральні загони.

В цей час у селі Худяки за розповсюдження листівок та брошур нелегального характеру серед селян навколишніх сіл був арештований місцевий житель Омелян Олексійович Дзигар, 1884 року народження. За революційну діяльність він був засуджений і висланий до Сибіру.

В липні 1914 року спалахнула Перша світова війна, в якій взяли участь багато жителів села Худяки. Героїзм багатьох з них відзначений нагородами. Так, унтер-офіцер Яків Корнійович Краснощік, взводний Пилип Олександрович Магльований та Пилип Григорович Кожем'яка стали повними Георгіївськими кавалерами, а молодший унтер-офіцер Федір Андрійович Харченко та Дем'ян Порфирович Брик були нагороджені двома Георгіївськими хрестами. У своїй більшості наші односельці служили в 311-му Кременецькому піхотному полку.

Революційні події 1917 року повернули фронтовиків до своїх домівок, де вони стали активними борцями за права своїх знедолених односельців. Лютнева революція 1917 року змела ненависне царське самодержавство. Влада перейшла до Тимчасового уряду. Одразу після повалення самодержавства по всій Російській Імперії почали організовуватися робітничі та селянські ради.

6 – 7 березня 1917 року в Черкасах була сформована рада, що підтримувала вимоги Української Центральної Ради.

11 серпня 1917 року зібрання селян Ломоватського, Сагунівського, Талдицького, Худяківського і Чорнявського сільських товариств одноголосно постановили вимагати розпуску Державної Думи і Державної Ради як контрреволюційних установ. Розбурханий багатолюдний мітинг, що зібрався на базарній площі, вітав утворення рад і в знак солідарності та перемоги над самодержавством його учасники скинули з п'єдесталу пам'ятник царю Олександру II, що стояв у центрі села Худяки.

У селі на початку лютого 1918 року солдати, які прибували з фронту — Андрій Сергійович Атамась, Михайло Андрійович Мормуль, Дем'ян Порфирович Брик, скликали представників сіл Ломоватого, Сагунівки, Чорнявки, Талдиків і на цих зборах обрали революційний комітет у складі 25 чоловік, який очолив Д.П. Брик, а потім А.С. Атамась.

Ревком на той час став головним представником влади в наших селах. Як і по інших селах, в Худяках селянам було роздано до 700 га землі, робочу худобу та зерно для посіву. Але довго ревкому господарювати не довелося. Вже у квітні 1918 року до влади в Україні за підтримки австро-німецьких окупаційних військ прийшов гетьман Скоропадський. Худяківський ревком пішов у підпілля. Після приходу гетьмана до влади його старости і коменданти окупаційних військ почали силою відбирати у селян майно, передане їм земельними комітетами згідно законодавства Центральної Ради.

Селяни не бажали повертати конфісковане майно і землю. Окупаційні власті відповідали на це екзекуціями. Озлоблені селяни почали утворювати партизанські загони. 21 листопада 1918 року волость села Худяки повстала проти гетьманщини та німецьких окупантів. Сформований загін партизан, до якого тільки з сіл Худяки та Талдики увійшло 232 чоловіки, вирушив на місто Сміла. Командиром загону було обрано колишнього старшого унтер-офіцера, худячанина Якова Корнійовича Краснощока.

В Смілі, з'єднавшись з загоном Хименка з Корсуня, партизани рушили на Черкаси. Об'єднаний загін визволяв Золотоношу, Драбів, залізницю до станції Гребінка. Зустрівшись з наступаючими частинами 7-го Сумського полку, загін повернувся до Черкас, де увійшов у першу революційну Корсунську бригаду.

Загін Краснощока, діючи як 3-й батальон 7-го Сумського полку в складі 2-ої Української Радянської дивізії, пройшов з боями станцію Цвітково, Шполу, Звенигородку, Умань. Зазнавши поразки біля станції Монастирище і порахувавши свою військову місію вичерпаною, значна частина

наших односельців разом з Краснощоком повернулася додому. Пізніше цей вчинок буде засуджено представниками радянської влади, бо під час самоперевірки червоних партизан в 1934 році із числа 72 визнаних партизан сіл Худяки та Талдики залишиться трохи більше десятка, інших визнають дезертирами під час злиття загону з частинами Червоної Армії або в битві проти війська Петлюри.

Частина наших односельців, увійшовши до 6-го полку 2-ої Української Радянської дивізії, за спогадами учасників, пройшла з боями Гайсин, Вапнярку, Жмеринку, Вінницю, Проскурів, Кам'янець-Подільський і, простоявши 2 місяці на польсько-радянському кордоні, була перекинута на фронт проти Денікіна.

Пізньої осені 1919 року, коли через наші землі проходили війська Денікіна, Я.К. Краснощок знову організував загін, який зустрів вогнем відступаючого ворога біля Черкас і допоміг вчасно переправитись через Дніпро наступаючим частинам Червоної Армії.

У січні 1920 року в Худяках, як і по всій Черкащині, було відновлено радянську владу. Весною 1921 року повстанцями з Холодного Яру в селі Талдики було вбито Семена Захаровича Калашника, члена партії більшовиків з 1915 року, секретаря партосередку, голову волвиконкому, члена Київського губкому, активіста радянської влади.

У статті «Роль Черкасских органов ЧК и ГПУ и ликвидация бандитизма» з газети «Путь революции» за 22 січня 1923 року є такі відомості: «...1921год. Весна. Холодноярцы не дремали. Один из них, Омелько Дзыгарь, создал у районе Худяковской волости банду до 500 человек с дезертиров. Банды делали марш по всему Черкасскому уезду под руководством Чучупаки, Хмары, Деркача, Завгороднего. В Худяковской волости на Днепровских островах была резиденция банды Нагирного, ликвидирована в 1922 году. 8 человек, атаман Нагирный-Савченко захвачен.»

У 1924 — 1929 рр. у селі Худяки з'являються ТСОЗи (товариства спільного обробітку землі). В одному місці села «За піском» утворено товариство «До нового життя». В центрі села виникло об'єднання «Єдність незаможника», кутки «Папушівка», «Шимківка» об'єдналися в ТСОЗ «Тяглова сила».

Ще на початку 20-х років у селі Худяки була організована партійний осередок. У 1923 році утворилася комсомольська організація.

З другої половини 1929 року почався процес загальної колективізації, який проходив в умовах жорстокої класової боротьбі.

На початку 1930-го року в селі Худяки всі три ТСОЗи були об'єднані в одне колективне господарство — сільськогосподарську артіль «Сім'я Червоних партизанів». У Талдиках у цей час організовано сільськогосподарську артіль «Розвиток». Не бажаючи віддавати зароблене кров'ю і потом майно та збіжжя в загальне користування, заможні селяни відмовилися вступати до колективних господарств.

На зборах селян Худяків, під натиском партосередку, було вирішено розкуркулити 8 господарств заможних селян родини Сердюків і більше 20-ти інших заможників, що не підкорилися новій владі, відмовившись здавати хліб у заготівлю. Будівлі непокірних селян, реманент, зерно було передано колгоспу. Багато господарів із сім'ями були вислані із України, інших чекала голодна смерть.

У селі Талдики на початку 1932 року було зірвано хлібозаготівлю. Згідно з постановою бюро Черкаського райпарткому, за опортунізм було розпущено сільську раду і управу колгоспу, віддано до суду керівництво колгоспу і села. В Талдики було направлено на керівну роботу відповідальних працівників районних орагнів влади.

Результати зміни влади не забарилися. Вже до першої половини березня 1932 року в селі Талдики було розкуркулено 52 двори. За приблизними даними з 1500 чоловік жителів Талдик у 1929 році до 1934 року залишилося 900, а 600 чоловік було

виселено чи померло з голоду. За час геноциду та спланованого голодомору в селі Худяки померло близько 500 чоловік, у селі Талдики близько 400. За спогадами односельців, вимирали найбідніші або розкуркулені сім'ї. Були непоодинокі факти людоїдства.

Жорстокими стали і подальші 1938 — 1939 роки. За будь-яку критику колгоспного устрою, керівництва, за антирадянську агітацію, саботаж чи просто за наклепом у селах Худяки та Талдики було репресовано, вислано чи розстріляно в тюрмах близько 20 чоловік.

У 1934 році в селі Худяки з'явився перший трактор «Фордзон», закінчено будівництво школи-семирічки. Церкву перебудовано в клуб. У 1936 році колгосп «Сім'я Червоних партизан» села Худяки став першим на Черкащині колгоспом-мільйонером. Валовий дохід колгоспу становив 1 млн. 160 тис. крб.

У тому ж році колгосп придбав третю вантажну автомашину, інструмент для духового оркестру, збудовано вітродвигун, нове зерносховище, нову стайню, сушарку для конопель, цегляний завод, посаджено парк культури на площі 2 га. В 1939 році було відкрито сільський стадіон, макет якого експонувався на Всесвітній виставці в Нью-Йорку.

У 1938 році в селі Талдики збудовано двоповерховий Будинок культури, де працювала бібліотека, придбано інструменти для духового оркестру. В хатах колгоспників заговорило радіо, засвітила електролампочка. Інтенсивно велося колгоспне будівництво. З 1937 по 1940 роки колгосп «Сім'я Червоних партизан» села Худяки та колгосп ім. Кірова села Талдики були постійними учасниками Всесоюзної сільськогосподарської виставки в місті Москва.

22 червня 1941 року розпочалася найжорстокіша в історії світу війна. У неймовірному пеклі Великої Вітчизняної війни понад 600 односельців захищали нашу Батьківщину від німецько-фашистських загарбників. Під великим натиском ворогів Червона Армія відступала, залишаючи міста та села на поталу фашистів. Із села Худяки та Талдики почали евакуювати в глибокий тил транспорт, худобу. Проте в дорозі все було знищено ворожими авіанальотами. Все, що не могли евакуювати, знищували або розбирали по господарствах.

19 серпня 1941 року села Худяки та Талдики були захоплені фашистами, які на очах у жителів села розстріляли трьох радянських солдатів: Михайла Чиркова, Івана Шаповалова та Івана Зябіна. В перші дні окупації було зібрано сходку села і за наказом обрано нову владу на чолі із сільським старостою та поліцаями на кожному «кутку».

За час німецько-фашистської влади в селі Худяки було спалено початкову школу, в приміщенні семирічної школи влаштовано табір для військовополонених. Близько 200 молодих людей з наших сіл було насильно забрано на каторжні роботи до Німеччини.

У селі Худяки з січня 1942 року почала діяти патріотична підпільна група «Черкащина». Її організатором був учитель місцевої школи Микола Йосипович Стась, пізніше групу очолив Василь Євдокимович Брик. У жовтні 1943 року група влилася в партизанський загін «Москва», який діяв у Холодному Яру.

Розраховуючи, що форсування Дніпра буде і в районі сіл Худяки та Талдики, фашисти планували прибережні села знищити, а людей вивезти до Німеччини. Було дано наказ про евакуацію. Незабаром під конвоєм потяглася в степ довга колона людей. Різними хитрощами всі намагалися вийти з колони і заховатися чи то в якомусь ярку, чи лісі.

14 грудня 1943 року село Худяки та Талдики були визволені від фашистсько-німецьких загарбників. Радісно поверталися із тяжкої дороги наші селяни в уціліле село.

Ще гриміли бої на фронтах, та з початком 1944 року у визволених селах розпочалася відбудова господарства. Весною колгоспники зібрали зерно, у кого яке було, і засіяли поле. В перший день жнив на поле вийшло 155 косарів-жінок.

9 травня 1945 року наші односельці, як і весь радянський народ, святкували вистраждану Перемогу над німецько-фашистською армією — свято із сльозами на очах. На фронтах Великої Вітчизняної війни загинуло понад 400 худячан та талдичан. Їхні імена вкарбовані в «Книгу Вічної Пам'яті», що зберігається в музеї історії села Худяки. Зберігається, як святиня, як спомин про життя віддані заради мирного, щасливого майбутнього. Як надзвичайно героїчні особистості, вписані в історію Великої Вітчизняної війни наші односельці, — Григорій Євдокимович Брик та Михайло Михайлович Харченко.

За героїзм, мужність та відвагу під час форсування річки Одер та утримання в надзвичайних умовах плацдарму для переправи військ командир мінометної роти, гвардії капітан Григорій Євдокимович Брик був удостоєний звання Героя Радянського Союзу. Михайло Михайлович Харченко — відважний полковий розвідник, що неодноразово в тилу ворога виявляв героїзм, мужність, винахідливість, за роки Великої Вітчизняної війни став повним кавалером ордена Слава. У 90-х роках М.М. Харченка знайшов ще один, четвертий орден Слави.

Герой Радянського Союзу Г.Є. Брик та повний кавалер ордена Слави М.М. Харченко були учасниками параду Перемоги на Красній площі в Москві.

В селах уже в січні 1944 року колгоспники звели до колгоспного двору коні, воли, інвентар, який був захований, здали фураж, який у кого був, і взялися за відновлення колгоспного господарства.

Щоб відновити ферму, контрактували у жителів села телят. Відновити свиноферму вдалося, випросивши на бойні дві свиноматки білої англійської породи та вимінявши у військовій частині кнура. На кінець 1944 року свиноферма стала племінною. Щоб обробити поле, колгоспники запрягали у плуги корів. Доводилося й вручну, лопатами копати землю.

Колгосп «Сім'я Червоних партизанів» села Худяки одним з перших вступив у весняну сівбу 1944 року. Ще до виходу в поле було старанно підготовлено весь сільськогосподарський реманент, зібрано насіння високої якості. З великим піднесенням вийшли колгоспники в поле, використовуючи все наявне тягло. Щоденно працювало 62 – 72 корови.

До числа найкращих колгоспів належав у першу чергу колгосп ім. Кірова села Талдики, де на 16 лютого 1944 року було засипано зернових і бобових культур 336 ц. Ремонт інвентаря закінчено повністю. Вивезено 230 возів гною. Залучено до роботи 68 корів. Налагоджено парникове господарство.

В ті воєнні та післявоєнні тяжкі роки всі основні роботи щодо відродження колгоспів лягли на жіночі плечі. Майже всі виробничі процеси тоді виконувались вручну і переважно жінками: очистка посівматеріалу, обробіток кок-сагизу, ручне збирання врожаю, обмолот хліба, скиртування тощо.

Весною 1945 року вся довоєнна площа рільної землі колгоспу «Сім'я Червоних партизан», а це 1880 га, — була освоєна. В червні 1945 року в селі Талдики пущено в дію електростанцію, незабаром пущено кіноустановку, радіовузол.

Зусиллями колишніх фронтовиків, всіх колгоспників протягом 1946 — 1950 рр. села і колгоспи були відроджені. У 1950 році дохід колгоспу «Сім'я Червоних партизан» склав 2 млн. 129 тис. карбованців, колгоспникам на кожен трудодень видали по 3 крб. 85 коп. грішми. На зароблені кошти колгоспом було придбано 14 породистих корів, 2 вантажних автомобілі, поновлено сільськогосподарський інвентар, збрую. Значну частину прибутку вкладено в будівництво.

У відповідь на постанову ЦК ВКП(б) «Про укрупнення дрібних колгоспів і завдання партійних організацій в цій справі» колгоспи «Сім'я Червоних партизан» с. Худяки, ім. Кірова с. Талдики, ім. Леніна с. Ломовате, «Заповіт Леніна» с. Сагунівка, «Революційна хвиля» та ім. Ворошилова с. Леськи об'єдналися в 1950 році в один колгосп ім. Сталіна.

На території сучасного села Худяки пла-

нувалося збудувати велике агромісто ім. Сталіна, яке б об'єднало всі сусідні села. Та цей грандіозний план став нездійсненим. Колгоспи знову «розукрупнились». З 1952 року в колгоспі ім. Сталіна залишились тільки села Худяки та Талдики.

Згідно плану п'ятої п'ятирічки (1951 — 1955 рр.) на Дніпрі в районі Кременчука почалося спорудження гідроелектростанції, утворення штучного моря від Кременчука до Черкас. Худяки і Талдики, як і багато інших, підлягали переселенню із зони затоплення на нове місце. Переселення розпочалося в 1956 році.

Нове село будувалося згідно генерального плану забудови. Рівні, прямі вулиці, квартали, будинки, покриті шифером або залізом, водорозбірні колонки на кожному кварталі, електрика, радіо в кожнім домі. Поряд з житловими будинками були перенесені на нове місце колгоспні, громадські споруди, але в основному колгоспне господарство будувалося заново. Побудовано нову двоповерхову школу, дитячі садки, заклади торгівлі, побуту тощо. Рішенням Черкаського облвиконкому від 12 липня 1958 року село Талдики приєднано до села Худяки з єдиною назвою — Худяки.

У лютому 1962 року колгосп ім. Сталіна перейменовано в колгосп «Маяк». Подальша історія села Худяки пов'язана із трудовими здобутками односельців у розбудові народного господарства. З 60-х по 90-ті роки всі основні виробничі показники колгоспу «Маяк» зросли більш як у двічі.

За високі трудові досягнення колективне господарство села Худяки неодноразово нагороджувалося похвальними грамотами, дипломами, перехідними Червоними Прапорами. Колектив колгоспу «Маяк» часто виходив переможцем соціалістичного змагання в Черкаському районі, був учасником Виставки досягнень народного господарства СРСР та УРСР.

Колгосп «Маяк» став багатогалузевим господарством, основу якого складає тваринництво та рослинництво. Невпинно зростають показники молочно-тваринницької ферми, свиноферми, птахоферми. За високі досягнення у вирощуванні курей та виробництві яєць у 1966 році старшому птахівникові колгоспу «Маяк» Федору Михайловичу Гуржію присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. В 1971 році птахоферма одержала звання «Птахоферма високої культури тваринництва». За досягнення в галузі рослинництва за 1973 — 1974 рр. колгоспу «Маяк» присвоєно звання «Колгосп високої культури землеробства», 1978 р. — «Господарство високої культури землеробства», у 1974 року стає до ладу колгоспний консервний цех, розпочато будівництво зрошувальної системи. У 80-х роках побудовано агрохімпункт із злітно-посадочною полосою для сільськогосподарської авіації, два корівники з молочним блоком, корівник-профілакторій, свинарник, зерносклади, майстерню для ремонту тракторів та комфортабельний «Будинок механізатора».

За високі трудові показники в сільському господарстві більше 100 жителів села удостоєні високих державних нагород. Серед них однією з найвищих нагород — ордена Леніна — удостоєні: Федір Михайлович Гуржій, Надія Назарівна Коваль, Явдоха Данилівна Стасенко, Михайло Михайлович Харченко, Володимир Петрович Крижанівський, Іван Іванович Квітка.

З 1962 року бере свій початок дружба і творче змагання між хліборобами двох колгоспів «Маяк» українського і молдавського. Взаємний обмін досвідом, економічні зв'язки і зворушлива дружба породжують і взаємні успіхи, допомагають нарощувати виробництво продукції землеробства і тваринництва.

В селі Худяки на базі колишнього промкомбінату, що бере свій початок з 50-х років, виросла фабрика господарчих виробів з ватним, вірьовочним, деревообробним і матрацним цехами (сучасне ЗАТ «Промінь»).

У селі Худяки в 1976 році створений птахоплемрепродуктор «Придніпровський», який щорічно реалізовував продукції більше, як на 1,5 млн. крб.

На жаль, з середини 90-х років ЗАТ «Промінь» частково згортає своє виробни-

цтво, а племрепродуктор «Придніпровський» став банкрутом і припинив свою роботу.

З 60-х по 90-ті роки невпинно поліпшується благоустрій села. Зусиллями трудівників колгоспу «Маяк» у селі Худяки було прокладено близько 25 км доріг з твердим покриттям, близько 36 км водопровідної сітки, телефонізовано значну частину особистих та виробничих будівель. До середини 90-х за кошти колгоспу до села проведено газову магістраль.

В селі Худяки працювали побуткомбінат, комунгосп, сільська лазня, перукарня, ощадна каса та відділення зв'язку. Споживче товариство села Худяки налічувало 7 спеціалізованих магазинів, товарообіг яких щорічно складав понад 2,5 млн. крб. На особистих рахунках вкладників ощадкаси було до 5 млн. крб.

У Худяківській середній школі працювало близько 30 педагогів з вищою освітою, навчалось понад 400 учнів.

Дільнична лікарня мала 75 ліжок, поліклініку з рентгенкабінетом, фізіотерапевтичним, стоматологічним кабінетом.

У культурному житті села 60 — 80-х років велике значення відігравав Будинок культури з великим залом на 600 місць, світлим фойє. Працювала сільська бібліотека, кіноустановка, музей історії села. При Будинку культури працювали гуртки та колективи художньої самодіяльності: самодіяльний народний театр, духовий оркестр, хоровий колектив, вокально-інструментальний та танцювальний ансамблі...

Худяківці гордилися своїми футбольними та волейбольними командами.

Село гордиться своїми відомими людьми, такими як:

Іван Олександрович Гуржій — відомий вчений-історик, член-кореспондент АН УРСР, доктор історичних наук, професор, колишній заступник директора інституту Історії АН УРСР.

Василь Євдокимович Брик — професор, доктор медичних наука, заслужений лікар РСФСР.

Петро Ілліч Матюха — почесний майстер спорту СРСР, підполковник, колишній начальник кафедри фізпідготовки і спорту Військової академії протиповітряної оборони сухопутних військ ім. Маршала Василевського.

Володимир Андрійович Компанієць — кандидат хімічних наук.

Михайло Григорович Бас — полковник, політпрацівник Міністерства оборони СРСР.

Григорій Євдокимович Брик — Герой Радянського Союзу.

Михайло Михайлович Харченко — кавалер 4-х орденів Слави.

Федір Михайлович Гуржій — Герой Соціалістичної Праці.

На жаль, не обійшли наших односельців війни та трагедії 80-х років. Шість мешканців села взяли участь у війні на Афганській землі. Учасниками ліквідації наслідків Чорнобильської ядерної катастрофи 1986 року стали понад 20 худячан.

Період з середини 90-х років і до нашого часу в історії села Худяки характеризується більше втратами, ніж здобутками. Однак, соціально-економічне і культурне життя села поступово налагоджується, що вселяє віру у краще майбутнє.

Колгосп «Маяк» очолював тривалий час І.І. Квітка, заступником голови тривалий час працювала Зінаїда Миколаївна Поліщук. Згодом сільськими головами обиралися А.І. Качко, І.А. Кожем'яка, В.І. Кожем'яка, М.І. Євтушенко.

За 2000 — 2001 роки в сільськогосподарському товаристві з обмеженою відповідальністю «Маяк» було в оренді землі 1668 га, в тому числі 1566 га ріллі. Товариство виробило валової продукції на суму 1521 тис. грн., зерна — 3175 т, соняшнику — 85 т, цукрових буряків — 896 т, овочів — 243 т, молока — 946 т, м'яса — 112 т. Вирощено урожай з 1 га: зернових — 36,7 ц, соняшнику — 14,7 ц, цукрових буряків — 224 ц, овочів — 117. В господарстві утримувалось 1066 голів худоби, у тому числі 376 корів з надоєм молока від кожної за рік — 2502 кг.

ЗАТ «Промінь» у 2003 році зазнало реорганізації. Обсяг виробництва у 2003 році

збільшено в 5 разів, працює 48 працівників, вироблено продукції на 212 тис. грн. Директор — М.А. Розломій.

В селі відроджується птахівництво. ТОВ «Черкаська птахофабрика» розширює виробничі потужності й збільшує виробництво продукції. Працює 15 робітників, вироблено 820 т м'яса птиці. Нині функціонує 4 модернізовані за сучасною технологією пташники. Директор — П.М. Ситник.

Працівниками лиманно-рибного господарства виловлено 524 т риби, працює 55 робітників. Директор — А.А. Декалюк.

У ТОВ «Еллада» в 2003 році працювало 23 рибалки, виловили 82626 кг риби, директор — В.Г. Прядка.

У ТОВ «Блакитна нива» працює 20 рибалок, виловлено 50220 кг риби; у 2003 році створено ТОВ «Ра-Сан», де працює рибалками 6 осіб.

СКП «Райліс» створено на базі деревообробного цеху ЗАТ «Промінь». Працює 13 робітників. За 2003 рік надано послуг населенню на 60 тис. грн. Розширюється асортимент столярних виробів.

ТОВ «ВП УкрДрев» — нове підприємство на території села. В 2003 році тут працювало 30 робітників. Підприємство працює із замовленнями молокозаводів, зокрема в 2003 році виготовлено і упаковано 28 млн. паличок для морозива.

В селі добре зарекомендувало себе представництво кредитної спілки «Альянс». Нині воно налічує 140 членів, за 2003 рік жителям села видано кредитів на суму 166 тис. грн., покладено на депозит 120 тис. грн. Актив складає 286 тис. грн.. Очолює представництво Г.П. Кудіна.

На балансі сільської ради перебуває дошкільний навчальний заклад «Яблунька», дільнична лікарня, Будинок культури, бібліотека, музей. За рахунок районного бюджету утримується загальноосвітня школа I – III ступенів.

19 вересня 1998 року, в день спомину чуда Аристратига Михаїла відбулося велике освячення новозбудованого Свято-Михайлівського храму в с. Худяки. Настоятель Худяківської церкви — священник Віталій Захарченко. Храм збудовано на кошти колгоспу «Маяк» та пожертвування громадян.

1

2

1. В.В. Ліуш, депутат районної ради XXIII — XXIV скликань, лікар Худяківської лікарні, активний учасник художньої самодіяльності, має поетичні збірки.

2. В.І. Кожем'яка, колишній сільський голова (в центрі) серед ветеранів.

3

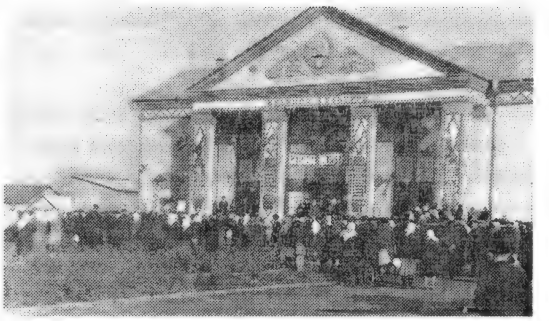

4

5

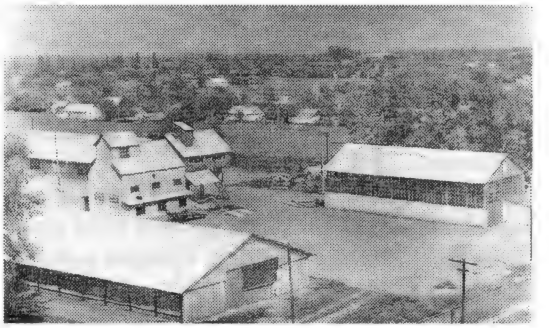

6

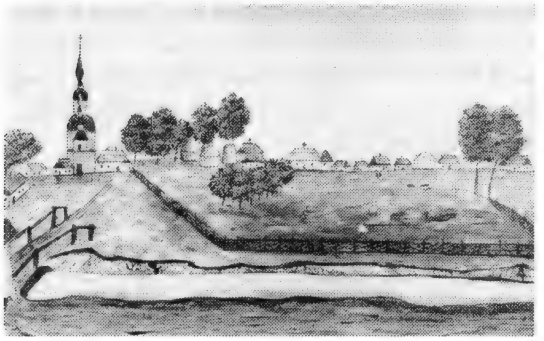

7

8

9

10

3. Г.Є. Брик, Герой Радянського Союзу, М.М. Харченко, кавалер чотирьох орденів Слава, Ф.М. Гуржій, Герой Соціалістичної Праці серед школярів.
4. Відкриття Будинку культури. 1965 р.
5. Панорама старого села Худяки. 1957 р.
6. Господарський двір колгоспу «Маяк». 80-ті роки.
7. Панорама с. Худяки середини XIX ст. (з альбому Деля Фліза, ЦНБ АН УРСР).
8. Жнива 1982 р. розпочали, як було в давнину.
9. Центральна вулиця села. 90-і роки.
10. Приміщення магазину в центрі села.

ХУТОРИ

Село Хутори (дата утворення — 1907 рік). Площа 292 га (0,2 % від загальної площі району), дворів 712. Населення становить 2419 осіб.

Довго пустувала земля, розташована за 8 км на південь від Черкас. Безземельні жителі с. Худяків Черкаського повіту почали заселяти ці місця, починаючи з 1907 року. Так поступово серед поля виник невеликий хутірець, який одержав назву Тернівка. Біля ставу Штахурського в 1921 році виник хутір Данилівка. З 1922 року почалося масове переселення в ці місця жителів сіл Лесьок, Червоної Слободи, Худяків, Талдиків. Так виник третій хутір, який став називатися Кирилівка. Поступово ці три хутори з'єдналися і утворили село Хутори. Жителі села вели одноосібне господарство. Знаряддя сільськогосподарського виробництва в той час були дуже примітивними: плуг, серп, ціп, лопата, сапа. Тому урожайність полів була дуже низькою.

До 1923 року діти в селі не навчалися. В селі було лише три чоловіки, які вміли читати і писати. Школа в селі Хутори організована в 1923 році. В першому навчальному році в ній навчалося 45 учнів. Першим учителем був син бідняка із Лесьок Кирило Григорович Федоренко. Школа працювала в пристосованому приміщенні, купленому на кошти жителів села. Приміщення складалося з двох кімнат із земляною долівкою. І хоч умови в школі були дуже погані, жителі села з великою радістю посилали своїх дітей навчатися. В 1924 році в школі була організована піонерська організація, у якій було 12 піонерів. Першими піонерами були Анастасія Свиридівна Папуща, Яків Йосипович Погрібний, Яків Йосипович Костенко, Степан Трохимович Сторчоус та інші. Невеличка піонерська організація допомагала школі виховувати молоде підростаюче покоління в комуністичному дусі. В 1934 році на державні кошти в селі була збудована велика і красива школа, в якій було 4 класні кімнати, учительська, допоміжні кімнати. В школі навчалося 110 учнів.

Минули роки. У кожного учня була своя заповітна мрія. Вони хотіли водити трактори по рідних полях, стати учителями, лікарями, будівельниками, здобути інші професії. У 1929 році в селі була організована комсомольська організація. Перші комсомольці села — Дем'ян Кузьмович Смертюк, Петро Васильович Короп, Прокіп Лукович Олійник, Михайло Іванович Нека, Артем Калінович Марштупа.

В ці роки в селі створюється перша сільгоспартіль. Очолив цей невеликий колгосп Степан Степанович Воробкало. Активними організаторами колгоспу були: Іван Миколайович Медведенко, Яків Іванович Олексенко, Сергій Федорович Олексенко, Дем'ян Кузьмович Смертюк, Федір Максимович Олексенко, Іван Омелянович Байда, Антін Хабло та інші.

В адміністративному поділі всі три хутори відносились до степанківської сільради. Очевидно, вже була і партійна організація, про роботу якої відомостей немає. Мале і неміцне колективне господарство часто змінювало своїх керівників. Так, у 1933 році колгосп очолив І.О. Байда, а в 1935 — А.Л. Хабло. В 1936 році господарство очолила Анастасія Іванівна Гладишева. Створюється сільська рада, головою якої було обрано Дем'яна Даниловича Семененка. Населений пункт у той час нараховував близько 150 дворів.

На звітних зборах колгоспу 1939 року головою було обрано Якова Івановича Олексенка, а сільську раду в цьому році очолив Сергій Якович Олексенко.

В 30 — 40-х роках у селі велася боротьба за ліквідацію неписемності. В цій справі велику роль відіграв педагогічний колектив Хутірської початкової школи, а також її випускники. Завдяки наполегливій роботі педагогічного колективу з 1930 по 1941 рік в селі було ліквідовано неписемність. Всі діти шкільного віку були охоплені навчанням. Колишні вихованці школи стали трактористами, комбайнерами, учителями, бухгалтерами, будівельниками, працівниками колгоспу та підприємств. Міцніло колгоспне господарство, молоділо село, заможно жили його жителі.

Але мирну працю радянських людей порушила Велика Вітчизняна війна. Понад 200 односельчан пішли на захист Вітчизни. Довелося евакуювати все громадське господарство. Евакуацію організували Я.І. Олексенко та С.Ф. Олексенко. Вже 2 серпня 1941 року німецькі фашисти захопили село.

Фашисти спалили всі громадські приміщення, пограбували все, що не було евакуйоване. Село, в якому бурхливо кипіло життя, стало пустим, глухим, непривітним. Багато жителів села було забрано в німецьку неволю. Та не довго господарювали в селі фашисти — вже в грудні 1943 року під натиском радянської армії вони залишили його. При відступі спалили майже всі будівлі, розстріляли багато мирних жителів. Від рук ворога загинув перший вчитель Хутірської школи К.Г. Федоренко. Він разом з іншими жителями села був спалений у приміщенні школи.

Колишні вихованці школи і жителі Хуторів І.М. Хмільківській, Г.Д. Гаркуша, Я.Й. Погрібний, О.А. Волочай (всього близько 200 чоловік) хоробро боролися на фронтах з німецькими загарбниками. І.М. Хмільківський і Г.Д. Гаркуша закінчили службу в рядах радянської армії у званні підполковника.

І.М. Хмільківський брав участь в обороні Москви в 1941 році. За бойову доблесть був нагороджений орденом Червоної Зірки. Прикривав підступ до Ленінграду, брав участь у штурмі Берліну. Після закінчення війни працював викладачем кафедри марксизму-ленінізму Черкаського педінституту ім. 300-річчя воз'єднання України з Росією. Потім знову повернувся в ряди радянської армії, в якій служив до 1960 року, потім працював на педагогічній ниві.

Віддав своє молоде життя за щастя нашого народу учитель А.О. Кожемяка та 94 односельчан не повернулись з поля бою. Їх імена навіки викарбувані на обеліску Слави. З родини К.О. Марштупи віддали своє життя 4 брати: Микола, Яків, Антін, Іван. Чотири брати загинули з родини М.Д. Гуріненко: Мусій, Михайло, Петро, Іван. Смертю хоробрих на полях битви загинули три брати Величко: Степан, Григорій, Іван. Їх імена навічно занесені на стелу біля пам'ятника воїнам в центрі Хуторів.

За звільнення Черкас і Хуторів віддав своє молоде життя росіянин Олексій Павлович Суріков. За хоробрість у боротьбі з фашистами він посмертно удостоєний звання Героя Радянського Союзу, його ім'я першим викарбовано на стелі.

Колгоспникам довелося докласти багато зусиль, щоб відновити колгоспне господарство, яке очолив Андрій Тимофійович Мигаленко, а сільську раду — Андрій Прокопович Гуманенко. З великими зусиллями будували приміщення для громадського тваринництва, майстерні, зерносховища.

В 1946 році колгосп очолив Яків Іванович Олексенко, а сільську раду — Сергій Федорович Олексенко. В цьому ж році створюється партійна організація, секретарем якої було обрано Якова Йосиповича Погрібного. В 1950 році господарство об'єднується із Степанківським колгоспом. Сільська рада, яку в цей час очолював С.Ф. Олексенко, а з 1953 року І.Д. Гордієнко, в 1954 році також об'єднується у Степанківську сільську раду. Та в 1952 році знову утворене самостійне багатогалузеве господарство «Перше травня». Правління колгоспу очолив О.А. Волочай. Він керував господарством до 1958 року — до повторного об'єднання з Степанками.

У лютому 1963 року господарства знову роз'єднані. У Хуторах створюється спецгосп із виробництва яєць. Очолив його ветеран Великої Вітчизняної війни Олексій Михайлович Кульпін. Економіка господарства швидко зростала. Вже в 1965 році колгосп одержав 3,5 млн. штук яєць, 13 тис. ц зерна, виробив 150,3 ц м'яса, 407,7 ц молока на 100 га сільськогосподарських угідь. Чистий прибуток становив 161,4 тис. крб., що дало можливість розгорнути будівництво господарських і культурних об'єктів.

Поряд з економікою села в післявоєнні роки докорінно змінюється культура й освіта. Відразу після звільнення було відновлено роботу школи. Завідуючою школи працювала В.М. Руденко, а згодом І. Жирний. У 1949 році школу було реорганізовано в семирічну. Директором школи було призначено Д.Г. Поповіченка, якого змінив В.І. Ісіченко. Пізніше на цю посаду було призначено С.В. Попова.

В 1961 навчальному році школу було перетворено у восьмирічну. В 1966 році колгосп приступив до будівництва нового приміщення школи на 320 місць. На кошти колгоспу було збудовано дорогу з твердим покриттям, яка стала частиною магістралі Черкаси — Степанки, а також під'їзну дорогу до колгоспного господарства і школи, інкубатор, медпункт, магазин.

На будівництво школи за два роки було витрачено 198 тис. крб. За високі показники по всіх галузях господарство було нагороджено пам'ятним прапором Черкаського обкому партії і облвиконкому та обласної професійної ради. Голову колгоспу О.М. Кульпіна за сумлінну працю нагороджено орденом Леніна, а колгоспницю Р.О. Гаврюшенко — орденом Трудового Червоного Прапора. За роки 8-ї п'ятирічки в селі побудовано 104 колгоспних будинки, Будинок культури на 400 місць. Про зростання матеріально-культурного рівня свідчить те, що в особистому користуванні було вже 6 легкових автомашин, 200 телевізорів, 270 газових плит. Ще в 1964 році закінчено електрифікацію і радіофікацію населеного пункту.

В господарстві на той час працювало 4 спеціалісти з вищою освітою і 17 із середньою. Колгосп мав 16 автомашин, 10 тракторів та інший сільськогосподарський інвентар.

4 грудня 1968 року правління колгоспу в урочистій обстановці вручило ключ від нової школи дітям колгоспників. У новій школі є 8 класних кімнат, фізичний та хімічний кабінети, майстерня по дереву та металу на 25 місць, їдальня та спортзал. Біля школи створено шкільний стадіон площею 0,75 га, шкільний метеорологічний майданчик та 0,50 га пришкільних ділянок. У 1972 році при школі вперше створено групи продовженого дня. З 1960 року працюють класи вечірньої молоді, з яких у 1968 році було створено вечірню школу працюючої молоді.

В 1972 році спецгосп «Перше травня» було реорганізовано у птахофабрику «Перше травня». Нова організація праці сприяла злету розвитку господарства. Якщо в 1970 році господарство одержало 7,2 млн. штук яєць і 361 тис. крб. прибутку, то вже в 1975 році — 16,2 млн. штук яєць і 905 тис. крб. прибутку. В 1980 році виробництво яєць зросло до 70 млн. штук, а прибутки до 3,5 млн. крб. На кінець 1985 року основна продукція зросла до 106,9 млн. штук яєць і 4,1 млн. крб. прибутку.

Багато членів птахофабрики одержали урядові нагороди. Другим орденом Леніна було нагороджено О.М. Кульпіна, другим орденом Трудового Червоного Прапора Р.О. Гаврюшенко, таким же орденом було нагороджено С.С. Орла. Багато працівників одержали нагороди в 1973 році. Орден Трудового Червоного Прапора — М.К. Литвиненко, Н.С. Мисан, Т.А. Орел, О.П. Кожемяка, а орденом «Знак Пошани» — М.Г. Магльований, В.Г. Крижанівський, Є.І. Серебрянікова, В.Т. Надточій. У 1975 році орденом Трудового Червоного Прапора було нагороджено К.П. Лихограй. Багато працівників у господарстві нагороджено медалями, а Г.О. Короп, М.С. Крутінь, В.Т. Надточій — медалями ВДНГ.

Економічні досягнення 70-х років дали можливість розвивати соціальний сектор села. В ці роки споруджено дитячий садок на 140 місць, 2 дванадцятиквартирні будинки, 2 будинки-гуртожитки, багато виробничих об'єктів. Протягом 1980 — 1983 років у селі проведено газифікацію індивідуальних будинків та переведено громадські котельні на газове опалення.

Після виходу О.М. Кульпіна на пенсію господарство очолив А.Д. Приходько. Директором школи в цей час працює ветеран Великої Вітчизняної війни М.Є. Юхимчук, який змінив на цій посаді в 1979 році С.В. Попова.

В червні 1982 року було знову відновлено Хутірську сільську раду. Головою сільської ради обрано М.А. Кононенко, а секретарем — В.П. Кривко.

Птахофабрика взяла курс на поліпшення соціальної сфери села. Лише в 1987 році побудовано баню-сауну, у Будинку культури обладнано зал для проведення громадських обрядів, заасфальтовано вул. Щорса (2,7 км), закладено будівництво медичної установи, розпочато будівництво жилого будинку та адмінустанови.

За трудові успіхи в 80-х роках трудівники птахофабрики нагороджені орденами і медалями. В 1986 році орденом Трудового Червоного Прапора — Г.О. Короп, троє працівників нагороджено медалями.

У 80-ті роки докорінно змінився склад педагогічного колективу, де працює понад 20 учителів з вищою освітою. Серед них учителі К.П. Денисенко, О.С. Нестерко, Л.Є. Масленко, Л.І. Охрямкіна, С.В. Попов, Н.І. Пахар, М.Є. Юхимчук та М.Н. Черниш були нагороджені значком «Відмінник народної освіти УРСР».

У 1987 році відбулися зміни керівництва сільської ради та школи. На виборах до місцевих рад у червні 1987 року головою сільської ради обрано Р.Ф. Семенюк, а в серпні — директором Хутірської школи обрано (до цього часу директори призначалися) учителя історії І.Ф. Берестового, нині депутат районної ради, голова постійної комісії.

На території Хутірської сільської ради працюють:

— підприємство — відкрите акціонерне товариство «Птахофабрика «Перше травня»;

— селянське (фермерське) господарство «Сім'я Хорошковських»;

— будівельна організація — товариство з обмеженою відповідальністю «Гарант».

ВАТ «Птахофабрика «Перше травня» є лідером птахівничої галузі України. Власником контрольного пакету акцій підприємства є фірма «Трилекс», яка була заснована на основі приватної власності в 1994 році. Основним видом діяльності є виробництво харчових курячих яєць, допоміжними — виробництво племінної продукції (племінні яйця, добовий та підрощений молодняк курей), виробництво м'ясних виробів з м'яса птиці, виробництво яєчного порошку, комбікормів, борошна, олії. Промислове поголів'я курей-несучок становить близько 550 тис.. У 2000 році птахофабрикою було вироблено 98,9 млн. штук яєць при середній кількості 400 тис. курей-несучок.

Виконавчий комітет сільської ради за участю депутатів, адміністрацій територіальних підприємств, установ та організацій приділяє увагу жителям села, яким необхідна увага, турбота й милосердя.

Так, на обліку у виконкомі сільської ради перебувають:

інваліди — 118, в т. ч. інваліди війни — 14 осіб;

учасники Великої Вітчизняної війни — 159 осіб;

учасники бойових дій — 14 осіб (серед них 6 — воїни-інтернаціоналісти);

солдатські вдови — 28 осіб;

одинокі непрацездатні громадяни — 63 особи.

Найбільша увага приділяється одиноким пенсіонерам, які проживають у 223 дворах. Задля соціальної підтримки одиноких непрацездатних громадян і розв'язання їх проблем на території села працює соціальний працівник Галина Яківна Шуть. Відновлена робота з надання допо-

моги самотнім жителям села учнями загальноосвітньої школи, які відвідують своїх «підшефних» не менше двох разів на тиждень.

На засіданнях виконкому щорічно розглядаються питання щодо створення на підприємствах, в установах та організаціях спеціальних робочих місць для осіб з обмеженою працездатністю, які відповідно до законодавства потребують соціального захисту і не спроможні конкурувати на ринку праці. Так, на підприємстві ВАТ «Птахофабрика «Перше травня» працевлаштовано 22 інваліда.

У виконкомі сільської ради ведеться первинний облік дітей та підлітків шкільного віку.

Загальна кількість неповнолітніх дітей — 590, з них:

дітей дошкільного віку — 140 осіб;

дітей шкільного віку — 450осіб.

Обліковується 27 багатодітних сімей, 16 неповних сімей (25 дітей — напівсиріт), 14 дітей, які залишились без батьківського піклування, 11 дітей-інвалідів. Виконком сільської ради, депутати місцевої ради вирішують загальні проблеми цих верств населення, надають матеріальну та фінансову допомогу, організовують та проводять зустрічі за «круглим столом» із врученням сувенірів та цінних подарунків.

Постійна допомога одягом, продуктами харчування надається християнською благодійною місією «Добра звістка», яку очолює член виконавчого комітету ради Анатолій Григорович Перепелиця, та за рахунок спонсорської допомоги ВАТ «Птахофабрика «Перше травня».

З 1994 року на території села в приміщенні сільської ради утворений громадський пункт збору одягу, взуття, іграшок з метою допомоги малозахищених верств населення (в поточному році така допомога надана 100 особам).

У комунальній власності Хутірської сільської ради знаходиться Будинок культури, дошкільний заклад, загальноосвітня школа I – III ступенів.

У 2001 році на баланс сільської ради передано житловий фонд. Для забезпечення його роботи створено комунальне підприємство «Ремонтно-експлуатаційна дільниця» житлового фонду села Хутори.

Виконкомом збережено потенціал сфери культури — матеріально-технічну базу, кваліфіковані кадри. При Будинку культури (директор — Володимир Миколайович Терещенко) функціонують духовий оркестр, вокально-інструментальний ансамбль, фольклорний колектив, чоловічий квартет (створений в 1992 році). Чоловічий квартет — постійний учасник обласних та районних заходів. Фольклорний колектив — переможець обласного конкурсу «З глибин народних». Велика увага приділяється проведенню обрядових свят та відродженню національної культури.

Народний депутат України О.А. Марченко допоміг придбати Будинку культури села Хутори музичний інструмент на суму 4,5 тис. грн.

Футбольна команда с. Хутори — одна з кращих у районі (тренер — депутат сільської ради Микола Прокопович Кужим). Належним чином обладнано сільський стадіон, а спортивний інструктор утримується за рахунок ВАТ «Птахофабрика «Перше травня» (голова спостережної ради — В.В. Басараб, голова правління — В.М. Денисенко).

Хутірська загальноосвітня школа I – III ступенів (директор — Іван Федорович Берестовий) охоплює навчанням 400 учнів. У школі працює 22 вчителя, 12 осіб обслуговуючого персоналу. З 1997 року школа стала середньою, налічує 19 класів. За рахунок спонсорської допомоги придбано 3 комп'ютери. Звання «Старший вчитель» присвоєно вчителю хімії Надії Іванівні Пахар, яка працює в школі з 1960 року та вчителю англійської мови Вірі Іванівні Ровенко, призеру Всеукраїнського конкурсу з впровадження новітніх педагогічних технологій у викладенні англійської мови. Школа дбає про соціальний захист дітей із малозабезпечених сімей та дітей позбавлених батьківського піклування (безкоштовно харчується 52 дитини).

Дитячий садок «Ластівка» (завідуюча — Світлана Миколаївна Кожем'яка) побудований в 1976 році. В ньому виховується 68 дітей.

У сфері охорони здоров'я здійснюються заходи, спрямовані на забезпечення життєво-необхідних видів та обсягів медичної допомоги. В 1988 році побудована сільська медамбулаторія. Головний лікар — Анатолій Григорович Коваленко. Медперсоналу нараховується 9 осіб. За 10 місяців 2001 року на прийомі побувало 2500 осіб дорослого населення та 120 — підліткового віку. На диспансерному обліку перебуває 1410 осіб дорослого населення, 38 — підліткового віку.

На території Хутірської сільської ради легалізовані й діють осередки політичних партій та громадських організацій:

— Соціал-демократичної партії України (об'єднаної);

— партія «Демократичний союз»;

— ветеранська організація;

— первинний осередок інвалідів;

— первинний осередок багатодітних сімей.

Найактуальнішими залишаються земельні питання, питання екологічної безпеки, телефонізації села, житлово-комунального господарства.

За сумлінну працю сільському голові Василю Антоновичу Харченку та секретарю сільської ради, виконкому Ларисі Анатоліївні Терещенко оголошено Подяку голови районної державної адміністрації та голови районної ради, вручено Почесну грамоту обласної ради.

1

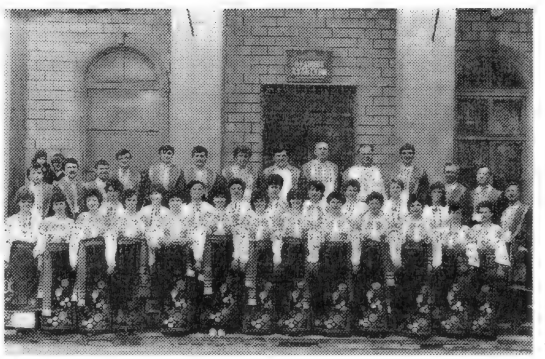

2

3

1. Перші жителі с. Хутори — сім'я Сизонтія Григоровича Марченка. 1909 р.

2. Хор с. Хутори. 1990 р.

3. Вшанування солдатських вдів. 1985 р.

4

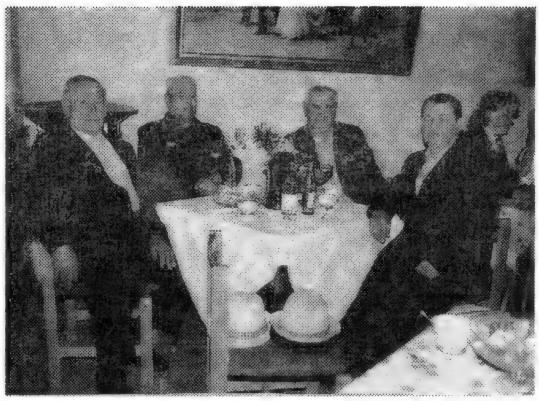

5

6

7

8

9

10

11

4. Вручення атестатів. 1990 р.
5. Вогник для ветеранів війни. 1986 р.
6. Вечір дружби. 1989 р.
7. День Перемоги. 1985 р.

8. Обрядовий ансамбль Будинку культури. В центрі — секретар сільської ради Л.А. Терещенко. 2000 р.
9. Урочисті проводи в армію. 1989 р.
10. Вогник для воїнів-афганців. 1999 р.

12

13

14

15

16

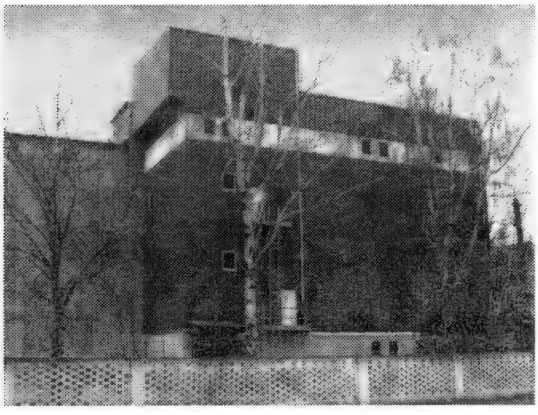

17

11. Мітинг до Дня Перемоги. Справа — голова ветеранської організації С.В. Попов. 1995 р.
12. Мітинг до Дня Перемоги. 1992 р.
13. Обжинки. 1986 р.
14. Свято першого дзвоника. 1983 р.
15. Свято «Ану-мо хлопці». 1987 р.
16. Комбікормовий завод ВАТ «Птахофабрика «Перше травня».
17. Учні школи, ветерани біля пам'ятника Герою Радянського Союзу О.П. Сурікова. Справа (п'ята наліво) М.А. Кононенко, перший голова сільвиконкому. 1992 р.

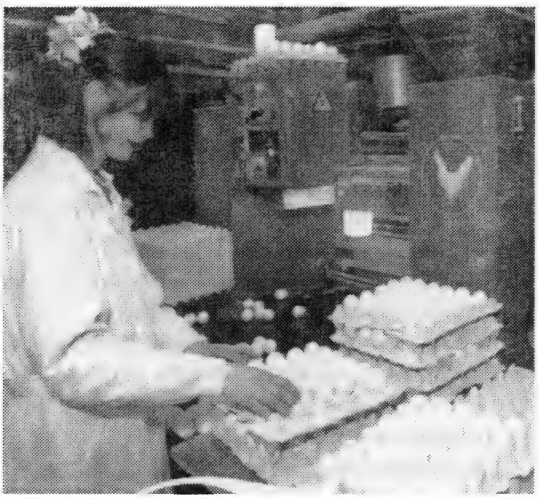

18

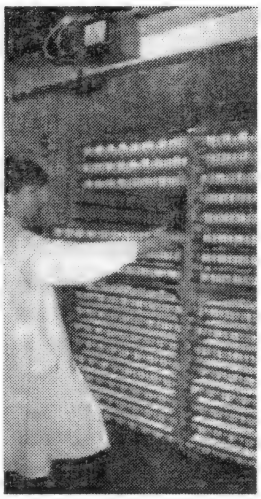

19

20

21

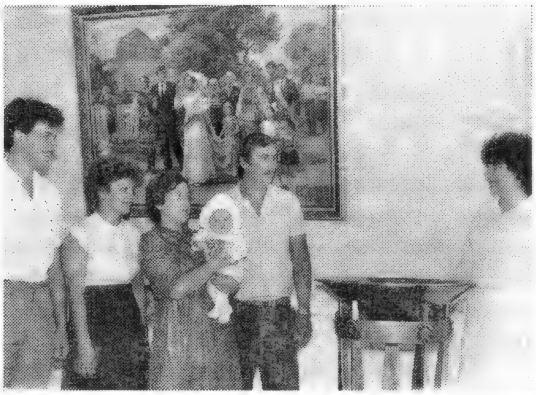

22

23

24

18. Продукція ВАТ «Птахофабрика «Перше травня».
19. Інкубатор птахофабрики розраховано на закладання 6 млн. штук яєць на рік.
20. В цеху по переробці м'ясної продукції.
21. Урочиста реєстрація шлюбу — зустріч молодих. 1990 р.
22. Урочиста реєстрація новонародженого. 1988 р.
23. Свято вулиці Щорса. 1987 р.
24. Вогник з нагоди Міжнародного дня жінок. 1987 р.

ЧЕРВОНА СЛОБОДА

Червона Слобода — центр однойменної сільської ради, розташоване на правому березі Дніпра і Кременчуцького водоймища, за 1,5 км на схід від районного і обласного центру. Населення становить 9693 особи.

У 1958 — 1959 рр. на території села експедиція АН УРСР провела археологічні розкопки, які підтверджують, що перші поселенці з'явилися у I — II ст. н. е.. Жили вони на правому березі колишньої затоки Дніпра р. Саги, яка починалася біля с. Змагайлівка і впадала в Дніпро знову біля с. Сагунівка.

Під час розкопок знайдено житло, залишки кісток тварин, жорнового каміння, скелет хлопчика у витягнутій позі, на праву руку якого одягнуте кільце. При аналізі цих знахідок виявилося, що частина з них відноситься до I ст. н. е., частина — до пізнішого періоду.

Про заснування с. Червона Слобода, яке в давнину називалося с. Секава, відомо, що воно було засноване селянами-втікачами приблизно в середині XVII ст. І до того часу в нашій місцевості виникали поселення вільних козаків і селян-втікачів, але вони зазнавали безперервних спустошень з боку польських магнатів, турецьких і татарських орд.

Про існування с. Секава в цей період підтверджують історичні документи. Так, у документі, знайденому під престолом Цесарськослобідської церкви (автор якого невідомий) говориться про те, що с. Секава певний час належало князю Сангушку (Волинський воєвода Сангушко став старостою Черкаського староства в 1726 році). Дійсне ж заснування цього села було значно раніше, про що говориться в «Сказаниях о населенных местностях Киевской губернии» (1864 г.): «...в 1741 году в селе Цесарская Слобода насчитывалось «150 дворов и до 1000 душ населения... О прежней церкве под именем Секавской за 1741 год Мошенского деканатства говорится (о церкве издавна существующей)».

На основі цього документу можна зробити висновок, що як Секавська церква, так і село Секава були засновані значно раніше вказаної в документі.

За рікою Сагою, болотами та лісовими хащами недалеко від Дніпра біля озера Секава ймовірно в середині XVII ст. і було засноване с. Секава. Заснували його селяни-втікачі, які тікали від жорстокого панського гніту. В селі була побудована дерев'яна Успенська церква.

З переказів старожилів відомо, що в 1672 році, коли татари зруйнували Черкаси, с. Секава було спалене і багато жителів перебито, а все майно пограбоване. Врятувалася лише невелика частина жителів, які завчасно сховалися. Через деякий час на тому місці, де було село, поселилися 12 козаків-запорожців і ті жителі, які врятувалися від нападу татар. Поступово кількість жителів збільшувалась, відновлювалось життя.

В другій половині XVIII ст. жителі Секави вирішили переселитися на правий берег р. Сага, де проходила дорога з Черкас на Чигирин і простягалися широкі лани родючих земель. Точної дати переселення не відомо, але відомо, що секавська церква Успенської Богоматері була перенесена в нове село в 1772 році. Отже цю дату можна вважати за час переселення с. Секава на нове місце.

Новоутворене село було названо Слободою, так як жителі його були вільними козаками і звільнялися від різних кріпосницьких повинностей. На час переселення села на нове місце в ньому нараховувалося до 200 дворів з населенням близько 1500 осіб.

Церкву побудували на підвищеному березі річки Сага біля дороги, яка вела до старого с. Секава. В цьому ж місці через певний час побудували волосне управління, церковно-приходську школу і лікарню, а в 1913 році перед будинком волосного управління на невеликій площі спорудили пам'ятник імператору Олександру II.

На правий берег р. Сага переселилася переважно заможна частина селян. На новозаселеній території утворилися кутки «Ланівка», «Гора», «Кутузлуїв» і пізніше «Грабський». Зараз частина цієї території зайнята під масив ТОВ «Промінь», а куток «Кутузлуїв» теж переселений, а землі затоплені водою.

Частина селян, переважно бідняків, поселилась на лівому березі р. Сага, де виникли кутки «Забрід», «Село», «Солонці». Зараз ця територія повністю зайнята під котловани і відстійники очисних споруд, а населення переселено в нове село.

Село Слобода через деякий час після його заснування (точно невідомо коли) почало зватися Цесарською Слободою. За переказами старожилів, ця назва встановилася від імені Цесаря невідомого нікому з старожилів. Розповідають, що дорогою з Черкас на Чигирин колись проходив Цесар зі своїм військом. Дійшовши до Слободи, захворів і змушений був зупинитися. Військо розташувалося табором на полі біля р. Саги і дубового гаю. Через місяць Цесар помер і був похований на тому місці, де стояв табором. Пізніше на цьому місці було кладовище. В 1822 році на цьому кладовищі проведені розкопки могили, в якій був одяг з червоного сукна, а біля неї чорнильниця і перо. З цього зробили висновок, що це і був той самий Цесар і назвали село Цесарською Слободою.

Згідно документа невідомого автора 1851 року село певний час належало старості князю Сангушки. Потім було передане у володіння генерала Лісановського, згодом — передане сиротам генерала Морднейма, від яких перейшло в управління Палати державного майна (рік невідомий).

Отже, наприкінці XVIII ст. Цесарська Слобода входила до числа державних сіл, а його мешканці вважалися державними селянами. У 1913 році під час святкування 300-річчя дому Романових село було перейменоване з Цесарської Слободи на Царську Слободу і в селі відкрито пам'ятник Олександру II. В 1923 році село Царська Слобода перейменували на село Червона Слобода.

За переказами старожилів с. Змагайлівка було засноване вільними козаками та селянами-втікачами приблизно в кінці XVII на початку XVIII століття. Засноване воно було на правому березі ріки Дніпро кілометрів на два на північний схід від колишнього кутка «Копани».

Від чого пішла назва села «Змагайлівка» точних відомостей немає, але існує версія про те, що це поселення було недалеко від села Секави і населення обох сіл часто спільно виступало проти ворогів, які нападали на їхні поселення. В цій боротьбі поселенці села Змагайлівка завжди викликали поселенців Секави на змагання — хто краще себе проявить у битві з ворогами. За це їх стали називати змагайлівці. Коли змагайлівці переселилися на нове місце, то й село назвали Змагайлівка.

На початку 1960 року були об'єднанні сільські ради сіл Змагайлівки і Червоної Слободи. Згідно Указу Президії Верховної Ради УРСР в 1962 році за об'єднаним селом залишено назву Червона Слобода. Головою виконкому новоутвореної сільської ради депутатів трудящих залишено голову колишньої Червонослобідської сільради Андрія Андрійовича Ведулу.

До 1870 року в селі зовсім не було школи. Навчалися діти слов'янської мови у звичайній селянській хаті. В 1870 році було відкрито церковно-приходську або парафіяльну школу і побудоване шкільне приміщення. Воно мало чим відрізнялося від попереднього. В кінці XIX ст. в селі була відкрита міністерська школа виключно для дітей заможних селян, але проіснувала декілька років і була закрита через проникнення в неї «вольнодумства».

В усіх школах навчання українською мовою було заборонено, переслідувалося читання творів українських письменників: Т.Г. Шевченка, М. Коцюбинського, І. Франка, М. Вовчка та інших. У селі зовсім не було бібліотеки, клубу та інших культурних закладів. Зате був шинок, декілька крамниць, величезна церква.

«...в 1900 році в селі налічувалося 754 двори з населенням 3536 осіб. Всього землі сільська громада мала 4625 десятин, з якої 60 десятин належали церкві, 1565 десятин — колишнім державним селянам, а решта землі — піски і луги — належали громаді.

Село мало поштово-телеграфну станцію, земську церковно-приходську школу, школу грамоти, чотири торгові лавки, 25 водяних млинів, 16 вітряків, 4 кузні, 3 цегельні заводи, власниками яких були Сидір Терентійович Гребінник, Дмитро Єлісейович Насікан і Іван Тихонович Гребінник, який мав паровий млин з найманими робітниками».

У 1901 році побудоване нове приміщення школи з дерев'яною підлогою і дахом з залізним покриттям. Через рік побудували друге таке приміщення, яке використовували під квартири вчителів.

Під час Першої світової війни в армію було мобілізовано понад 900 чол., з яких багато не повернулися додому.

В жовтні 1917 року в Царській Слободі була утворена національна рада, до складу якої ввійшли: Артем Якович Шевченко — голова ради, Пантелеймон Гребінник, священик Воронович та лікар Герболінський. У селі було засновано товариство «Просвіта», головою якого був Іван Прохорович Ведула, секретарем — Степан Явдокимович Ведула і касиром Борис Володимирович Гребінник. Товариство мало свою бібліотеку з творами класиків української літератури. Крім бібліотеки товариство організувало драмгурток, репертуар якого був проникнутий національним духом.

Клубу в цей час не було, тому вистави ставилися в школі на тимчасово обладнаній сцені. Товариство розучувало національні пісні на зразок «Ще не вмерла Україна», читало лекції.

29 січня (н. ст.) 1918 року в селі було встановлено радянську владу. Для проведення в життя революційних директив радянських органів було обрано ревком, до складу якого ввійшли Дмитро Федорович Кузнець — голова ревкому, Остап Сидорович Грубий — член ревкому і воєнний комісар, Петро Іванович Нетахата — член ревкому. Обрано також комітет незаможних селян, до складу якого ввійшли бідняки: Кузьма Тихонович Фесенко — голова комітету, Юхим Омелянович Яковенко, Григорій Омелянович Яценко – члени комітету.

В травні 1918 року село було захоплено німцями, а 6 серпня (ст.ст.) 1919 р. у село вступила денікінська армія. Свій прихід у Змагайлівку і Царську Слободу німці й денікінці ознаменували розбоєм і грабежем, жорстокістю. В роки денікінського режиму було розстріляно в цих селах близько 40 чоловік і спалено 22 двори.

Після вигнання денікінських військ (у грудні 1919 року) в селі Царська Слобода було обрано Царськослобідський волосний комітет, головою якого став Остап Сидорович Грубий і секретарем Михайло Іванович Бузько. В 1920 році організовано споживче товариство і відкрито магазин у приміщенні колишнього шинку. Головою товариства став Степан Євдокимович Ведула. В цей же час відкрито ветлікарню.

У 1922 році в с. Царська Слобода було утворено бідняцьку комуну під назвою «Муравище».

У 1923 році було ліквідовано Червонослобідський виконавчий комітет і утворено Леськівський райвиконком, головою якого обрали Дмитра Лаврентійовича Стеблину. В Червоній Слободі обрано Раду сільських депутатів, головою — Сергія Михайловича Пріхна. Село Змагайлівка вийшло з підлеглості Червонослобідських місцевих властей.

Район перенесено в с. Леськи, а районна міліція перебувала в с. Червона Слобода.

В 1924 році в селі утворилось меліоративне господарство із заліснення пісків. Голова товариства — Андрій Данилович Мусієнко. Товариство проіснувало до 1929 року, а потім було реорганізоване в сільськогосподарську артіль ім. Петровського. В 1928 році комуна «Муравище» об'єдналося із змагалівською комуною ім. Левицького. Об'єднавшись, дві комуни вирішили назвати новоутворену комуну «Сім'я червоних партизан».

Внаслідок проведення колективізації в с. Червона Слобода в січні 1930 року було утворено три колгоспи. В придніпровській частині села, яка зараз знаходиться в зоні очисних споруд, був колгосп ім. Петровського. До нього ввійшли кутки села «Вершина», «Капкас», «Солонці». В пристеповій частині села — колгосп ім. Сталіна і колгосп «Пролетар». До них увійшли кутки «Кутузлуїв», «Забрід», «Гора», «Ланівка», «Грабська». В 1932 році колгосп ім. Сталіна приєднався до колгоспу «Пролетар» і прийняв назву останнього колгоспу. Таким чином, у селі стало два колгоспи ім. Петровського і «Пролетар».

Тяжкі випробування, що випали на долю українського народу в 1932 — 1933 рр., не обминули і с. Червона Слобода. Сотні людей, малих і старих, помирали від голоду на очах у своїх рідних. І це тоді, коли зерно, зібране у людей і колгоспів, тоннами вивозилось в «державу», а іноді й на берег ріки, подалі від людей, де знищувалося у воді.

З ініціативи сільського голови М.В. Котка в с. Червона Слобода біля старого цвинтаря в 1998 році встановлено пам'ятний знак жертвам голодомору. «Голодомор... він усе загубив, пам'ять, свободу одну не згасив...» — скорботні рядки, висічені на камені, тепер постійно нагадують перехожим про безневинно загиблих у муках односельців, предків у страшні роки голодомору.

У 2003 році до 70-х роковин Великого Голодомору в Україні в с. Червона Слобода відбулася велика панахида-реквієм пам'яті померлих односельчан. Після панахиди у залі загальноосвітньої школи № 1 очевидці винищення українського народу в роки голодомору розповідали учням страшні картини стражденного існування, серед яких їм довелося жити.

У роки тоталітарного режиму немало односельців було відправлено на будівництво Біломор-Балтійського каналу, закатовано в застінках енкеведистів.

У 1954 році побудовано новий будинок контори колгоспу, будівництво якого забезпечувалося колгоспним цегельним заводом, який випускав за рік 300 тис. шт. цегли.

У зв'язку з будівництвом Кременчуцької ГЕС село Червона Слобода в 1955 року почало переселятися на нове місце.

На початку 1959 року колгосп ім. Леніна с. Змагайлівки об'єднується з колгоспом «Дружба» с. Червона Слобода. За новоутвореним колгоспом вирішено залишити назву — колгосп ім. Леніна. Головою правління колгоспу обрано голову колгоспу ім. Леніна с. Змагайлівки Олександра Макаровича Супруна, а його заступником — колишнього заступника голови колгоспу «Дружба» с. Червона Слобода Олександра Нечипоровича Гребінника.

У новому селі за рахунок держави побудовано в 1960 році двоповерховий будинок середньої школи, магазини: промтоварний, продуктовий та книгарня. За рахунок колгоспу перенесено приміщення семирічної школи, побудовано дитячі ясла, бібліотеку.

Все село за рахунок держави електрифіковане і радіофіковане. До послуг трудящих сільська баня, дві бібліотеки, два дитячих садки.

У даний час у селі діє одна сільська і одна районна дитяча бібліотека, дві середні школи, два дитячі садки, райпобуткомбінат, пошта, магазин й ін. Село повністю газифіковане.

З метою повного охоплення дітей навчанням земську школу перетворено на семирічку, церковно-приходську — на чотирирічну або початкову. Для ліквідації неписьменності серед дорослого населення відкрито декілька лікнепів. Навчання

проводили вчителі і культармійці. В 1927 році біля колишньої земської школи (де зараз очисні споруди) побудували нове приміщення семирічної школи, а приміщення колишньої волості, в якому була Червонослобідська сільрада, передали початковій школі.

В 1953 році за ініціативою сільської ради, правління колгоспу та дирекції школи в с. Червона Слобода відкрито середню школу. Директор школи — Марія Антонівна Алексеєва, завуч — Кость Петрович Носаченко.

Для проведення культмасової роботи відкрили хату-читальню. Тут працювали гуртки, читалися лекції, проводилися бесіди, організовувалися вечори запитань і відповідей. При хаті-читальні була бібліотека, яка забезпечувала відвідувачів літературою, газетами і журналами.

У 1924 році в селі вирішили побудувати клуб, але коштів не вистачало. Одного разу Всеукраїнський староста Григорій Іванович Петровський проїжджав дорогою з Черкас до Чигирина. Про це стало відомо жителям села і вони вирішили на зворотному шляху привітати Г.І. Петровського і попросити в нього грошей для закінчення будівництва клубу. Г.І. Петровський задовольнив таке прохання, виділивши на будівництво клубу 600 крб.. На одержані кошти клуб був добудований. Йому було присвоєно ім'я Г.І. Петровського. Першим головою ради клубу було обрано Івана Івановича Пріхна.

В новозбудованому клубі двічі на тиждень демонстрували кінофільми (демонстрування кінофільмів у селі почалося ще в 1922 році), часто ставили вистави, проводили збори села, влаштовували передсвяткові урочисті вечори. У вихідні дні організовували спортивні ігри та змагання.

В 1925 — 1926 рр. на подвір'ї клубу проводилися сільськогосподарські виставки досягнень колективних та індивідуальних господарств.

До 1917 року в селі був лише один лікар, який обслуговував населення сіл Царська Слобода, Змагайлівка і Леськи. У 1924 році було збільшено штат лікарів і кількість ліжок.

До 1957 року Червонослобідська лікарня була дільничою і обслуговувала населення трьох сіл: Змагайлівки, Червоної Слободи і Лесьок. До штату медпрацівників належали лікарі: терапевт, гінеколог, хірург, стоматолог. Для розміщення хворих в лікарні було 25 ліжок. При лікарні працював зубопротезний кабінет, пологовий будинок. Головним лікарем була Ксенія Леонідівна Чистова.

В 1957 році Червонослобідську дільничну лікарню перетворено на Черкаську районну лікарню і головним лікарем призначено Максима Андрійовича Єрмакова. В зв'язку з цим при лікарні відкривається зубопротезний кабінет. Значно збільшується штат медпрацівників з вищою і середньою освітою. Певний час лікарня знаходилась в приміщеннях колишньої дільничної лікарні та колишньої контори колгоспу «Дружба», а в 1968 році лікарня повністю перемістилася в новий будинок, побудований на території колишнього села Змагайлівка.

Лікарня, що розмістилася в новому двоповерховому будинку (на 150 ліжок) мала гінекологічне, терапевтичне, хірургічне, неврологічне, дитяче, стоматологічне відділення. Ліки хворі одержували в своїй сільській аптеці.

Самобутню історію має і село Змагайлівка. Архівні документи засвідчують, що в 1900 році «в нем дворов — 411, жителей обоего пола — 2189 чел., из них мужчин — 1146 и женщин — 1034 чел. Растояние от города до села 10 верст. Земли числится 2225 десятин: из них принадлежат церкви — 48 десятин, бывшим государственным крестьянам — 2177 десятин, другим сословиям — 1 десятина, хозяйство трехпольное.

В селе имеется 1 православная церковь, 1 церковно-приходская школа, 2 лавки, 7 водяных млинов, 9 ветряных мельниц, 1 кузница. Сельский капитал составлял в 1900 г. — 593 руб. 32 коп. Продовольственный запас — 3718 руб...»

У період з 1917 по 1923 роки село Зма-

гайлівка входило до Царськослобідської волості. Після проголошення радянської влади на Черкащині в селі Змагайлівка замість дореволюційної управи, на чолі якої стояв староста і писар, в січні 1918 року було обрано сільську раду селянських депутатів. Сільська рада розмістилась в приміщенні старої сільської управи.

Першим головою сільради обрано — Івана Мусійовича Онойка, секретарем — Логвина Григоровича Бесараба. В 1920 році створено комітет незаможних селян на чолі з бідняком Сидором Антоновичем Кузнецем.

У цьому ж році відкрили магазин споживчої кооперації.

У 1922 році бідняки села вирішили об'єднатися в артіль по спільній обробці землі. Першим головою обрано Антона Величка. У вересні 1923 р. артіль перетворили на комуну, прийняли статут і присвоїли назву — комуна ім. Левицького. Головою комуни обрали Івана Сергійовича Атамася. В 1928 році відбулося об'єднання комун сіл Червона Слобода і Змагайлівка в комуну «Сім'я червоних партизан».

У 1930 році на загальних зборах комунари вирішили перейти на статут сільськогосподарської артілі з назвою Сільськогосподарська артіль «Червоний партизан».

У 1928 році в с. Змагайлівка бідняки заснували машинно-тяглове товариство. В 1929 році в селі існували вже два товариства зі спільного обробітку землі: ім. Петровського та ім. Шевченка. В січні 1930 року ці два товариства об'єдналися в сільськогосподарську артіль і назвали її ім. Петровського, а згодом колгосп ім. Петровського.

В 1924 році в селі організовано меліоративне господарство, головою якого обрано Нечипора Йосиповича Швиденка. В 1925 році побудовано нове приміщення сільської ради, де розмістили сільську раду і кооперативний магазин. У 1938 році побудували у селі новий сільмаг.

У серпні 1950 року в селі сталася визначна подія: колгосп ім. Петровського об'єднався з колгоспом «Пролетар». Загальні об'єднані збори, де було присутніх біля півтори тисячі колгоспників одностайно ухвалили дати укрупненому колгоспу назву «Дружба». Головою цього колгоспу обрали Сидора Антоновича Кузнеця, а його заступником Петра Максимовича Сидоренка.

У 1950 році згідно протоколу загальних зборів колгоспників за № 8 від 6 серпня 1950 року колгосп «Червоний партизан» об'єднався з колгоспом ім. Петровського с. Змагайлівка. Укрупнений колгосп загальні збори колгоспників вирішили назвати колгосп ім. Леніна. Головою правління обрали голову колгоспу ім. Петровського с. Змагайлівка Антона Івановича Котляра, а головним бухгалтером — Павла Дмитровича Коропа.

В 1961 році розпочалося переселення із зони затоплення громадян села Змагайлівка, яке тривало протягом трьох років. У центрі села з'явилися двоповерхові приміщення: Будинок культури на 500 місць (побудований в 1960 році), правління колгоспу і сільської ради (побудовані в 1963 році), восьмирічна школа (теперішня середня школа № 2) та райпобуткомбінат (побудований в 1970 році).

До 1929 року в селі клубу не було. Центром проведення культмасової роботи була хата-читальня, яка спочатку була в приміщенні сільської ради, а потім перенесли в хату громадянина Веляди Гната. Але це приміщення було дуже малим і всі заходи проводились у школі. За рішенням правління колгоспу і сільвиконкому в 1958 році в селі Змагайлівка розпочали будівництво нового будинку культури на 400 місць.

В серпні 1941 року села Червона Слобода та Змагайлівка були окуповані німецько-фашистськими військами. Настав період окупації, який характеризувався грабежем, розбоєм, розстрілами мирних жителів.

14 грудня 1943 року, одразу після визволенням від загарбників міста Черкаси, були звільнені також і села Змагайлівка і Червона Слобода.

На боротьбу з німецькими фашиста-

ми було мобілізовано все чоловіче населення призовного віку. Всього було мобілізовано на фронт з обох сіл близько 1500 осіб. З них загинуло на фронтах Великої Вітчизняної війни і розстріляно німецькими фашистами понад 700 осіб.

За мужність і відвагу нагороджено орденами і медалями близько 450 осіб.

Село славиться і гордиться такими своїми земляками, як:

Сидір Антонович Кузнець — голова комітету незаможних селян, голова Змагайлівської сільради, голова колгоспу «Пролетар», голова Червонослобідської сільської ради депутатів трудящих — винайшов машину з обробітку кок-сагизу, за що йому в 1947 році було присвоєно звання Лауреата Державної премії і вручено грошову винагороду в сумі 50 тис. крб. Його ім'ям названа вулиця села;

Михайло Іванович Пономаренко вів активну боротьбу проти німецько-фашистських загарбників, член підпілля. В серпні 1943 році за донесенням свого сусіда був заарештований Змагайлівською поліцією і відправлений в Черкаське гестапо, де і був закатований. Одну із вулиць села названо його ім'ям;

Лідія Іванівна Кухаренко — в 1952 році захистила дисертацію на здобуття вченого ступеня доктора економічних наук, завідувала кафедрою політичної економії економічного факультету Київського Державного університету. Обиралася депутатом Верховної Ради УРСР IV, V, VI скликання. Нагороджена багатьма орденами і медалями. Померла 19 березня 1971 року;

Іван Денисович Мусієнко — інженер-гідробудівник, який брав участь у будівництві каналів Москва — Волга і Волга — Дон;

Іван Іванович Пріхно — бригадир, Герой Соціалістичної Праці;

Дмитро Пилипович Харенко — Герой Соціалістичної Праці;

Ніна Андріївна Братко — Герой Соціалістичної Праці;

Марія Артемівна Нелень — Герой Соціалістичної Праці;

Котляр Антон Іванович — голова колгоспу, Герой Соціалістичної Праці. Його ім'ям названа вулиця села;

Федір Степанович Чембай — бригадир, Герой Соціалістичної Праці;

Павло Іванович Пріхно — зав. МТФ, Герой Соціалістичної Праці;

Клим Якович Любота — бригадир бригади з вирощування кок-сагизу, Герой Соціалістичної Праці;

Олександр Макарович Супрун — голова колгоспу, Герой Соціалістичної Праці;

Микола Васильович Пріхно — ланковий механізованої ланки, Герой Соціалістичної Праці;

Василь Іванович Крот — головний лікар Черкаської райлікарні, депутат обласної ради, Заслужений лікар України;

Ганна Панасівна Онуфрій— Заслужена вчителька України;

Володимир Дмитрович Рябенко — Генеральний директор ТОВ «Промінь», депутат районної ради, Заслужений працівник сільського господарства;

Леонід Недоля (Лук'ян Володимирович Гончаренко) — письменник, журналіст.

У 2002 році на Алеї героїв встановлено пам'ятний Знак Пошани односельцю, Герою Соціалістичної Праці, колишньому голові колгоспу Олександру Макаровичу Супруну.

До десятої річниці незалежності України у 2001 році перед Будинком культури встановлено пам'ятник українському генію Тарасу Шевченко. Щороку 9 березня, в день народження кобзаря, люди вшановують його пам'ять квітами та урочистостями біля пам'ятника.

Пам'ятні знаки встановлені на кошти спонсорів блоку «Наша Україна».

Для обслуговування мешканців с. Червона Слобода у травні 2001 року створено багатофункціональне обслуговуюче еколого-комунальне підприємство «Агроекологія», яке досягло значних успіхів завдяки наполегливій роботі працівників та директора Петра Павловича Поліщука. Матеріальна база підприємства (10 автомашин, зварювальне обладнення, заточний,

сверлильний та столярний верстати, бензопила «Мотор-Січ», шліфувальна машина «Bosh» та ін.) дають можливість надавати послуги жителям села. На даний час на підприємстві працює 32 працівників, середня заробітна плата яких становить 275 грн. За 2003 рік виконано робіт на суму 415,40 тис. грн., отримано 19,5 тис. грн. чистого прибутку. Силами підприємства проведено роботи з реконструкції дитячого садка «Троянда», встановлено автономне опалення в дитячому садку «Дніпряночка», прийнято на обслуговування сільський водогін протяжністю 13,3 км, систему водовідведення, будується дорога на сільському кладовищі та капличка.

На території села розташована Черкаська центральна районна лікарня, яку вже багато років очолює Заслужений лікар України Василь Іванович Крот. До послуг жителів району — найсучасніше медичне обладнання, досвідчені спеціалісти, серед яких 87 лікарів та 248 осіб середнього медичного персоналу. В стаціонарних відділеннях одночасно може пролікуватися 280 хворих, у 2003 році введено в дію ще одне відділення на 25 ліжок-місць. Лікарня має 7 рентген-кабінетів, 2 установки УЗД, 9 лабораторних та 10 фізіотерапевтичних кабінетів.

Виконавчий комітет сільської ради підтримує розвиток малого бізнесу в селі. На сьогодні зареєстровано та діє на території села 82 підприємств, фірм, організацій, виробників сільськогосподарської, промислової продукції, оптової та роздрібної торгівлі, сфери послуг — всього 215 приватних підприємств. Парцює 15 магазинів, з них 4 фірмові СПП «Промінь» та ЗАТ «Юрія», де реалізується власна продукція; 13 кіосків, 4 палатки, 8 кафе-барів. Відкрито великий торговий центр «Барвінок» Черкаського районного споживчого товариства, загальний товарообіг якого за 2003 рік скдав 1млн. 54 тис. грн.. Всього діє 40 торгових точок.

Успішно працює мале колективне підприємство «Калина», яке надає різноманітні послуги жителям села: пошиття та ремонт одягу, ремонт побутової техніки, взуття, послуги фотографа, перукарні, ритуальні послуги. На підприємстві працює 16 осіб.

Виконавчий комітет сільської ради приділяє значну увагу соціальній допомозі одиноким непрацездатним громадянам та малозабезпеченим сім'ям. На обліку перебуває 740 ветеранів Великої Вітчизняної війни, учасників бойових дій, інвалідів Великої Вітчизняної війни. Сільська рада надає цим категоріям громадян матеріальну допомогу на лікування. Самотнім громадянам надають допомогу соціальні працівники. Багатодітні та одинокі матері регулярно одержують допомогу продуктами харчування. За розпорядженням сільського голови надається соціальна допомога інвалідам дитинства, дітям-інвалідам, онкохворим у розмірі 150 грн.. У 2003 році такої допомоги надано на суму 26430 грн.

Крім цього, виплачуються стипендії сільського голови окремим учням (відмінникам навчання по 50 – 70 грн., 7 спортсменам по 100 грн. щомісячно).

Значна увага приділяється залученню дітей та молоді до занять спортом. За сприяння голови райдержадміністрації І.І. Полудня, сільської ради в селі відкрився спортивний зал «Барвінок» для проведення навчально-тренувальних занять з боксу, важкої атлетики, шейпінгу. За короткий час бокс став одним з популярних видів спорту, секцію відвідують 60 дітей, які успішно виступають на обласних, всеукраїнських та міжнародних турнірах.

Із задоволенням молодь займається важкою атлетикою. Працює зі спортсменами тренер, майстер спорту Євген Олійник.

Футбол — традиційно улюблений вид спорту, яким займається 50 дітей. Юні футболісти неодноразово були переможцями районних змагань, у 2003 році стали переможцями серед юнаків. Команди нагороджені кубками, грамотами, футбольними м'ячами. Є в селі й доросла футбольна команда, яка постійно бере участь у районних змаганнях, у 2001 році була володарем Кубку району.

Художні смаки дітей розвивають вчителі місцевої музичної школи, яку відвідують 330 учнів. Діти мають можливість навчатися у класах: гри на баяні, фортепіано, гітарі, духових інструментах, клас хореографії, у якому навчається 45 учнів, клас образотворчого мистецтва відвідують 60 учнів.

Діяльність районного Центру дитячої та юнацької творчості спрямована на заохочення дітей до занять різними видами діяльності: в'язання, рукоділля, туризм. Тут займається 150 дітей.

Протягом 70 — 90-х років минулого тисячоліття на селі представляли державну владу, виступаючи носіями спільних інтересів громади і окремих жителів, дбали про їх повсякденний побут та вирішення найболючіших питань голови Червонослобідського сільвиконкому Микола Ілліч Любота, Галина Степанівна Жеребець, Фаїна Андріївна Василина, Валентина Клементіївна Буряк, Іван Іванович Суходоленко, Василь Дмитрович Рудич, а з квітня 1998 року сільський голова — Микола Васильович Котко.

1

2

3

4

5

1. 9 Травня 1987 р.
2. М.В. Котко — сільський голова. 2002 р.
3. В.І. Манько, заслужений агроном, головний агроном колгоспу ім. Леніна. 1985 р.
4. М.В. Пріхно, Герой Соціалістичної Праці, серед молоді.
5. В.Д. Рябєнко вручає нагороди кращим працівникам колгоспу на святі врожаю. 1991 р.
6. Виступ учасників художньої самодіяльності, ансамбль «Козаки».
7. Медичні працівники Центральної районної лікарні (крайній справа — головний лікар В.І. Крот). 2003 р.
8. Покладання квітів до пам'ятника загиблим. 9 травня 2003 р.
9. І.І. Полудень, голова райдержадміністрації (третій зліва), В.І. Крот, головний лікар ЦРЛ (крайній зліва) під час зустрічі з Президентом Міжнародного римського фонду Вільямом Барко (в центрі). 2003 р.
10. Відкриття пам'ятника Т.Г. Шевченку в день 10-ї річниці Незалежності України. 2001 р.

6

7

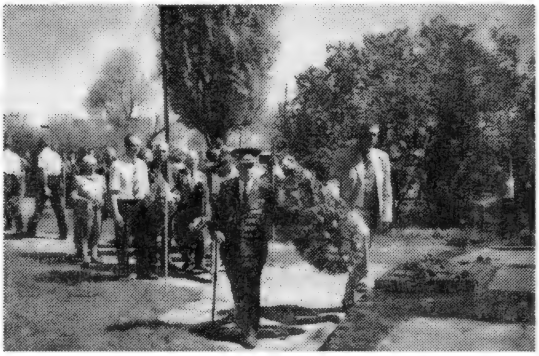

8

9

10
11

12
13

14

15

11. Ю. Тимошенко, народний депутат України, під час перебування в с. Червона Слобода. 2002 р.
12. В. Ющенко, В. Яворівський в с. Червона Слобода. 2002 р.
13. Ю. Костенко, народний депутат України, покладає квіти до пам'ятника Т.Г. Шевченка в с. Червона Слобода. 2002 р.
14. Відкриття стелли Герою Соціалістичної Праці О.М. Супруну. 2002 р.
15. Колектив сільської ради. День Незалежності України. 2003 р.
16. П.П. Поліщук — директор комунального підприємства «Агроекологія».

16 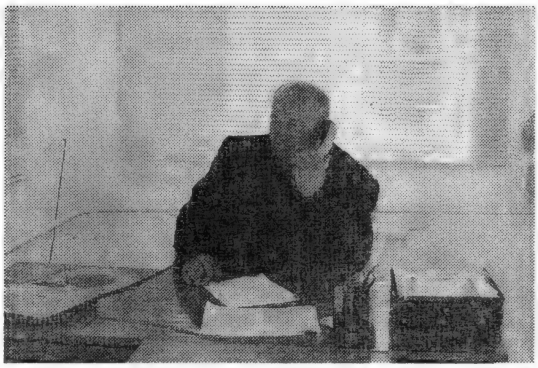

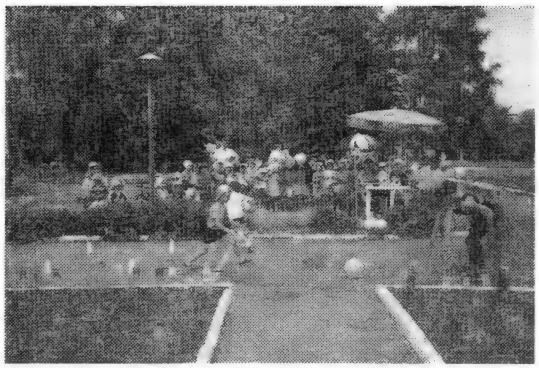 17

18

19

20

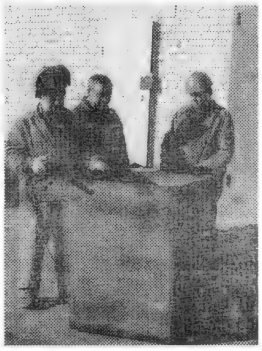

21 22

23

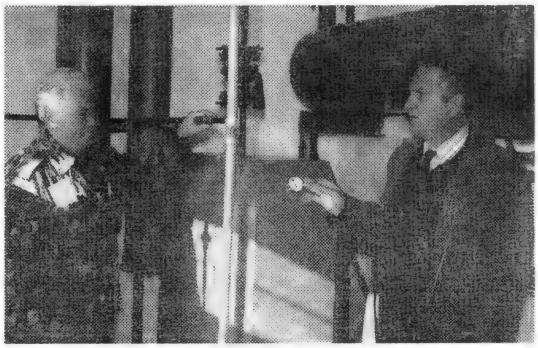 24

17. Дитяча спортивна олімпіада вихованців дошкільного навчального закладу «Дніпряночка».
18. День пам'яті жертв голодомору, до 70-х роковин голодомору в Україні. 2003 р.
19. Переможці олімпіади. 2003 р.
20. Проведення ремонтних робіт дитячого садка «Троянда».
21. Працівники комунального підприємства «Агроскологія» за роботою.
22. Козацькі забави.
23. Дружня зустріч футбольних команд «Рух» та ветеранів футболу. 2003 р.
24. Новозбудована автономна газова котельня ДНЗ «Дніпряночка».

ЧОРНЯВКА

Село Чорнявка — центр однойменної сільської ради (населення становить 879 осіб), розташоване за 30 км від Черкас. Очевидно, назва села походить від прикладки до слів жінка, дівчина. Типу: дівка-чорнявка, жінка-чорнявка. Існує також думка, що назва села походить від прізвища першого поселенця Чорного, Чорнявського.

Точний факт виникнення села не встановлено, але заснування його можна віднести до XVII ст., коли українське селянство, не бажаючи терпіти гноблення і переслідування з боку польської шляхти, тікало на південь, куди недосягала панська сваволя. Один з таких втікачів оселився на одному із островів річки Тясмин. Пізніше з'являються поселенці й там, де на цей час розташоване сучасне село.

У 1768 році чорнявські селяни брали участь у повстанні під проводом Максима Залізняка. В середині XIX ст. село мало надто непридатну для хліборобства землю. Навіть церква і та мала лише піщані невдоби. Тому не випадково, як тільки наставала весна, селяни групами йшли з села на заробітки в поміщицькі економії на південь України.

У 1863 році замість, напівзруйнованої церкви була зведена нова. Лише в 1895 році в селі було побудовано церковно-приходську школу, в якій навчалося 50 дітей і було 4 класи. Викладав один учитель — Оникій Антонович Стрижаков. Закон Божий викладав священик місцевої Петро-Павловської церкви Еленевський. Він же контролював і роботу вчителя. Письменних людей до відкриття школи, за винятком сільського писаря Сергія Волочая, не було. Староста Дмитро Кривда не міг навіть розписатися. Не було на селі й лікарів. Найближча лікарня була в селі Худяки.

Після революції у 1917 році багато селян одержали землю і серед них колишні безземельні Прокіп Вітько, Венедикт Вітько, Яким Супрун.

У 1921 році в Чорнявці було створено комнезам (комітет незаможних селян). Першим його головою був Григорій Сидорович Пилипенко. Комнезам проводив роботу з наділення селян землею, із заготівлі хліба, допомагав сільській бідноті в придбанні палива, посівного матеріалу тощо.

У 1923 році в селі було організовано комсомольську організацію. Секретарем було обрано А.В. Вороного. Першими комсомольцями були Іван Береза, Йосип Мацак, Євдокія Береза, Юхим Вороний, Хтодось Бондар, Василь Медвідь та інші. В селі не було клубу, тому комсомольська організація замість нього використовувала колишню попівську клуню, в якій ставилися вистави, концерти, збиралася сільська молодь.

У 1930 році в селі було організовано сільськогосподарську артіль «Нове життя». Першим головою якої був двадцятип'ятитисячник, робітник одного із харківських заводів Василь Ігорович Кофан. Членами правління обрано Опанаса Якимовича Хижняка, Кузьму Кривду, Нечипора Крижанівського, бухгалтером — Артема Березу. У 1931 році в с. Трушівцях було організовано МТС, яка обслуговувала і чорнявський колгосп. У 1936 році він ввійшов до Медведівської МТС. Голод 1933-го не обминув і Чорнявку, під час якого померло понад 100 чоловік.

Всередині 30-х років колгосп був учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки і нагороджений дипломом, а учасники виставки зав. вівцефермою Ю.Д. Одинець, бригадир М.П. Назаренко, В.П. Педан, — медалями виставки.

До війни в селі працював клуб, у якому систематично ставились вистави самодіяльних гуртків, активним учасником яких був голова колгоспу Михайло Федорович Пилипенко.

Мирна праця селян була перервана у червні 1941 року. Село окупували фашисти. Було обрано сільського старосту, керівника господарського двору, почалися облави та відправка молоді на примусові роботи до Німеччини. Щоправда рідко фашистам вдавалося доставити чорнявську молодь на місце призначення — більшість по дорозі тікала і ярами, лісами поверталася додому. По кілька разів тікали з дороги в Німеччину Антін Киба, Федір Вітько, Трохим Супрун.

У 1942 році Чорнявка стала однією з баз партизан загону Дубового. Партизани стратили поліцая Вороного Гаврила, що жорстоко поводився з населенням. Учитель Микита Корнійович Юхно змонтував радіоприймач і приймав зведення радінформбюро, розмножував від руки і розповсюджував між населенням. У грудні 1943 року село було звільнено від тимчасової окупації. Більше 300 жителів села було мобілізовано на війну, 140 з них загинуло на полі бою.

У 1953 році село Чорнявка ввійшло до складу Черкаського району. В цьому ж році колгосп очолив Петро Максимович Сидоренко. Господарство швидко почало розвиватись. Розпочалося будівництво приміщень тваринницьких ферм, побудовано контору колгоспу, дитячий садок, гараж на 7 автомобілів, винний цех, клуб на хуторі біля Тясмина, першу артезіанську свердловину з вітряним двигуном, Будинок культури, магазин промислових товарів. Колгосп мав свою тракторну бригаду з 12 тракторів, 5 комбайнів та іншу сільськогосподарську техніку. Село повністю електрифіковане. Широкого розмаху набрало індивідуальне будівництво.

У 1976 році чорнявський колгосп реформовано в садівничий радгосп ім. Кірова. З цього часу починається новий етап розвитку села. Було закладено молодий сад. За короткий час побудовано 15 багатоповерхових будинків, гуртожиток на 200 місць, двоповерхове приміщення кафе-їдальні, лазню-сауну, центральну котельну, фруктосховище з холодильником, очисні споруди. Всі центральні вулиці села заасфальтовано, близько 300 дворів підключено до центрального водогону, введено в дію нову АТС на 100 номерів. Згодом, всередині 80-х років побудовано нову школу на 640 учнів, дитячий садок на 150 дітей, новий хімсклад, криті зернотоки, сіносховище. В село прийшов газ і близько половини села газифіковано.

В 1996 році господарство стало КСП «Чорнявське». У 1997 році сталася історична подія, земля була розпайована і 540 жителів села стали власниками земельних сертифікатів, які підтвердили право селян на земельну частку (пай) розміром 1,84 га. В 1999 році КСП «Чорнявське» реформовано в СТОВ «Чорнявське», а в 2001 році в СТОВ «Нива». Знову, як і 70 років тому починається новий етап в історії нашого села. Тільки тоді селяни втратили землю, а тепер її знову отримали. На даний час всі власники земельних паїв заключили договори оренди на землю і майно з СТОВ «Нива». Щороку отримують орендну плату.

Нелегкі часи на сьогоднішній день переживає місцеве господарство. Великим тягарем висять борги минулих років, різниця цін на сільськогосподарську продукцію і ті товари, що потрібні селу. Але не зважаючи на всі проблеми, СТОВ «Нива» в 2001 році отримало хороший врожай і це вселяє надію тим, хто в ньому працює.

Крім СТОВ «Нива» в селі з'явилися 2 селянсько-фермерські господарства. Багато людей розширили свої особисті підсобні господарства. Більше 30 тракторів і 5 вантажних автомашин мають жителі села. Майже в кожному дворі є легковий автомобіль або мотоцикл.

Нині село має 386 дворів, проживає 873 чоловік. Із них 180 дітей і майже 400 пенсіонерів. На хуторі Берег біля Тясмину, з якого колись розпочиналась наша Чорнявка, проживає 15 осіб у 10 дворах. Всі вони пенсійного віку.

Поблизу Чорнявки виявлено рештки мамонта, колишні знаряддя, бронзовий трикутний наконечник стріли, уламки глиняного посуду.

Господарство очолювали в останні роки М.Д. Братко, В.П. Вороний, сільським головою обрано В.І. Ільченка.

1

2

3

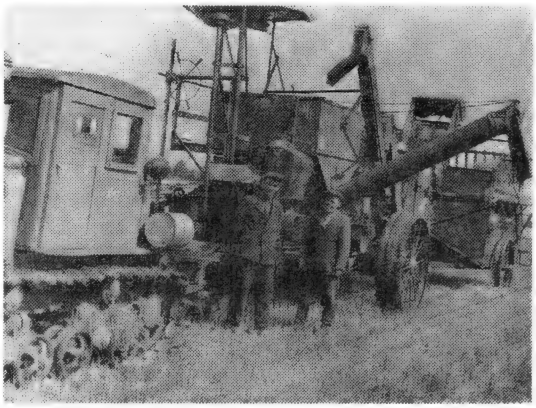

4

5

1. В'їзний знак у село.
2. Молодий сад радгоспу ім. Кірова. 1984 р. (Зліва на права: садовод Василь Іванович Павлюченко, гол. агроном Черкаського об'єднання «Садвинпром» Леонід Миколайович Гончаров, директор радгоспу ім. Кірова Юрій Микитович Чубань).
3. Жнива 1975 р. Голова колгоспу «Росія» с. Чорнявка Леонтій Михайлович Дмитрук та комбайнер Антін Іванович Вороний.
4. Перші причепні зернозбиральні комбайни, кінець 50-х років XX ст. Комбайнер Володимир Михайлович Пилипенко, помічник Петро Федорович Лисохмара.

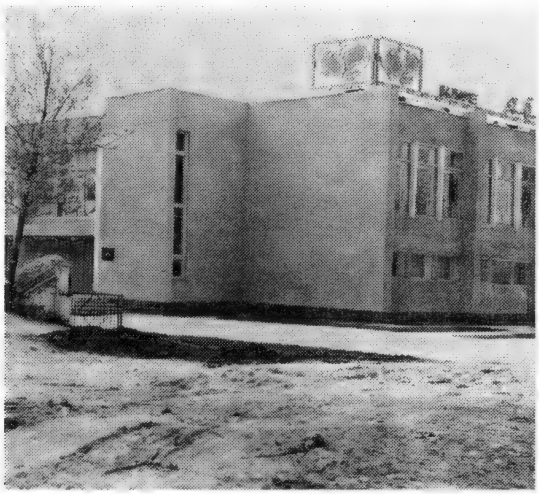

6

7

8

9

5. Перші колгоспники с. Чорнявка біля першої сільської ради, початок 30-х років XX ст.
6. Кафе-їдальня «Яблунька» на початку 80-х років XX ст.
7. Історична будова села кінця XIX початку XX сторіччя. Спочатку тут розміщувалася церковно-парафіяльна школа, а потім, до 1980 року, Чорнявська восьмирічна школа. Зараз це ФАП.
8. Навчально-виховний комплекс «Школа-дитячий садок».
9. Петропавловська церква. Побудована наприкінці XVIII ст., відновлена в 1997 р.

ЯСНОЗІР'Я

На південно-захід від м. Черкаси на відстані 45 км розташоване село Яснозір'я. Найближчі ріки від села — Дніпро на відстані 18 - 20 км, р. Вільшанка — 7—8 км. Найближча залізнична станція — Корсунь-Шевченківська — до 28 км.

Територія Яснозірської сільської ради займає площу 9508 га. Площа населеного пункту — 1241 га. У селі нараховується 2000 дворів, проживає 3950 осіб.

Яснозір'я — стародавнє українське село на місці давньослов'янського поселення (V—VII ст.). Найстаріше поселення виникло на острові, що омивався водами річок Рось та Вільшанки.

Ще й до цього часу ця місцевість зберегла свою назву «Городок», який розташований на лісовому масиві (держлісфонд) «Старобір'я». Давні слов'яни обирали місця для свого поселення природно захищені від кочівників та багаті на звірів та рибу. Щоб захиститись від нападу ворогів, ранні поселенці огороджували свої поселення дерев'яними частоколами, перетворюючи їх в укріплені городки (від цього і назва Городок).

Відомо з історичних джерел, що річка Рось в давнину протікала біля села Старосілля, Мошногорами і впадала в Дніпро. Вільшанка ще в ті часи була притокою Росі.

Перше поселення Яснозір'я («Городок») було зруйновано в XIII ст. навалою монголотатар (1240 р.). Більшість його жителів було знищено і забрані в неволю, частина сховалась в лісах і плавнях, що оточували поселення «Городок».

Довгий час відроджене село носило назву «Пожежа». Про це пише в книзі «Сказания о населенных местностях Киевской губернии» в 1864 році Л. Похилевич. Згодом село називалось Белозер'ям-Воронцовским. Село було розміщене на болотах, що майже висохли. Жителів на той час числилось 3820 осіб. У «Городку» була церква «Преображення Господнього в ім'я Покрова святої Богородиці» з двома престолами (трьохсвятительським і Златоустовським).

Нова церква в селі була збудована в 1803 році на місце попередньої. У 1851 році Черкаським купцем Михайлом Чепурним її було перебудовано. Священиком був Микита Ярмоленко. Прихід церкви складав 80 дворів с. Білозір'я та 30 дворів с. Байбузи. В центрі села була побудована нова церква (дерев'яна) на два престоли, це був шедевр архітектурного, художнього мистецтва. Зруйнована вона в 1940 році. Матеріали і цінності безслідно зникли.

На території села знаходяться історичні пам'ятки — Скіфські могили. Одна з них була розкопана працівниками Кіровоградських наукових закладів. Було виявлено поховання воїна зі стрілами, глек для води з випаленої глини, що добре зберігся. Таких курганів тут декілька.

На одному з полів села Яснозір'я (що під Кумейками) встановлено пам'ятний знак повстанцям-українцям проти польської шляхти під проводом Павлюка (Павла Бута) 1637 року. В цьому повстанні брали участь багато жителів с. Білозір'я. Ця територія й до цього часу називається Козацька. Село було спалено поляками.

З 1792 воно стає центром Байбузівсько-Білозірської волості, до якої входили села Білозір'я, Байбузи, Старосілля. Волосним центром було Білозір'я (Яснозір'я) в 1923 році.

У Білозір'я (Яснозір'я) вперше була відкрита школа при церкві в 1861 році, яка проіснувала недовго. В останні десятиріччя XIX століття майже все населення села було неписьменним. Про це свідчать дані 1887 року. Із 3828 жителів села грамотними були піп, дяк та інші, всього 16 осіб.

У 1835 році в селі було побудовано приміщення школи на 2 класи. Церковно-приходська школа була у віданні церкви. Це приміщення існувало до 1987 року. В школі вчили дітей читати, писати, рахувати (в межах 4-х класів), головним предметом у школі був Закон Божий.

У 1907 році Земством було побудовано школу в селі приміщення приходського училища, де давали освіту за 7 класів. Вона носила в селі назву «Нова школа». Під час німецької окупації ця школа була спалена фашистами.

В 1924 році семирічну школу переведено в с. Мошни (райцентр), в селі залишилася початкова школа (4 класи). Першим директором її був Петро Тихонович Богуславець. Він був і зав. райвно Мошнівського району. В 20-х роках і до 1931 року завідуючим початкової школи в селі був Михайло Григорович Журба. Перший випуск 7-річної школи відбувся у 1924 році.

В 1933 році в селі відкривається 7-річна і початкова школа (4 класи). В 1936 — 1937 рр. в селі відкривається середня школа, а початкова переводиться в 7-річну. Першим директором середньої школи був Олекса Пилипович Кріт. Серед випускників 7-річної школи був професор історії, кандидат історичних наук, житель с. Яснозір'я Нечипір Юхимович Костриця.

У 1986 році відкривається в селі Яснозір'я нове триповерхове приміщення середньої школи I – III ступенів. Директором її була Валентина Дмитрівна Костриця. В школі працює 42 особи вчителів з вищою педагогічною освітою — 38, у школі навчається 500 учнів. У 1990 році при агрофірмі «Яснозір'я» відкривається дитяча юнацька спортивна школа.

До революції медичного закладу не було. Населення села користувалося послугами Мошнівської і Софіївської лікарень. Пізніше в будинку Яснозірського шинкаря відкрито медпункт, першими медпрацівниками якого були Самійло Артемович Скалько та Іван Федорович Веретільник, фельдшери-практики з громадянської війни, у 1961 році відкривається лікарня-стаціонар на 20 ліжок, аптечний пункт.

В 1994 році методом народної будови переобладнано приміщення колишньої середньої школи на приміщення дільничної лікарні (сіл Яснозір'я та Байбузи) на 25 ліжок, головним лікарем був Анатолій Євгенійович Козинкін. Працює стоматологічний кабінет, аптека.

В 20-х роках в центрі села в хаті батюшки був клуб, де працювали драматичні гуртки.

У 1929 році у селі Яснозір'я утворено три колгоспи: «Комунар», «Восьме березня», «17-го партз'їзду». В цих господарствах були хати-читальні. В колгоспі «Восьме березня» організовується хор, який швидко стає відомим у Черкаському районі.

Після звільнення села від фашистських окупантів 5 лютого 1944 року в селі розпочинають діяти клуби. Першими завідуючими клубів були: в колгоспі «Восьме березня» — Григорій Йосипович Баслик, «Комунар» — Василь Іванович Каплун, «17-го партз'їзду» — Іван Микитович Гонор. У клубах працювали гуртки художньої самодіяльності, демонструвались кінофільми, читались лекції, керували їх роботою парторганізації. В 1948 році в селі з'являється перший духовий оркестр у колгоспі «Восьме березня».

В 1950 році голова уже об'єднаного колгоспу ім. Крупської Нечипір Пилипович Шадиря розпочинає будівництво загальносільського Будинку культури, яке завершується в 1960 році. В Будинку культури функціонують хор, який носить звання «Народний», ансамбль бандуристів, танцювальний колектив, вокально-інструментальний ансамбль, духовий оркестр, фольклорний колектив, музична школа, обрядовий ансамбль. Велика увага приділяється проведенню обрядових свят та відродженню національної культури. При Будинку культури працює бібліотека. З 1970 року директором Будинку культури працює Галина Іванівна Соболєва.

До революції 1917 року село було бідним, оскільки воно розташоване на дерново-підзолистих, супіщаних ґрунтах, які давали низькі урожаї. Селяни йшли на побічні заробітки. Багато селян не мали землі й за-

ймалися кустарним виробництвом (бондарі, шевці, чоботарі), йшли на заробітки в Херсонську, Катеринославську, Таврійську та інші губернії.

Зі встановленням радянської влади в селі організовується комнезам, його очолює Павло Федосійович Василенко.

В період НЕПу в селі створюється сільгоспбанк. Першим директором був житель села Іван Кіндратович Веретільник. У 1925 — 1926 рр. в селі виникло перше колективне об'єднання — сільпо (кооперація). Воно було першою організацією з залучення селян до колективного господарства.

У 1928 році в селі організовано перше колективне господарство — Товариство зі спільного обробітку землі (ТСОЗ). Йому присвоюють назву «Комунар». Організаторами цього товариства були: Григорій Семенович Пономар, Йосип Іванович Осадчий, Лука Федотович Терещенко, Федір Давидович Чепурний, Іван Якович Неділя. В товаристві з'являється перший трактор «Фордзон».

У 1929 році в с. Білозір'я утворюється колгосп. Кожного дня жителів села збирали в «штаб» на сходку, записували їх до колгоспу. Із вступом до колгоспу здавали робочу худобу, коні, реманент. Сам процес колективізації проходив під великим тиском. За невступ до колгоспу виселяли з власної хати разом із дітьми.

У 30-ті роки село охопив страшний голод. По вулицях можна було бачити мертвих, опухлих з голоду людей. Спеціально виділялись підводи, на які збирали мертвих і везли на кладовища, де викопували великі ями, в яких не закидали до їх наповнення мертвими людьми. По вулицях села ходили люди з загостреними металевими прутками, забирали у селян все до зернини. Обліку померлих людей у 1933 році немає, смертність в селі не реєструвалась. В селі 7 кладовищ і на кожному були великі братські могили.

В кінці 30-х років три колгоспи села обслуговували 2 тракторні бригади Мошнівської МТС, бригадирами яких були Карпо Кононович Неділя та Данило Петрович Крижевський. Молодь із задоволенням ішла на курси трактористів. Агрономічну допомогу колгоспам надає агроном МТС Іван Мефодійович Осауленко.

18 серпня 1941 року с. Яснозір'я було окуповане фашистськими загарбниками, звільнене — 5 лютого 1944 року. За 778 днів і ночей фашистської окупації селу було завдано величезної шкоди. Понад 150 осіб було насильно відправлено на різні роботи у Німеччину. Значна частина не повернулась — були закатовані в концтаборах. Наприклад, в «Освенцимі» жертвами стали Ганна Олексіївна Жила та Лукія Михайлівна Веретільник. За період окупації фашисти вивезли із села 1356 голів худоби, 810 голів свиней, понад 5 тис. голів птиці. Повністю було знищено господарства 3-х колгоспів. Було розстріляно під час окупації понад 30 осіб. Із них 13 осіб активістів села в с. Мошни — 9 жовтня 1941 року.

Не повернулись з фронтів Великої Вітчизняної війни більше 500 односельчан. У 1943 році фашистами було розстріляно 22 радянських десантників. Останки їх перенесено в центр села, у братську могилу 20 квітня 1959 року. Серед них Федір Олексійович Мазалов, 1925 р. н., житель Кемеровської області (Росії). Ветеранською організацією села встановлено на «великому» кладовищі місце поховання радянського пілота, збитого фашистами 4 серпня 1941 року.

Керівники, які до і опісля війни 1941 — 1945 рр. очолювали колгоспи села:

— колгосп «Комунар» — Ничипір Юрійович Пащенко, Григорій Семенович Пономар, Яків Мусійович Таубес, Пилип Петух, Григорій Євдокимович Веретільник, Василь Кіндратович Шиятий, Данило Іванович Вергун, Юрій Юрійович Устименко;

— колгосп «Восьме березня» — Олексій Григорович Шиятий, Микола Іванович Маніло, Федір Федорович Савченко, Григорій Семенович Пономар, Федір Максимович Осадчий, Іван Самійлович Сухенко;

— колгосп «17-го партз'їзду» — Лука Федорович Терещенко, Андріян Якович Ільїн, Петро Прохорович Радченко, Остап Юхимович Чепурний, Василь Дементійович Пипа, Іван Мусійович Пащенко.

В 1950 році три колгоспи села об'єднуються в один колгосп ім. Крупської («Восьме березня» 1950 р.). В об'єднаному господарстві було 1643 дворів з населенням 5374 особи. За новоутвореним господарством було закріплено 6551 га землі. В господарстві — тваринницькі ферми, свиноферми, вівцеферми, пасіка. Першим головою об'єднаного господарств був Іван Симонович Сухенко, головним агрономом — Ничипір Пилипович Шадиря.

У 1960 році головою колгоспу обирають Якима Івановича Тараненка. Господарство поліпшує свої економічні показники, приходять нові працівники з вищою та середньою спеціальною освітою. За досягнуті показники господарство нагороджено Перехідним Червоним Прапором ЦК КПРС Ради Міністрів СРСР ВЦ РПС і ЦК ВЛКСМ та дипломом, а також багатьма іншими нагородами. Понад 30 осіб працівників господарства нагороджено урядовими нагородами.

Орденом Леніна нагороджені: Марія Василівна Янович — свинарка, Яким Іванович Тараненко — голова колгоспу, Ольга Семенівна Прокопенко — доярка, Андрій Юхимович Шаповал — механізатор. Орденом Слави трьох ступенів: Ганна Іванівна Тараненко — доярка. Серед колективу тваринників працювали: Герой Соціалістичної праці Надія Петрівна Осніговська, Валентина Гнатівна Небилиця, яка має орден Трудової Слави 2-х ступенів та ряд інших трудівників господарства.

На початок 1985 року загальні збори колгоспників задовольнили заяву Я.І. Тараненка і звільнили його з посади голови колгоспу за станом здоров'я. Головою колгоспу було обрано Михайла Йосиповича Пономаря, заслуженого агронома України, кавалера 2-х орденів Трудового Червоного Прапора. В 1989 році колгосп ім. Крупської перейменовано в агрофірму «Яснозір'я».

23 грудня 1999 року загальними зборами працівників агрофірми «Яснозір'я» утворюється сільськогосподарське товариство з обмеженою відповідальністю (СТОВ) «Яснозір'я». Директором товариства обирається Юрій Павлович Пономар. Юридично СТОВ «Яснозір'я» зареєстровано 23 січня 2000 року.

22 травня 2001 року на святі вручення державних актів на право власності на землю Президент України Л.Д. Кучма, голова Верховної Ради І.С. Плющ вручили державні акти ветеранам праці Великої Вітчизняної війни, кращим працівникам сільськогосподарського виробництва Яснозір'я.

Останнім часом СТОВ «Яснозір'я» — одне з найміцніших економічно господарств, з року в рік має високі стабільні результати господарювання.

Серед відомих жителів села:

— Феофан Несторович Ільїн — Герой громадянської війни, одна з вулиць м. Черкаси носить його назву (вул. Ільїна);

— Василь Іванович Небилиця — Герой Радянського Союзу, загинув у Великій Вітчизняній війні при форсуванні р. Дніпро, його ім'ям названо одну з вулиць с. Яснозір'я;

— Надія Петрівна Осніговська — Герой Соціалістичної праці — доярка;

— Нечипір Юхимович Кострица — професор історії, кандидат історичних наук;

— Яким Іванович Тараненко — голова колгоспу, кавалер ордена Леніна;

— Галина Іванівна Тараненко — кавалер 3-х орденів Трудової Слави — доярка;

— Михайло Йосипович Пономар — голова колгоспу, кавалер 2-х орденів Трудового Червоного Прапору, заслужений агроном України;

— Іван Михайлович Сльота — композитор, професор, заслужений працівник культури України;

— Михайло Павлович Сивовок — генерал, працює в Російській Федерації;

— Віктор Михайлович Бондар — генерал-майор, працює в Міністерстві внутрішніх справ м. Київ.

1

2

3

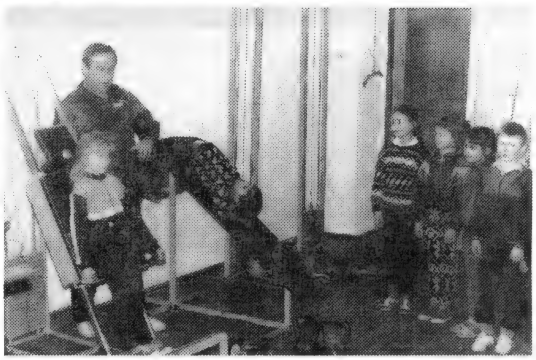
4

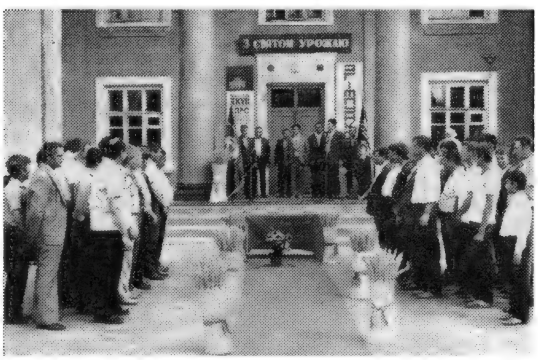

5

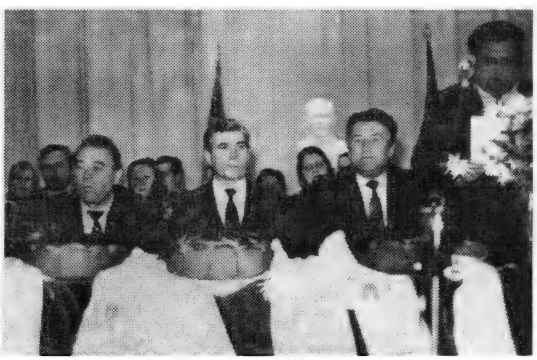
6

7

8

1. Відкриття нової загальноосвітньої школи I – III ступенів. 1986 р. М.Й. Понамар, голова правління агрофірми вручає символічний ключ директору школи В.Д. Костриці.
2. Святкування Дня Перемоги в с. Яснозір'я на центральній площі села.
3. Приміщення нової школи.
4. В спортивному залі школи.
5. Свято врожаю. 1986 р.
6. На урочистостях з нагоди вручення перехідного Червоного Прапора колгоспу ім. Крупської. Зліва направо: М.І. Чепурний,

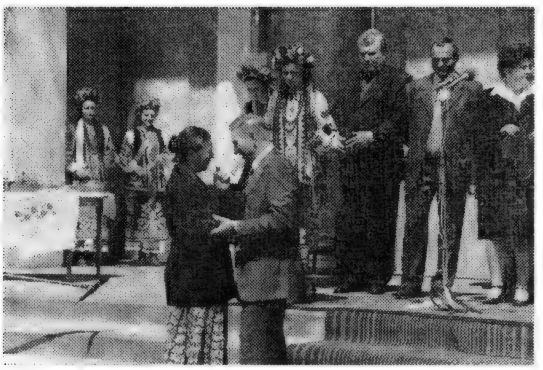

9

10

11

12

13

14

15

М.П. Білоблоцький, М.Й. Понамар, Я.Ю. Шаповал. 1985 р.
7. Вручення урядових нагород передовикам колгоспу ім. Крупської
8. Передові доярки-шеститисячниці. Зліва направо: Г.І. Тараненко, М.В. Дібрівська, Н.П. Осніговська.
9. Президент України Л.І. Кучма під час церемонії вручення Державних актів права власності на землю в с. Яснозір'я. 2002 р.
10. Ю.П. Пономар, директор СТОВ «Яснозір'я» на току.
11. Покровський храм УПЦ Московського патріархату. 2003 р.
12. Приміщення дільничної лікарні.
13. Нові житлові будинки.
14. В.І. Постіл, голова сільвиконкому проводить реєстрацію шлюбу. 1982 р.
15. Меморіальний комплекс на честь захисників Вітчизни.

ЗМІСТ

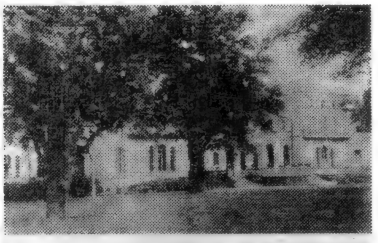

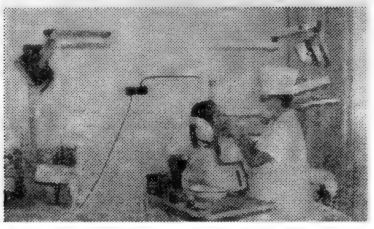

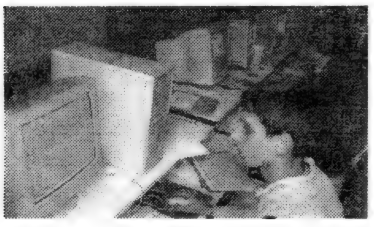

ХЛІБОМ І ПІСНЕЮ ЩЕДРИЙ НАШ КРАЙ 3

ВІД ОСТРОВА РУСІВ ДО ЧЕРКАСЬКОГО РАЙОНУ 11

ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНІ, КРАЄЗНАВЧІ ТА ІНШІ ВІДОМОСТІ ПРО РАЙОН 12

СПРАВА ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В ЧЕРКАСЬКОМУ РАЙОНІ 40

ОСВІТА, КУЛЬТУРА 47

СПОРТ КРОКУЄ СЕЛАМИ 51

СУЗІР'Я ГЕРОЇВ 59

ВОНИ НАБЛИЖАЛИ ПЕРЕМОГУ 60

ГЕРОЇ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ, УРОДЖЕНЦІ ЧЕРКАСЬКОГО РАЙОНУ 67

УРОДЖЕНЦІ ЧЕРКАСЬКОГО РАЙОНУ, ЯКІ ЗАГИНУЛИ В АФГАНІСТАНІ 71

ЛЮДИ, ЩО ПРОСЛАВИЛИ РАЙОН НА ТРУДОВІЙ НИВІ 77

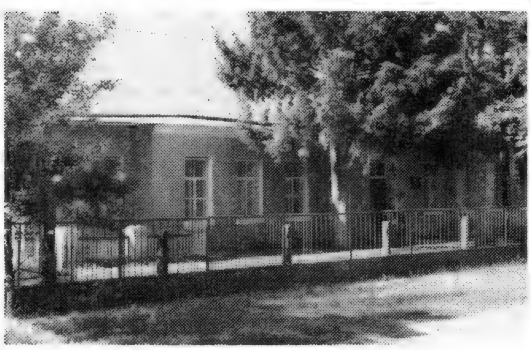

НЕНАЧЕ ПИСАНКА СЕЛО 83

БАЙБУЗИ 84
БІЛОЗІР'Я 90

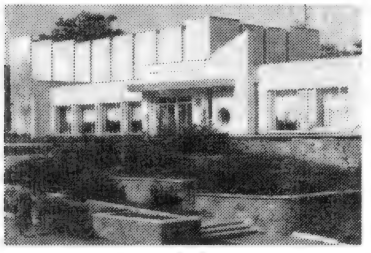

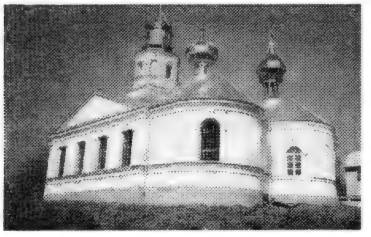

БУДИЩЕ 96
ВЕРГУНИ,
НЕЧАЇВКА..... 101
ГЕРОНИМІВКА 109
ДУБІЇВКА 116
ДУМАНЦІ,
ЧУБІВКА..... 124
ІРДИНЬ (селище) 127
КУМЕЙКИ,
ГУТА-МЕЖИРИЦЬКА ... 131
ЛЕСЬКИ..... 135
МОШНИ..... 145
РУСЬКА ПОЛЯНА..... 154
САГУНІВКА..... 169
СВИДІВОК,
СОКИРНО 176
СОФІЇВКА,
ГУТА-СТАНІСЛАВЧИЦЬКА,
ШЕЛЕПУХИ,
СТАНІСЛАВЧИК..... 186
СТЕПАНКИ,
БУЗУКІВ..... 190
ТУБІЛЬЦІ,
БЕРЕЗНЯКИ,
ХРЕЩАТИК,
ПЕРВОМАЙСЬКЕ..... 195
ХАЦЬКИ..... 200
ХУДЯКИ 202
ХУТОРИ..... 213
ЧЕРВОНА СЛОБОДА 222
ЧОРНЯВКА 233
ЯСНОЗІР'Я 237

Висловлюємо щиру подяку за сприяння у створенні цього видання, підборі фотографій, ілюстративного матеріалу сільським, селищному головам, краєзнавцям, колективу апарату районної ради, редакції газети «Сільські обрії», колективу Мошенської станції юних техніків і всім причетним до виходу першого повного видання про наш край, який має унікальну багату історію та культуру.

В.В. Ночовник
Голова Черкаської районної ради

ББК 26.890(4УКР–4ЧЕК)
В 42

Від острова русів — Черкаський район / За ред. В.М. Мельниченка. — Черкаси: Брама, вид. Вовчок О.Ю., 2004. — 248 с.

ISBN 966-8021-88-6

ВІД ОСТРОВА РУСІВ — ЧЕРКАСЬКИЙ РАЙОН

Краєзнавче видання

Загальна редакція В.М. Мельниченко

Комп'ютерний набір	О.В. Красіліч
Комп'ютерне складання	О.Ю. Вовчок
Технічний редактор, оригінал-макет	О.М. Третяков
Художник	В.А. Олексенко
Додрукарська підготовка	П.С. Андрощук

Здано до набору 02.11.2002. Підп. до друку 22.12.2003.
Формат 70x108/16. Папір офсетний. Гарнітура Гарамон.
Умовн. друк. арк. 19,04. Обл.-вид. арк. 19,96.
Вид. № 102. Тираж 800 прим.

БРАМА

«БРАМА». Видавнича марка.
Видавець: О.Ю. Вовчок.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців.
Серія ДК № 650 від 30.10.2001 р.

Україна. 18000, м. Черкаси, вул. Гоголя, 509, к. 21.
Тел: 8/067/470-13-14.
E-mail: brama@mail.ru

КАРТА ЧЕРКАСЬКОГО РАЙОНУ

Від острова русів

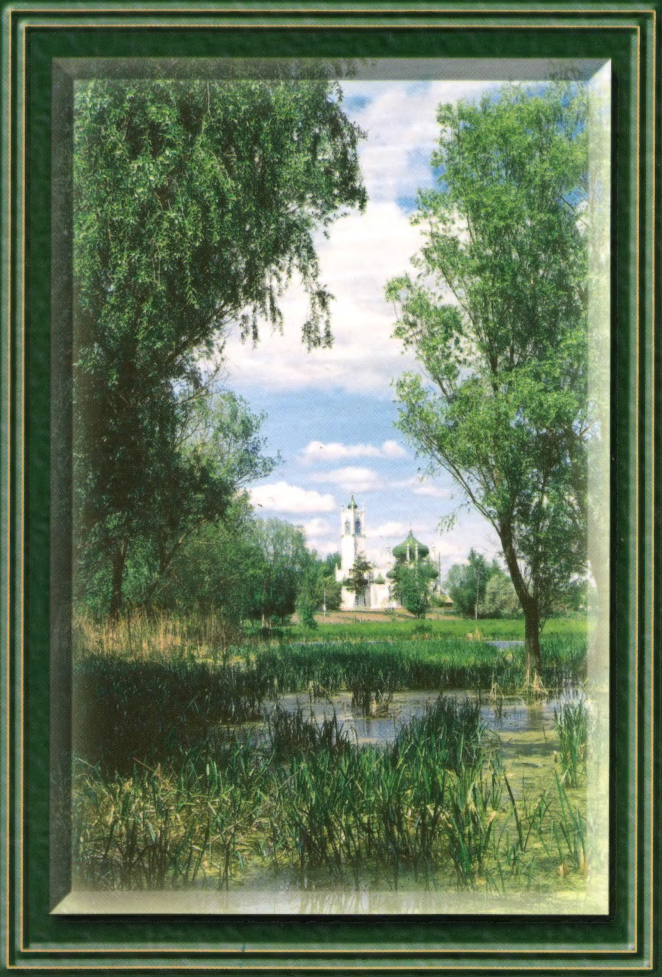

Черкаський район

БРАМА
ВИДАВНИЧА МАРКА

ISBN 966-8021-88-6

ВІД ОСТРОВА РУСІВ ЧЕРКАСЬКИЙ РАЙОН